

BOREC

1960

ŠT. 7-8

BOREC

VSEBINA ŠTEVILKE 7-8

Začetek (Tomo Brejc)	297
Vstanite, v suženstvo zakleti! (Oskar Davičo)	302
Spomenik Borisu Kidriču	303
Spomini na prve akcije	304
Kako smo partizani leta 1941 (Tilka Maček)	306
Razočaranje na koti X (Mario Terrosi)	309
S topografsko ekipo po Jelovici (Mile Pavlin)	313
Na Ljubljano (Mirko Ljubič)	317
Da ne pozabimo (F. Š.)	320
Obiskali smo »tovarno smrti« (Dobrivoje Popović)	321
Rawensbrück — L'enfer des femmes (Lord Russel)	324
»Ljubljana v ilegali« — za maturo	326
Tiho junaštvo Markeljnovne mame (Milica Ostrovska)	327

KAKO SO SE BORILI V DRUGIH DEŽELAH:	
Vstaja v Emilii in Romagni (Leopold Vrhovšek)	330

OKNO V SVET:

Ob razpokah »na vrhu« (Miran Ogrin)	332
Smrt zločincu Eichmannu!	334
Po prevratu v Turčiji (Miran Ogrin)	335
Afganistan — vrata Indije (Miran Ogrin)	337

ZANIMIVOSTI IZ MINULIH VOJN:

Canaris in Reissa von Einem (Kurt Singer)	340
---	-----

SE NE VESTE?

Polzvedba	342
-----------	-----

IZ NASIH KINEMATOGRAFOV:

Ob »Baladi o vojaku« (Mile Pavlin)	343
Beležke o novih filmih	343
»Veselica« (T. K.)	344

MIMO NASIH KNJIŽNIH IZLOŽB:

»Nürnberški proces« — memento človeški vesti in za- vesti (B. B.)	344
Prvi vtisi ob branju Kranjčevega romana »Nad hišo se več ne kadi« (Tone Fajfar)	345
Plevierov »Berlin« (S. R.)	346
Nova izdaja albuma »S XIV. divizijo«	347
Prijetno s koristnim (M. P.)	347
»Peterokraka, zakaj si rdeča« in druge nove knjige	348

MED KNJIGAMI NA TUJEM:

»Sovjetske oborožene sile in osvoboditev narodov Ju- goslavije« (F. Š.)	348
--	-----

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV:

Nerazumljiva počasnost	350
Problemi in naloge	350
Učijo se, čeprav niso več mladi	351
Naši spomeniki na Rogu (Milan Bevc)	352
Dvojna merila (Urh Rešetar)	354

PRAVNA POSVETOVALNICA

	355
--	-----

KRATKE NOVICE

	356
--	-----

ZA MLADE BRALCE:

Znašel se je (Andjelka Martić)	357
Partizanska imena	360

Revija »Borec« izhaja mesečno. Izdaja jo Glavni odbor Zveze borcev NOV Slovenije — Založba »Borec«, Ljubljana, Titova 17, direktor Milan Škerlavaj-Petrač. — Revijo urejuje uredniški odbor: Mitja Ribičič, Tone Fajfar, Milan Škerlavaj-Petrač, Jože Štok-Korotan, Jože Bertonec-Jarjan, France Suštersič. — In Mile Pavlin. Glavni in odgovorni urednik France Suštersič. — Rokopise pošiljajte Uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Trg revolucije št. 1, poštini predal 195. Telefonska številka uredništva: 22 736. Posamezna številka revije »Borec« stane 80 dinarjev, letna naročnina je 600 dinarjev, polletna 300 din. Letna naročnina za tujino 1000 din. Naročnino pošiljajte na naslov: Založba »Borec« (za revijo), Ljubljana, Titova 17, poštini predal 195, ali na čekovni račun pri Narodni banki v Ljubljani 600-70, naročniki v tujini pa na račun pri Narodni banki v Ljubljani 3180-000-74. — Rokopisov ne vračamo. — Klišej, tisk in vezava: CZP »Ljudska pravica«, Ljubljana.

OBVESTILO

»Nürnberški proces« I. in II. del sta bila kmalu po izidu razprodana. Veliko povpraševanje po teh dveh knjigah samo po sebi govori v prid aktualnosti gradiva, ki ga ti dve knjigi opisujeta. Zato se je Zavod »BOREC« odločil za ponatis »Nürnberškega procesa«. Ponatis bo izšel avgusta meseca in ga bodo bralci lahko naročili neposredno pri Zavodu »BOREC«, oziroma kupili v njegovi knjigarni na Titovi 17 v Ljubljani ali v Mariboru, Grajski trg 7.

Obenem sporočamo naročnikom na našo knjižno zbirko, da bodo v avgustu prejeli naslednje knjige, ki so izšle ali še bodo:

Viharni časi II. del
Žita zorijo (Radko Polič)
Neža gre v smrt (Renata Viganò)

Preživela sem taborišče smrti (Jožica Veble-Hodnikova)

Srečanja v vojni (Milutin Vujović)

Slika na naslovni strani ovitka, ki predstavlja pogled na mesto Kranj, je delo akademskega slikarja Ljuba Ravnikarja.

Kranj se je razvil iz skromnega trgovskega središča na zahodnem robu Sorškega polja, ob sotočju Save in Kokre, v pomembno industrijsko središče. Zaradi posebnih pogojev v tekstilni industriji je bilo izkoriščanje proletariata v Kranju in okolici posebno ostro. To je pripeljalo do vrste stavk. Leta 1936 je v Kranju izbruhnila stavka tekstilcev, ki se je razširila kmalu po vsej Sloveniji. Orožništvo in policija bivše Jugoslavije sta stavekajoče s silo razgnala in zavzela tovarne.

Siroko zaledje, ki ga je imela KPS v delovnih množicah Kranja in okolice, je bilo pogoj za množičen razmah OF v prvih mesecih okupacije leta 1941. Ze junija 1941 so odšli iz Kranja in okolice prvi ilegalci v partizane na Storžič in v Poljansko in Selško dolino. Kmalu je bil ustanovljen Kranjski bataljon, ki je 5. avgusta 1941 doživel udarec v Verbičevi koči pod Storžičem. Dne 23. avgusta 1941 so Nemci sredi Kranja obesili Milorada Stošiča, komandanta Kranjskega bataljona.

Vsa štiri vojna leta osvobodilno gibanje v Kranju in okolici ni zamrlo. Vedno več Kranjčanov je odhajalo med partizane, brigade so prihajale že v Stražišče in bližnje vasi. Dne 9. maja 1945 pa so domači partizani in deli IV. armade, ki so prodrli od Ljubljane, osvobodili mesto Kranj.

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Številka 7-8 — Letnik XII — Julij-August 1960

TOMO BREJC:

Začetek

Ljub. št. 11647/60.

NISEM zgodovinar. To delo mi »ne leži«. Če pa me proti moji volji včasih kdo le pripravi do tega, da po spominu kaj malega napišem o začetnih dneh narodnoosvobodilnega boja, kolikor se jih spominjam, se to zgodi zato, ker se vedno globlje zavedam, da so bili pogoji za uspešno organizacijo ljudske vstaje proti okupatorju dani — poleg znanih zgodovinskih okoliščin — tudi že v samih organizacijsko-političnih priprava.

Vzemimo n. pr. posvetovanje CK KPS 1. in 2. junija 1941 v Mencingerjevi ulici v Ljubljani. Prvi dan: poročilo tovariša Marinka in tovariša Leskoška, diskusija in na koncu referat tovariša Kardelja, ki je s svojo analizo o položaju antifašističnih sil v svetu in perspektivi narodnoosvobodilnega gibanja napravil na vse udeležence najgloblji vtis. Ta referat — osnovne beležke sem prenesel na Gorenjsko na cigaretnem papirju, da bi jih v primeru nevarnosti lahko skril ali odvrigel — je bil za nas trdna, solidna, moralno-politična in organizacijska osnova za delo. Vse poletje in jesen 1941 smo se vedno znova vračali k njemu in vsi naši sklepi v začetku narodnoosvobodilnega boja na Gorenjskem so temeljili na osnovnih točkah tega referata.

Naslednji dan: Spominjam se sestanka v majhni, nizki podolgovati hiši na Brdu pri Ljubljani. Bilo nas je samo pet. Od CK KPJ sta bila navzoča tovariša Kardelj in Leskošek, iz Gorenjske pa pokojni narodni heroj Gregorčič za jeseniško, pokojni France Vodopivec za kranjsko in jaz za kamniško okrožje.

Dnevni red tega sestanka je bil v glavnem naslednji:

1. Analiza in podrobno obravnavanje političnega položaja na Gorenjskem, pri čemer se je zlasti izkazalo, da je bil tovariš Kardelj o stanju na Gorenjskem zelo dobro informiran.

2. Podrobna analiza, nekaj kritičnih pripomb in ocena dosedanjega dela partijskih organizacij na Gorenjskem. Osnovne naloge: treba je partijske organizacije številčno in politično hitro krepiti, da bodo kos novonastalemu političnemu položaju in novim važnim nalogam.

3. OF in širina narodnoosvobodilnega gibanja.

4. Krepitev in mobilizacija SKOJ.

5. Stroga konspiracija, da se prepreči Gestapu vdor v naše vrste.

6. Organizacija partijske tehnike in širjenje propagandnega materiala.

Navodila, ki smo jih dobili, so bila zelo podrobna in natančna.

Isti dan popoldne smo imeli sestanek s tovarišem Beblerjem, posvečen izključno ustanavljanju vojnih komitejev ter njihovim nalogam. Ta sestanek je bil na prostem, nekje na Mirju. Razen Gorenjcev je bil na tem sestanku tudi pokojni narodni heroj Slavko Šlander.

Devetnajst let je minilo od takrat. Ne bi mogel več po vrstnem redu in po važnosti navesti navodil, ki smo jih obravnavali na tem sestanku, ki ga je vodil tovariš Bebler. Vem pa, da so bila tudi ta navodila zelo precizna in da so v glavnem vsebovala naslednje naloge:

1. Pri okrožnih komitejih je treba takoj ustanoviti vojne komiteje. Iz konspiracijskih razlogov ni potrebno, da so ti komiteji številčno močni, zadostuje, da imajo tri do pet članov.

2. Treba je takoj določiti tovariša, ki bo v vojnem komiteju odgovoren za izvedbo vstaje, oziroma za vojaške akcije na območju okrožja.

3. Okrožni vojni komite naj čimprej sestavi načrt vojnih akcij. Ta načrt naj predvideva napade na sovražnika na takih točkah, ki so zanj pomembne bodisi iz vojaških ali pa prometnih in gospodarskih ozirov, hkrati naj bodo to taki izhodiščni položaji, s katerih bo mogoče sovražnika učinkovito napasti s majhnimi silami, mu prizadeti čim večjo škodo v ljudeh in materialu, ter hkrati s položajem, od koder bi se partizanske enote v primeru premoči sovražnika brez večjih izgub mogle umakniti.

4. Vojni komiteji naj s pomočjo partijskih organizacij pregledajo število članov Partije in drugih antifašistično usmerjenih zavednih tovarišev, ki pridejo takoj v poštev za mobilizacijo v partizane.

5. Organizacija partizanskih enot.

6. Pospešiti zbiranje orožja, municije, hrane, obleke, obutve in sanitetnega materiala ter ves material hraniti pri zanesljivih ljudeh in na takih mestih, ki bodo partizanom vedno dostopna.

7. Organizirati učinkovito obveščevalno službo.

Teh navodil se iz tega sestanka še spominjam zato, ker so bile za organizacijo ljudske vstaje proti okupatorju odločilnega pomena.

Rad bi še nekaj podčrtal glede partijskega posvetovanja 1. in 2. junija 1941. Prisostvoval sem prenekateremu partijskemu posvetovanju pred tem datumom in pozneje, toda nobeno se ni tako zakoreninilo v mojem spominu kot to. To posvetovanje ni bilo odločilnega pomena samo zato, ker smo na njem obravnavali in sprejeli konkretne sklepe za organizacijo ljudske vstaje, temveč tudi zato, ker nas je moralno-politično tako mobiliziralo, utrdilo in okrepilo, da smo kar goreli od želje, priti čimprej na teren in začeti z uresničevanjem sklepov.

V navajanju priprav na ljudsko vstajo na Gorenjskem naj podčrtam še naslednje:

Naš najnevarnejši nasprotnik od vsega začetka je bila Gestapo, njena obveščevalna služba in njena povezanost s špijonskimi kulturbundovskimi gnezdi, za katere je dobro vedela oblast stare Jugoslavije, pa jih ni iztrebila.

V vseh treh okrožnih komitejih smo že v začetku ugotavljali, da mora imeti Gestapo ne samo seznam znanih komunistov, temveč tudi seznam krajevnih funkcionarjev vseh treh sindikatov URSSJ, JSZ in NSZ, dalje »Vzajemnosti« in celo esperantistov. Znale komuniste, ki se niso držali navodil Partije, da je treba takoj preiti v ilegalo, je Gestapo aretirala in odgnala v koncentracijska taborišča že v začetku okupacije. Sledile so posamezne aretacije nekaterih funkcionarjev podružnic URSSJ in krščanskih socialistov. Namen teh aretacij je bil zastraševalen, ker se je del teh tovarišev po nekaj tednih vrnil domov. Primer: aretacija predstavnika krščanskih socialistov na Duplici pri Kamniku pok. tovariša Mavricija Borca, predsednika podružnice kovičarjev SMRJ v tovarni TITAN, pok. tovariša Leopolda Miša na Gorjušah pri Dobu, ki je bil sicer znan kot levičarsko usmerjen in napreden kmet, ne pa kot komunist, in še cela vrsta drugih. Gestapovske metode zaslisevanja so imele tak učinek, da so se ljudje tresli že ob spominu nanje.

To pot bi rad še nekaj pojasnil: V mojih do sedaj objavljenih in le bolj mimogrede napisanih spominih o začetku vstaje na Gorenjskem OF skoraj nikjer ne omenjam. Vendar gre pri tem samo za dejstvo, da se nam je predvsem močnejše zakoreninila v spominu organizacija ljudske vstaje. Pri vzpostavljanju organizacij OF smo v začetku delali premalo, to drži. To pomanjkljivost smo odpravili po znanem sestanku z našim političnim in vojaškim vodstvom avgusta 1941 za Bežigradom. Toda na organizaciji OF smo delali. Iz podrobnejšega opisa o začetku ljudske vstaje na Gorenjskem, ki ga že pripravljam, bo razvidno, da smo bili že od vsega začetka povezani s predstavniki krščanskih socialistov in Sokolov, pa tudi z nekaterimi socialdemokratskimi funkcionarji. Res pa je, da so nas konkretne priprave na organizacijo vstaje po vsej Gorenjski tako obremenjevale, da v poldrugem mesecu, kolikor nam je pre-

Franjo Mraz: Vrnitev (lesorez)

ostalo od posvetovanja CK prvega in drugega junija, pa do začetka vstaje v drugi polovici julija, nismo mogli razviti organizacij OF tako, kot bi bilo to potrebno.

Z delavstvom v tovarnah smo bili dobro povezani v Kranju, Kamniku in na Jesenicah. V kamniškem okrožju se dobro spominjam naslednjih tovarn: Barutana, Titan, Knaflič, Tovarna papirja na Količevem, Kocjančič na Viru, »Marks« istotam, »Induplati«, Tovarna zdravil v Mengšu, Kemična v Domžalah itd. V Kranju je bila v glavnem po zaslugi pokojnega okrožnega sekretarja Franceta Vodopivca, ki je bil ne samo dober politični delavec, temveč tudi dober organizator, vzpostavljena dobra zveza z vsemi tekstilnimi tovarnami, dalje z delavstvom tovarne »Sava« in z aktivom bivše podružnice Zveze gradbenih delavcev v Kranju. Na Jesenicah so bili člani Okrožnega komiteja tesno povezani z delavstvom v železarni, s tovarno verig v Lescah, z aktivom gradbenih delavcev na Jesenicah itd. Tudi Mestni

komite v Tržiču je bil z delavstvom v tamkajšnjih tovarnah dobro povezan.

Prvotno sem bil določen kot instruktor CK za okrožni komite Kamnik. Nekako v sredini junija pa je prišel na našo javko k Bergantu v Podgorju pri Kamniku pokojni narodni heroj Lojze Kebe-Štefan in sporočil, da je CK KPS razširil področje najine dejavnosti na vso Gorenjsko.

Dobro se spominjam, da sva takoj zatem odšla k sekretarju Okrožnega komiteja Kranj, k pokojnemu Francetu Vodopivcu, da bi se informirala, kako potekajo priprave za vstajo v tem okrožju, in naslednje dni prisostvovala sejam Okrožnega in Vojnega komiteja. Udeleževala sva se — včasih skupaj, včasih pa vsak na drugem mestu — sestankov v Kranju in okolici.

Tudi na Jesenice sva nekajkrat šla skupaj. Dobro se spominjam dveh posvetovanj s člani jeseniškega Okrožnega in Vojnega komiteja v hosti nad Mostami pri Žirovnici. Obe posvetovanji sta trajali ves dan. Na

prvem smo razpravljali o političnem položaju in pripravah za oboroženo vstajo, drugo pa je bilo posvečeno izključno mobilizaciji v partizane.

Razširjeno področje dela je zahtevalo od naju, da sva neprestano križarila po vsej Gorenjski ter spremljala priprave za vstajo pri vseh treh okrožnih vojnih komitejih.

Nekaj o konspiraciji:

Tovariš Kardelj nas je drugi dan že znana posvetovanja CK KPS opozarjal, naj se strogo držimo navodil konspiracije. Tudi sami smo v mesecu maju spoznali, da nas more rešiti pred vdorom gestapovskih ova-duhov v naše vrste le stroga konspiracija. Eno izmed pravil v tej konspiraciji, ki smo se ga dosledno držali, je bilo, da smo tako od partizanov kot aktivistov zahtevali, da svoja prava imena kratko malo pozabijo in da si nadenejo borbena imena. Tovariš Kebe je bil na Gorenjskem znan izključno pod imenom Štefan, mene preživel aktivisti še zdaj poznajo samo pod imenom Pavle. Borbenih imen smo se dosledno držali na vseh sestankih, in če je kdo na to pozabil, smo ga takoj opozorili.

Nadaljnji problem, ki smo ga morali rešiti, je bil hitro prehajanje iz kraja v kraj, iz ene organizacije v drugo, iz okrožja v okrožje. »Zabiti« se nismo smeli, na to nas je tovariš Kardelj strogo opozarjal, potovanja ponoči ali podnevi peš v spremstvu nekaj oboroženih tovarišev bi šlo prepočasi. Kmalu smo opazili, da so na cestah ljudje z intelektualsko zunanostjo ter čedno oblečeni Gestapu bolj sumljivi kot ljudje v kmečki in sploh v delovni obleki. Tega smo se — razumljivo, da ne vedno — tudi držali. Mojega pisanega cekarja za malico, na kolesu privezanih grabelj, kose, včasih tudi sekire, kmečkega predpasnika in majhnega klobuka z vrstico, na katerem sem imel pripete razne značke, se nekateri tovariši na Gorenjskem še sedaj dobro spominjajo. Dobro se tudi sam spominjam vožnje na kolesu v Trzič, kamor sem šel konec junija na sejo Mestnega komiteja. Na nekem ovinku takoj za Dupljami je nemški žandar ustavljal mimo vozeče kolesarje, mene pa je z mojim cekarjem in grabljami na kolesu samo pogledal in zamahnil z roko, naj vozim dalje. Seveda sem ves »pribor« pa tudi obleko pogosto menjal, včasih že pri prehodu iz ene vasi v drugo.

Kmalu po Hitlerjevem napadu na SZ — verjetno je bilo to prve dni julija, natančnega datuma ne bi mogel navesti — sem dobil poziv, naj se zglašim pri sekretarju CK KPS tovarišu Leskošku-Luki v Ljubljani. Javka je bila pri znani Kolmanovi družini v Šiški. Tovarišu Leskošku sem na kratko poročal o stanju priprav na oboroženo vstajo na Gorenjskem. Popoldne istega dne pa sem se v hosti ob Večni poti udeležil drugega sestanka, na katerem je bil poleg tovarišev Leskoška, Beblerja in mene tudi pokojni narodni heroj Stane Žagar. Tovariš Leskošek mi je povedal, da je tovariš Žagar postavljen za vojnega instruktora za vse področje Gorenjske, da ga je treba obveščati o pripravah na oboroženo vstajo in poteku akcij, organizirati vse potrebno, da bi se v primeru potrebe hitro sestali in posvetovali. To naj bo začasno vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja na Gorenjskem, dokler ne bo imenovan pokrajinski komite KPS za Gorenjsko.

Sedemnajstega julija 1941 je bilo pod Malim Gregorjcem na Jelovici posvetovanje o zadnjih pripravah in začetku organizirane vstaje na Gorenjskem. Na posvetovanju je bilo, kolikor se spominjam, okrog 15 udeležencev iz vseh treh gorenjskih okrožij. Zaradi konspiracije se spominjam le nekaterih imen tovarišev, ki so bili navzoči na tem posvetovanju. To so: Žagar, Kebe, Gregorčič, Bertoneelj, Štefe, Janežič, Vodopivec in Stražišar. Bil je lep dan, pred nami je v dolini ležal dobršen kos Gorenjske, na njivah je zorelo žito. Ob koncu posvetovanja smo se pod neko steno sestali le trije: Žagar Kebe in jaz. Tovariš Žagar je dejal, da se je treba zmeniti za organizacijo javk in obveščanja o poteku vstaje ter porazdeliti partijsko odgovornost za potek vstaje v posameznih okrožjih. Zmenili smo se, da jeseniško okrožje in sploh vso Gornjo Savsko dolino prevzameta tovariš Žagar in tovariš Gregorčič, v kranjskem okrožju bi s pomočjo sekretarja Vodopivca izvedla zadnje priprave za vstajo Kebe in jaz, nato bi tovariš Kebe odšel v Škofjo Loko in Medvode ter se povezal s partizani okrog Šmarne gore, jaz pa bi s člani Vojnega komiteja proučil vse priprave na vstajo v kamniškem okrožju.

Zadnje priprave za začetek oborožene vstaje v kranjskem okrožju so se bile nekoliko zavlekale predvsem zato, ker se na

sestankih Vojnega komiteja dalj časa nismo mogli zediniti za načrt vstaje, zlasti glede posameznih predvidenih akcij, pa tudi zato, kdo bo v Vojnem komiteju prevzel odgovornost za vojaško izvedbo vstaje. Šele 23. ali 24. julija — nikakor pa ne pozneje — smo v gozdu Udenborštu sprejeli dokončni načrt vstaje; takoj zatem je tovariš Kebe odšel v Škofjo Loko, jaz pa v Kamnik.

V kamniškem okrožju smo na sestanku Vojnega komiteja v Volčjem potoku 25. ali 26. julija proučili načrt oborožene vstaje tovariši Dermastia, Šturm in jaz, nato smo se razšli, da izpolnimo vsak svoje obveznosti, ki smo jih sprejeli na tem sestanku; nato smo se v nedeljo 27. julija dopoldne v gozdu med Duplico in Kamnikom spet sestali, še enkrat proučili načrt vstaje, ki je predvidel, da se vstaja začne o polnoči med 27. in 28. julijem, ter se dogovorili za zborna mesta na Kratni nad Kamnikom.

Prvo noč v partizanih sem preživel na vrhu nad Starim gradom pri Kamniku, naslednji dan pa sem odšel iz čete na sestanek s tovarišem Kebetom in Vodopivcem v Voglem pri Kranju.

Ali prekleta vohunska organizacija Gestapa nam je ves čas povzročala nemalo skrbi in preglavic. Bil sem skrit v Miševi hiši na Gorjušah, ko je bil Polde prvikrat aretiran, in samo dejstvu, da se je žandarjem silno mudilo, se imam zahvaliti, da me niso odkrili. Orešnikovo opekarno v Volčjem potoku pri Kamniku smo smatrali kot izredno varno in zanesljivo mesto, v hišah okrog opekarne so po naših informacijah stanovali sami zavedni in zanesljivi ljudje. V bližini opekarne v neki hiši — imena se ne spominjam — je imel več sestankov Vojni komite kamniškega okrožja, na podstrešju barake pri opekarni sem tudi jaz večkrat spal. In vendar so to opekarno že prve dni po vstaji neko jutro Nemci obkolili, našli moje kolo ter preiskali vse hiše in bližnjo okolico v gozdu. Tisto noč sem spal na podstrešju barake, rešila me je budnost. Kmalu po polnoči sem zaslišal s ceste Duplica—Radomlje hrup avtomobilov. Vstal sem in odšel globlje v gozd, počakal do jutra, potem pa sem previdno odšel proti opekarni, kjer sem imel dogovorjen sestanek. V bližini opekarne sem pomolil glavo iz visoke praproti in komaj deset korakov proč opazil Nemce. Ra-

zume se, da sem jo ucvrl nazaj v hosto, kolikor so me noge nesle.

Nekateri tovariši, ki se ukvarjajo z zgodovino NOV v kamniškem okrožju, so me že večkrat vprašali, kako je bilo z dejavnostjo Okrožnega komiteja KPS ob pripravljanju vstaje, ker njegovih sej v svojih kratkih in površnih spominih nikjer ne omenjam. Naj torej to pot pojasnim tudi to zadevo.

Okrožni komite KPS Kamnik se v sestavu, kakor je bil formiran januarja 1941, pozneje ni več sestel, ker so vselej manjkali nekateri tovariši iz spodnjega dela okrožja. Zato smo vanj vključili nove tovariše kot kandidate. Toda Okrožni komite je delal. Meni so zlasti ostale v spominu tri seje. Dve sta bili na podstrešju v znanem Poznikovem mlinu na Jeramovem, tretja pa je bila ponoči v hiši pokojnega Lojzeta Berganta v Podgori pri Kamniku. Treba je imeti pred očmi takratno situacijo, ko je bilo zelo težko organizirati sejo s polno udeležbo.

Partijska tehnika:

Prvotno smo se dogovorili, da že obstoječo partijsko tehniko pod Šmarno goro razvijemo, da bo lahko krila vse večje potrebe propagandnega materiala.

Drugi sklep je bil organizacija kanala za prenos tega materiala iz Ljubljane na Gorenjsko in končno organizacija lastne tehnike v Kranju. Za izvedbo te naloge je bil zadolžen pokojni tovariš Vodopivec.

Oborožena vstaja se je začela. Prvi uspehi, pa tudi prve izkušnje in začetne slabosti so terjale hitro posvetovanje in ukrepanje glede nadaljnjega razvoja vstaje. Drugo poročilo (prvo je odposlal že tovariš Vodopivec) s kratko analizo o začetku oborožene vstaje v kranjskem in kamniškem okrožju sva poslala na Jelovico okrog 5. avgusta. Tovariš Kebe je prevzel nalogo, da s poročilom iste vsebine seznani CK. Iz neznanega vzroka se je to poročilo zakasnilo in je, kolikor je meni znano, prišlo na CK šele 13. ali 14. avgusta. Vendar je to poročilo, skupaj z mojim, ki sem ga 15. avg. osebno dal tov. Leskošku v Ljubljani, pomenilo podlago za analizo in nove smernice, ki jih je 16. avgusta na sestanku za Bežigradom dal tovariš Kardelj za nadaljnji razvoj OF in oborožene vstaje na Gorenjskem.

Vstanite, v suženjstvo zakleti!

(Iz poeme »Zrenjanin«)

V delu Oskarja Daviča, enega najplodovitejših in najizrazitejših jugoslovanskih pesnikov, zavzema poema »Zrenjanin« pomembno mesto. Pesnik je ob liku narodnega heroja Zrenjanina pesniško upodobil rast, boj in zmago naše revolucije. Javnost je delo zelo toplo sprejela; poema je izšla že v dveh izdajah, prva datira v leto 1949, drugo pa smo dobili pred dvema letoma. Vse kaže, da je tudi avtorju to delo zelo pri srcu, drugo izdajo je namreč obogatil s celo zbirko lirčnih pesmi, ki je z njimi pretkal poemo in tako še bolj oživil in obarval njeno epsko pripoved z nenavadno subtilnim lirčnim vezivom, ki je seveda ubrano na isto temo kot osnovna pripoved v poemi. V odlomku iz te poeme, ki ga objavljamo v tej številki naše revije, je prikazano leto 1929, ko je Partija kljub najhujšemu terorju diktature kazala ljudstvu borbeno pot in ga pripravljala na odločilni boj za svobodo in pravico.

Pisáli so tedaj devetindvajseto,
zahrbtno leto.
Iznad človeka
vsepovsod štrlijo straže
in čuvaji.
Pa vendar,
še ko krvavé,
borci budni so
in iščejo rešitve ...

Pisali so tedaj devetindvajseto.
Smehlaj so le še borci
znali
izobesiti kot prapor na obraz.
In po tem smehu razpoznaš ljudi,
kdo je,
kdo ni
le gost brez korenin v življenju,
kdo tovariš, ki vse bolj predržno dviga
um k pogumu brez besed,
zamah k ljubezni
in boj, nikoli na dopustu,
in voljo, nikdar na ledini,
in pogled, prostranejši od morja,
k zvezdam, ki so ogledala,
tovariš nōči, lepši
kot nebo
v avgustu,
v mleku zvezd umito ...

Kakor skozi niti
tankega veziva
vidim vzdolž megle nega obzorja v jutru,
kako se moj tovariš vrača v rodno vas.
A kje je junij še, da že prihaja?
Pod knjigami — letaki.
Izgnan iz šole?
Vseeno! Vre srce?
ki s strašnim znanjem se napaja.
Mudi se mu,
da pouči ljudi,
kaj sreča je, in pouči,
kaj — vstaja!
O vidim ga: kot vihrajoč prapor
stoji kraj črne bajte,
in vidim lastovke nad žitom

in kraj mahléna kmete,
brkate, plečate, mrke, neme.
In slišim jih, ko govore za njim:
»Se danes orjemo,
a jutri — boj.«
Vidim svitanje
na letečem zboru,
ki v en sam vozél strnilo je moč
vseh teh kopačev sredi mahlénovja,
in spet tovariša, ki govori o radosti in boju
in o svobodi,
že na pomolu.
In vidim ptice, ki so obsedele
na ustnicah, rezinah lubenice.
O prvi smeh, odkar preganjam kot otrok
iz sinjega železa
iskre.
In vidim duše
in stisnjene pesti
kot sončnice ob črni bajti.
In vidim: vsi za govorečim soncem
se obračajo, za pesmijo: »Vstanite!«
— Vstanite, v suženjstvo zakleti,
nesrečniki, vstanite,
vstanite,
vstanite
vsi nad to zahrbtno leto,
devetindvajseto ...

»Kaj naj bom življenje pod tem sinjim
nebon,
če se tovariša ne veselimo?
Življenje je zato,
da nam svobodo ustvarja,
iz okov in smrti
da jo oživi,
nenehoma odkriva,
da istakne jo kjerkoli
kakor ženo,
ki strastno jo ljubimo,
kot domovino,
ki zanjo se borimo,
da kri preneha črno nam cveteti
pod zavihTELTO senco
pendreka.
Vstanite!«
...

Prevedel Ciril Zlobec

SPOMENIK BORISU KIDRIČU

ZA LETOŠNJI Dan vstaje bodo v Ljubljani, blizu križišča Prešernove ceste in Erjavčeve ulice, odkrili spomenik velikanu naše revolucije tovarišu Borisu Kidriču. Spomenik je izdelal akademski kipar in docent na Akademiji upodablajočih umetnosti Zdenko Kalin, ureditev okolice pa je zasnoval ing. arh. Boris Kobe.

O pripravi na postavitve spomenika smo poročali že lansko leto. Dejali smo, da je zamisel o spomeniku pravzaprav že stara in da so se priprave zavlekle spričo upravičene težnje, da bi lik velikega pokojnika čimbolj verno izražal njegovo revolucionarno zgodovinsko vlogo, da bi bil spomenik res tak, kakor se spodobi za glavno mesto naše republike, kjer je Boris preživel večino svojega življenja, kjer je snoval priprave na vstajo slovenskega naroda, organiziral Osvobodilno fronto itd. Zdaj lahko rečemo, da so bile priprave temeljite in da so rodile uspeh.

Natečaja za izdelavo spomenika se je udeležilo sedem slovenskih kiparjev. Žirija se je po temeljitem preudarku odločila za osnutek Zdenka Kalina, ki se je že leta 1945 ukvarjal z modeliranjem Kidričevega lika. Veliki pokojnik je bil nekaj ur celo v njegovem ateljeju. Tako je nastal kip Kidričeve glave, ki ga zdaj poseduje tovariš Marijan Breclj.

Prvotna zamisel Zdenka Kalina je bila, da bi bil jedro spomenika lik pokojnikove glave, ki bi bila visoka nad dva metra. Ozadje bi tvorila spirala, ki bi ponazarjala dinamiko planiranja, napredka našega gospodarstva in sil, ki so našo stvarnost sproščale k vzgonu. Tako bi bila izražena revolucionarna vloga Borisa Kidriča, ki je po vojni posvetil vse svoje moči razvoju gospodarstva, materialne baze socializma.

Po vrsti razgovorov s pokojnikovimi ožjimi znanci pa je kipar spremenil načrt in se odločil za upodobitev Kidriča v drugačni pozi, ki bo še bolje ponazarjala njegovo vodstveno revolucionarno vlogo v boju za lepše življenje, delovnega ljudstva. Tako je nastal štiri metre visok lik — zdaj je že ulit v bron — ki prikazuje Borisa kot govornika. Pogled mu je uprt naravnost naprej, na obrazu je začrtana značilna, energična poteza v njegovi izrazni mimiki. Oblečen je v civilno obleko, roke ima skrčene ob bokih, kar je bila njegova svojstvena gesta med govori, noge pa ima rahlo razkoračene. Telo je rahlo poenostavljeno, tako da kaže samo osnovne črte. Lik bo stal na štirioglatem, sorazmerno nizkem platuju iz brušenega sivega pohorskega granita, ki ga bodo obkrožale zelene in sive plošče iz nebrušenega granita. Arhitekt, ki je zasnoval ureditev okolice, se je potrudil, da bi obdržal čimveč dreves iz nasada, ki je obkrožalo hišo na tem mestu. Odstranili so le tista drevesa, ki bi motila pogled na spomenik.

Med oblikovanjem osnutka za spomenik se je Zdenko Kalin mnogokrat posvetoval s pokojnikovimi ožjimi znanci, da bi ujel v bron tudi njegov značaj, njegovo silno, revolucionarno energijo, ne samo njegovo zunanjo podobo. To se mu je, upamo, posrečilo.

Odkritje spomenika Borisu Kidriču, ki je izšel iz vrst napredne slovenske mladine in postal eden izmed glavnih voditeljev naše ljudske revolucije, bo največji dogodek ob letošnjem Dnevu vstaje slovenskega naroda. Tako se bomo oddolžili spominu velikega revolucionarja, čigar lik naj bo svetilnik naši in vsem bodočim generacijam.

Zdenko Kalin: Študija glave Borisa Kidriča

Spomini na prve akcije

TONČEK DEŽMAN, aktivni polkovnik JLA, narodni heroj in eden izmed prvih gorenskih in sploh slovenskih partizanov, ki so preživel štiri partizanska leta, ve povedati mnogo zanimivega o prvih časih partizanstva, o prvih partizanskih akcijah, ki so kljub sovražnemu terorju glasno odjeknile po Sloveniji. Ko sem ga obiskal, sem ga najprej vprašal, kako je začel, oziroma kako se je začelo v okolici Bleda in v Lescah. Namreč, kako je začela tam delovati organizacija OF in kakšne so bile prve protinacistične akcije.

»Leta 1940 jeseni so me sprejeli v SKOJ,« pripoveduje Tonček. »V aktivu nas je bilo kakih 6 ali 7. Med njimi je bil tudi moj pokojni brat Jože, ki je padel poleti 1942 na Jelovici. Spominjam se tudi Petra Cesarja, Franca Justina in Jožeta Vogelnika. Takrat je že delovala v Lescah močna partijska organizacija. Nas skojevce sta vodila Dacar in Strgovšek. Dacar se je februarja 1942 v Radovni ranjen sam ustrelil, da ga ne bi ujeli Nemci, ko je naletel na njihovo zasedo. Spominjam se tudi Rajgla, Zupana in Pojeta, ki so ga Nemci ujeli, kose je vrnil iz gozda domov, da bi se preoblekel. Bil je že starejši in betežen, zato je težko prenašal partizansko življenje. Član Partije je bil tudi Tresoglavov iz Koritnega, s pravim imenom Jože Bernard, brat narodnega heroja Jake Bernarda. Pojeta in Jožeta Bernarda so Nemci ustrelili sredi Lesc že avgusta 1941.

Partija in SKOJ sta že pred vojno pripravljala ljudstvo na odpor proti fašizmu. Različne oblike so imele te priprave. Spominjam se, kako smo večkrat nabunkali zagrizenega hitlerjanca Slajherja, sina tovarniškega čuvaja, slovenskega izseljenca, ki je dolga leta živel v Nemčiji in se tam okužil s hitlerizmom. Zadnje leto pred vojno se je vrnil v Jugoslavijo, očitno z name-

nom, da bi vohunil in rovaril. Zanimivo je, da je oče takoj dobil v tovarni za takrat dokaj dobro službo vratarja. Njegov sin je hodil okoli oblečen v irhaste hlače in obut v bele nogavice. Na vseh veselicah je izzival, da bi tako zvedel, kakšnega mnenja je kdo o Hitlerju. Vse to je poročal svojim gospodarjem. Tako smo bili mnogi že zatoženi, ko so prišli k nam Nemci.

Takoj po umiku jugoslovanske vojske nam je Dacar naročil, naj zbiramo orožje in strelivo, ker se bo začela

Narodni heroj Tonček Dežman

vstaja in bomo orožje potrebovali. Vrgli smo se z vso vnemo na delo. Naš aktiv je zbral kakih 20 zabojev streliva in bomb, 15 do 20 pušk in mitraljez. Orožje smo imeli zakopano na več krajih, na pobočju nad Šobčevim bajerjem ter pri 'Otroškem stolu' (to je bila skala dokaj nenavadne oblike in je zato dobila tako ime).

Po napadu Nemčije na SZ smo že sami vedeli, da se bo zdaj začelo tudi pri nas, čeprav so zveze delovale zelo počasi. Partija je bila že pripravljena na ta spopad in zato

nismo imeli kaj dosti ugibati. Pojasnjevali smo znancem, da Nemčija nikakor ne more zmagati, saj je Rusov 200 milijonov, Nemcev pa samo 80, ter primerjali nemški pohod proti Rusiji z Napoleonovim. Govorili smo tudi o ruskih partizanih, ki bodo napadali v zaledju Nemce tako, kakor so nekdaj napadali Francoze. Vesti o ustanovitvi OF so prišle k nam mnogo pozneje. Ves ta čas je delala pri nas samo Partija. Okoli nje pa so se zbirali simpatizerji.

Spominjam se tudi, kako nas je kmalu po nemškem napadu na SZ Dacar svaril, da je zdaj stvar resna in nevarna in da ne smemo več delati tako kot prej. Bili smo mladi, neizkušeni in zelo navdušeni, zato nismo dosti pazili na 'konspiracijo'. Menda so Nemci že vedeli za nas in nas prikrito opazovali.

Sredi julija smo opravili veliko propagandno akcijo na Bledu in v Lescah. Organizirala jo je Partija. Vsakdo izmed nas in simpatizerjev KP je dobil svojo nalogo. Potrgali smo nekaj nemških zastav, napisali nekaj parol po Bledu in Lescah ter po asfaltni cesti, ki veže ta dva kraja. Pri 'Park hotelu' na Bledu smo obesili staro crknjeno kokoš in ji pritrdili na trebuh listek z napisom: 'Raje sem se obesila, kot da bi za Nemce jajca nesla!' Akcijo smo opravili po policijski uri, ki je bila ob desetih zvečer.

»Kako si šel k partizanom, kako so te iskali in kako si se izognil aretaciji?«

»Po tisti akciji na Bledu so Nemci spoznali, da mislimo tudi mi zares. Začele so se aretacije. Zaprli so Jožeta Bernarda in več drugih; nekatere so iskali doma, pa jih na srečo niso našli.

Takrat sem delal kot zidar v vojašnici v Bohinjski Beli. Tiste dni so mi ravno na Bledu ukradli kolo, last Šušteršiča iz Lesc. Zadnje dni smo iz vojašnice odnesli še več zabojev streliva in nekaj pištol, ki smo jih potem zakopali pri Savi. (Pozneje smo jih že kot partizani odkopali in so nam prišle prav.) Vohal

Luka Tomanovič: Borec brez naboja

sem nevarnost in več dni nisem šel delat. Res so me iskali, kot smo pozneje zvedeli, najprej na delovnem mestu v Beli, že zgodaj zjutraj. Seveda me niso našli in so poskušali srečo na mojem domu. Imel pa sem srečo, da sem kmalu potem, ko sem vstal, zavil na kozarček vina v gostilno pri 'Katrineku'. Natakariča, neka Štajerka, mi je takoj povedala, da so me pravkar doma iskali policisti. Komaj sem utegnil na kaj pomisliti, so se že odprla vrata in vstopila sta dva 'rjava' esajevca in vprašala natakaričo po nemško, če me je kje videla. Torej so imeli zapisana vsa moja pota in so točno ve-

deli, kje hodim in kaj delam! Natakariča jim je odvrnila, da še nisem bil danes v gostilni in da bom verjetno prišel proti večeru, kot po navadi. Če bi takrat skočil iz gostilne, bi Nemci zgrabili natakaričo, ker se jim je zlagala. Zato sem presodil, da je najbolje napraviti se breskrbnega. Naročil sem pol litra vina in povabil oba Nemca k mizi. Skupaj smo tisto vino tudi popili. Ni jima padlo v glavo, da bi me vprašala, kako se pišem, ali da bi me poskusila legitimirati. Ko sta odšla, sem jo ucvrl iz gostilne. Na žalost sem ime tiste natakariče, ki me je rešila gotove smrti, že pozabil. Pozneje so jo Nemci

zasliševali, kako je bilo z menoj, pa se jim je zgovorila, da sem prišel v gostilno takoj po odhodu obeh Nemcev.

Ko sem se vračal domov, sem videl policijski avto, ki je peljal proti naši hiši. Počakal sem, da so Nemci odšli, in šel bliže. Tudi brat Jože se je izognil aretaciji, ker so ga ljudje obvestili o tem, da ga iščejo. Našla sva se doma. Vzela sva vsak svojo puško, mama nama je dala nekaj perila, hrane, odejo in nahrbtnik, poslovila sva se od domačih in izginila. Kmalu zatem so naju Nemci spet prišli iskat. Mati se je zgovarjala, da sem odšel v Kranj kupovat novo kolo, ker so mi staro ukradli, in da me še ni domov. Nekaj časa so verjeli, potem pa so očeta in mater zaprli. Spominjam se še, kako nam je oče še prej pogosto dejal: 'Fanta, če se kaj primeri, če vaju bodo iskali, je vajina pot tja gor!' Pri tem je vsakokrat pokazal z roko proti Jelovici, ki se črni nad Savo, onkraj savske doline. Nato sva se spustila k Savi Dolinki mimo 'Šobca'. Reko sva prebredla in se oglasila v Koritnem pri Francu Torkarju in Ivanu Zupanu, kjer je bila javka za pot na Jelovico. Tam sva čakala dva dni, dokler naju ni prišel iskat Jaka Bernard in naju odvedel na Jelovico. Pri Bodeščah smo prebredli Savo Bohinjko in se vzpeli proti Oblakovi planini, kjer je skupina ilegalcev imela začasno taborišče. Tako sem postal partizan...»

»Tvoji prvi partizanski vtisi in doživljaji?«

»Iz Oblakove planine smo se premaknili na Talež. Oblečeni smo bili v civilne obleke, brez vsakih oznak, vsi pa smo bili oboroženi. Podnevi smo čepeli v grmovju. Nemci niso prihajali na Jelovico, ker so že zvedeli za nas. Hrane smo prinesli nekaj od doma, nekaj pa so jo zbrali posamezni naši simpatizerji. Spominjam se trgovca Prešerna iz Lesca, ki nam je pripeljal cel voz hrane kar na Jelovico. V naši skupini smo bili sami komunisti. Razen naju

z bratom, ki sva bila skojevca, so bili vsi ostali že člani KP, zato nismo imeli posebnih skojevskih sestankov, mnogo pa smo razpravljali o političnih dogodkih. — Udeležil sem se tudi prisega in ustanovitve Cankarjevega bataljona. Takrat je naša skupina postala vod, vodnik pa Jaka Bernard. Naš sektor je bila Jelovica nad Bledom in Bohinjem, oziroma okoli Babjega zoba. Bili smo samostojni. V tem času smo se pripravljali na napad na Begunje, da bi rešili zapornike. Gregorčičevo dekle Ria in Sonja, pozneje poročena Krtnin, sta nam prišli povedat, da so Nemci zvedeli za priprave in pripeljali v Begunje 30 avtobusov vojakov. Tako je naš napad postal nemogoč in naš vod se je vrnil na svoj sektor.

Prve dni avgusta smo zaznali streljanje pri Lipniški planini. Takoj smo vedeli, da so prišli na Jelovico Nemci in

napadli bataljon. Hiteli smo na pomoč in udarili Nemcem v hrbet. Tako smo omogočili, da se je glavnina brez večjih izgub umaknila, ker so se Nemci zaradi našega napada zmedli.

Po tej akciji smo se spet vrnili na Babji zob. Čez nekaj dni smo ustrelili nekdanjega maserja bivše jugoslovanske kraljice Marije iz Mlinoga, ki se je udinjal Gestapu in bi moral že naslednji dan obleči uniformo. Naš vod je zaživel vojaško življenje, dobili smo tudi komisarja. Lepi so bili tisti prvi partizanski dnevi pod košatimi smrekami in jelkami Jelovice, v skritih, iz lubja zgrajenih taboriščih, ob »strogi tišini«, ko smo duhali vonj po smoli in uživali v hladu sence, pod seboj pa opazovali lepo dolino, polno vasic, prepreženo s cestami. Trdno smo verjeli, da je ljudstvo z nami in da bodo našemu zgledu sledili tisoči.«

znanca in se mi predstavila, ko da ju pošiljata moji tovarišici Filova in Pavlinova, ki sta bili v begunjskih zaporih. Nisem jima verjela, ko sta zahtevala, naj jima izročim vse študijsko gradivo, da bi ga odnesla v Begunje. Zlasti se mi je zdelo sumljivo, ko sta hotela zvedeti, kje stanujejo in kdo so ostali aktivisti. Izročila sta mi celo neko pismo, da bi me laže ujela. Bliskovito mi je šinila v glavo rešilna misel. Prosila sem ju, naj se toliko odstranita, da se preoblečem, potem pa ju bom pospremila do mojih znancev. Ko sta se res umaknila, sem stekla iz hiše in po vrtovih zbežala iz vasi. Pozneje sem zvedela, da je neznanca poslala Gestapo in da bi me morala peljati na zaslišanje.

Tisto noč sem prespala pri prijateljici Ivanki Kobal, ki je bila tudi članica KP. Naslednjega dne sva skupaj odšli v Škofjo Loko, kar peš. Prespali sva v Poljanah v neki trgovini, kjer so bili naši ljudje. Tu so nam povedali, kje približno bova našli partizane. To je bilo nekje v Poljanski dolini, na neki planini. Imeli sva srečo in sva v gozdu menda čisto po naključju našli na znane obraze, na prve partizane v teh krajih.

Največ smo se zadrževali na Mohorju, Joštu in v Besnici. Imeli smo šotor za šest oseb, bilo pa nas je deset. Zato smo spali precej na tesnem. Spominjam se, kako je skoraj ves mesec deževalo in kako nam je teklo v šotor. Oblečeni smo bili v civilne obleke, moški so imeli vsak svojo puško, jaz in Ivanka pa sva bili brez orožja. Hranili smo se še kar dobro, vendar ne tako, kot navadno mislijo ljudje o prvih partizanih. Hrano so nam zbirali terenci in jo prinašali na določene kraje, kamor smo jo hodili iskati. Kruh smo redko videli, pel je krompir, fižol, kuhali smo tudi žgance. Midve z Ivanko sva kuhali in hodili po kurirskih poteh. Komisar je bil pokojni Tone Nartnik, komandir pa Jože Bitenc. Poleg tega so bili v naši skupini Franc Buser, Jože Lahaj-

Kako smo partizani leta 1941

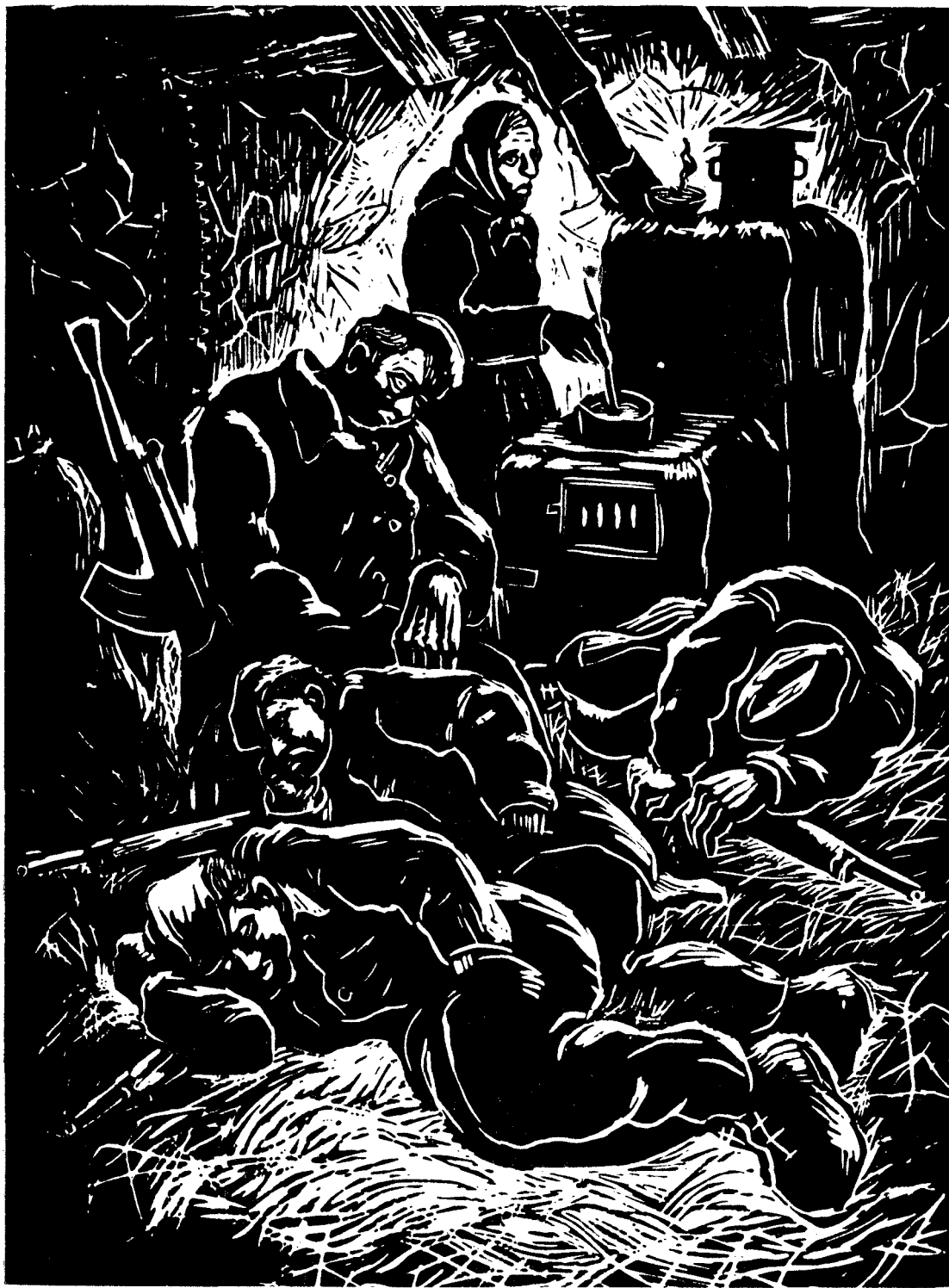
OB RAZSULU stare Jugoslavije so Sirčevo tovarno v Kranju zasedli Nemci. Mi, komunisti, smo delavce napeljavali, da bi začeli sabotirati. S tem pa smo se zamerili mojstrom, ker so bili zaradi sabotaže prikrajšani pri premijah. Delovali smo tudi izven tovarne. Skupno s člani vaše celice v Orehku smo ponoči trosili letake in pisali po zidovih gesla. Seveda to omahljivcem ni bilo všeč in so se vedno jezili na neznane »izziivače«.

V hiši, kjer sem stanovala, je živel tudi upokojen orožnik. Pričakoval je kdo ve kaj od Nemcev, zato smo morali biti pred njim sila previdni. Vedno je vohljaj okrog nas. Nekega večera sem po končanem študiju zataknila brošure in druge listine za ostrežje, ki sem ga dosegla iz stranišča. Bila sem premalo pazljiva. Drugo jutro je vse, kar sem skrila, ležalo na dvorišču. Gradivo je našel upokojeni orožnik in po vsej sili hotel zvedeti, čiga-

vo je. Tajila sem, da ni nič mojega. Od takrat dalje smo imeli sestanke drugje, ker je orožnik neprestano grozil, da bo »izziivače« prijavil.

Sledila so izseljevanja iz obražencev in imovitejših ljudi — Nemci so jih v nočnih urah zapirali in nato pošiljali s transporti v Srbijo. Okrog naše tovarne so Nemci postavili visoko ograjo. Postajalo nam je vedno bolj vroče. Pavlinovo, ki je bila po rodu Rusinja, so aretirali takoj po napadu Nemčije na SZ. Njen prijatelj pa je bil simpatizer nacizma in pozneje agent Gestapa. Nismo mu zaupali in že dalj časa smo se bali, da nas ne bi prijavil in razkril naših zvez. Moj mož, ki je delal v Sirčevi tovarni, je bil že odšel z nekaterimi tovariši v ilegalo. Skrbno sem prikrivala njegovo odsotnost, toda Nemci so bili na oprezu in so hitro opazili izostanek vsakega posameznika.

Res sta 21. julija 1941 prišla v moje stanovanje dva ne-

Franjo Mraz: Pred večerjo (lesorez)

nar, neki Janez iz Bitenj in Albina Mikuž. Albina pa je po nekaj dneh odšla nazaj v dolino na politično delo. Avgusta pa so se nam pridružili — po neuspešni akciji proti izdajalcem — Božo Ručigaj, Edo Kocjan, Ludvik Vitez in še nekateri. Imeli smo tudi partijske sestanke. V četici nas je bilo nekaj članov KP, spčetka samo štirje, potem pa več. Sicer pa so bili malone vsi partizani simpatizerji KP. Govorili smo samo šepetaje, da nas ne bi kdo slišal in izdal.

Prve čase nismo izvajali posebnih akcij. Podirali smo sicer telegrafske in telefonske drogove, rekvirirali blago v nemških trgovinah in propagirali ideje osvobodilnega boja med kmečkim prebivalstvom, toda v odkrite spopade se nismo spuščali. Nemci so nam bili večkrat na sledi, pa smo se jim vselej pravočasno umaknili. Večkrat nas je obiskal tudi pokojni narodni heroj Kebé in nas kritiziral, da so naše akcije preveč drobnjarske in da moramo začeti napadati Nemce. Partijska celica je bila zaradi tega nezadovoljna s poveljstvom; res pa je, da nismo imeli nobenih vojaških izkušenj, ne mi ne naš poveljnik.

Jeseni 1941 se nam je pridružilo nekaj tovarišev iz Rašiške čete. Naša četa je že štela nad 20 borcev. Poveljstvo so prevzeli tovariši iz te čete, ki je imela za seboj že vrsto uspešnih spopadov s sovražnikom. Združili smo se nekje v hribih nad Poljansko dolino. Kmalu nato smo odšli preko Mohorja in Besnice v Duplje. Savo smo prešli kar po železniškem mostu v Otočah, ki ni bil zastražen. Po napornem in za tiste čase dolgem pohodu smo se ustavili v Udenborštu za vodovodom in tam počivali. Naša naloga je bila, priti v Kokrško dolino in tam zadrževati Nemce. Komaj smo se spravili k počitku, okoli enajstih, smo zaslišali klic stražarja: »Stoj!« Tovariši so stekli k stražarju. Taborili smo namreč v veliki kotanji ob gozdni poti. Stražar je povedal, da je ustavil dva lovca, ju legitimiral in pustil dalje.

Ta dva pa sta bila sinova župana iz Križ in smo dobro vedeli, da nas bosta izdala. Zato smo se takoj umaknili. In že so zabrneli kamioni po cesti okoli gozda. Komaj smo se utegnili zavleči pod veliko skalo pri vodovodnem rezer voarju. Nad nami so lomastili Nemci, ki pa nas niso našli. Niso se vedeli za skalo, ki je pozneje postala grob tolikim partizanom. Sklenili smo kaznovati izdajalca, potem pa oditi v Kokrško dolino.

Nekako o polnoči smo se ustavili ob cesti na Golnik, ob robu neke grape. Dva partizana sta splezala na drog, da bi prerezala telefonsko žico. Tedaj pa zaslišimo. »Hände hoch!« In že je pokalo. V temni noči sem videla samo plamenčke iz puškinih cevi in svetleče izstrelke, ki so švigali mimo nas. Kako uro kasneje se nas je približno pol zbralo v bližnjem gozdičku. Komandir čete je odredil umik, jaz pa sem predlagala, da bi najprej poiskali drugo polovico čete. Toda ukaz je ukaz in morala sem z njimi. Umaknili smo se v bližino Kranja nad železniško progo v skalno duplino. Objokovala sem moža in ostale tovariše, ker sem bila prepričana, da so vsi padli, ali pa da so jih Nemci ujeli.

Patrulja ostalega dela čete nas je izsledila naslednji dan, še zdaj ne vem kako. Potem smo ugotovili, kako je prišlo prejšnjo noč do streljanja.

Dva partizana sta na pohodu zaostala in šla nekam prosit cigarete. Za to je vedel samo komandir. Ko sta spet dohitela našo kolono, ju stražarja nista spoznala, zato sta ju, misleč, da sta Nemca, ustavila po nemško. Onadva sta bila seveda mnenja, da sta naletela na Nemce. Začela sta streljati in streljala sta, dokler jima ni zmanjkalo nabojev. Druga polovica čete je na streljanje odgovorila s streljanjem in pošteno našlagala nazaj. Na srečo je bilo temno in so oboji streljali bolj na slepo, tako da nihče ni bil zadet. Tista dva tovariša sta se vrnila pod skalo, druga polovica čete tudi. Tako so se sešli. Oba partizana sta navdušeno pripovedovala, ka-

ko sta streljala na sovražnika in sta bila potem do kraja razočarana, ko sta zvedela, da sta vse naboje izstrelila na lastno četo. Potem so mislili, da smo bili mi žrtev pomote. Kako so bili zdaj veseli, ko so nas našli žive in zdrave!

Potem smo se ponovno odpravili proti Kokrški dolini. Ko smo počivali, so spet naleteli na nas Nemci. Prvi trenutek se nismo znašli — ne mi ne oni. Vendar so naši prvi udarili po njih, nakar so nas začeli obkoljevati. Umaknili smo se nazaj v Udenboršt. Naslednji dan smo napadli dva Nemca na motornih kolesih. Toda tisti trenutek, ko smo užgali po njih, je prišla mimo ženska z otrokom. Nismo hoteli streljati in Nemca sta ušla, čeprav smo menda enega ranili. Zdaj so Nemci obkolili ves gozd, mi pa smo se skrili v jamo. Slišali smo jih, kako hodijo nad nami. Na srečo je bilo to proti večeru. Če pa bi imeli s seboj dresirane pse, bi nas našli.

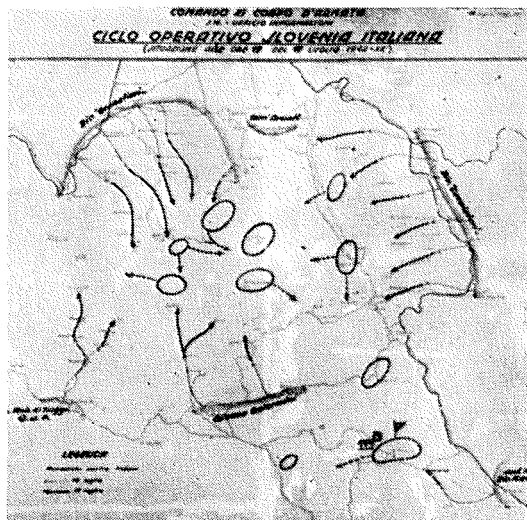
Ponoči smo se vrnili v Poljansko dolino. Povezani smo bili z Maksom Krmeljem in še nekim tovarišem Tone- tom iz iste vasi. Pri njem smo imeli nekajkrat partijske sestanke. Javko smo imeli pri Mlinarju v Poljanski dolini. Dne 28. oktobra je prišel spet v našo četo tovariš Kebé. Bližala se je zima, zato je ukazal, naj se ženske umaknejo v dolino na terensko delo, ker da ne bomo prenesle hudega življenja v zasneženih gozdovih. Vendar sva se s Kobalovo pošteno upirali zapustiti četo.

Prve dni novembra nas je nekaj odšlo iz Poljanskih hribov čez Poljansko dolino proti italijansko-nemški meji. V naši skupini je bilo nekaj bolnih tovarišev. Vodil nas je domačin. Mejo, ki še ni bila utrjena z žično oviro, smo prekoračili nekje blizu Rovt. Nato smo se spustili na Vrhniko, kjer smo sedli na vlak in se potegnili do Ljubljane. Dokumentov nismo imeli. V mestu smo se razšli vsak na svojo stran. Jaz sem odšla domov k staršem, kjer sem nadaljevala s političnim delom do aretacije.

T. M.

Razočaranje na koti X

*Fotokopija načrta italijanske ofenzive
na Notranjskem poleti 1942. leta*

Objavljamo še en odlomek iz knjige Maria Terrosija »Novakova hiša« (v zadnji številki smo objavili odlomek pod naslovom »Rdeča zastava«). V odlomku »Razočaranje na koti X« je opisano, kako so se italijanske divizije brezuspešno borile proti slovenskim partizanom. Čas in kraj dogajanja nista natančno navedena, po opisu pa slutimo, da je bilo to spomladi leta 1942 nekje na Notranjskem ali na Kočevskem.

PO DOLGEM, nenavadno hitrem maršu, smo prišli v cono, kjer naj bi se naša operacija končala.

Zjutraj, pred odhodom, nam je bilo naročeno, naj bomo močni in vztrajni, češ da je to zadnji dan našega bojevanja v gorah. Ubogali smo in bili trdni vseh deset ur pohoda — poslednjega napora, ki naj nas bi privedel do kote, rdeče zaznamovane v stotnikovem zemljevidu z X — čeprav smo vedeli, da nas tam čaka bitka, morda smrt.

Že za časa pohoda so neprestano grmeli — ko da bi nas hoteli spominjati tiste nevhvaležne možnosti — streli topništva in bombe, ki so jih sejala letala. Letela so zelo nizko. Z bliskovitim, oglušujočim hrupom so švigala nad nami, se manjšala in izginjala v dalji; slišali smo odmev bombardiranja. Zateglo in zlobno so sikali izstrelki kalibra 149 in eksplodirali daleč, skupaj z bombami

Ustavili smo se ob cesti v nekem divjem kraju. Stotnije so zasedle položaje in ukazano nam je bilo, naj se pripravimo na obrambo. Cesta se je vlekla po kamnitem terenu, kjer je raslo suho grmičevje in redka revna drevesa z nizkimi, čudno skrivenčenimi debli. Na levi strani ceste se je teren strmo dvigal, medtem ko se je na nasprotni strani odpirala siva in gola dolina. Tam so se dvigali stebri dima od požarov, ki so jih povzročile eksplozije bomb.

Grenadirji so pobirali po terenu razmetano kamenje, gradili zaklone, pripravljali prostore za minomete in, zroč v dolino, kjer se je dvigal dim, pojasnjevali položaje partizanov, ki da so zaprti v tistem koncu vreče brez izhoda. Govorili so o obroču, ki se je sklenil okrog njih, in omenjali imena divizij, ki so sodelovale pri obkolitvi: Macerata, Cacciatori delle Alpi in druge.

Medtem so se počasi, nepretrgoma pomikale mimo nas po cesti vrste mul z vozili. Grenadirji so se obračali, pozdravljali šoferje in zmerjali mulovodce, ki so se držali živali za rep, da bi se manj utrudili. Proti večeru je šel mimo bataljon črnosrajčnikov. Miličniki so bili zaprašeni v obraz in trudni. Verjetno so hodili dolgo in so bili lačni. Kljub temu pa so bili videti dobre volje; ko so zagledali grenadirje, so jih začeli klicati, se jim smehljati in jih vabiti, naj se naslednjega dne izkažejo. Grenadirji so odgovarjali na kratko; medtem ko so se sklanjali in zlagali kamenje, so mrmrali nekaj zlohotnega na njihov račun. Mimoshod miličnikov je čudno vplival name: priklical mi je v spomin prizore uničenih in požganih vasi, ki so bile žrtve naših in njihovih barbarskih represalij.

Nočilo se je.

Trudni od poslednjega napora so grenadirji razgrnili odeje in legli. V čistem

zraku večera je bilo slišati oddaljen hrup vojakov, ki so obkoljevali dolino.

Ferragni je kadil, prikrivajoč tleči konec cigarete z ovratnikom jopiča. Sedel je na tleh, s hrbtno naslonjen na nahrbtnik. Noge je imel prekrizane, z desno je nervozno migal.

»V pasti so,« je rekel. »Menim pa, da se ne bodo vdali. Hočem reči: trda bo, in kdo ve, koliko jih bo ob kožo, nas in njih!« Nehal je migati z nogo in dodal: »Ne da bi hotel biti pesnik, toda biti mora lepo, žrtvovati se za nekaj, v kar verjameš: za neki ideal; vedeti pač, zakaj umreš...« Noga se je spet pozibavala: »Mi pa ničesar ne vemo in smo tu in neumno ponavljamo: nekoč je bo konec, te preklete vojaščine...«

Mesec je sijal visoko na nebu in oblival naravo z jasno, mehko svetlobo. Corradini je izkoristil mesečino in tišino, da je pisal domov. Ferragni je strmel v deseterja, a ga verjetno ni videl, zatopljen v misli, ki se jim je že nekaj časa predajal. Vsi drugi so spali. Senca zaklonov je padala nanje in jih skrivala. Samo vrsto čevljev, ki jih je obsevala mesečina, je bilo razločno videti. To je vzbujalo nekaj mrtvaškega, nekakšen občutek groze in preplaha v jasni pomladni noči.

Čez čas je tišino pretrgal rafal mitraljeza. Kot bi trenil so se fantje zbudili, nagonsko prijeli za puške in obstali z napetimi ušesi.

Spet je zavladala tišina. Drug za drugim so pogleli in zaspali.

Nov rafal jih je spet prebudil; tokrat ni bilo nobenega dvoma, da streljajo partizani. Nekaj vojakov je odvrгло odejo in steklo proti minometu. Tudi Della Seta in poročnik sta se priplazila do orožja in kmalu potem je šlo od ušesa do ušesa po velje, naj bomo pripravljeni na ogenj.

»Smo že tam!« je nekdo polglasno vzkliknil. »Napadajo!«

Ferragni je čepel na vseh štirih in buljil v temo onstran zaklona. Drugi grenadirji so ga posnemali: izpod čelad, nagnjenih nizko nad oči, so strmeli proti dolini.

»Ne vidiš hudiča!« je vzkliknil nekdo.

Drevje z dolgimi sencami in grmovje nam je zastiralo pogled.

»Napadli bodo,« je ponovil Ferragni. »Skušali se bodo prebiti pred zoro!«

Ogenj minometov je trajal več kot pol ure... Bližji požara so vstajali tu in tam v daljavi. Kmalu je bila vsa dolina zavita v zaveso dima...

»Tepci! Zakaj odlašajo z napadom? Ne bodo se več rešili!« je mrmral Ferragni.

»Ej. guaglio:* se ti blede?« je bilo slišati glas Volpeja, ki mu ni bil ušel Ferragnijev vzklik.

Ferragni je pogledal grenadirja, ne da bi mu odgovoril. Naposled je rekel:

»Nikar se ne vmešavaj, terrone! Skrbi zase!«

Malo prej, preden so minometi prekinili ogenj, je bilo kljub trušču eksplozij slišati s travnika krike. Naš minomet je takoj obnemel. Obrazi mož so se spremenili: izražali so grozo.

Poročnik je začel vpiti:

»Bodite pripravljeni z ročnimi bombami!... Izstrelite raketo!... Natakните bajonete!... Pogum, tretja četa!...«

Fantje so se ob poročnikovem vzpodbujanju zdrznili, natakčili bajonete na cevi in se prilepili k zaklonom z naperjenimi puškami.

Sedaj, ko je naš minomet molčal, so se kriki, ki so prihajali s travnika, razločno slišali:

»Grenadirji! Grenadirji!... Stojte...«

Nekdo je rekel:

»Kličejo nas, gospod poročnik!«

»Morda prihajajo na pogajanje za vdajo,« je pripomnil Corradini.

Medtem so se glasovi približali:

»Grenadirji, stojte!... Ne streljajte!«

Neki mitraljezec je zavpil:

»Nekaj se premika, vidim!... Naj streljam?«

»Počakaj!« je odvrnil poročnik.

Iz bližnjega grma je prilezlo nekaj črnega.

»Kdo tam?!« je zavpil Cavalieri.

»Divizija Macerata!« je bil odgovor.

Fantje so se spogledali. Nekateri so bruhnili v smeh.

»Pazite se!« je zavpil Della Seta.

Cavalieri je ponovil. Nato je zavpil:

»Geslo!«

»Isonzo!« je odgovorila nevidna senca pri grmu.

* poba

»Naprej!« je zavpil poročnik. Nato se je obrnil k fantom: »Bodite pripravljeni!« jih je še enkrat opozoril.

Gledali smo nizko nad kamenjem zaklonov, ne da bi izgubili z vidika senco, ki se je bližala. Naposled nam je mesec dodobra obsvetil neko vojaško postavo.

Poročnik se je nemo dvignil s pištolo v roki.

»Bi nas radi vse pobili?« je rekel vojak in stopil čez zaklon k poročniku.

Videli smo Cavalierija, ki se je postavil mirno in salutiral z roko ob čeladi:

»Zakaj, kapitan?«

»Kako zakaj?... Razen partizanskih rafalov letijo tja, k nam, še vaše mine. Streljajte na desno, zaboga!...«

Poročnik je pokazal cev minometa:

»Saj streljamo na levo, gospod kapitan!«

»Dejstvo je,« je poudaril kapetan, »da je dva koraka od nas eksplodiralo mnogo vaših min.« Nato je dodal: »Hvala bogu, da ste prenehali!«

Res je zavladala tišina, samo rafal mitraljeza je kdaj pa kdaj prepiral zrak.

»In partizanov ne slišite?« je dejal kapetan. »Treba jih je izslediti, iztrebiti... Saj smo zato tu!«

Kapetan je zažvižgal in nekaj zavpil proti travniku. Dve minuti nato je prišlo kakih deset vojakov divizije Macerata s podnarednikom.

»To je nevarna reč,« je pripomnil Cavalieri.

»V vojni smo...« je odvrnil kapetan.

Kmalu potem smo ga videli, kako je na čelu svojih mož izginil med grmovjem v smeri strelcov.

»Srečno!« je zavpil Cavalieri.

Oni pa so že izginili v temi.

Ob zori se je začel topovski ogenj.

V nekaj minutah so po vsej dolini padali 149-kalibrski izstrelki. Salve so se nenehno ponavljale.

V zraku je brez prestanka odmevalo zlohotno bobnenje. Spet so se vsepovsod dvigali stebri dima, dokler niso ovili doline v neprodorno zagrinjalo...

Ko so se letala spet zbrala in se izgubila proti severu, so tudi topovi prenehali grmeti in tišina je napolnila dolino. Pokrita z mehko plastjo dima je bila videti bela in tiha. Nihče, ki bi jo videl tako, ne bi verjel, da

Fotokopija naslovne strani dnevnika »Il Piccolo« z dne 4. avgusta 1942, ko je Mussolini v Gorici gromovito govoril, da bodo njegove vojaške sile neusmiljeno očistile Ljubljansko pokrajino

se v tišini in miru skriva groza krvi in smrti; da je bilo tam, pod gladko, belo, enolično preprogo dima žrtvovanih na stotine človeških življenj...

Po poročilih oficirjev je imel poročnik kratek govor, v katerem je objasn timer položaj in povedal, kaj je še potrebno, da izpolnimo svojo nalogo do konca. Spustiti da se moramo v dolino ter izslediti in uničiti tiste partizanske enote, ki so morda preživele obstreljevanje...

Pohod v dolino je trajal več kot uro. Na krajih, kjer so se razpočile bombe, je plast rdečega prahu prekrivala grmovje in okleščeno vejevje dreves. Drobci sivega kamna, ki so se odkrušili od zadetih skal, so bili posejani po vsem terenu. Na nekaterih mestih je še gorel ogenj in objemal vejevje izruvanih dreves.

Obroč se je bolj in bolj stiskal. Zdaj smo videli fante Macerate, ki so napredovali na našem desnem boku. Hodili smo čedalje po-

časneje. Tu in tam smo se ustavili, kar so fantje izkoristili, da so izmenjali mnenja.

»Nas bodo napadli ali se bodo množično vdali?«

»Kdo ve! ... Morda nas bodo napadli.«

»Nič bolje ne bo zanje, če se pustijo ujeti živi!«

»Se bomo morali še prekleto potruditi!«

Corradini se je nenadoma ustavil pred veliko skalo, ki jo je zadela granata.

»Glejte!« je rekel in pokazal liso ob vznožju skale.

Viola in Brum sta se sklonila:

»Kri!« je vzkliknil Viola.

Vsi so se sklonili in pogledali.

Pacifico se je prestrašen umaknil:

»Madonna mia!« je vzkliknil.

Nekdo je opazil, da se sled krvi nadaljuje še več metrov onstran skale.

Fugerato in Lombardi sta ji sledila.

Gamelli je rekel:

»Slabo, če pričenjamo odkrivati mrtve.«

»Če najdemo mrtve ... « je rekel Sfiligoi.

»... Ti vsaj ne streljajo,« je nadaljeval Brum. In je zaključil: »Le nikar si ne delajmo prevelikih utvar: tudi žive bomo našli.«

Tišino, ki je sledila Brumovim besedam, je prekinil vzklik in takoj nato smeh. Zagledali smo Fugerata in Lombardija, ki sta prišla izza nekega grma. Rimljan je držal v rokah zajca, nam ga kazal in se smejal:

»Nekaj je pa le koristilo obstreljevanje!« je vzkliknil.

Hodili smo še kakih dvajset minut, a o mrtvih, ki smo mislili, da jih bomo našli na stotine po tleh, ni bilo niti sledu. Ko sem se obrnil k Ferragniju, mi je ušlo:

»Toda kje so mrtvi?«

Ferragni me je za hip pogledal. Morda je odkril namig v mojih besedah, ker je rekel:

»Morda ... morda so nas prelisičili?«

Razložil sem prijateljevo misel:

»To bi bila sramota,« sem rekel. »Pravi poraz za nas.«

Ferragni se je zasmejal:

»Za nas? ... «

Veter nam je prinesel glasove iz daljave. Skoraj istočasno je napolnil dolino krik.

Fantje so se porazgubili in iskali zaklone za skalami, posejanimi po terenu. Nekdo je zavpil:

»Kaj se dogaja?«

Cavalieri se je povzpел na veliko skalo in od tam gledal predse z daljnogledom.

»Kaj se dogaja?« je bilo čuti ponovno.

Ko smo pogledali tja, od koder je prihajal glas, smo videli, da prihaja k nam oficir Macerate, zelo majhen in mladosten.

»Se pričinja?« je vprašal poročnika, ko je stal pod njim, Cavalieri je odložil daljnogled in zviška pogledal vpraševalca:

»Figo se pričinja!« je vzkliknil. Skočil je na tla in se znašel pred mladim oficirjem. Ta je bil videti zelo preplašen. »Izigrali so nas, razumeš?... Imeli za norca!... Tam, na sredi, ni nobenih sovražnikov,« je glasno rekel poročnik.

Mali od Macerate je tiho poslušal. Cavalieri je dodal:

»Štirideset dni tega življenja, da dosežeš tak rezultat ... Lepa reč.«

Oficir Macerate ni zinil besede. Samo z glavo je zmajal. Nato se je potrč okrenil in se vrnil.

Medtem so se grenadirji povzpeli na skalo. Nemo so strmeli: Ferragni je bil med njimi. Povzpел sem se k njemu.

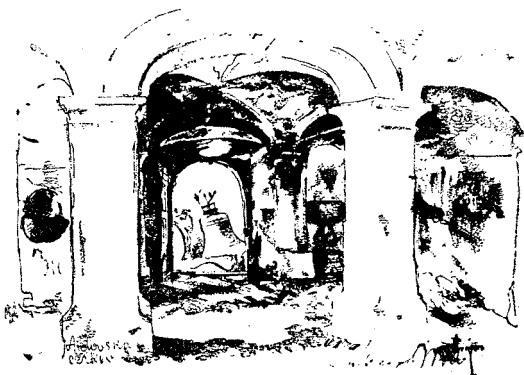
Veter nam je prinašal odmeve tisočev glasov. Tam doli, naravnost pred nami, je negibno stalo na stotine vojakov sredi travnika. Prepoznali smo pripadnike nekega bataljona miličnikov.

»Fašisti so,« je brez potrebe pojasnil Peluso.

»To jih imam v želodcu!« je rekel Ferragni. »To jih imam v želodcu,« je ponovil. »Tudi če nas bodo jutri partizani spet ob-streljevali!«

Govoril je v svojem imenu, a vsi so slišali in vsi so z molčanjem izrazili isto misel. Tudi če bi nas čez uro partizani spet ob-streljevali ...

Prevedel Miroslav Košuta

S TOPOGRAFSKO EKIPO PO JELOVICI

NEKEGA junijskega dne me je tovariš Martin Prešeren iz Kranja obvestil, da pojde topografska ekipa Okrajnega odbora ZB Kranj na Jelovico. »Dosti boš imel pisati,« mi je namignil — in kmalu sva bila zmenjena.

Čez nekaj dni me je sajasti gorenjec potegnil iz Ljubljane v Radovljico, od tod pa sem jo s tovariši iz Kranja mahnil na Talež, kjer nas je čakal prvi vodnik: tovariš Franc Torkar-Boštjan iz Koritnega.

Med narodnoosvobodilnim bojem je bila Jelovica nepremagljiva trdnjava. Vanjo so se v zgodnjem poletju 1941 zaleteli prvi ubežniki pred nemškim nasiljem. Jelovško pogorje je bilo 1942. leta središče gorenjskega partizanstva. Leta 1943 je bila tam ustanovljena prva gorenjska brigada. Potem je bila Jelovica prednja straža primorskega in gorenjskega osvobojenega ozemlja ter oporišče na poti na Koroško in Pokljuko. Njeni širni gozdovi so bili zavetišče kurirjev, enot VOS, transportnih enot, manjših terenskih čet, minerjev in terencev. Čez Jelovico je potovalo nešteto partizanskih novincev na Primorsko. Gornja Savska dolina s svojimi industrijskimi središči je bila namreč velika rezerva za mobilizacijo novih

Mile Pavlin

borcev, ki so leta 1944 in 1945 izpopolnili izčrpane brigade v Slovenskem Primorju.

Ožje področje Jelovice obsega kakšnih 200 kvadratnih kilometrov gozdov, pašnikov in travnikov. Pobočja so strma in prehajajo v druga pogorja. Jelovica je visoka planota, njen najvišji vrh je Visoki vrh (1393 m). V nižjih legah je poraščena z listavci, više pa prevladujeta smreka in jelka. Značilnost te planote so tudi kraški pojavi: ponikalnice, brezna, vrtače, podzemske jame in pomanjkanje vode oziroma studencev.

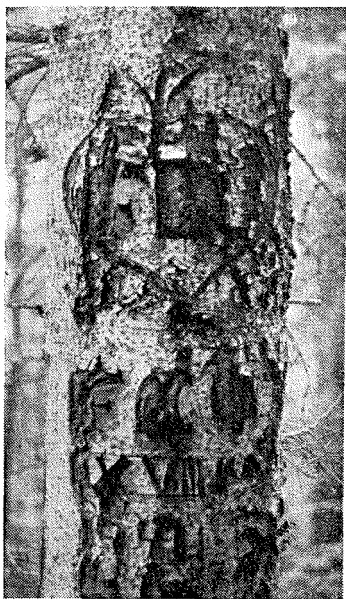
Med narodnoosvobodilnim bojem se je pojem Jelovice razširil na vse področje med bivšo italijansko-jugoslovansko mejo in Savo. Kaj vse so poskušali Nemci in domači izdajalci, da bi te skrivnostne gozdove očistili partizanov! Neštetokrat so vdrli vanje, pa vendar Jelovica ni bila nikdar »čista«.

Vodnik je pripovedoval, da pridejo na Talež večkrat tudi tujci, ki ne morejo zlepa verjeti, da je bila Jelovica partizansko »domovanje«. Saj bi človek skoraj z roko segel na Bled, kjer je mrgolelo nem-

ških vojakov, kjer se je štiri leta šopirila Gestapo...

Priznam, tudi jaz sem pogosto o tem razmišljal. Znana je zavednost Gorenjcev, ki so kljub nemškemu nasilju vsa vojna leta sodelovali z osvobodilnim gibanjem, znani sta upornost in žilavost gorenjskih partizanov. Toda vseeno...

Ko pa sem štiri dni hodil z ekipo po razsežnih jelovskihih gozdovih, mi je počasi postalo jasno, zakaj je bila Jelovica taka trdnjava. Res, razdalje med posameznimi točkami so majhne, če jih merimo z dolžinskimi merami. Toda dolžinske mere, pomnožene med seboj, dajo ploščinske mere, ki so mnogo razsežnejše in nepreglednejše. Vrtača je podobna vrtači, grm grmu, drevo drevesu... Celo domačin, naš vodnik, ki je tako rekoč vse življenje preživel na Jelovici, je včasih zgrešil, ko smo iskali ostanke bunkerja, barake, karavle. Kako se je šele zmedel v teh gozdovih tuj vojak, ki se je tresel za kožo in pričakoval izza vsakega drevesa partizansko kroglo! Zato se mu je mudilo v dolino in z nevoljo je zrl na domačina, izdajalca, zaradi katerega je moral iz razmeroma varne vojašnice v strašne, temne gozdove. In tako se je večkrat

Napisi, vrezani v bukev pri taborišču Bernardove skupine na Tamarah nad Oblakovo planino iz avgusta 1941

zgodilo, da so izdajalca ubili vojaki sami, da so se le lahko vrnili... Po gozdovih sem videl nerazpočene mine, grana-te in ostanke letalskih bomb. Tudi Nemci, ki so veljali za dobre vojake, so včasih obupa-li — prav tako kot njihovi italijanski zavezniki so brez-upno tratili strelivo in kar tjavdan klestili po jelovski-h gozdovih.

Jelovski gozdovi pa hrani-jo v svojih nedrih tudi dru-gačne dragocenosti. V redko naseljenih in zapuščenih, skri-tih predelih, ki jih varuje ne-dostopnost, se je ohranilo marsikaj, kar bi bilo v dolini že zdavnaj uničeno. To pred-vsem velja za ostanke prvih partizanskih taborišč.

Nekaj stotin metrov od koče na Taležu smo naleteli na ostanke kuhinje za terence, ki so se tam zadrževali leta 1944. Malo dalje, v gostih, mladih smrečicah, so imeli spalnico: v strmem pobočju so skopali nekaj zemlje, privezali k de-blom kol in nanj naložili skodle ali smrekovo lubje. Od kuhinje se pozna samo še iz-kop, nekaj ožganih kamnov in ranjena drevesa.

Franco Torkar je pripovedo-val: »V tej kuhinji je kuhala partizanska Minka iz Trzina, ki je imela teto na Bledu. Vsakokrat, kadar sem prišel v ta-borišče, sem slišal njen zvonki glas. Najraje je prepevala pe-sem o partizanu, ki stoji na gori, se ozira v nižavo, v ro-kah pa stiska puško. Še zdaj, kadar slišim to pesem, se ved-no spomnim Minke... Nekoč so zgodaj zjutraj napadli ku-hinjo domobranci. Minko so ranili v nogo, jo ujeli in za-klali...«

Sredi gozda je ekipo priča-koval ob določeni uri drugi vodnik, Janko Poljanec, zdaj logar. Skupaj smo obiskali ne-kdanji bunker VOS na Tol-stem vrhu. Nekaj deset me-trov pod vrhom grebena se pozna v strmem pobočju iz-kop. Smreke v okolici še zdaj cedijo smolo iz ran — Nemci so bunker zaradi izdajstva od-krili in zažgali. Nekdo je sli-šal, ko so partizani zabijali žeblje, in tekel v dolino pove-dat Nemcem. Kmalu ga je za-dela zaslužena kazen, zakaj, pravica je bila neizprosna, vse ljudstvo je imelo odprte oči in ušesa.

Hodimo pod mogočnimi, sto-letnimi smrekami in jelkami. Vodnikoma vro iz ust zgodbe kar same od sebe, povezane s

kraji, ki jih obiskujemo. Zgod-be se med seboj prepletajo in razpletajo ali zapletajo v do-lini. Zal mi postane, da nimam s seboj prenosnega magneto-fona... Kaj vse bi lahko po-snel na njegov trak!

Posebnost bunkerjev na Go-renjskem je bila zadnja vojna leta tudi v tem, da jih nikoli niso gradili preblizu studen-cev, cest in vrhov, ampak ved-no na pobočjih. Sovražnik je namreč najprej zasedel vrh. To se je zgodilo tudi ob napa-du na bunker na Tolstem vr-hu. Takrat so partizani-vosov-ci stekli čez greben in v do-lino, Nemci pa so medtem osvajali vrh. Tačas je bil Miha Torkar s spremljevalcem v dolini, in ko sta se vračala, sta padla v nemško zasedo. Miha je obležal, spremljeva-lec pa se je rešil...

V taborišču »Tončkove če-te« v Osekanju na Babi... Pozimi leta 1942 na 1943 je tam taborilo 60 partizanov. Taborišče je v plitvi dolinici sredi goščave. Zgodnje jutran-je sonce je pravkar prodrlo skozi roso vejeve in obsijalo sveže zelenje. Sredi kotlinice je kup razbitih posod, loncev, veder, skodel in porcij pa zlomljena žaga. Poznajo se še temelji drvarske kolibe, ki je stala nekaj metrov proč, te-

Franco Torkar-Boštjan: »Tukaj je 16. februarja 1944 padel moj brat Miha...« (pod Tolstim vrhom)

Janko Poljanec: »Če bi ta bajta znala govoriti, to bi imela povedati...« (v Skledarjevcu)

melji preprostih šotorov iz lubja, plaht in desk. Našli smo obroč deže za zaseko in vodnik Janko nam je povedal, da so res imeli dežo z zaseko v kuhinji. V kuhinji je gospodaril šaljivec Mikec, ki je nosil klobuk z gamsovimi čopom. Nekega dne se je zvedelo, da je taborišče izdano. Nemci ga niso takoj napadli, saj je bilo snega do prsi. Partizani so podvomili, ali so res izdani, in se vrnili. Čez nekaj dni pa so le prišli Nemci. Stražar je ustrelil, partizani so planili na noge in se umaknili. Izgubili so le precej hrane in opreme.

Čudovita je bila iznajdljivost partizanov. Vodnik je pripovedoval, kako so zabijali žeblje, da jih ne bi kdo slišal. Kladio in žebelj so ovili z mokro cunjjo. Delali so lesene žeblje, sekali smreke daleč proč od taborišča. Včasih so zabijali žeblje in sekali le ob slabem vremenu, ko je v gorah treskalo...

Vrstili so se ostanki bunkerjev, karavel... Obveščevalna točka IX. korpusa... Zdaj je samo še kup sprhnelih desk, strešne lepenke. Vodniku so potrebni žebliji, da bi nekaj pribil v svoji logarski koči. Z lahkoto jih izpuli iz trhlelega bruna. Tako bodo žebliji,

ki jih je leta 1944 prinesel na Jelovico marljiv terenec, rabili še zdaj, po šestnajstih letih. V baraki je bila tudi pločevinasta pečica, ki se je zakotalila v dolino, ko je baraka razpadla. Potem si jo je nekdo prisvojil in mu zdaj greje sobo.

Pravo odkritje je bila oglarska koča, ki jo je postavil

Janko Poljanec na lastnem »partu« junija 1941. Preprosto ogrodje iz smrekovih kolov, debelih kot moška roka v zapestju, na njih pa kosi smrekovega lubja. V zadnjem delu kočje preprost pograd iz desk na nizkih kolih, nastlan s senom. Na njem bi lahko spali štirje ljudje, če bi se stisnili. Pod pogradom — stari partizanski čevlji, izdelek partizanskega čevljarja. Kolobar izolirane telefonske žice, deli ameriškega »Mustanga«, ki je padel aprila 1945 nekaj stotin metrov proč. Kočo je lastnik postavil in opremil, ker so mu tako naročili organizatorji OF na Gorenjskem. Založil jo je tudi s hrano, za vsak primer. Vanjo so zahajali pokojni Jaka Bernard, Oskar, Saksida in drugi, njihovi nasledniki, vse do konca vojne. Kljub temu je Nemci niso odkrili in so šli mimo nje samo enkrat, v začetku leta 1943. Takrat je bilo nad meter snega, koča je bila pokrita čez streho in je niso našli. Lastnik jo še zdaj vzdržuje — zaradi spomina na prve partizane, pravi, čeprav ima v bližini lepo zgrajeno logarnico.

Še večje presenečenje kot Poljančeva »čresvnara« na Skledarjevcu je pomenilo za nas taborišče Bernardove sku-

Ostanki posode in orodja iz taborišča »Tončkove čete« na Osekanju nad Babo iz zgodnje pomladi 1943

Martin Prešeren: »Tukaj je pozimi 1943 na 1944 taboril minerski vod Ratitovec. Bil je zelo skrit kraj, nekompromitiran, blizu vasi, pripraven za našo dejavnost. V taborišču smo se počutili kot doma...«

pine na Tamarah blizu Oblakove planine. Prvi partizani so izkoristili za svoje bivališče škrbinast, gosto zaraščen vrh. Prvotno je bila skupina v Bernardovi kolibi, toda zaradi nevarnosti, da bi iskali Bernarda v domači koči, se je preselila na Tamare. Iz lubja, desk in vej so si napravili preprosto streho, kuhali so za kolibo v vdolbini, ki jim jo je napravila narava v skalni steni.

V debeli bukvi se poznajo še črke in znamenja: veliko srce s plameni in začetnicami J. B. (Jaka Bernard). Malo nižje ostanki datuma: ...VIII. 1941. Nato srp in kladivo ter začrtane: D. T. in D. J. ter F. G.

V suhem bukovem listju najdemo ostanke francoske čelade brez oboda in notranjega usnja. Nekdo je udaril čelado s sekiro ali puškinim kopitom. — Nemci so taborišče odkrili, ko je bilo že prazno. V njem so našli nekaj čelad in oficirsko bluzo Jake Bernarda.

Med preperelimi ostanki kolov in desk smo našli tudi čuden kol, obit z žebli. V njem smo zaslutili pričo vojaškega duha Jake Bernarda. Kot re-

zervni oficir je zahteval tudi v tem prvem partizanskem taborišču vojaški red. Partizani so morali imeti svoje porcije obešene na tem kolu, na žeblih. Prešteli smo žeblje in ugotovili številčno stanje skupine, ki se ujema s tistim, katerega so ugotovili po ustnih virih. Med listjem smo našli zarjavelo pločevinasto škatlo »Kneippove sladke kave«. V njej so imeli partizani sladkor.

Obiskali smo tudi Oblakovo planino, kjer je avgusta 1942 padlo sedem partizanov, dva sta se pa rešila. Prenočevali so v senu nad hlevom. Nemci so jih obkolili in obsuli hlev s točo izstrelkov. Še zdaj, po osemnajstih letih, so lesene stene hleva kot rešeto. Najmanj dva tisoč zadetkov... Med presenečenimi partizani so bili tudi trije neznani prostovoljci iz Ljubljane, ki so vsi trije padli. Jože Dežman iz Lesec je bil smrtno zadet že v hlevu. Kljub temu se je pognal skozi vrata, padel na tla, se pobral in bežal proti gozdu skozi točo nemških krogel. Kakih sto metrov od hleva je padel in izdihnil. Nemci so sami pripovedovali, da je bil 43-krat zadet...

»Pojdi, videl boš še Jožetovo kri,« mi je rekel Janko in mi pokazal z roko v notranjost hleva. Šel sem za njim. Res, tramovi so vsrkali vase kri in jo ohranili osemnajst let. Kri je tekla skozi podnice in se cedila po steni. Kljub temu je človek bežal še sto metrov in se pred tem pogнал skozi vrata na tla.

V enem najbolj skritih krajev tega dela Jelovice so partizani julija 1944 zgradili bolnišnico »Š-Stol-2«. To je na Zontarici, v globoki vrtači. Večja baraka v merilu 8 × 9 metrov iz brun, tla iz lesenih kock, streha iz desk in precej strma. Manjša baraka, kjer je bila ordinacija. Operacijska miza je bila pritrjena na štor. Bolnišnica je imela še kuhinjo in barako za bolniško osebje. Zdaj je vse podrt. Ostanki soda za razuševanje ležijo na dnu kotline. Pri kuhinji so še drva, ki jih je pred petnajstimi leti nasekal partizanski kuhar, pa jih ni utegnil pokuriti, ker je prišlo povelje za odhod v dolino — tam so se ljudje že dober teden veselili mlade svobode... Zraven sta dva kupa že preperelih metrskih polen, poraščenih z mahom. Pod desko, ki sem jo privzdignil, se nekaj zasveti. Steklena črna joda z nemškimi napisom. Jod je še ohranil svoj duh, čeprav je pomešan z vodo. Malo dalje štrli iz zemlje kup mrežastih pocinkanih žic, ki se še svetijo. Bolničar ni maral odnesti v dolino žičnega ogrodka za utrjevanje zlomljenih rok in nog, ker je menil, da ga ne bo nikoli več nihče potreboval.

Na mrežah, ki so jih spletili pajki, se lesketajo kapljice jutranje rose. Vse je tiho, vse mirno, le rast bujno poganja in počasi požira ruševine bolnišnice. Ljudje, ki so nekoč tu iskali zdravja, so se razpršili po vsej državi, se pomnožili in poženili, si izbrali druge poklice, se postarali, nekatere pa je že pobrala smrt. Od bolnišnice in ostalih objektov ne bo ostalo drugega kakor skromen opis, fotografija in skica v topografiji. Ljudje bodo pomrli, toda tistega, zaradi česar so trpeli in za kar so se borili, ne bo čas nikoli izbrisal...

Na Ljubljano

(Nadaljevanje in konec)

NA RAVNINI pod turjaškimi klanci se brigada nemudoma razdeli: en divizion odhiti proti Šmarju, drugi čez dolenjsko cesto v smeri proti ljubljanskim dostopom na Orlem in Golovcu. Pehotne brigade so se že spoprijele s sovražnikom. Borci so besno naskočili sovražne položaje. Gozdovi odmevajo od stoterih rafalov lahkega pehotnega orožja in minometov. Spopad je silovit, toda Nemci in domobranci so dobro pripravljeni ter utrjeni. Bijejo se z močjo na smrt obsojenih, ki jim ni več pomoči.

Pehotne brigade so se že nekajkrat prebile do sovražnih jarkov, toda domobrancem se vselej v zadnjem trenutku posreči odbiti napad. Izžrpani in utrujeni borci jurišajo še in še ter končno potisnejo Nemce s prednjih položajev. Toda boj za Ljubljano s tem še ni končan. Sovražnik se je v redu umaknil na drugo obrambno črto in se še vedno upira.

Težke topniške baterije na ljubljanskem gradu pošiljajo po Barju nemarno zavijajoče roje granat. Trdo se kanijo braniti, pesjani. Vse kaže, da jim topovske municije ne manjka, s točo železa skušajo odmakniti čas končnega obračuna.

Naposled razpostavimo topove na odrejenem položaju za starodavnim gradom Lisičje. Z mrzlično naglico se pripravljamo na boj. Domet naših »angležev« je na žalost prekratek, da bi dosegli baterije na Gradu. Pomagamo pa lahko naši pehoti, ki na obrobni višinah Ljubljane že težko pričakuje, da ji razrahljamo sovražne utrdbe. Z neprikrito skrbjo ogledujemo in preštavamo naše skope zaloge municije, ki so precej splahnele že v kočevskih bojih. Dobro bo treba usmeriti vsako granato, nobena ne sme zadeti v prazno.

Proti poldnevu se položaj nekoliko razbistri. Besna nasprotnika sta se ločila vsak-sebi. Zdaj nabirata moči za nove boje. Menda tudi brigad-

na poveljstva varčujejo z borci: čemu bi se prelivala kri pred neizbežnim propadom sovraga?

Navsezadnje pridemo do besede tudi mi. Že zdavnaj navoravane cevi prično bruhati granato za granato na sovražne položaje, da se pehota lahko uredi in pripravi za nove spopade.

Nekje v duši pa mi naš način boja ni prav nič všeč. Spričo herojskih naporov naše pehote se mi zdi sistematično obstreljevanje sovražnika nekam prepočasno in monotono. Ne, to ni podobno boju za Ljubljano, kakršnega smo si predstavljali v drznih poletih naših sanj. Ko bi bilo po naše, bi že prvega dne zmetali vso

skromno zalogo granat na sovražne položaje, če se že nismo mogli spoprijeti v enakopravnem boju s sovražnim topništvom. Tako pa je ukazano strogo varčevanje z granatami, zakaj težko pričakovani zlom sovraga se lahko zavleče.

Tudi nas je končno zavohala sovražna baterija na Gradu. Kmalu so privršale težke granate in pričele parati zeleno travnato odejo po okolici Lisičja, pa tudi v bližini naših topov. V nasprotju s partizanskimi navadami poprimemo za krampe in lopate ter se pričnemo globlje zakopavati v mehko barjansko zemljo. Umiha ni. Če hočemo še dalje pomagati naši pehoti, moramo ostati na doseganju razdalji.

Pridušeno škrtajo krampi in lopate, borci pa izpod čela mrko opazujejo udarce sovražnih granat, ki se razletavajo

Priprave na salvo (Suha krajina, aprila 1945)

nekje za našim položajem. Ko pa začno izstrelki padati tudi pred nami, vemo, pri čem smo: sovražna baterija uravnava elemente!

»Raklja, smo že tu!« dahne merilec Jože, kar v topničarskem jeziku pomeni, da je naš položaj odkrit in da bomo v najkrajšem času v objemu topniškega ognja.

Divji ples se je začel... Gru-gru-gru-gru! — Ena, dve, tretja, četrta! Štejemo eksplozije granat in se stiskamo v plitka zaklonišča. Curki prsti in kamenje zabobnajo po topovskih ščitih in posujejo posadke s točo črnice. Pa še in še: gru-gru... Bela baterija nas hoče prisiliti k molku, da bi olajšala položaj svojih. Prav verjetno je tudi, da se beli pripravljajo na protinapad. Gru-gru-gru...!

Ne boste, mrhe! Ne smemo jih pustiti v prepričanju, da so nas odkrili. Naš takojšen odgovor jih bo zmedel. K topovom, da jim vrnemo milo za drago!

»Na mesta, s salvo, hitri ogenj!« poveljuje v presledkih med sovražnimi salvami komandant diviziona Franci.

Topničarji priskočijo iz zaklonišč k topovom in že zažvižgajo naše granate železno pesem proti Orljemu in Golovcu. Če že ne moremo doseči njihovega topništva, naj plača račun njihova pehota! Ogenj! Ogenj! Še preden zabučni nad našimi glavami nova pošiljka sovražnih granat, smo že spet v zakloniščih. In tako naprej, zob za zob! — V divjem vrtincu eksplozij, železa in prsti skačejo topničarji kot vrage od topov do zaklonišč ter pošiljajo salvo za salvo proti Ljubljani. — Ne damo se prisiliti k molku!

»Ne popuščajte, tovariši!« kriči v oglušujoči metež komisar Dušan. »Sedaj smo potrebni našim! Za Ljubljano gre... Ne daj se, Franci, bij! Ogenj! Ogenj!«

Zdi se nam, da traja boj že celo večnost. Zasople posadke komaj strežejo razgretim cevem. Sovražniki po nas, mi pa po njihovi pehoti! Naposled se sovražna baterija naveliča in prenese ogenj naprej in desno, nekam proti štabu divizije.

»Ha, prelisčili smo jih, drugod nas iščejo!« se veseli Franci. »Še nekaj salv za slovo. Ogenj!«

Nato pa začasno ustavimo ogenj, da očistimo topove in popravimo razdejana zaklonišča. Dva ranjenca se ob podpori tovarišev in bolničarke odpravita v zaledje. Merilcu Stenki pa ni več pomoči. Za vedno je obležal zraven svojega topa...

Ponoči premaknemo baterijo na drug položaj in nekoliko razredimo topove. Za vsak primer, če nas topništvo zopet napade. Boji na pehotnih položajih so nekoliko popustili, le občasni rafali dajo vedeti, da nasprotnika čakata in ne pustita drug drugega blizu. Skope zaloge municije nam delajo skrb.

Nemške baterije nas obstreljujejo, toda netočno in neredno. Skušajo nas držati v stalni živčni vznemirjenosti. Naši topovi se oglašajo bolj poredko. granate hranimo za najhujše — če bi se zopet vneli boji na pehotnih položajih.

Med živčnim pričakovanjem mineva že tretji dan, odkar smo se vkopali pod grajskimi zidovi. Dnevi brez konca, noči brez spanja. Nekakšna bolesta otopenost se nas loteva, moreče brezdelje nam je leglo na duše. Privadili smo se muham sovražne baterije, borci posedajo za grajskimi zidovi okrog poljske kuhinje, pričakujoč dnevni obrok.

»Nič mi ne tekne,« vzdihuje komisar topniškega oddelka Gorazd. »Samemu sebi se zdim berač, ki čaka na miloščino pred gruntarskim pragom.

Če bomo še kak dan lenarili pod temi zidovi, jo uberem na svojo roko preko Ljubljane, pa naj se zgodi kar koli!«

»Ne bodi neučakan,« ga miri komandir baterije. »Saj to ne more trajati dolgo. Poglej, kako nažigajo Dalmatinci!« kaže komandir v barjansko smer, kjer nastopa dalmatinska brigada v smeri od Rakeka. Gosto streljanje priča, da tudi Dalmatinci čedalje krepkeje stiskajo obroč od zahoda. Od Tomišlja se oglašata tudi njihovo topništvo, vendar se iz-

ogiba prizadeti mestu hujše razdejanje.

»Ze, že!« de Gorazd. »Živčen sem od tega odlašanja, to je vse. «In ne slutim dobrega, sam ne vem zakaj!«

»Beži, beži, ne bodi ptica zloslutnica, sedaj, ko bomo vsak čas...«

»Lezi k zidu!« zakriči več glasov hkrati. Zloglasno vršanje se pripelje nad grajske zidove, zrak se razkolje od oglušujočega treska granat. Težka granata trešči na grajsko ploščad, v neposredno bližino lope, v kateri je brigadna kuhinja. Bilo je dovolj...

Smrtonosni vzbul granate me je odpihnil po tleh, vse se je zavilo v peščeno temo. Ko odprem oči, se nad menoj sklanja brigadni izvidnik Molnar ter stega prah in zemljo s plašča in izza vratu. »Dobro so osmodili, živine! — Beži v klet, sicer lahko dobiš še en tak pozdrav!«

Tresočih nog odstavam kakor v megli proti graščini, kjer je v debelo obokanih kletih brigadno obvezovališče. — Granata je temeljito opravila svoje delo — druga za drugim prinašajo ranjence ter jih odlagajo na vlažna tla. Omamljeni in otopenih oči leže hudo ranjeni borci in boljčijo nekam pod sive oboke. Stokanje in pridušena kletev se izvija iz ust tistih, ki jih je laže oplazilo. In to na pragu Ljubljane!

Komisarja Gorazda so odložili pri steni kleti. Mrtvaška bledica mu pokriva obraz, izpod scefране bluze pa se sceja kri v gosto mlakužo. Vidi se, da me ne pozna več, na široko odprte oči mu je legla motna belina. Kdaj pa kdaj ga sprelete krči in s težavo požira zrak, kot bi hotel s silo potisniti življenje nazaj v ranjeno telo... Tovariša sva še iz šolskih let in šele pred kratkim sva se zopet našla v brigadi. Na Ljubljano naju veže tisoč spominov, tisoč mladostnih neugnanosti, ki jih je prekinila kruta vojna. Težko ga pričakuje številna družina tam v Trnovem, kjer ga je njegova mati, trnovska perica, s težavo šolala in ga pripravljala h kruhu.

»Doktor, tamle, pohiti!« vlečem za rokav brigadnega

zdravnika Petra in ga skušam opozoriti na Gorazda. Toda zdravnik ima polne roke dela.

»Pusti, ne moti, sicer ti eno pripeljem,« živčno useka zdravnik in hiti ustavljat kri partizanu, ki je dobil drobec granate v glavo. Ko pa le zagleda Gorazda, spozna, da je tu še potrebnejši. »Ančka, nadaljuj! — In škarje mi daj! Brž!«

Zdravnik poklekne k ranjencu in hiti rezati obleko s telesa. »Na, vleci, previdno!« mi poda Peter kos obleke.

Premikanje začasno oživi Gorazda, ki se z neskončnim zaupanjem zazre Petru v oči. Blede ustnice z neizmernim naporom prosijo, kakor v molitvi, v odsekanih stavkih, ki jih prekinja krvav kašelj: »Doktor... ali bom še videl Ljubljano? Reži, doktor, sekaj, samo toliko me ohrani pri življenju, da pridemo čez Karlovški most... Mati...«

Petru stopajo na čelo potne srage. Hiti, kolikor more, dokler ne najde na telesu za pest globoko rano, prav pod rebri, kamor se je zajedel kos granate. Gorazda spet popadejo krči in kašelj; tudi laik bi vedel, da tu ni pomoči. Zdravniku omahnejo roke. »Ančka, morfij!«

Gorazd se končno umiri, iz ust mu bruhne nov val krvi. Široko razprte oči se zastrmijo nekam v neznane daljave, čez Karlovški most, proti zelenemu Trnovemu...

Zdravnik počasi vstane, obrazne mišice mu podhrteva v nemi razburjenosti. »Če bi bil veren, bi sedajle kled, da bi se majali tile zidovi. Kako nemočna je naša veda...« In že poklekne k drugemu ranjencu.

Tisti dan se je vlekel kot mōra. Pokrili smo z rjuhami šest tovarišev. Vrljih topničarjev in komunistov.

Tovariši so bili mnenja, da bi padle tovariše popeljali v Ljubljano na topovih. Toda vrtnec burnih dogodkov ni bil primeren za sentimentalna razmišljanja, krič svobode bo prevpil bolečino matere tam v Trnovem. — Pokopali smo jih na graščinskem vrtu pod sveže razcveteli jablanami. Na rjave gomile se je osipalo pomladno cvetje...

Kdo pozna tega partizanskega kurirja? Po podatkih, ki z njimi razpolaga Muzej NO v Ljubljani, je bil kurir 31. divizije, ime mu je bilo Franci, doma pa je bil nekje iz Zasavja. Ko so ga peljali skupaj s starši v internacijo, je pobegnil in odšel v NOV

Menda je slepa usoda zahtevala prav življenja teh tovarišev kot odkupnino, da se nam odpro vrata radosti. Še istega dne, pozno ponoči, je iz štaba brigade prišlo povsem nepričakovano povelje:

»Vso preostalo zalogo streliva, razen po pet granat na top, izstrelite na sovražne položaje! — Hitri ogenj, s košenjem po globini!«

Kako, hitri ogenj? To nekaj pomeni, prenehali smo varčevati s strelivom! Hura, k topovom...! V temno noč so se zablistali žareči jeziki iz topovskih cevi. Sovražniku smo priredili krvav ognjemet — na

čast naši Ljubljani. Ogenj! Ogenj!

Iz brigadnega štaba ni bilo več pojasnil in ukazov, a dobro smo vedeli, da je to začetek konca. V najhitrejšem ognju, kar so ga kdaj uprizorile naše enote, so živo odskakovale topovske cevi na lisiški planoti ter sejale ogenj in smrt po bežečem sovražniku, ki se je jadorno umikal pred zasledujočo ga pehoto.

Potem pa je prva slovenska topniška brigada oddala svoj zadnji strel v tej dolgi, kruti vojni.

Brigade so se vsule v osvojen bojeno mesto... Iskran

Da ne pozabimo

PRIPRAVE na razstavo o trpljenju in boju naših ljudi v fašističnih zaporih in koncentracijskih taboriščih, ki jo organizira Muzej NO v Ljubljani s sodelovanjem Sekcije bivših političnih zapornikov, internirancev in deportirancev, so v polnem teku. Muzejsko osebje se je prizadevno lotilo dela in začelo doslej znane podatke izpopolnjevati z vsemi mogočimi viri. Sekcija političnih zapornikov, internirancev in deportirancev pri GO ZB NOV Slovenije je organizirala popis svojih članov, ki bo zbrano dokumentacijo še bolj osvetlil in tako izpopolnil osnove za nadaljnje proučevanje tega področja zgodovine naše borbe.

Muzej je že med začetnimi pripravami na razstavo pozval vse bivše internirance in politične zapornike, naj pomagajo pri zbiranju dokumentov. Nekaj se jih je že odzvalo temu pozivu. Tako n. pr. je tovarišica Ana Marinko iz Notranjih goric poslala Muzeju dnevnik, ki ga je pisal v Reniciju njen oče Franc Novak. Tovariš Miro Bašin iz Ljubljane je poslal bič, s katerim so fašisti pretepali zapornike v Ljubljani. Tovariš

Bogo Javornik iz Ljubljane je med drugim odstopil Muzeju kozarec iz plastične mase, na katerem so vgravirana imena 10 italijanskih zaporov in datum, od kdaj do kdaj je bil v njih. Pozivu se je odzval tudi duhovnik Anton Rantaša — med drugim je poslal za razstavo bel trak, ki ga je nosil leta 1942 kot interniraneec v Jasenovcu. Med zbranim gradivom najdemo tudi dokumente o koncentracijskem taborišču pod Ljubeljem in o stikih interniranih Francozov z aktivisti OF v Trzinu. Najvažnejši med doslej zbranimi dokumenti pa je popoln seznam internirancev v koncentracijskem taborišču Dachau, ki ga je odstopil Muzeju bivši interniranec Miro Peric iz Kopra.

Več bivših političnih zapornikov in internirancev je poslalo Muzeju in Sekciji internirancev tudi spomine o najstrašnejših dneh, ki so jih doživeli. Med njimi so tudi taka pričevanja, ob katerih ti zastane dih. Poglejmo, kaj je napisala tovarišica Jožefa Počivalšek iz Dekmancev ob Sotli:

»Vsa naša družina je od začetka sodelovala z narodno-

osvobodilnim gibanjem. Zato smo bili 18. februarja 1943 oče, mati, brat, dve sestri in jaz internirani v Auschwitz. Tedaj sem bila stara 19 let. Videla in doživela sem mnogo grozodejstev...

Šef komande Pelmann (gestapovec) je zahteval od neke Zidinje, da si je sama skopala jamo in trikrat nesla lesen križ okoli njive. Medtem jo je pretepal, ko pa je obnemogla, jo je pahnil v jamo in jo živo pokril s prstjo. Nato so jo psi izvlekli iz jame in raztrgali... Večkrat sem videla, kako je z lopato tolkel jetnika po glavi, dokler ga ni ubil...

Nekega dne se je neka Rusinja skrila v slamo v baraki. Zato smo morale stati, dokler je niso našli. Po štirih urah so jo izvlekli iz slame. Gestapovec jo je privezal za motor in jo vlekel med vožnjo za seboj...

Ko je nekoč esesovski preglednici padla v kuhinji na glavo velika kuhalnica, ki je visela poleg kotla, so morale vse tri interniranke, ki so delale ob kotlu, v krematorij...

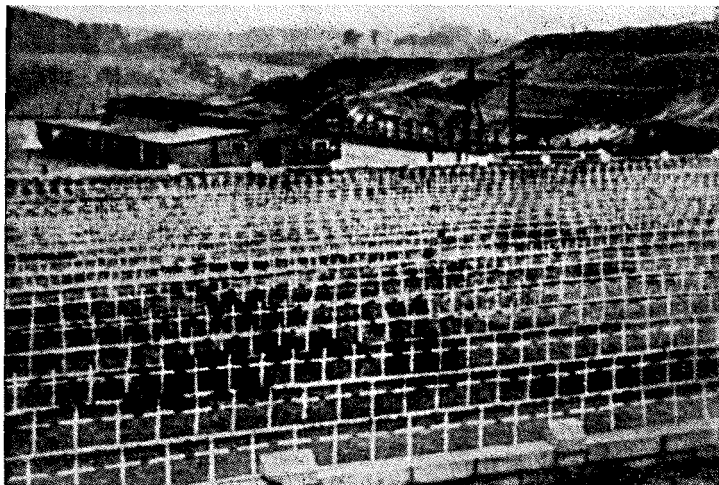
Moja uboga mama je morala umreti od gladu...

Leta 1944, ko se je bližala fronta, so nas odpeljali v Ravensbrück. Hodile smo dve noči in en dan. Med potjo so tiste, ki so obnemogle, postrelili. Naše vrste so se redčile. Ko smo bile že čisto obnemogle, so nas naložili v odprte živinske vagone, po 140 žensk v en vagon. Večina nas je bila brez hrane. Osem dni in noči nam niso dali sveže vode. Po osmih dneh smo izstopile; bilo je veliko mrtvih. Šele zvečer smo dobile malo tople vode...

Nešteto je takih pričevanj...

Nedvomno posedujejo mnogi interniranci tudi dokumente o grozotah, ki so jih videli in doživeli. Velika škoda bi bila, če bi taki dokumenti obtičali v kakem skritem predalu. Najbolje se bodo ohranili, če jih bivši politični zaporniki in interniranci pošljejo Muzeju NO v Ljubljani, ki jih bo uporabil za razstavo ter za nadaljnje proučevanje fašističnih koncentracijskih taborišč in zaporov.

F. Š.

Po osvoboditvi taborišča Mauthausen... Na tem pokopališču so pokopali samo tiste ljudi, ki so umrli že po osvoboditvi. Nešteto internirancev je bilo namreč tako izčrpanih, da se kljub dobri hrani in počitku niso mogli obdržati pri življenju

Obiskali smo »tovarno smrti«

Tam, kjer je bilo med drugo svetovno vojno zloglasno koncentracijsko taborišče Mauthausen, je bila ob 15. obletnici osvoboditve velika proslava, ki ji je prisostvovalo nad 4000 bivših internirancev, članov njihovih družin in družin umrlih iz Francije, Poljske, Sovjetske zveze, Češkoslovaške, Belgije, Luksemburga, Italije, Jugoslavije in drugih evropskih držav. Jugoslovanska skupina na tej proslavi je štela 143 članov — bivših internirancev iz Slovenije, Srbije in Hrvaške. Kakor ostale tako je tudi jugoslovanska skupina položila vence k spomenikom raznih narodov v Mauthausnu.

Objavljamo del reportaže o tem obisku, ki jo je napisal tovariš Dobrovoje Popović za »Crveno zvezdo«.

MESTECE Mauthausen, ležeče malone na samem bregu Donave, nedaleč od znane avstrijske rečne luke Linza, smo zagledali že prej, preden je sopihajoči vlak privozil na postajo.

»Glejte, to je Mauthausen!« so vzklিকnili razburjeni naši sopotniki malone v en glas, brž ko smo zagledali nedaleč od železniške proge prve hiše. Kmalu potem se je vlak ustavil.

Majhna, običajna železniška postaja, kakršnih je po vsej Avstriji na stotine, brez slehernih znakov, po katerih bi človek sklepal, da smo prispeli v nekdanj zloglasni kraj, ki je ostal tisočim ljudi skoraj iz vseh dežel Evrope v najbolj žalostnem spominu. Samo napis na postajnem poslopju je pričal, da je naša vožnja z vlakom končana.

Bivši interniranci so nestrpnost poskakali iz vagonov. Hite-li so, da bi si zagotovili sedež v avtobusu, ki jih bo odpeljal do končnega cilja dolge poti, do taborišča, kjer so preživeli najhujše dneve svojega življenja.

Vsi so očitno razburjeni, radostni in žalostni hkrati. Mnogim se leskečejo solze v očeh. Hipoma se spomnim dr. Miloševića in najinega pogovora pred pol ure.

»...Naše prvo srečanje z Mauthausenom pred osemnajstimi leti,« je pripovedoval, je bilo takšnote: preden smo poskakali iz zadušljivih živinskih vagonov, v katerih smo se vozili od Zemuna do tu trinajst dni in trinajst noči, smo zagledali skozi mreže na okencu vagona, polne repe in ljudi z izmučenimi obrazi na njih. Obblečeni so bili v progaste kaznjske obleke s številkami. Okrog njih so stali

oboroženi esesovci z gorjačami v rokah in s psi na jermenih. Priganjali so te nesrečneže, da bi hitreje nakladali vagonne, pri tem pa udrihali po njih na desno in levo...«

Tokrat so videli Mauthausen v drugačnih razmerah. Interniranci in njihove družine, uradne delegacije, turisti, novinarji, vse je hitelo proti taborišču na bližnjem griču, oddaljenem kakih pet kilometrov od železniške postaje.

Avtobus reže ovinke po asfaltirani cesti. Na vsakih sto do dve sto metrov je z velikimi črkami napisano z belo barvo: »Nie wieder K. Z.«* To geslo je napisano tudi na hišnih zidovih.

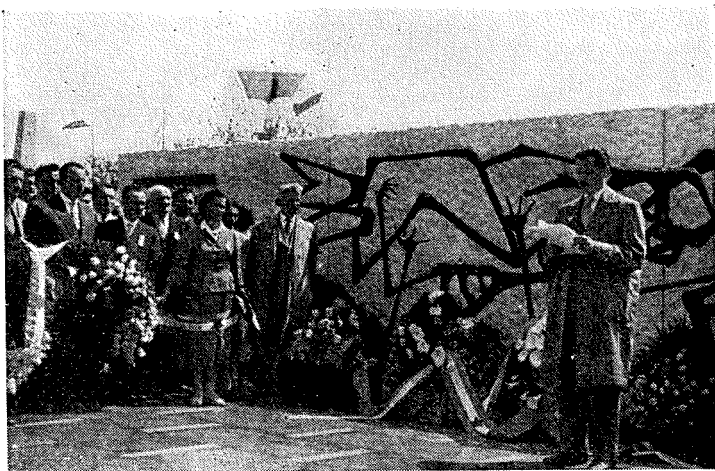
Bližamo se taborišču. Interniranci glasno vzdikajo: »Glej tisto staro hruško! Glej, tu stoji tudi cerkva...« Pravi-jo, da je vse tako, kakor je

* Nikoli več koncentracijskih taborišč!

bilo pred petnajstimi leti, ko so za vedno zapuščali ta kraj trpljenja in groze.

Sonce neusmiljeno pripeka. Okrog kamnitnih zidov taborišča vihra nešteto zastav vseh narodov, katerih pripadniki so bili internirani v Mauthausenu, transparenti, kolone stoječih avtomobilov in avtobusov. Naposled prispemo v taborišče. Zgradili so ga večidel sami interniranci iz trdega granita, ki so ga lomili in nosili na ramah iz bližnjega kamnoloma. Taborišče stoji na visoki planoti ko nekakšno srednjeveško mesto, toda mesto brez oken, obdano z visokim kamnitim zidom, ki zakriva sleherni pogled radovednega človeka. Mesto, okrog katerega je stalo nešteto stražarskih stolpov, mnogo reflektorjev, mitraljeznih gnezd, povezanih z bodečo žico in tokom visoke napetosti. Nad vsem tem se še zdaj vzpenjajo visoki dimniki krematorijev, iz katerih se je do zadnjega trenutka, do osvoboditve v maju 1945, valil gost dim in iz katerih je veter raznašal prah sežganih trupel in človeških kosti daleč naokrog, tja do bregov modre Donave, ki se vijuga globoko spodaj ob vnožju.

S tega prevladujočega položaja pod nami vidiš slikovito podonavsko nižino, kako sega s svojimi mirnimi vasi in mesteci tja nekam v nedogled.

Komemoracija ob jugoslovanskem spomeniku

Skupina bivših internirancev iz Slovenije

MESTO 122.766 MRTVIH

Sam Mauthausen, ta zloglasna »tovarna smrti«, je bil ustanovljen takoj po priključitvi Avstrije kot podružnica koncentracijskega taborišča Dachau, toda že čez pičlo leto dni, v marcu 1939, je postal samostojen. Dobil je ime »Uničevalno taborišče«. To ime mu je zares ustrezalo. Nemci so vozili v Mauthausen internirance iz raznih krajev Evrope, potem pa so jih gonili na naporno suženjsko delo v kamnolome, rudnike, tovarne in v gozdove sekati drva. Ko so iztisnili iz njih še zadnje mrvice moči, so jih prignali nazaj v Mauthausen, kjer so jih pokončili v plinskih celicah in velikih pečeh krematorijev. Na razpolago so podatki, ki pričajo, da je šlo skozi Mauthausen 335.000 internirancev in od teh so jih pobili 122.766. Koliko pa je še tistih, katerih smrt ni nikjer zabeležena! Na desettisoče ljudi so pobili kar tako, kakor pohodi človek mravljno na poti, ali pa so jih zadušili s strupenim plinom. Te žrtve niso nikjer zabeležene...

Pred širokimi taboriščnimi vrati se beli velika marmorna plošča. Na njej so vklesane številke o ljudeh, ki jih ni več. Jugoslovani so zastopani tudi tu, kakor povsod, kjer je bilo treba svobodo plačati s krvjo in življenji. Skupine obiskovalcev se ustavljajo in bero:

»Tu je stalo od junija 1938 do 5. maja 1945 koncentracijsko taborišče Mauthausen.

V njem so na zverinski način umorili 122.766 vojakov in civilistov, in sicer: sovjetskih 32.180, Poljakov 30.203, Madžarov 12.923, Jugoslovancev 12.870, Francozov 8203, antifašističnih borcev iz Španije 6502, Italijanov 5750, Čehoslovakov 4473, Grkov 3700, nemških antifašistov 1500, Belgijcev 742, avstrijskih antifašistov 235, Holandcev 178, Norvežanov 77, Američanov 34, Luksemburžanov 19, Angležev 17.«

Skozi velika taboriščna vrata, kjer stoje na obeh straneh visoki stražarski stolpi, vstopimo v nekdanjo »tovarno smrti«. Po taborišču nas vodi Dragomir Petrovič, eden izmed naših internirancev, ki so ga med prvimi prignali med zidove in bodečo žico Mauthausena. Petrovič ni pozabil niti najmanjše podrobnosti, vse nam podrobno in živo pojasnjuje.

V smeri vrat se na široko razprostira pred nami dolga, s kamenjem pokrita planota. To je vsem internirancem dobro znani »Appellplatz« (zbirališče). Trikrat dnevno, včasih tudi večkrat, so se morali vsi interniranci tu v nekaj minutah postaviti v vrste. Ne glede na to, ali je zunaj bril sever in do kosti prešinjal ljudi v oguljenih oblekah, ali

je snežilo ali pa pripekalo sonce, so morali stati tu mirno tako dolgo, kakor se je zhotelo esesovcem. Internirance so dostikrat nagnali, da so tekli od enega konca taborišča na drugi, da so korakali ali stali na eni nogi, da bi zadovoljili sadistične strasti posameznih komendantov. Najbolj izžrpani so padali od onemoglosti, pa so jih neutegoma kar v vrsti ali pokraj nje ustrelili ali pobili z gorjačami...

Ogledujemo železne verige v zidu, nedaleč od vhoda. Nanje so priklepali internirane antifašiste in druge, iz katerih so hoteli izsiliti to ali ono priznanje. Pustili so jih viseti več deset ur, podnevi in ponoči. Pozimi so jih polivali z mrzlo vodo, dokler se niso spremenili v grozljive ledene kipe. Potem so s krampi razbijali led z njih in nazadnje so jih zmetali v peč. Heroja Sovjetske zveze generalnega poročnika Dimitra Karabiševa so živega zaprli v hladilnik, da ga je pokrnil led, potem pa so ga sežgali samo zato, ker se je ob neki priložnosti zavzel za svojega rojaka, vojaškega vojnega invalida, nesposobnega za sleherno delo...

Vsak kotiček, vsaka baraka, vsak prostor v Mauthausenu je priča zase, velika, žalostna in obtožujoča. Čez kakih deset stopnic smo prišli v mračen prostor. To je kopalnica, ki je moral iti skozi takoj po prihodu v taborišče vsak interniranec. Tla so betonirana, pod stropom pa vise šobe kakih tridesetih prh. Razen vodovodnih pa je videti še druge cevi. Kadar so z raznih strani prispele večje skupine internirancev, ki bi jih bilo že tako prenatrpano taborišče težko sprejelo, so ves transport poslali v kopalnico. Že prej so jim dali milo in brisače, da bi nesrečneži mislili, da se bodo res kopali. Ko pa je bila kopalnica nabito polna, so spustili namesto vode — plin. Krematorij je zaključil drugi del »opravila«. Tako so esesovci brez posebnega truda urejali vprašanje »prenaseljenosti«.

Krematorij, ki je njegova dva visoka dimnika videti že od daleč, vsekakor zasluži po-

sebnost poglavje. Tudi v Maut-
hausenu, kakor v vseh drugih
nacističnih koncentracijskih
taboriščih, so bili krematoriji
sestavni deli teh mučilnic.
Krematoriji so namreč raz-
vozvali več problemov:

Vsak dan je bilo mnogo
mrtvih, za njihovo pokopava-
nje pa bi potrebovali in mnogo
truda in mnogo sredstev — peč
je bila bolj ekonomična med
drugim tudi zato, ker je bil
pepel človeških trupel odlič-
no sredstvo za pognojitev njiv
in vrtov esesovskih nasilnikov;
razen tega pepel ni puščal
sledov, ker se je zelo dobro
sprijemal s prstjo.

Zdaj smo v krematoriju. To
je podzemeljski prostor, kjer
je iz negorljive opeke sezida-
na velika kockasta peč za se-
žiganje ljudi. Zdaj, po tolikih
letih, je to nerazumljivo. Toda
z nami stoji tu pokraj peči
človek, bivši interniranec, ki
je ne samo več dni, marveč
cele mesece vozil in metal
trupla v peč. Če si je hotel le
malo odahnniti od napornega
dela, so takoj padali udarci z
gorjačo po njegovem hrbtu.
Mnogo njegovih predhodnikov
je končalo svojo mučniško
pot v istih pečeh. Nimamo
razlogov, da mu ne bi verjeli,
čeprav zveni neverjetno, da
je moral človek vse to napra-
viti z edinim ciljem, da bi uni-
čeval ljudi.

Ena stena ob peči je oblože-
na s črno draperijo. Tu je pri-
petih na stotine fotografij, na-
pisanih več imen, razstavlje-
nih na desetne legitimacije,
pisem ganljive vsebine, ki so
jih poslali kdo ve kdaj in po
katerih poteh ljubljena dekle-
ta, žene, starši, družine...

»Tu sta končala svoje mla-
do življenje brata Francesco
in Marco ter njuni sošolci iz
Barcelone,« je napisano pod
fotografijo nasmejanega borca
španske revolucije.

»Dragi sin, pazi ponoči, da
se ne prehladiš,« piše skrbna
mati sinu iz nekega mesta
Francije.

»Skupaj sta se borila in
slavno končala svojo pot istih
idealov Poljaka Jan in Adam,«
je napisal nekdo z okorno ro-
ko na orumenel papir v polj-
skem jeziku.

In tako naprej — Francozi,
Španci, Jugoslovani, Rusi, Ita-

Skupina bivših internirank na zloglasnih stopnicah

lijani, Čehi, Poljaki... Foto-
grafije, obvestila, beležke,
medaljončki, drobni dragi
predmeti so stali tu, da priča-
jo o mračni dobi, da pričajo
in opozarjajo na nekaj, česar
nikoli več ne bi smeli dopu-
stiti.

PEKLENSKI NAKLEP ESESOVCEV SE NI URESNIČIL

Takoj poleg krematorija vi-
diš še druge rekvizite tega so-
dobnega morišča fašističnih
zločincev: poseben podzemeljski
prostor za streljanje žrtev,
ki so jih esesovci skozi line
v zidovih streljali v tilnik,
plinska celica, avtomatična
vešala, ledenica, kamor so
spravljali trupla pa tudi žive
ljudi za vivisekcije zločinskih
nemških zdravnikov, ki so jih
opravljali v taboriščni »bol-
nišnici«, od katere je ostalo
samo kakih deset praznih pro-
storov z velikimi okni in dolgi-
mi, z belimi ploščicami pokriti-
mi mizami. Ta bolnišnica je bi-
la pravzaprav pedantno orga-
nizirana in bogato opremljena
z napravami laboratorija, v
katerem so »znanstveno« pro-
učevali metode in sisteme uni-
čevanja ljudi. Tisti interniran-
ci, ki so prišli vanjo, nikoli
več niso videli dnevnih svetlo-
be. Nobeden izmed njih ni
ostal živ, da bi pričal o zlo-
činah, ki so jih zagrešili nad
njim, o novih mukah, ki so
jih morali pretrpeti, o sadi-

stičnih izživiljanjih »medicin-
skih strokovnjakov«.

Videli smo tudi vhod v
podzemeljski hodnik, zgrajen
pod vsem taboriščem. V njem
so stale velike količine raz-
streliva, ki naj bi bilo tik pred
prihodom zavezniških osvobo-
ditelnih čet uničilo vse tabori-
šče in vse internirance v njem.
Po golem naključju se je sku-
pini internirancev posrečila
obrambna akcija. V zadnjem
trenutku sta neki Rus in neki
Španec presekala kanal, po
katerem so bili že zažgani
kabli prenašali smrtonosni pla-
men do postavljenega razstre-
liva.

Peklenški naklep esesovcev
se ni posrečil.

RAZBURLJIVA IN NENAČADNA NOČ

Ko smo hodili po barakah,
v katerih so bili zaprti inter-
niranci in ki je mnoge izmed
njih že uničil zob časa, smo
opazili nekje majhno spomin-
sko ploščo, pokrito z venci in
šopki cvetja. Naš spremljeva-
lec Dragoljub Petrović nam
je povedal, kaj se je na tem
kraju zgodilo.

V tej baraki številka 20 so
bili zaprti Rusi in Židje. Nihče
jih ni mogel videti, ker so bili
strogo ločeni od drugih inter-
nirancev, zazidani še z višjo
ograjjo, obdani s še več vrsta-
mi bodeče in naelektrizirane
žice. Posebej ojačena straža
je skrbela, da prebivalci te

barake nikoli niso navezali stikov z interniranci iz drugih blokov in barak. Ponoči so morali nagi in bosí korakati tudi po dve uri nepretrgoma po zelo ozkem prostoru, podnevi pa so morali opravljati neko posebno in tajno delo. Pozneje so drugi interniranci slišali praviti, da so tiskali ponarejene tuje bankovce, toda teh govoric ni bilo mogoče preveriti.

Tedaj pa je, v noči med 10. in 11. februarjem, vse druge internirance prebudilo regljanje mitraljeza, ki se je razlegalo iz bloka številka 20. Reflektorji so jeli stikati po zidovih, esesovce je prevzela panika, vse taborišče je odmevalo od nepretrganega pokanja. To je trajalo malone do zore, potem pa je streljanje ponehalo; slišati je bilo samo novo klicanje straž in komandantov, lajanje besnih psov in topot težkih škornjev, ki je odmeval zunaj taboriščnih zidov, v smeri okoliških gozdov.

Zjutraj so drugi interniranci zvedeli, kaj se je zgodilo v tisti razburljivi in nenavadni noči.

Pod vodstvom nekega interniranega ruskega oficirja so dolgo pripravljali napad na stražo, da bi pobegnili iz tega pekla, ki je bil iz dneva v dan čedalje nevdružnejši. Tista noč je prinesla priložnost. Potem ko so zadavili blokača in štabake* v tistem bloku, so interniranci v največji tišini zapustili blok. Štirje so namerili gasilske aparate na stražarske stolpe, šest pa se jih je začelo z več odejami v rokah plaziti ob visokem zidu. Vse so delali v največji tišini in hladnokrvno, kolikor so pač mogli. Esesovci niso ničesar slutili, dokler niso opazili internirancev, kako mečejo odeje čez naelektrizirano žico, da bi izolirali tok. Takoj so sirene zatulile preplah, toda tedaj so nastopili štirje interniranci z gasilskimi aparati. Pene iz aparatov so povzročile med stražarji trenutno zmedo. Druga skupina internirancev, ki se je plazila ob zidu na drugi strani stražarskega stolpa, je tisti hip planila na mitraljeze.

* Blokač-starešina bloka, štabak-starešina sobe.

Iztrgali so stražarjem dva in ju namerili na svoje mučitelje. Vnel se je boj na življenje in smrt. Dvoboj je trajal, dokler niso prihiteli esesovci iz drugih delov taborišča, ki so ukrotili hrabre internirance. V tem času so drugi interniranci preplezali zid in zbežali v noč.

Toda vse je bilo zaman. Interniranci niso vedeli, kam naj beže in kje naj se skrijejo. Za njimi so se pognali esesovci, njihovi desirani psi, civilisti in enote redne nemške vojske, ki so neutegoma prihiteli »na pomoč«¹ celo z Dunaja. Deset izčrpanih in neoboroženih internirancev, ki se jim je bilo posrečilo zbežati najdlje, petdeset kilometrov od taborišča, so polovili ko zajce. Pobili so jih, nad drugimi v taborišču pa so poostriili teror.

»STOPNICE SMRTI« IN NJIHOVE ŽRTVE

Ogledali smo si tudi kamnolom, grozni »Wienergraben«, kakor so ga imenovali sami interniranci po znanem poslovnem in zelo prometnem delu Dunaja. Sestopili smo in se povzpeli po strmih in ostrih stopnicah, po vsej pravici imenovanih »stopnice smrti«. Po njih so do skrajnih meja izčrpani interniranci nosili na ramah težke kamne iz kamnoloma.

Gledamo z vrha globoko dol na dno kamnoloma. Brezno vzbuja vrtoglavico. Iz te globine so izmučeni interniranci nosili na vrh po štirideset do

petdeset kilogramov težke granitne skale. Z bremenom na krvavečih ramah, sključena, pritisnjena do tal so se majala ta obnemogla človeška bitja po soncu, dežju in vetru, vsa obilita z znojem in s krvjo, po sto šestinosedesetih stopnicah in po desetkrat v enem dnevu. Majala so se, padala pod bremenom in si lomila roke, noge in vratove. Takšni so postali »neproduktivni«² in takoj so jih odgnali v plinsko celico. Gonili so jih ko živino in jih z gorjačami priganjali, naj pohite. Če je kdo le za trenutek zaostal, da bi si malo dahnul, da bi si z obnemoglo roko brisal znojno, z globokimi gubami prepreženo čelo, da bi ujel malo več zraka v utrujena pljuča, ga je pri priči zadel udarec z okovanim škornjem, gorjačo ali pestjo. Potem pa so takšnemu »punitarju«, če že ni na mestu obležal mrtev, na že tako preobremenjena ramena za kazen naložili še po en kamen.

Mnogi niso vzdržali. V trenutkih nepremagljivega obupa so skakali v granitno brezno in tako sklepali svoje mučeniško življenje.

*

Geslo, napisano ob cesti med proslavo v Mauthausenu, navajamo še enkrat: »Nie wieder K. Z.1.«

Nacistična koncentracijska taborišča namreč hudo obtožujejo in opozarjajo.

In zato dodajmo temu geslu še:

Nikoli več fašizma!

In — nikoli več vojne!

Rawensbrück — L'enfer des femmes

(Nadaljevanje)

Spočetka so nesposobne za delo usmrčevali s streljanjem, za kar je prišel iz Berlina neki strokovnjak za ubijanje s strelom v tilnik. Ko so tako postrelili več sto žensk, je komandant ugotovil, da gre stvar prepočasi in ukazal zgraditi plinsko celico. To celico so v naglici zgradili v Mladinskem taborišču nekaj tednov pred prihodom Rusov. Po približni

oceni je bilo v njej usmrčenih okrog sedem tisoč žensk.

Schwarzhuber, pomočnik komandanta, je takole opisal usmrčevanje v plinski celici:

»Nekoč sem prisostvoval zaplinjenju. V tej skupini je bilo sto petdeset žensk, ki so morale v plinsko celico. Hauptscharführer Moll jim je ukazal, naj se slečejo, češ da se bodo očistile uši, nato pa so

jih zgnali v plinsko celico in zaprli vrata. Neki jetnik se je povzpел na streho in vrgel skozi okno v celico steklenico s plinom, nato pa je okno zaprl. Dobro sem slišal ropot in ječanje v celici. Čez dve ali tri minute je bilo vse tiho. Ne morem trditi, ali so bile ženske že mrtve ali pa samo nezavesne, ker nisem bil navzoč, ko so izpraznili celico.»

Iz Mladinskega taborišča je prišlo malo jetnic živih. Ena izmed njih pa je bila Mary O'Shanesy, ki je opisala takojšnje razmere ob pričevanju na razpravi proti članom taboriščne uprave pred sodiščem za vojne zločince v Hamburgu.

Po njenem pripovedovanju je bilo to majhno taborišče s kakšnimi desetimi barakami, ki so bile manjše kakor barake v glavnem taborišču. Ko so prišle ženske v to taborišče, so morale stati 3 do 4 ure, preden so jih razporedili po »sobah«. »Sobe« so bili pravkar pregrajeni prostori v barakah. V barakah ni bilo postelj, ampak samo slamnjake, razmetane po tleh. Vsaka »soba« je bila tako natrpana, da ni bilo v njej prostora, da bi vse jetnice hkrati legle. Niti udobno sedeti niso mogle vse hkrati. Hrana so dobile šele naslednji dan po prihodu, in sicer ob petih popoldne, medtem ko prvih 24 ur niso imele niti pitne vode.

Mary O'Shanesy je preživel skoraj 5 tednov v Mladinskem taborišču. V tem času je bila hrana čedalje bolj pičla, število apelov pa je raslo in na stotine žensk so odvlekli v plinsko celico. Skoraj vsak dan so bili pregledi, na katerih so odbirali jetnice. Na enem izmed takih sta bili tudi dve Francozinji, sestri. Eno od njih so odbirali za plinsko celico, sestra pa je ni hotela zapustiti, zato sta obedve, držeč se za roke, odšli skupaj v smrt.

V taborišču je bil tudi krematorij. Pozneje je rabil ne samo za sežiganje trupel — obstoje dokazi, da so nekatere jetnice vrgli v peči še ko so bile žive...

Uprava koncentracijskega taborišča Rawensbrück je bila sestavljena po istem kopitu kakor v drugih koncentracijskih taboriščih. Komandant in vsi ostali oficirji v upravi so

*Spomeniški prostor
v Rawensbrücku*

bili esesovci, razen nekaterih članov zdravstvene službe... Tudi stražarji so bili esesovci.

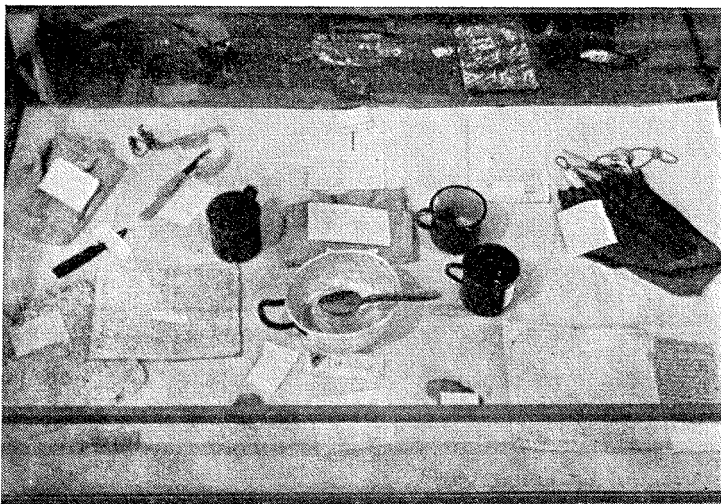
Komandant taborišča je bil Fritz Zuren, pomočnik komandanta Schwarzhuber, šef delovne službe pa Pflaum. Ti trije so bili izvršni organi taborišča. Njim je bilo podrejeno veliko število moških in žensk na manjših položajih, ki so bili vsak dan v stiku z jetniki. Prav ti moški in ženske so s svojim surovim ravnanjem naredili iz taborišča pravi pek...l...

Schwarzhuber je bil neprekosljiv v surovosti. Esesovec je postal že leta 1933 in je to-

rej preživel že 12 let v tej zločinski organizaciji. Še pred vojno se je izuril v Dachauu in je bržčas mnogo obetal, saj je od leta 1935 do 1944 neprestano napredoval. Potem ko je »diplomiral« v Dachauu, si je pridobil nadaljnje poklicno znanje in izkustvo v drugih krajih za študij sadizma: v Sachsenhausenu in Auschwitzu, od koder je šel v Rawensbrück 12. jan. 1945 ter ostal tam do konca vojne na položaju komandanta taborišča in pomočnika komandanta. Ko je prišel, je bilo v taborišču okrog 25.000 jetnic. Tri in pol mesece kasneje, ko je bilo taborišče osvobojeno, je ostalo v njem samo 12.000 živih žensk...

Kmalu po njegovem prihodu v Rawensbrück se je začelo odbiranje jetnic za odgon v Mittelwerde. V taboriščnih knjigah je zapisano, da je bilo meseca marca in aprila 1945. leta 3500 jetnic »prepeljanih v Mittelwerde — taborišče za okrevanje«. Če pa pogledamo na zemljevid, lahko ugotovimo, da je Mittelwerde v tistem delu Nemčije, ki so ga takrat že zavzeli Rusi.

Ramdor, šef »političnega odseka« v taborišču, je bil po poklicu uslužbenec kriminalne policije. Njegova naloga so bile preiskave in zasliševanja. Ta človek ni bil član SS, toda v slabi družbi se je pokvaril.

Iz francoskega muzeja v taborišču Rawensbrück

Neki uradnik, ki je delal poleg njegove sobe, je pogosto slišal krike žensk med zasliševanjem. Če Ramdor ni dobil zaželenih podatkov, je navadno pustil ženske po teden dni brez hrane in postelje v hladni, mračni celici, iz katere so prihajale na pol nore.

Ramdor je zasliševal neko Poljakinjo, Ževeckovo po imenu. Ko ni hotela izdati svojih prijateljic, jo je poslal v kazenski blok, kjer je preživela 12 dni brez odeje in hrane. Dvanajstega dne so jo spet pripeljali pred Ramdora. Ker pa ni hotela govoriti, jo je Ramdor obsodil na tuširanje z vodo.

Pri tem postopku, ki si ga je izmislil sam Ramdor, so morale jetnice stati pod tušem, iz katerega je prihajal curek ledeno mrzle vode...

To se je ponavljalo dvakrat na teden tri tedne, nakar je

Ramdor spet zaslišal Ževeckovo, toda brez uspeha. Potlej so jo znova odgnali v kazenski blok, kjer je ostala šest tednov. Med tem časom je dobivala vsak dan samo malo kave in kruha, kuhano hrano pa vsak četrty dan...

Ramdor je izpostavljajal jetnice najgrozotnejšim telesnim in duševnim mukam. Neko žensko so tako topli, da je skušala napraviti samomor — prerezala si je žile na vratu... Ramdor je dopuščal, da so jetnicam jemali hrano, da so jih topli, jim dajali narkotična sredstva ter jih zasliševali, ko so bile omamljene. Imel je tudi navado, da je jetnicam zvezal roke na hrbtu ter jih prisilil, da so ležale na trebuhu na mizi, pri čemer jim je glava molela iznad mize. Na stol je postavil sod z vodo, potlej pa je grabil ženske za lase in jim potapljal obraz v vodo...

ni zagledalo belega dne. Profesor ji je svetoval, naj se odloči rajši za temo »Belogardizem« (za kar bi ji lahko s pridom rabila istoimenska knjiga Frančka Sajeta), pa je kljub temu vztrajala.

Pred maturo smo tovarišico Premrlovo povabili v uredništvo revije »Borec« in jo vprašali, kaj jo je privedlo do odločitve za temo »Ljubljana v ilegali«.

»Hotela sem si izbrati nekaj takega, kar me zanima,« je dejala. »Zelo me zanima zgodovina narodnoosvobodilne borbe, v okviru te borbe pa najbolj zgodovina naše junaske Ljubljane, borba ilegalcev in njihovih zaupnikov, skratka — borba Ljubljane v ilegali. Nekega dne, ko sem bila v prodajalni Državne založbe, mi je prišel v roko zbornik o tej borbi, ki je izšel lansko leto. No, to je že nekaj za mojo temo, sem si dejala. In tako sem začela.«

»Na kakšne težave ste pri tem naleteli?«

»Prva težava je bila to, da bi si zbornik rada kupila, pa si ga nisem mogla, ker je predrag. Zato sem šla ponj v knjižnico. Potlej sem si ga kar naprej izposojevala oziroma podaljševala izposojilni rok z odplačevanjem, da mi je že kar nerodno...«

»In kaj ste še preštudirali razen tega zbornika?«

»Šla sem tudi v Muzej narodne osvoboditve, kjer pa nisem dobila dosti gradiva. Pomagala sem si z raznimi članki, pa tudi pogovori z nekdanjimi ilegalci so mi precej koristili. Najtrši oreh mi je bil razvoj Varnostno obveščevalne službe.«

»Kaj pa boste študirali po maturi — kakšnemu poklicu se nameravate posvetiti?«

»Najrajši bi se posvetila novinarstvu, zato si bom za nadaljnji študij izbrala tako fakulteto, ki mi bo dala najboljšo osnovo za novinarski poklic.«

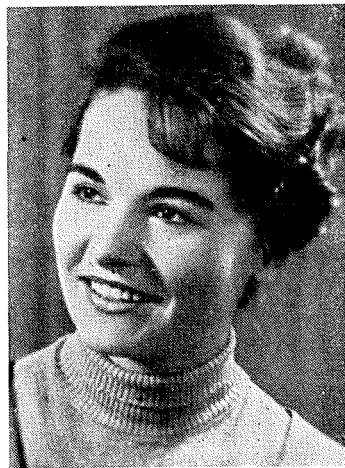
No, če se bo tovarišica Premrlova res odločila za novinarstvo, ji izpit iz teme »Ljubljana v ilegali« prav gotovo ne bo odveč, saj mora (oziroma bi moral) vsak novinar poznati zgodovino naše narodnoosvobodilne borbe.

»Ljubljana v ilegali« — za maturo

LETOŠNJI maturanti so delali maturo že po novem. To se pravi, da jim ni bilo treba delati rigoroznega izpita iz vseh važnejših šolskih predmetov, ampak so morali pripraviti po lastni izbiri posamezne teme s tega ali onega področja, ki so jih potem zagovarjali pred izpitno komisijo. Tako je bila letošnja matura nov korak v izvajanju šolske reforme, ki osvobaja učni sistem zastarelih oblik in ga življenjsko povezuje s prakso.

Marsikateri maturant si je precej belil glavo, preden se je odločil, kakšno temo bo pripravil. Splošna opredelitev glede izbire predmeta sicer ni bila tako težavna, saj si je vsak dijak že prej na jasnem, kateri predmet mu je najljubši, za kaj se čuti najbolj sposobnega. Mnogo več težav pa je bilo pri izbiri teme iz posameznih predmetov. V tem pogledu so, kajpak, marsikomu priskočili na pomoč profesorji.

Med tistimi, ki so izbrali temo s področja zgodovine, je bila tudi tovarišica Ana Premrl iz Ljubljane, ki je matu-

rirala na I. gimnaziji (za Bežigradom). Odločila se je za temo »Ljubljana v ilegali«. Izbira te teme je bržčas edinstven primer. Zato lahko brez skrbí zapišemo, da je bila tovarišica Premrlova ena izmed najbolj pogumnih maturantk, saj vemo, da gradivo za to temo ni še sistematično obdelano, ampak je raztreseno po raznih zbornikih in revijah — obilo gradiva pa sploh še

Tiho junaštvo Markeljnov mame

MARIBOR, leta 1939...

V pralnici mariborske kadetnice puhti para. Sredi velikih škafov, polnih grobih vojaških srajc in spodnjih hlač, se giblje postavna Markeljnova mama. Težka dela opravlja — a mora. Šest otrok ima in za vse mora skrbeti sama. Res je sicer kot dekle obiskovala kuharski tečaj, toda kuharsko službo je zaman iskala.

Delati pa mora. Njen mož je bil slab gospodar, nič kaj vztrajen in še lahkovoren povrhu. Dolgo se je borila, da bi obdržala posestvo, a ni ji uspelo.

Ob dvanajstih prihaja kateri od otrok v pralnico. Eden malih se priplazi k njej pod žico, ki obkroža kadetniški park. Kruha ji ne manjka; naglo, trdno stisne otroku črni komisni hleb v roke, v kanglo pa mu vlije goste vojaške mineštre. Danes bodo siti, pomisli pomirjena, ko otrok že švigne iz pralnice. In močna, neutrudna dela dalje do večera.

Potem se vrača domov v kletno stanovanje sicer lepe hiše v Pušnikovi ulici št. 5. Morala ga je najeti, ker stane manj, dasi ni prijetno, če imaš ozko okno tik pod stropom.

Ponoči kljub utrujenosti večkrat ne more zaspati. Otroci ji delajo skrbi. Najstarejšo, dobrodušno Francko, bo že kmalu spravila do kruha. Toda ostali! Večkrat ji kateri zraste čez glavo, čeprav je z njimi stroga in dosledna. Edino zaradi Janka je mirna. Njen ljubljenec je, nadarjen, vesten, značajan. Nikoli ji ni prizadejal težav, vedno se je lahko z njim pogovorila kakor s prijateljem. Željno čaka, da pride spet na počitnice. Zdaj se šola v Vojnotehničnem zavodu v Kragujevcu. Koliko truda jo je stalo — tedaj so še živeli v Slovenski Bistrici — da ga je smela poslati v šolo. Mož je hotel, da bi postal gozdni delavec, kakor je bil on, da bi prišel čimprej do kruha. Ona pa je hotela priboriti otrokom boljše življenje, kot ga je imela sama. Na prošnjo za sprejem v Vojnotehnični zavod pa je bilo treba nalepiti kolek, a v hiši ni bilo niti dinarja, ki bi ga mogla pogrešati. Šolanje da je tam brezplačno, so ji rekli.

»Janko,« je tedaj predlagala sinu, »ne kaže drugega — žet pojdeva! Tri delavce potrebujejo tam, kjer sem bila zadnjič. Midva bova opravila za vse tri, če se lotiva z vsemi močmi. En dan truda — pa bo 50 dinarjev za koleke tu.«

Ob treh zjutraj sta začela in se pozno zvečer vrnila težkih nog in skelečih hrbtov domov. Ni bilo zaman: Janko je bil tedaj res sprejet v šolo.

Domov prihaja prežet z novimi nazori: stari svet je gnil in zapisan poginu. Prišel bo čas, ko bo za vse ljudi dovolj dela, vsi bodo zaščiteni za starost in bolezen, vsak otrok bo imel pravico in možnost, da se izobrazi in izšola, vsaka žena bo polnovredna državljanka.

V mračnih materinih očeh se je vnel nov ogenj: tako govori njen sin-komunist! Torej je imela prav in se ni nič pregrešila, ko se je končno odločila, da vzame sama vajeti v roke. Dolgih borb jo je stala odločitev — premagati je morala predsodke domačih navad, sorodnikov in cerkve, ki jo je učila pokorščine. Možu se je odrekla — začela je novo življenje po svoji volji in po svojih močeh.

Leto 1941.

Jugoslavije ni več — tudi njene vojske ne. Vojni ujetniki, nagnetenjeni v meljski vojašnici, prosijo mimoidoče kruha.

Ze prve dni maja se vrne Janko Markelj domov. Spet se druži s tovariši, s katerimi je presojal politični položaj že takrat, ko je prihajal domov na počitnice. Njegov najboljši prijatelj je Stevo Potočnik, bivši osmošolec; skupaj obiskujeta bivšega petošolca Iva Bernarda. Gorenjca, ki živi pri starših v Bresternici.

Tedaj začne padati udarec za udarcem: Slovence zapirajo, kar na cesti jih klofutajo, če govorijo svoj jezik... Kmalu začno celo izseljevati.

Ne preostane nič drugega kakor poiskati si delo. Janka vzamejo za tehnika pri gradnji kamniške ceste, Steva pa na postajo. Že je slabo zapisan — prekladati mora pakete, ki prihajajo z vlakom.

Fantje sicer hodijo na delo — na skrivaj pa se pripravljajo na borbo. Že zdavnaj jih je Partija poučila, kaj hoče Hitler in v čigavem imenu govori. Čedalje več študentske in taborške mladine se zbira okoli Janka in Steva.

Mama Markeljnova stoji na videz ob strani — vsa zaposlena, zaprta vase, redkobesedna. Toda vsak novi udarec oplazi tudi njo.

In potem začno Nemci streljati.

Kako je vso napredno mladino pretresla junaška smrt Slave Klavore! Saj je ona vodila to mladino, Stevo se je s Slavo sestajal pri Julki Leberjevi v današnji ulici Heroja Šercerja na št. 25, kamor sta zahajala tudi stara komunista brata Gabrijelečiča, prav tako na širših sestankih v Betnavskem gozdu in pod Pohorjem.

Markeljnova mama ni nič manj pretresena in nič manj ponosna na Slavo kakor mladina.

Potem zapro tudi Steva Potočnika. Iz zatohlih tovornih vagonov, polnih ruskih ujetnikov, je bilo slišati roteče prošnje: »Vode, malo vode!« Vedel je, da ne sme, vedel pa je tudi, da ječijo žejni, lačni, tesno nagnetenjeni že dneve in dneve. Šel je po čeber vode — in že so gestapovci kot risi planili nadenj.

Tudi ta dogodek bolesto odjekne v domu Markeljnovne mame.

Njo in njeno družino so uvrstili med »Schutz-angehörige«, med »manjvredne ljudi« z belo legitimacijo, kar pomeni, da smejo komaj živeti.

Fantje prihajajo na dom — tudi Stevo Potočnik se je vrnil iz zapora — dogovarjajo se kakor prej, skrivajo tajne letake, jih ponoči širijo.

Mama jih rada sprejema. Zato, ker so tovariši njenega Janka, sami resni, pošteni, neupogljivi mladi ljudje, polni ognja. In zato, ker se je tudi sama v njihovi družbi dokopala do spoznanj. Nič več ni vključena samo v skrb za svojo lastno družino; spoznala je, da je sreča njene družine odvisna od novih osnov, ki bodo morale biti postavljene po vsej njeni domovini.

Tudi sama je postala del velikega gibanja.

Jesen leta 1942.

Kletno stanovanje v Pušnikovi ulici št. 5 je važna postojanka za partizane. Med tem domom in hišo v Špesovem selu, kjer stanuje Gorenjec Rupar s svojo rodbino, pa med Ertlovim domom v Klimetovi ulici se pletejo tajne niti. Iz Beograda je prišel v Maribor tudi stari komunist Konšak z ženo in otrokoma; v Tovarni letal je takoj našel stik z Ruparjem.

Vsi ti domovi so povezani s pohorskimi partizani in delajo zanje.

Markeljnova mama prav nič ne zaostaja za drugimi.

Pred mlajšimi otroki mora sicer skrivati, kaj se dogaja v hiši, a vendar tudi oni delajo za partizane. Zaupniki zbirajo karte in denar — mama Markeljnova pa kupuje kruh, ki ga odnaša kurir v Pohorski bataljon.

»Tilka, Marjan, Vinko, Mici, tu so karte, tu denar. Pojdite po kruh!«

Oni že vedo. Vsak gre v svojo pekarno, da bi ne bilo preveč sumljivo.

Potem je na postelji v spalnici po 30 hlebov kruha hkrati. Kruh je pokrit z rjuho.

Zvečer se zgledi otrokom neznan človek — največkrat je Ludvik Svenšek iz Hajdine — oprta si kruh v nahrbtnik in vzame ga noč.

Na štedilniku v mali kuhinji stoji čudno velik lonec. Kaj mama Markeljnova vsak dan kuha perilo?

Ne! Nekaj gostega vliva v pločevinaste kante — Vinko — njemu je že devetnajst let — zgrabi za ročaj iz žice — včasih mu pomaga tudi strojevodja Ferdo Kemperle iz Studenc — in mahnejo jo proti studenškemu pokopališču. Ozro se, ali je cesta prazna — naglo zavijejo v koruzo in se kmalu prikažejo spet brez posod. Pozneje pridejo neznanci in odnesejo jed na Pohorje.

Pri Markeljnovi mami se včasih oglasijo neznan fantje in ostanejo nekaj časa, dokler ne zvedo, da je pot na Pohorje prosta. Nekoč se eden izmed njih vrne — ranjen. Vso skupino novih so Nemci razbili, moral je nazaj... Pri

Markeljnovih se je zdravil štirinajst dni, potem je našel spet pot v pohorske gozdove.

Glavna postojanka pa je pri Ertlovih. Bliže je Pohorju in hiša je bolj na samem, na koncu ulice. Tja zahaja Markeljnova mama, dobri sta si z Ertlovo ženo Marijo. Tam se sestajajo, tam kujejo načrte, tja nosijo material, ki so ga nabrali med dobrimi znanci.

Toda 8. januarja pade Pohorski bataljon. Udarec je tak, da vanj skoraj ni moč verjeti. Obraz Markeljnovne mame je še bolj mračen kot sicer, toda ona ve: na Slovenskem je mnogo partizanov — uničiti se ne dajo. Tudi na Pohorje pridejo spet.

Jesen 1943.

Da, na Pohorju so spet partizani! Drugi pohorski bataljon.

In Markeljnova mama in vsi njeni prijatelji delajo kakor prej.

Njenega Janka ni več doma. S prijateljem Stevom Potočnikom sta marca odšla na Gorenjsko v partizane. Janko je padel kot skovjski sekretar že 1. junija istega leta, toda otroci so prestregli pismo. Trepetajo pred trenutkom, ko bo mama zvedela resnico. In kmalu jo je zvedela. Potrebovala je list belega papirja, segla je po hčerinem šolskem zvezku in — našla v njem usodno pismo.

Prvi trenutek je bilo, kot bi jo presekalo: vsi čuti so v njej za bežen hip otopeli — potem pa jo je zvil strahoten krč, da je bila okrog sebe kakor iz uma. V grozi je planila po kladivo in Hitlerjevo sliko raztolkla na drobne koščke. Potem — kakor da je uvidela nesmiselnost svojega početja — se je glasno jokaje vrgla na posteljo. Štirinajst dni se ni mogla dotakniti nobenega dela — ležala je na postelji in ječala v blazino.

Potem se je umirila. Pregloboko je bila vpila vase nazore svojega sina, da bi jo lastna nesreča ugonobila. Vedela je, da jo še čaka delo — za preostale otroke in za partizane.

Francka, ki je tedaj že služila na postaji v Krškem — še ko je bila v Celju, je pomagala partizanom — se je odločila, da pojde v gozdove. Na sledi so ji bili.

»Prav, naj gre!« si je rekla mama. »Naj maščeje bratovo smrt in vsa grozodejstva, ki jih počno nacisti!«

Za veselo, dobrodušno in pogumno Francko je odšel v partizane njen brat Marjan.

»Prav, naj gre še on!« si je rekla mama.

Septembra pa nenadoma preplah: »Ertla so zaprli in celo vrsto drugih!«

Bolečina je Markeljnovi mami zadrgnila grlo. Potem pa se je znašla:

»Kaj pa Ertlova? So zaprli tudi njo?«

»Ne, nje niso. Hišo opazujejo. Nihče se ne upa k njim!«

Markeljnova mama počaka dan, dva, potem pa se odloči. Ne more zapustiti žene, kot je Ertlova; kako ji more biti pri srcu, ko je izgubila tako dobrega moža in očeta svojih

hčera? Gotovo je vsa v skrbeh, ko je že tako in tako vedno bolehen!

In Markeljnova mama gre k prijateljici; močna kot je, najde tudi za Ertlovo pravo besedo tolažbe.

Tudi sosedu zapro. Zdaj skrbi še za njegovo ženo in otroke. Kuha za svoje in za njegove.

Vendar se nevarnost plete okoli nje, zato sklene odpotovati za kak dan na Gorenjsko. Če bo kaj nevarnega, ji bo poslala hči Tilčka v pismu smrekovo vejico. Že se napravlja na vlak, ko vstopijo gestapovci... Nekdo je moral izdati, da namerava od tod.

Sin Vinko pravočasno smukne iz hiše, ko zasliši, da iščejo mamo. Zateče se k materini prijateljici Zajnsičevi. Zanesljivi ljudje so, radi so dajali za partizane. Kmalu najde tudi on pot v gozdove — to je že četrti otrok Markeljnovе mame, ki je odšel k partizanom.

Kakor ob aretaciji je bila mati tudi v zaporu zbrana, premišljena, neuklonljiva. Domov je pisala petnajstletni Tilčki in štirinajstletni Mici pisma, polna nasvetov: tako in tako naj ravnata, to in to naj prodasta. V rob predpasnika, ki jima ga je poslala v pranje, je vtaknila listek, na katerem je zapisala, da jo je izdal sosed, bivši sodelavec. Soočili da so jo z njim.

Dekletci sta živeli ob pomoči Osvobodilne fronte, ki sta jo dobivali pri Ruparju v Špesovem selu.

K njima odslej ni bilo nikogar več. Toda Tilčka je tudi zdaj, po materini aretaciji vodila nove ljudi na Gorenjsko, v partizane. Še radio-oddajni aparat je ponesla tja, tistega, ki so ga naredili dunajski inženirji — protihitlerjanci.

Markeljnovо mamo pa so odpeljali v Auschwitz, prav kakor Ertlovo ženo, ki so jo zaprli kmalu za njo s starejšo hčerjo vred.

Dne 9. marca 1944 se odpravi tudi Tilčka na Gorenjsko v partizane, mlajša sestra pa ne zdrži sama doma, zato poišče na Gorenjskem sorodnike in se potika od hiše do hiše.

Junija 1944 pa je prejela Tilka od zvestih prijateljev Zanjšičevih obvestilo, podpisano od samega SS Hauptsturmführerja taborišča: da kljub najboljši zdravniški negi niso mogli rešiti njene matere. To je bil peklenski posmeh resnici, saj so žene povedale, kako so jo načrtno uničevali: kopati je morala jarke in jih znova zasipati, dokler ni čisto obnemogla... Odnesli so jo v plinsko celico...

*

Markeljnovi mami je bilo prizaneseno, da ni več mogla zvedeti, kaj je bilo z njeno dobro in pogumno hčerko Francko — partizanko Bredo. Trikrat je bila ranjena — tretjič kot sekretarka Slovenske protifašistične zveze oblastnega komiteja za Koroško. Bolnišnica pri Št. Joštu blizu Beljaka je bila izdana — Nemci so bolnike pobili...

Pivo Karamatičević: Spomin (litografija)

Vstaja v Emilii in Romagni

ENA IZMED tistih italijanskih pokrajin, ki so občutile največ zla fašistične vojne, je nedvomno Emilia. Njeno ozemlje obsega ravnino na prostoru, ki ga zaključuje na severu reka Pad (od Piacenze do izliva v morje), na jugu pa hriboviti in gorati predel Toskansko-emilijskega Apenina (Monte Cimone 2165 m). Glavno mesto pokrajine je Bologna s 340.000 prebivalci.

V Bologni so se Nemci vgnezdili kmalu po zlomu Italije. Držali so jo do konca vojne, da bi preprečili zavezniško prodiranje do Verone in do Brennerja. Zadnja bitka v Italiji se je dejansko končala z osvoboditvijo Bologne.

Veliki dogodki so se začeli s premirjem med Italijo in zavezniki. Protifašisti so sicer pričakovali takojšnjo nemško zasedbo, vendar so se pri tem uštel, ker so se preveč zanašali na odpor vojske. Od padca Mussolinijeve vlade 25. julija do premirja 8. septembra 1943 so imeli premalo časa, da bi mogli vojne naveličane vojake za odpor politično pripraviti. K splošni zmedbi so načrtno prispevali tudi fašistični oficirji. Protifašistične stranke so izdale vojski direktivo, naj ostane pod orožjem do prihoda zaveznikov, kar pa ni uspelo. Torej ni čudno, da je zadostovalo prilično majhno število Nemcev, pa je bilo zajetih in odpeljanih v ujetništvo na tisoče in tisoče vojakov. Nemci so bili verjetno še bolj zmedeni, saj niso mogli preprečiti, da bi se civilno prebivalstvo ne polastilo množice orožja. Šele po več tednih se jim je posrečilo postaviti na noge fašistično oblast, ki je lahko nastopila s policijskimi ukrepi. Sočasno pa se je znašla tudi protifašistična fronta, ki se je ojačila s svojimi emigranti iz Sovjetske zveze in iz Francije. Ustanovljeni so bili Narodno-osvobodilni odbori (CLN = Comitati di Liberazione Nazionale) in napadalni oddelki: v

gorah partizanski, na ravnini in po mestih pa sprva le sabotažni GAP (Gruppi d'Azione Patriottica).

Prve partizanske četice v Bolonjskem Apeninu in nad Imolo v svojih akcijah po večini niso bile uspešne. Borci in komandirji so bili le preveč neizkušeni. Zime večina njih ni prestala. Ljudje so še vedno pričakovali prihod zaveznikov. Bologna je veliko mesto z močno industrij in z zelo aktivnim proletariatom, ki je odigral zaradi svoje odločnosti vodilno vlogo v italijanskem delavskem gibanju. Dokler vojnopolitični položaj jeseni 1943 ni bil docela razčiščen in dokler fašisti niso povečali terorja nad prebivalstvom, je bilo delavcu težko zapustiti nepreskrbljeno družino, posebno zato, ker je v mestu primanjkovalo že vsega. Šele v pouličnih napadih so se izkazali s svojo borbenostjo. Skupine GAP so sicer pričele delovati, če izvzamemo njihove prejšnje sporadične akcije, šele novembra 1943, toda dosegle so v svojem delovanju takšno stopnjo borbenosti, da so pozneje zalagale z vodilnim kadrom vse partizanske enote in celo ostalo severno Italijo. Uspeh ni izostal. Dne 1. aprila 1944 je politično vodstvo ukinilo zgolj koordinacijski Vojni komitet in ustanovilo Vrhovno poveljstvo — Comando Unico Militare Emilia-Romagna (CUMER). Vodilno vlogo so imeli komunisti, ki so utrpeli tudi največ žrtev.

Za dobave hrane, orožja in ostalih partizanom potrebnih stvari je skrbela posebna intendatura. S kamioni in po železnici so člani GAP prevajali blago in ga spretno izmikali sovražniku. Po odlično urejeni zbiralni mreži je blago dotekalo v glavna skladišča v Bologni. Tam so tudi izdelovali ročne bombe, mine, zažigalne steklenice in žeblje za uničevanje avtomobilskih gum. Tovarna eksploziva Baschieri

Pellagri je baje dobavljala več trotila partizanom kakor Nemcem. Njeni delavci so s tovarniškimi kamioni prevažali eksploziv celo do partizanov pri Modeni in Ravenni.

Informacijska služba je imela obveščevalno središče v Bologni. Za dotok vesti je skrbela odlično urejena kurirska mreža. Posebno ženske so se izkazale s svojo skrajno požrtvovalnostjo. Med njimi je bila tudi neka Vojka. Središče je dolgo časa imelo svoj sedež v palači borze pod krinko predstavništva za medicinalne izdelke. Obveščevalce so imeli tudi med črno policijo. Tako so mogli nadzorovati telefonske pogovore vseh višjih fašističnih funkcionarjev. Vojaški strokovnjaki so na terenu ugotavljali celo koordinatne nemških baterij. Nič koliko oči je spremljalo in preštelo vsak nemški konvoj. Rezultate so sporočali tudi zavezniškemu glavnemu stanu. Radijske oddajnike so morali neprestano seliti. Z enim oddajnikom so precej časa oddajali iz same Platzkommandanture. Navodila za vojaške operacije so prejeli preko posebne radijske postaje v službi italijanske vlade in zavezniškega Strategic Servicea. Na vzhodnem bregu Luganskega jezera v Švici je majhen italijanski enklave z imenom Campione. Ta košček ozemlja, obdan okrog in okrog s švicarskim ozemljem, je pod italijansko suverenostjo. Fašistična vojska in policija nista smeli prekoračiti švicarskega ozemlja, toliko manj v vojnem času, ko je bila Švica nevtralna. Na tem majhnem ozemlju se je naselil italijanski inženir Carbonetto, ki je zbežal iz nemškega transporta na poti v taborišče. Skupaj z ženo sta zgradila močan oddajnik, ki je bil v zvezi z ameriškim veleposlaništvom v Bernu in z zavezniškim glavnim stanom v Caserti.

V Bologni je bila urejena tudi partizanska tiskarna in sicer v hiši ob neki fašistični kasarni. Tam so tiskali poleg letakov tudi glasilo KPI »Unità«. »Ardimento« in več drugih časnikov. Stanovalci te hiše so ob koncu vojne pač lahko ostrmeli, ko so zvedeli, kakš-

no nevarnost so imeli pod seboj.

Ranjene partizane in aktiviste so zdravili pod vodstvom primarija dr. Businca v predmestni bolnišnici S. Orsola. Rešenih je bilo na stotine življenj. Kljub izdajstvu, ki je povzročilo izgubo zdravniškega kadra, je delo potekalo dalje do konca vojne. Tudi v drugem velikem zdravstvenem središču, v institutu »V. Putti«, je odporiška sanitetna služba razpolagala z odličnim strokovnim in politično zavednim osebjem. Z lastnimi avtoambulancami so prevažali ranjene partizane, pa tudi hrano in orožje.

Uporliška Bologna je imela tudi svojo policijo. Skrajno drznost so pokazali tisti mladi ljudje, ki so se upali v središču Bologne legitimirati mimo-idoče. Izdajali so se namreč za policiste in so tako spoznali mnogo črnosrajčinskih sodelavcev. Neprestano so likvidirali fašistične vohune in izdajalce. Odlično so izvedli tudi osvoboditev jetnikov iz glavne jetnišnice zvečer dne 9. avgusta 1944. Trije Nemci in pet fašistov je privedlo v zapore štiri ujete partizane. To je bila zvijača. V trenutku, ko so se vrata za njimi zaprla, je vseh dvanajst planilo na jetniške paznike. Pobrali so jim ključke, jih pozaprli v celice in izpuščali jetnike. V eni sami uri časa je bilo več sto ljudi spet na svobodi. To drzno dejanje je vojaštvo zelo demoraliziralo, v ljudstvu pa se je še bolj okreplil pogum.

Brezprimerno drznost v dolgi vrsti partizanskih podvigov v Bologni pomeni napad na sedež nemškega in fašističnega vojaškega poveljstva v hotelu Baglioni. Bilo je proti koncu septembra 1944. Naci-fašistična gospoda je proslavljala nekega nemškega oficirja, ki je uspešno sodeloval pri ugrabitvi Mussolinija. Šest mož 7. brigade GAP je pripeljalo zaboj z 90 kilogrami trinitrotoluola (TNT) in sod bencina. Eksploziv so mirno odnesli v prvo nadstropje hotela in naravnali vžigalno vrstico na pet minut. Nato so z avtomatičnimi puškami vžgali po plesalcih v dvorani. Nastala je strahovita panika, ki

so jo partizani spretno izkoristili. Medtem prižgana vžigalna vrstica ni delovala, zato ni prišlo do eksplozije. Čez nekaj dni so zadevo ponovili in položili zunaj hotela dva zaboja eksploziva po 90 kg. Tokrat pa je vžgalo. Lep del hotelske stavbe je odneslo v zrak. Nič manjši ni bil moralni učinek.

Nato je Bologna postala spet srednjeveško mesto. Ulice, ki vodijo v mestno središče, so zazidali in pustili le prehode za tramvaj in druga vozila. Po ulicah stoje žične ovire in španski jezdec. Važnim javnim poslopjem so okna zazidali in jih nadomestili s strelnimi linami. Črni tolovaji patrolirajo po ulicah na kamionih z orožjem, uperjenim na lastne soživaljane. Dejavnost GAP navzlic temu ni upadla, nasprotno — še narašča. Bologna je srce upora, zato ne more in ne sme popustiti! Mrzki okupator in njegovi domači oprode hočejo upor streti. Vsak dan so na vrsti smrtne obsodbe. Številne ruševine, ki so jih povzročila zavezniška bombardiranja, nudijo zavetje oboroženim oddelkom. V mestni četrti Porta Lama je zbrana 7. brigada GAP. Čakati mora na obljub-

ljeni zavezniški predor fronte, ko bo morala preprečiti zadnja rušenja. Dve sto mož že drugi mesec izgublja čas in potrpljenje. Dne. 7. novembra 1944 zjutraj prično pokati nemški metalci min. Pregnati hočejo partizane iz ruševin nekdanje glavne bolnišnice. Partizani odbijajo napad za napadom. Nemci uporabijo topove, toda zaman. Sele težki tank jim je kos. Z zadnjimi močmi besa in obupa se čete poženejo skozi sovražnikov obroč med zidovje in kanale. V desetih urah je padlo 214 nacistov in 18 garibaldincev. Teden dni kasneje združeni naci-fašisti obkoliijo 17 borcev iste enote. Streljajo na hišo s tankovskimi topiči, v napad pa si ne upajo. V mestu zastaja dih. Po dveh urah napad poneha. Partizani imajo pet mrtvih, med njimi je en Jugoslovčan, pet pa je ranjenih. Po kletah se izmuznejo na prostost.

Na bolonjskem vseučilišču, najstarejšem v Evropi, je bila izdana odporiška študentska organizacija. Univerza je obkoljena. Trinajst mladih fantov se tisto jesensko popoldne bori do kraja. Šest jih je ostalo na bojišču.

(Konec prihodnjč)

Skupina borcev 36. brigade »Bianconcini«

Ob razpokah »na vrhu«

SREDI MAJA se je začela v Elizejski palači v Parizu konferenca najvišjih predstavnikov štirih držav. Dramatičen uvod, v katerem je sovjetski premier Hruščev zahteval, da Združene države jasno in glasno potrdijo, da ne bodo več pošiljale vohunskih letal nad Sovjetsko zvezo, je dal konferenci popolnoma novo barvo pa tudi tako ostrino, da je bilo nadaljevanje konference takoj pod znakom velikega vprašaja.

V Londonu so sicer že pred začetkom konference opozarjali na to, da bo incident z ameriškim letalom U-2 neugodno vplival na razpoloženje v Parizu, vendar je zavladalo tik pred konferenco spet bolj optimistično razpoloženje. Sam Hruščev je nekaj dni pred konferenco izjavil, da je nepopravljiv optimist in da mu je všeč Pariz.

Britanska agencija Reuter je sicer napovedala, da bi se utegnil pariški sestanek odločiti že v prvih urah, vendar ni nihče jemal resno te njene napovedi. Smatrali so jo prej za izraz že prislovične britanske rezerviranosti kot dokaz, da Reuter že nekaj ve.

Tako dramatičnih trenutkov svetovna javnost še ni doživela kot v tistih dneh, ko so se »veliki« štirje zbrali v Parizu. Pravzaprav so se res samo zbrali, saj konference v pravem pomenu besede sploh ni bilo. Prišlo je le do preliminarne razgovorov. Potem pa so le poskušali, kako bi popravili mučen vtis in odšli domov brez večje škode za svetovni mir.

V tako neugodnih okoliščinah kot pariška konferenca se še ni začel noben pomembnejši mednarodni sestanek. Ameriški predsednik Eisenhower je prišel v Pariz komaj dva tedna po srestelitvi

ameriškega vohunskega letala nad sovjetskim ozemljem, ko je bilo ozračje po vsem svetu, zlasti še v Sovjetski zvezi, ko naelektrizirano.

Ameriški predsednik je tik pred konferenco izjavil, da so poleti ustavljeni, vendar — le za čas, dokler bo on v Beli hiši, uradni rezidenti ameriških predsednikov. Ta izjava ni imela oblike uradne deklaracije in je Sovjeti zato niso mogli sprejeti kot dokument, ki bi jamčil, da bo odslej vse v redu.

Hruščev je prišel v Pariz z veliko moralno legitimacijo države, ki je prestregla ameriško vohunsko letalo in ki govori kot tožitelj. Zahteval je, da morajo Združene države jasno in glasno obsoditi vohunske polete nad sovjetskim ozemljem. Predlagal je, da se konferenca odloži za šest do osem mesecev. Še več, nekaj dni zatem je na tiskovni konferenci v Parizu dejal, da bo Sovjetska vlada čakala do novega predsednika, in če ta ne bo pripravljen sodelovati, še na novega.

Britanski premier Macmillan je skušal v Parizu posredovati, kakor je vedel in znal. Ali se ni prav britanski državnik že od lanskega leta najbolj zavzemal za vrhunski sestanek, ali ni šel prav on prvi v Moskvo, ko je ležal še debel sneg med Vzhodom in Zahodom in so mu metali še polena pod noge!? Toda rešiti ni mogel čolnčiča, ki se je prevrnil v luki, še preden so veslači dobro prišli za vesla.

De Gaulle je na pariški konferenci igral vlogo gostitelja. Tudi on je skušal posredovati med Hruščevom in Eisenhowerjem. Predlagal je, da bi dali vsem dan za premislek in poglobljeno seznanjenje s stališči drugih držav, vendar pa broda ni bilo več

mogoče dvigniti s čeri, ki so zijale iz dneva v dan močnejše.

Začetek je bil sila dramatičen, konec pa kaj klavrn. Vendar je bilo že čez nekaj dni kazno, da se težki, temni oblaki več ne zbirajo na ločnici, ki deli Vzhod in Zahod. Hruščev v Berlinu, kjer se je ustavil na poti v Moskvo, ni šel naprej. Ni sklenil mirovne, se pravi separatne pogodbe z Vzhodno Nemčijo, kakor je zagrozil v Parizu.

Mostovi so torej ostali celi. In to je bilo glavno. Rana, ki je zazijala v Parizu, se ni razširila naprej. Zdaj bi že lahko rekli, da se počasi celi, vendar še vedno peče, saj je ugotovljeno, da so ameriška letala polna štiri leta kršila sovjetske meje, vdiralala globoko v notranjost Sovjetske zveze, fotografirala in špionirala. Zdaj je tega konec, toda — po toči zvoniti je prepozno.

Neuspeh pariške konference je odjeknil po vsem svetu kot hladen tuš. Ostre, strupene sape so začele pihati z vseh strani. Vendar se lok ni preveč napol. Sovjetska zveza je sicer predložila incident z ameriškim letalom Varnostnemu svetu, vendar ni gnala stvari do konca. Eksploziv, ki se je nabiral toliko časa, torej ni eksplodiral.

Zanimivo pa je, da so se začela komaj uro po govoru Hruščeva na »konferenci« v Parizu množična zborovanja po sovjetskih tovarnah. Govorniki so pozivali, naj združijo vsi državljani Sovjetske zveze svoje napore in »ukrote vojne blazneže«.

Značilen primer, kakšna nejasnost je vladala takoj po konferenci, so komentarji dveh pariških listov. Tako je glasilo PK Francije »Humanité« objavilo članek z naslovom: »Eisenhower je torpediral konferenco«. »Aurore« pa je zapisal nasprotno: »Hruščev je torpediral konferenco«.

Odveč bi bilo razpravljati, kdo je kriv za neuspeh sestanka. O tem se bo še dolgo pisalo. Znani ameriški komentator Walter Lippmann je zapisal, da bi moral Eisenhower še pred odhodom v Pariz

izjaviti, da se poleti ne bodo nadaljevali. V Parizu samem pa ta izjava ni mogla več imeti pravega učinka. Bilo je že prepozno.

Predsednik Josip Broz Tito je 17. maja, torej drugi dan »konference«, dejal, da sedaj ni čas za prestižna vprašanja in da bodo morali Združeni narodi spet na kak način stopiti v akcijo. Dejal je, da stvari, za katere gre, ne zadevajo le dveh ali štirih, ali samo določenega kroga in števila držav, marveč po svojih posledicah direktno zadevajo tudi vse ostale države. Niti en človek, ki mu je pri srcu mir, ne more mimo tega, da ne bi najostreje obsodil vpada ameriškega letala v zračni prostor ZSSR in poskusov, ki so jih izvedli, da bi tako prakso opravičili in legalizirali. Z eno besedo, mir je stvar vseh in ne le nekaterih.

Dvanajst dni zatem, 29. maja, pa je dejal v Subotici, da velesile nimajo pravice igrati se z usodo vsega človeštva. Izrazil je upanje, da bo prišlo do novega sestanka, na katerem bodo začeli reševati probleme, ki obstajajo v svetu.

V boju za ohranitev miru moramo sodelovati z vsemi miroljubnimi silami — To je kratek povzetek iz dveh pomembnih izjav, ki jih je zabeležil skoraj ves svet. Svetovni tisk je posebno podčrtal tisto mesto, v katerem se predsednik Tito zavzema za to, da bi o vprašanjih miru govorili v okviru Združenih narodov. Skupina štirih držav vendar ne more govoriti v imenu vsega človeštva!

»Obtožujejo nas,« je dejal Hruščev na tiskovni konferenci v Parizu, »da smo povzročili neuspeh konference, ker se je nismo hoteli udeležiti, toda krivda je na ameriški strani. Še vedno nismo prepričani, da ne bo prišlo do novih vdorov na naše ozemlje.« Dejal je, da je edina stvar, ki loči Sovjetsko zvezo in Združene države, razlika v sistemih. Tako Hruščev.

Pariz je deloval kot vdor hladnega zraka nad tople zračne plasti. Vendar pa ni nobena stvar tako črna, kakor

Nikita Hruščev na tiskovni konferenci ob neuspelem sestanku »velikih« v Parizu

se človeku zdi na prvi pogled. Predlog, naj bi nadaljevali razgovore o tistih vprašanjih, o katerih so že skoraj dosegli sporazum, je naletel na ugoden odmev v svetu. Niti največji pesimisti niso prekrizali rok in začeli obupovati.

Britanski premier je v parlamentu dejal, da mostovi niso podrti in da bodo lahko z dobro voljo premostili prepad, ki je zazijal. Predsednik Eisenhower je izjavil, da Sovjetska zveza še ni zaprla vrat za seboj. Predsednik de Gaulle pa je dejal, da ni vprašanj, ki jih ne bi mogli rešiti s skupnim prizadevanjem.

Skratka, treba je počakati, da se poleže prah in spet obnovi medsebojno zaupanje. Zdaj, ko je pariška konferenca na tleh, poudarjajo povsod, da je treba storiti vse, da se uspešno končajo razgovori o razorožitvi v Ženevi.

V prvih dneh junija je Hruščev predložil nov sovjetski načrt o popolni in kontrolirani razorožitvi, ki ga Zahod ni vnaprej odklonil. Nekateri so celo ugotovili številne stične točke med zahodnim in vzhodnim načrtom o razoro-

žitvi. Ta načrt bi bil lahko osnova za konkretne razgovore med »Vzhodom« in »Zahodom«.

Seveda pa je malo verjetno, da bi prišlo čez osem mesecev do novega vrhunškega sestanka. Ta bi moral biti torej januarja prihodnjega leta. Novi ameriški predsednik se tedaj še ne bi vpeljal, pa tudi če bi se že, se bo moral prve mesece posvetiti utrditvi svoje oblasti, predvsem pa ugleda. Sele potem se bo lahko posvetil reševanju zunanje-političnih vprašanj.

Nova vrhunska konferenca je torej še daleč. Ali ni od prve — ta je bila v Ženevi — minilo polnih pet let! Zato ne bi bilo pametno se vdajati iluzijam, da je druga že gotova stvar.

Zdaj moramo pač počakati na jesenske predsedniške volitve v Združenih državah. Volivna kampanja se je komaj začela, vendar so nekateri momenti že znani. Medtem ko vodijo republikanci ostro polemiko s Hruščevom in ne varčujejo z izrazi, izjavljajo demokrati, da so pripravljeni na pogajanja in da stvari ni treba več dramatizirati. Republikanci uporabljajo težko municijo, demokrati pa so, nasprotno, prepričani, da je treba gledati trezno in ne napenjati loka.

Oblike bodočega razvoja je nemogoče predvideti. Nekaj pa je že sedaj jasno: preteči bo moralo precej časa, preden bodo dozoreli pogoji za nov sestanek na vrhu. Odstraniti bo treba vzroke, ki so pripomogli k temu, da se je pariška konferenca tako nesrečno začela in še bolj nesrečno končala.

Prav zato je predlog, da bi na bodoči vrhunski konferenci sodelovali tudi predstavniki izvenblokovskih držav, še toliko bolj aktualen. Mir vendar ni monopol »velikih«. To je stvar vseh, ne pa nekega štiričlanskega odbora.

Ne bi mogli še reči, da se je tehnika že nagnila na tisto stran, od koder prihaja svetloba. Vendar pa lahko prav zato izrazimo željo, da bi sijala vedno in za vse. **M. O.**

Smrt zločincu Eichmannu!

Nekega dne v maju, letos. Pred preiskovalnega sodnika Ya-dida Halewyja v Tel Avivu je v spremstvu straž stopil mršav, bled moški, udaril po vojaško s petami in nepremično obstal. Sodnik Halewy je po nekaj trenutkih tišine mirno dejal: »Aretirali smo vas, ker ste obdolženi, da ste zakrivali smrt milijonov Židov v deželah, ki so bile v letih 1938 do 1945 pod nemško okupacijo. Po izraelskih zakonih je to edini zločin, ki se kaznuje s smrtjo.« Nato je vprašal: »Ali priznate, da ste Adolf Eichmann, rojen 19. marca 1906?« Jetnik je odgovoril: »Ja, ich bin Adolf Eichmann...«

To je g. Joel Brand, ki je med vojno vodil organizacijo za reševanje Židov iz nacističnih krempljev. Leta 1944 se je v ta namen sestal v Budimpešti z Eichmannom, ki mu je ponudil milijon Židov za 10 tisoč kamionov...

ADOLF EICHMANN, eden največjih vojnih zločincev, ki je pri iztrebljanju Židov med drugo svetovno vojno odigral najbolj temno vlogo, se je po dolgoletni »turneji« znašel v rokah pravice. Zdaj je zaprt v Izraelu, kjer bo stopil pred sodnike.

Ko je predsednik izraelske vlade Ben Gurion objavil to senzacionalno novico, je dejal, da je Eichmann odgovoren za tisto, kar so nacistični poglavarji imenovali »definitivna rešitev židovskega vprašanja«. Izvrševanje te krvniške naloge je do konca vojne zahtevalo življenja 6 milijonov Židov. Eichmann je bil operativni vodja iztrebljanja Židov. Glede na težo njegovih zločinov ga uvrščajo na tretje me-

sto — takoj za Hitlerjem in Himmlerjem.

Eichmanna so po vojni zaman iskali. Po propadu nacističnega Reicha je bil nekaj dni v Salzburgu, kjer je vedril nacistični štab, od koder je izginil kot kavra. Svetovna javnost pa seveda ni pozabila nanj. Naposled se je začelo šušljati, da je v Argentini. Meseca oktobra lani je izraelski radio poročal, da je Eichmann odkrit. Kako je padel v roke izraelske policije, nam zaenkrat še ni čisto natančno znano.

Eichmann je živel življenje človeka, ki se je zaradi malikovanja rase spremenil v krvočno zver. Rodil se je l. 1906 — baje nekje v Palestini kot sin nemških staršev. Po končani srednji šoli je študiral teologijo v Nemčiji, nato pa je

Adolf Eichmann

postal eden najbolj zagrizenih nacistov.

Prvo važnejšo vlogo je ta zločinec odigral v Avstriji, kjer je sodeloval pri likvidaciji kanclerja Dolfussa l. 1938. Isto leto mu je bil poverjen visok

Kdaj je bila posneta ta slika? Pred vojno, ko je prišel nazizem na oblast? Ne, to je slika iz sodobne Zahodne Nemčije. Kaže nam prizor ob nekem nastopu »Železnih čelad«, ene izmed številnih neonacističnih organizacij. Njihove uniforme močno spominjajo na uniforme nekdanjih pripadnikov S. A. Taki prizori nam prepričljivo govore, da malikovalci razizma spet počasi dvigajo glavo...

položaj v akciji za iztrebljanje Židov. Načeloval je »Odklenu za dokončno rešitev židovskega vprašanja«, ki je bil znan kot »Eichmannov biro«. Izvedel je deportacijo 180.000 Židov z Dunaja. To je bil njegov prvi večji zločin, ki so mu sledili čedalje hujši. Baj se je hvalil, da je bilo po njegovi zaslugi usmrčenih v plinskih celicah 6 milijonov evropskih Židov. Znan je tudi po tem, da je proti koncu vojne vodil pravicato trgovino z življenji Židov, ki so se hoteli odkupiti z visokimi vsotami, da bi si rešili življenje.

Dokazov proti njemu je dovolj, saj jih je objavil že nürnberški proces. Zato svetovna javnost upravičeno pričakuje, da bo Eichmann obsojen na smrt, čeprav je v Izraelu smrtna kazen odpravljena.

Smrt zločincu Eichmannu — to je zahteva vse napredne svetovne javnosti, zlasti pa vseh tistih ljudi, ki so na last-

ni koži občutili bič nacistične strahovlade. In prav je, da ga kaznuje narod, ki je ta bič najhujše občutil — židovski narod. Zato se malokdo na svetu strinja z argentinsko vlado, ki zahteva, da ji Izrael vrne Eichmanna, češ da je bila z aretacijo tega zločinca in njegovo odvedbo v Izrael kršena argentinska suverenost. Če gre za takega zločinca, mora popustiti tudi mednarodna etiketa, zlasti če pomislimo, da se je Eichmann dolgo časa skrival v Argentini in da bi ga bila argentinska policija bržčas lahko odkrila, kakor bi bila lahko odkrila in izročila v roke pravice tudi druge vojne zločince.

Preden bo Eichmann prejel zaslužen kazni, bo bržčas povedal še marsikaj, kar bo presenetilo svetovno javnost in kar marsikateremu zahodnonemškemu funkcionarju, ki ima maslo na glavi, ne bo po volji.

Da bi si pridobil zaupanje nazadnjaških krogov, je dal Menderes v zadnjih desetih letih zgraditi kar tisoč mošej, pouk korana pa je bil od leta 1953 spet obvezen v šolah. Vero so torej izkoriščali v politične namene. To je bilo seveda v popolnem nasprotju z načelom laicizma, načelom, da morata biti politika in država ločeni od cerkve, kakor je to zahteval Atatürk.

Pravijo, da je vodil nedavno akcijo turških študentov sam Atatürk iz groba. Kemal paša, ki mu je turška skupščina dodelila častno ime Atatürk — oče Turkov — je namreč zapustil politični testament, v katerem je pozval mladino, naj brani in dalje razvija ideje republikanske Turčije. In ta testament še živi.

Velike demonstracije turških študentov v Carigradu, Ankari in Smirni so pripravile tla prevratu.

Nikakor ni slučajno, da zdaj v Turčiji označujejo nastop vojske čedalje manj kot »državni prevrat«, marveč kot »nacionalno gibanje 27. maja«. Nekateri vidijo v tem izraz stremeljenja po globljih reformah, takih, ki bi bile več kot odstranitev nepriljubljenega režima demokratske stranke. Gre torej za več kot le trenutno injekcijo.

Po prevratu v Turčiji

NATANČNO DESET LET se je držal stari turški režim na oblasti. Leta 1950 je na prvih svobodnih volitvah v Turčiji zmagala demokratska stranka Menderesa. To je bilo presenečenje za vse, saj nihče ni pričakoval, da bo zlomljen monopol republikanske stranke.

Sprva je Menderes obljubljal svobodo za vse — delavcem pravico do stavke, javnosti pravico do svobodnega tiska, napovedal je pravičnejšo davčno obremenitev, podjetnikom pa celo, da jim bo vrnil podržavljena podjetja. Vsi so bili, seveda, zadovoljni.

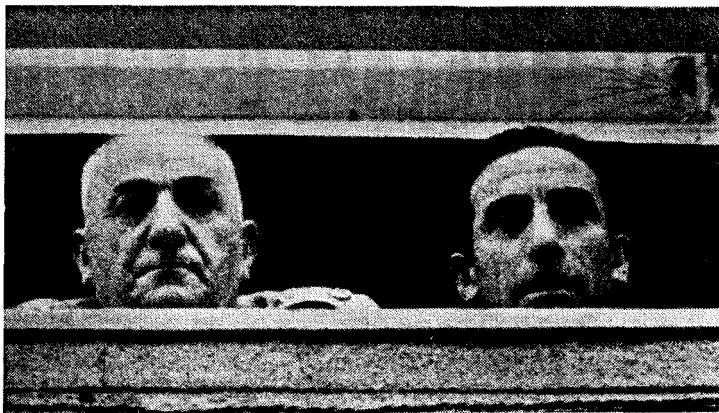
Toda to ni trajalo dolgo. Zmaga demokratske stranke se je polagoma spremenila v diktaturo, saj si je na poznejših volitvah z raznimi političnimi mahinacijami, pritiskom itd. zagotovila takšno večino v parlamentu, da so bili republikanci obsojeni praktično na molk.

Od šestih načel, ki jih je Kemal paša Atatürk določil kot osnovo moderne turške

države, je ostalo praktično v veljavi samo načelo etatizma, se pravi, da je država postala prvi graditelj, prvi podjetnik, tisti, ki odloča in dejansko vodi vse gospodarsko življenje v državi.

Tako se je začelo: študentje in mladi delavci so demonstrirali in utrli pot nadaljnjemu razvoju dogodkov

General Cemal Gürsel (levo) opazuje z okna vladne palače manifestacije

Prizor ob prevratu v Turčiji: vladno palačo v Ankari so obkrožili tanki

Prve dni državnega prevrata niso bili redki, ki so trdili, da je bil namen vojske, samo odstraniti staro vlado, tisto, ki je privedla državo skoraj na rob državljanske vojne, nato pa pripraviti tla za nove volitve — pri katerih bi prav gotovo zmagali republikanci z ogromno večino. Tako eni.

Tisti, ki gledajo globlje, bolj perspektivno, pa opozarjajo, na to: kakšen bi bil pomen teh sprememb, če bi se čez toliko in toliko let spet ponovilo staro in če bi začela stranka, ki bi na teh volitvah zmagala, izkoriščati prednosti, ki bi si jih pridobila s to zmago?

Ali je treba spremeniti samo volivni zakon ali pa celo ustavo? »Moj cilj je, ustvariti demokratski režim,« je dejal še nedavno novi šef turške države Cemal (izg. Džemal) Gürsel. Turška vlada je že poverila najodličnejšim juristom nalogo, da pripravijo osnutek nove ustave, ki naj zagotovi osnovne pravice in svoboščine, zajamči sindikatom svobodo akcije in onemogoči zlorabo oblasti.

Predsednik turške vlade (in šef države) Gürsel je izjavil, da vojska ne bo ostala na civilnih položajih dlje kot je potrebno. »Ko bomo izpolnili našo nalogo, se bomo spet vrnili na svoje vojaške položaje,« je dejal. Notranji minister general Kiziloglu pa je dejal v razgovoru z dopisnikom Tanjuga, da vlada v deželi popoln red in mir.

»Nova država bo demokratska,« je kmalu po prevzemu oblasti izjavil Gürsel. Ne samo to, novi šef turške države je dejal, da bo stopil na čelo nove stranke, če bodo to zahtevale koristi naroda.

V Ankari že dalj časa govorijo, da bi utegnili oficirji, ki so sodelovali pri državnem prevratu, ustanoviti lastno stranko. Ta naj bi poosebljala pomlajeni kemalizem. Postala naj bi zastava, okrog katere bi se zbrali vsi, ki so pokopali stari režim.

Ta proces bo seveda dolg, saj se je komaj nakazal. Nova vlada je sicer obljubila, da bo razpisala volitve, vendar te

še ne bodo tako kmalu. Kdo naj sodeluje na volitvah: republikanci in demokrati. Prvi so »na konju«, drugi pa praktično brez glave, brez vodstva. Prvi imajo zmago v rokah, če se seveda ne bo medtem ustanovila nova stranka. Sicer pa volitve nimajo smisla, saj so demokrati praktično brez vsake organizacije v deželi.

Le pomislimo, da je dala nova vlada aretirati oziroma pripreti ogromno večino demokratskih poslancev, pisarne stranke pa zapreti. Volitve v takšnih okoliščinah sploh ne bile volitve.

Še dva meseca nista minila, odkar je Menderesova vlada proglasila izjemno stanje, uvedla policijsko uro in se pripravljala, da opozicijo tudi fizično, se pravi dejansko likvidira. Ne samo to, delali so celo načrte, kako bi dejansko obračunali s kadeti, gojenci vojaške akademije, ki so na ulicah Ankare javno demonstriali proti vladi in njeni politiki. Sedaj sede Mendere-sovi ministri, poslanci in direktorji v zaporih nekega otoka sredi Marmornega morja, Menderes in njegovi ožji sodelavci pa čakajo na proces. Obtožili jih bodo, da so kršili in zlorabili določila ustave.

Medtem pa se svetovna javnost vse bolj sprašuje, kakšna bo zunanjepolitična orientacija nove turške vlade. Novi zunanji minister Selim Sarper je kmalu po prevzemu resora dejal, da se ta orientacija ne bo spremenila. Poudaril pa je dvojce: da se bo skušala aktivizirati na področju Srednjega vzhoda in doseči boljši položaj v okviru Atlantske zveze.

Z eno besedo: na Srednjem vzhodu bo bolj konstruktivna, v Atlantski zvezi pa bolj samostojna. Turčija bo ostala v Centralnem paktu — to je pravzaprav milejša oblika Bagdadskega pakta — toda za zdaj je odložena odločitev, ali naj Turčija pristopi k Skupnemu evropskemu tržišču.

Moskovska Izvestija so kmalu po dogodkih v Turčiji objavila članek, v katerem je poudarjeno, da sta živeli So-

vjetska Rusija in Kemalova Turčija v dobrih odnosih in da je Rusija pomagala Turčiji ne samo z orožjem, marveč tudi s krediti. Turčija je bila takrat hvaležna za vsak rubelj. Ena prvih pogodb, ki jih je sklenil Kemal Paša, je bila pogodba z Unijo sovjetskih socialističnih republik. To je bilo januarja 1922.

Starega režima ni več, toda problemi so ostali. Šele sedaj se je izvedelo, v kako težavnem finančnem položaju je bila Turčija. V Ankari so namenoma slepili tujino s tem,

kolikšne so turške bančne rezerve, dajali so napačne informacije o gospodarskem položaju dežele.

Dediščina, ki jo je prevzel Gürsel, je težka. V Turčiji je le 300.000 industrijskih delavcev, skoraj pol milijona ljudi stalno pod orožjem, zadolženost do inozemstva pa iz leta v leto večja.

Turčija bo morala krepko pljuniti v roke, zato — in to tudi poudarjajo povsod in vedno — sedaj ni časa za osebna obračunavanja.

M. O.

Afganistan — vrata Indije

ČE GOVORIMO o vratih Indije, mislimo navadno na Bombay, veliko lukno in prvo industrijsko središče Indije. Po svoji legi ob široko odprtem Arabskem morju in naslanjajoč se na bogato Mala-barsko obalo je bil že vnaprej določen za to.

Toda od Aleksandra Velikega, se pravi, od četrtega stoletja pred našim štetjem pa do prve svetovne vojne, ko so Britanci napravili zadnji poskus, da bi zaokrožili meje Indije in jih potisnili čimbolj na sever, so bila vrata Indije v Afganistanu.

Do leta 1919, se pravi, do konca prve svetovne vojne, je bil Afganistan tipična vmesna (tamponska) država, ki je manevrirala med ruskim medvedom in britanskim levom. Svoji legi med carsko Rusijo in Britansko Indijo, med gigantom na severu in kolosom na jugu, se ima sploh zahvaliti, da se je obdržala.

Carski vojaki so v svojem napredovanju proti jugu prodrli do Pamirja in povirja Amu Darje, velike reke, ki se izliva v Aralsko jezero. Britanci pa so s svojimi najemniki, Gurki in Siki, prišli do znanega in v zgodovini tako važnega Khyberskega prelaza in še nekoliko čez. Le silno opek pas gorskega sveta loči še danes Sovjetsko zvezo od Indije. Britanska diplomacija ni dopustila, da bi Indija in Rusija mejili direktno druga

na drugo. In pri tem je tudi ostalo.

Afganistan je velik za dve Jugoslaviji in pol (650.000 km²), šteje pa okrog trinajst milijonov prebivalcev, se pravi, nekaj manj kot predvojna Jugoslavija. Med azijskimi državami je bolj na zadnjem mestu, saj šteje Indija 403 milijone prebivalcev, Pakistan 87 milijonov, Iran, s katerim meji na dolgi črti, 21 milijonov, Turčija pa 27 milijonov. Vendar ima svoje mesto v Aziji.

Cela vrsta, pravzaprav večina azijskih držav se je osamosvojila šele po drugi svetovni vojni, Afganistan pa je razobesil zastavo svobode že leta 1919. Toda dejansko, in ne samo nominalno (na besedah), je postal samostojen šele sedem let pozneje, 1926 leta.

To je velika država, ki leži z enim delom še na Iranskem višavju, a se na vzhodu že odpira v veliko Severnoindijsko ravnico. Afganistan leži torej na križišču važnih karavanskih, trgovskih, zdaj pa — bi lahko dodali — tudi letalskih poti. Zato je bila zgodovina te dežele zelo razgibana. Od Aleksandra Velikega pa do mongolskih kanov, turških vezirjev, perzijskih šahov so se vrstili vpadi na afgansko ozemlje, vsi pa so imeli v mislih le eno, priti v bogato Indijo.

Še v osemnajstem stoletju je Afganistan obsegal dvakrat več ozemlja kot danes, njegovo oblast so priznavali v da-

našnjem perzijskem Korasanu pa v indijskih pokrajinah Beludžistan, Sind, Pandžab in celo v Kašmirju.

Politično in kulturno življenje te dežele je bilo v vsej zgodovini močno povezano z Iranom in Indijo. Uradni jezik današnjega Afganistana se sicer imenuje puštu, vendar je pravzaprav to le drugo ime za perziščino. To je tudi razumljivo, saj je Afganistan od časa do časa obsegal tudi znatne dele Irana. Še v osemnajstem stoletju so Afganci s svojo vojsko prodrli do Isfahana, torej v osrčje cesarskega Irana.

Dve sto let se je ta dežela borila na življenje in smrt za svoje mesto pod soncem, dve sto let so jo trgali, vendar je niso mogli raztrgati. To, kar je ostalo, je gorski svet na obeh straneh Hindukuša, velike, s snegom pokrite verige, ki deli deželo v dve polovici, bolj namočeni sever, kjer je razvito poljedelstvo in sadjarstvo, in sušni jug, kjer razsaja tako imenovani »veter 120 dni«, in ga vlažni indijski monsun le poredkoma doseže. To je v bistvu pustinja, ki jo deli v dve polovici reka Hilmend, edina večja vodna žila afganskega juga.

Afganistan je bil torej po svoji specifični legi v bistvu naravna trdnjava. In to je v nekem smislu še vedno ostal. Povezan je z zunanjim svetom le po zraku, se pravi le po zračni poti. V deželi so v zadnjih letih zgradili dve letališči, eno na severu, pri Kabulu, torej glavnem mestu (to letališče grade Rusi), drugo pa je na jugu, pri Kandaharju, že v bližini pakistanske meje. To grade Američani. Po načrtu naj bi bil Kandahar srce afganistanskega letalskega prometa.

Sicer pa ni v tej deželi niti enega kilometra železniških prog. V tem pogledu je dežela za Albanijo in Mongolijo. Pač pa so Rusi že pred dobrimi petdesetimi leti zgradili železnico prav do afganistanske meje — in sicer pri Kuški — Angleži pa so se tej deželi približali na dveh točkah, pri Pešavarju in pri Kveti.

V Afganistanu pa grade tri moderne ceste. Severna magi-

strala gre od Kabula na sever, v bogati Afganski Turkestan, torej proti sovjetski meji, centralna veže Kabul, se pravi prestolnico, s Kandaharjem, južna pa gre od Kandaharja proti jugu, proti Karačiju, velikemu pristanišču Pakistana na Arabskem morju.

Severno magistralo financira Sovjetska zveza, južno Združene države, medtem ko gradi srednji krak afganistanske vlada sama. Da bi bila cesta na sever vse leto prehodna, grade pod zasneženim Hindukušem tri kilometre dolg cestni tunel. Prelazi prek te gorske verige so namreč precej visoki.

Leta 1956 se je Afganistan lotil izgradnje prvega petletnega načrta. Osnovni cilj petletnega plana je, povečati poljedelsko proizvodnjo in povečati površino obdelanih površin. Skoraj polovico sredstev, namenjenih za petletni načrt — 45 % — bodo vložili v to. Četrtno sredstev bodo porabili za razvoj transporta in komunikacij, ostalo pa za razvoj industrije, rudarstva, za javna dela itd.

Ti procenti dokazujejo, da želi vlada dvigniti predvsem poljedelsko proizvodnjo, da bi tako zagotovila rednejšo preskrbo in da bi to izkoristila kot akumulacijsko sredstvo za bodoče potrebe gospodarskega razvoja. Na drugem mestu želi vlada izboljšati komunikacijski sistem, da bi tako omogočila boljše izkoriščanje prirodnih bogastev dežele ter se laže in uspešneje vključila v svetovno trgovino in mednarodno razdelitev dela.

Največji objekt, ki ga trenutno grade v Afganistanu, je melioracija doline reke Hilmend in njenega pritoka Afgandab. Prvi krampi so zapeli že 1946. leta, vendar dela še niso popolnoma gotova. Do sedaj so vložili v ta načrt že deset milijonov dolarjev. Ko bodo vsa dela gotova, bo Afganistan dobil 350.000 ha nove orne zemlje, kar bo omogočilo naselitev milijona novih prebivalcev.

Do sedaj so se vodne mase Hilmenda, največje afganistanske reke — ta izvira v zasneženih gorah Hindukuša —, izgubljale nekje na jugu, v

brezmejnih pustinjah južnega Afganistana, in končale v nekem slanjem jezeru na meji z Iranom. Dolina reke Hilmend bo sedaj glavna gospodarska hrbtenica dežele. Vz dolž te reke bo šel po novi cesti tudi ves promet na jug, k morju. Afganistan ne bo več odrezana dežela, ki se tolče naprej kakor ve in zna. Doba izolacije je minila.

Seveda bo še vedno odvisen od tuje pomoči. Le pomislimo: četrtno vseh finančnih sredstev za uresničitev prvega petletnega načrta je dobil Afganistan iz inozemstva, in sicer v obliki državnih posojil in kreditov. Toda vsak začetek je težak in Afganistan zaradi tega ni mogel držati rok križem in čakati na boljše čase.

Po svoji strukturi je to v bistvu poljedelska država, a z bogatimi rudnimi zakladi, vendar se ti zaradi pomanjkanja komunikacijskih sredstev in mizernega stanja, v katerem so rudniki, ne morejo v večji meri izkoriščati. Afganistan je bogat na bakru, železu in svincu, v severnem delu dežele, že v bližini sovjetske meje, pa so odkrili tudi bogata petrolejska področja, vendar pa se praktično še ne izkoriščajo.

Ker kabulska vlada sama nima dovolj sredstev za razvoj rudnih bogastev in industrije, skuša s svojo gospodarsko politiko in z raznimi stimulativnimi ukrepi zainteresirati domači in tuji kapital, da bi vložil čimveč v razvoj obstoječih industrijskih objektov in zgradil tudi nekaj novih. Le tako se bo dežela rešila svoje podedovane revščine in iztrgala iz objema zaostalosti.

Toda to ni lahka naloga, saj morajo začeti dobesedno pri najnižjem. Večina kmetov orje z lesenim plugom, sto tisoči in stotisoči pa še vedno blodijo ob opuščenih rečnih kanalih, iščejo paše za svojo živino. Pozimi gredo na jug, v tople kraje, poleti pa na sever, v gore, kjer je tačas več trave in moče.

Le pomislimo, četrtnina afganistanskega ozemlja so pustnje in puščave, vendar živi v le-teh le en procent vsega prebivalstva. Zemlja v pusti-

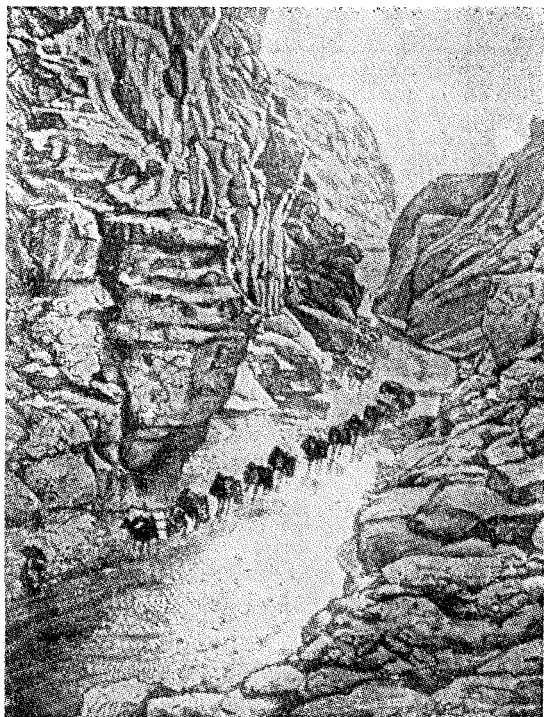
nji Seistan je sicer precej rodovitna, vendar slabo obdelana. Kjer so s primitivnim jezovjem iz grmovja in bičevja zadržali vodo za namakanje, kar dobro uspeva žito in so zrasle značilne vasi s primitivnimi kupolastimi kolibami. V teh vaseh žive ribiški Sajdi.

S kakšnimi težavami se mora boriti poljedelstvo na severu, v tako imenovanem Afganskem Turkestanu, je razvidno prav iz primerjave podatkov za padavine pri nas in v tem delu sveta. Medtem ko dobi Ljubljana na leto okrog 1400 milimetrov padavin, jih dobe tam le 150 do 180 milimetrov, torej osem do desetkrat manj. Ne samo to, voda z gora se hitro izgubi v pesku. Ob njih so v podgorju večje in manjše zelenice. Seveda niso več tako cvetoče kot takrat, ko je prišel sem Aleksander Veliki, vendar pridelajo tu precej bombaža, goje pa tudi karakulske ovce.

Se ena značilnost te dežele. V Kabulski dolini, ki obsega tri procente afganistanskega ozemlja, živi četrтина njenega prebivalstva. In vendar leži ta dolina v višini 1600 do 1800 metrov. Toda, ker je tu dovolj vode in dobre zemlje (voda prihaja z gora tudi poleti), uspevajo vse žitne kulture, v nižjih krajih pa celo trta, oreh, mandelj in murva. Kabulska dolina, v kateri leži tudi glavno mesto dežele, polmilijonska prestolnica Kabul, je najintenzivneje obdelana in najgostejše naseljena pokrajina Afganistana. Od tu vodi stara karavanska pot v Indijo. Po tej poti so prišli v Indijo Aleksander Veliki in cela vrsta osvajačev, ki so v rednih intervalih vdirali v to deželo.

Čeprav v Afganistanu še ni bilo uradnega štetja, cenijo prebivalstvo te dežele na trinajst milijonov. Kakor je gostota prebivalstva zelo različna od pokrajine do pokrajine, tako neenotna je tudi etnična sestava. Poleg Afganov, ki jih je okrog petdeset odstotkov, spadajo k iranski, se pravi indoevropski skupini narodov tudi Tadžiki. Teh je kakih 15 odstotkov. K turškotatarski skupini spadajo Turkmeni in Uzbeki, k mongolski pa Haza-

*Stara
karavanska
pot skozi
gorovje
v severo-
zahodnem
delu
Afganistana*

ri. Na jugu, že v puščavskem pasu, pa žive Beludži, ki so del vzhodne skupine iranskih narodov. Pestra slika!

Vse to še enkrat dokazuje, da je bil Afganistan klasična prehodna dežela in da so številni narodi Prednje in Centralne Azije pustili tu svoje žive sledove. Prav zaradi neprestanih vdorov pa je morala propasti tudi stara grškobudiščična civilizacija, ki je imela svoje središče v Gandari, današnjem Kandaharu.

Afganistan mora zato voditi trezno politiko in dejansko jo tudi vodi. Nevtralna politika Afganistana ima že svojo dolgoletno tradicijo in od te ni odstopil niti za ped. Zavzema se za mednarodno sodelovanje v okviru Združenih narodov in njenih organov, za načela, ki so utelešena v Ustanovni listini te organizacije.

S to deželo smo navezali diplomatske stike že pred šestimi leti, 1954. Tedaj sta Jugoslavija in Afganistan podpisala tudi sporazum o prijateljstvu. Pet let pozneje pa je obiskal našo državo podpredsednik vlade in zunanji minister

Afganistana Sardar Mohamed Naim. Še istega leta je obiskala to državo naša, in sicer prva, gospodarska delegacija. Ob tej priliki smo vzpostavili s to deželo prav konkretne odnose, sklenili smo vrsto sporazumov, tako sporazum o trgovinski izmenjavi, o znanstveno tehničnem sodelovanju, malo pozneje pa tudi sporazum o civilnem letalskem prometu med obema državama.

Letos aprila je obiskala Afganistan naša delegacija, ki jo je vodil državni sekretar za zunanje zadeve Koča Popović, v drugi polovici tega leta pa bo prišel na obisk v Jugoslavijo tudi afganistanski kralj Mohamed Zahir. To bo velik dogodek za obe državi.

Z eno besedo, odnosi med našo državo in Afganistanom postajajo iz leta v leto bolj pristani. To je v skladu z našo politiko sodelovanja z vsemi državami, ki se zavzemajo za mir na svetu in mednarodno sodelovanje. Le tako bodo izginile ovire, ki še razdvajajo svet. In v tem prizadevanju je naša država med prvimi.

Miran Ogrin

KURT SINGER

Canaris in Reissa von Einem

(Nadaljevanje)

V NEMČIJI je izbruhnila revolucija. Cesar Viljem je odšel, generali pa so ostali. Vzlic temu so mnogi vojaki, ki so zvesto služili svoji domovini, ostali brez službe. Canaris je prišel iz vojne s činom »poveljnika«, toda brez položaja.

Čez nekaj let ga vidimo, kako stopi na plan in izgine. Ni si lahko misliti, s čim se ukvarja v tako težavnem obdobju, neugodnem za ljudi njegovega kova. V delu na lastno pobudo je zelo dejaven med ljudmi, ki organizirajo protirevolucijo v škodo Weimarske republike. Pomaga pri skrivanju orožja, ki ga išče zavezniška kontrolna komisija; sodeluje v organiziranju ilegalnih vojaških enot, avantgarde številnih prevratov, ki pretresajo mlado nemško republiko. Pravzaprav jih je nekaj organiziral sam. Canaris je Hitlerjev sodelavec leta 1923 v znanem prevratu v Münchenski pivovarni. Da se je ta zarota posrečila, bi bil Canaris prevzel poveljstvo nad severno nemško obalo.

Okrog leta 1926 je Walther Canaris, v činu oficirja vojne mornarice, ki je ni bilo, docela izginil z javnega pozorišča. Le redki ljudje razumejo, da človek, kakršen je bil Canaris, ne more za zmerom izginiti. Skrivaj, toda potrpežljivo je delal v nekem majhnem uradu vojnega ministrstva. Na vratih je bilo napisano »Oddelek za pomorske Transporte«, napis, ki nič ne pomeni.

V tem zakotnem uradu je snoval informacijski urad vojne mornarice in se pripravljala na »veliki dan«. Leta 1927 pa se je v njegovo veliko zadrego javnost nenadoma začela zanimati zanj. Ena največjih nemških kinematografskih družb »Phoebus« je doživljala zlom. Ta družba je med drugim po-

snela več filmov, v katerih so povelečevali nemško mornarico, ki je ni bilo, čisto propagandističnih filmov za vojno in trgovinsko mornarico. Iz poteka preiskave o vzrokih zloma je moč neovrgljivo sklepati, da je te filme finansiral Canaris.

Nemška javnost bi bila rada vedela, od kod je dobival Canaris denar za to. Ti filmi so namreč veljali kakih sedem milijonov mark ali približno tri milijone dolarjev. Canaris je odgovoril: »Tajni skladi«, toda pred sodiščem ni izpovedal nič drugega. To je vse, kar je povedal v svojo obrambo. Če bi bil povedal kaj več, bi bil izdal važne skrivnosti o obrambi. Za nacistične sodnike je bilo to več ko dovolj. Podobne prevare niso nikoli predmet sodnih obravnav in nikoli jih tudi ne kaznujejo.

Vzlic temu pa je nastal škandal, dokaj velik, tako da se je moral Canaris za nekaj časa umakniti v ozadje. Nemška mornarica ga je poslala na Špansko, kjer so prav takrat delali za ponovno oborožitev Nemčije.

V ladjedelnicah Echeverie je prisostvoval graditvi mnogih podmornic za Nemčijo. Čeprav je bilo Nemčiji z versajsko pogodbo prepovedano imeti podmornice, je vendar njihova graditev hitro napredovala.

Canaris je bil na Španskem pogosten gost znanega kralja municije Juana Marcha. Z njim je razpravljal o nakupu in vskladiščenju orožja za Nemčijo na Španskem. Pozneje, med špansko državljansko vojno, so bile Canarisove zveze z Juanom Marchom dobrodošle. Vsi se dobro spominjamo, da Nemčija nekaj časa ni odkrito podpirala Franca, ker je že imela na Španskem ključni položaj.

Stiki, ki jih je navezal Canaris iz Španije, so bili za nemško tajno pomorsko službo sila važni. Organiziral je vo-hunsko omrežje za kontrolo nad britansko in italijansko pomorsko plovbo, omrežje, ki je bilo pozneje zelo koristno.

Franz von Papen, ki mu je bil v Združenih državah predstojnik, je leta 1929 predstavil Canarisa Hermanu Göringu. Značaja teh dveh izpričujeta pravi pruski tip oficirja, tako da se je med njima že spočetka razvila globoka medsebojna simpatija. Čudno je, da že poprej nista imela priložnosti, da bi se osebno seznanila, čeprav sta oba aktivno sodelovala v prevratu v Münchenski pivovarni. Canaris je rekel Göringu, da bi lahko dal Hitlerjevemu gibanju na razpolago del uslug tajne službe nemške demokratske vojske. Göring se je s tem strinjal. Canaris je bil kot ustvarjen za to, da vodi vohunski mehanizem za nacistično stranko, ki se je čedalje bolj krepila. Že v prvi svetovni vojni je dokazal, da je eden izmed najboljših učencev polkovnika Waltherja Nicolaia, takratnega šefa tajne nemške službe. Se zmerom je imel zelo dobre zveze z mornarico. Razen tega je bilo vesti, ki jih je lahko priskrboval, mogoče zelo dobro vnovčiti: fašistična Italija bi bila presrečna, če bi jih dobila. To bi lahko okre-pilo finančna sredstva fašistične stranke.

Prvo Canarisovo delo za Hitlerjevo gibanje je bilo poročilo o vojaških osebah. Hitler je zahteval poročilo o nemških oficirjih, v katerem bi bile navedene politično težnje, gmotno stanje oficirjev in moralne lastnosti slehernega izmed njih.

Znano je, da sta Canaris in von Papen mnogo pomagala nacističnim kolovodjem v akciji odstranitve kanclerja Kurta von Schleicherja, s tem pa tudi v pripravljanju mesta za Hitlerja. Do njegove odstranitve je prišlo zaradi spretnosti kraje zelo važnega dokumenta, spravljenega v zasebni Schleicherjevi pisalni mizi. Ukrede ga je Canaris.

Schleicher si je že nekaj časa na tiem želel, da bi uveljavil zakonsko določbo, po kateri bi

junkerjem odvzeli podporo in razparcelirali veleposesti v Vzhodni Prusiji na majhne grunte. S takšnim ukrepom bi vsekakor ublažil nevarni problem brezposelnosti v Nemčiji. Schleicher pa je zelo dobro vedel, da čas za uresničenje podobne reforme še ni dozorel, ker so reakcionarne sile v deželi še zmerom premočne. Zelo verjetno je, da Schleicher v srcu ni bil navdušen za takšen zakon, toda gospodarski položaj Nemčije bi ga utegnil prisiliti k temu ukrepu.

Canarisu se je posrečilo ukrasti kopijo tega tajnega dokumenta, ki jo je neutegnil izročil Hitlerju. Fotografsko kopijo ukradenega dokumenta so predložili Hindenburgu v obliki Hitlerjevega ultimata. Tedaj so nacisti pravzaprav obsodili predsednika, da ima v vladi boljše vike, in mu zagrozili, da bodo proti njemu nahujskali industrije in veleposestnike.

Neodločni Hindenburg se je znašel v veliki zadregi. V strahu pred posledicami se je hotel ogniti škandalu, predvsem pa zaščititi svoje prijatelje junckerje. Posledica tega je bila, da je Schleicher odletel iz vlade. Nemčija je sprejela Hitlerja kot novega kanclerja in »führerja«. Canarisa so za to uslugo nagradili z visokim položajem in to mu je obetalo nadaljnji nagel vzpon.

*

Zgodovina se včasih ponavlja. Vsako pokolenje zabrede v enake napake, kakor jih je storilo prejšnje. V drugi svetovni vojni se je neka druga ženska lotila vloge in nalog, ki jih je nekoč v Franciji izpolnjevala Mata Hari. Vendar pa je čudno, da se Reissa von Einem ni zamislila na tragično usodo velike vohunke v prvi svetovni vojni, ki so jo vsi občudovali. Da je o tem razmišljala, se morda ne bi ujela v mrežo satanskega admirala.

Med njima so bili navezani sprva preprosti službeni odnosi. Leta 1935 je nemško vojno ministrstvo prejelo pismo neke ženske, ki je trdila, da je že leta 1913, ko ji je bilo komaj dobrih dvajset let, delala za nemško tajno službo. Izjavila je, da se na to delo razume in v želji, da bi delala za

novi režim, je prosila, naj ji zaupajo kako nalogo. Pismo so izročili Canarisu, ki je privolil v ponudbo, sprejel baronico Reisso von Einem in sklenil z njo običajno pogodbo. Njena služba je bila vezana na poskusno obdobje, odvisno od uspehov v delu. Da bi preizkusil njene sposobnosti in spretnost, ji je Canaris zaupal neko nalogo na Češkoslovaškem in v Franciji: kontrolo nad protinacistično dejavnostjo neke skupine nemških beguncev. V izpolnjevanju svoje naloge je baronica von Einem odkrila na Češkoslovaškem tajno radijsko postajo, ki je razen protinacistične propagande sporočala nemškemu narodu vesti, ki so mu jih prikrivali in ki so bile prepovedane. Radijska postaja je bila skrita v bližini Prage in ob vdoru so jo razbili, operaterje pa pobili. Vso to operacijo so opravili tako spretno, da je vzbudila pozornost šefa nemške tajne službe. Canaris je povabil v svoj urad žensko, ki se je odlikovala že pri izpolnjevanju prve naloge. Toplo ji je čestital k uspehu tega dejanja.

Rjavolasa Reissa, rojena Marija Elisabeth von Einem, je bila aristokratka. Canaris je opazil, da se elegantno oblači, in takoj mu je bila všeč njena vitka in sloka postava. Ko ji je čestital, jo je povabil na kosilo.

Baronico in admirala so nekajkrat videli v restavraciji Horcher v Berlinu. Canaris je osvojil Reisso, kakor je pred dvajsetimi leti osvojil Mata Hari. Baronica je bila nekaj časa njegova ljubica, potem pa precej dolgo ena njegovih najbolj zanesljivih agentk. Reissi so zaupali mnoga posebna poslanstva v raznih prestolnicah Evrope. Njen zadnji sedež je bil Pariz.

Ta zapeljiva ženska je bila povrh obdarovana z izrednim trgovskim duhom. Bila je posrednica v mednarodnih pogodbah za trgovino z orožjem (zavoljo te trgovine je nastal tudi velik škandal) in vodila je pogajanja o prodaji ogromnih količin vojnih potrebščin deželam Južne Amerike, Kitajski, Finski in baltskim republikam. To na pol legalno delo ji je prineslo idealen po-

ložaj, da je opravljala druge povsem ilegalne vohunske posle.

Med leti 1936 in 1939 je bila baronica von Einem ena najuglednejših osebnosti v pariški družbi. Računala je lahko s številnimi in najboljšimi zvezami. Imela je intimne zveze celo s posameznimi člani francoske vlade (kakor na primer z ministrom Georgesom Bonnetom). Tako je lahko izkoristila Bonneta kot najvažnejšo »opazovalnico« za Canarisovo tajno službo.

Ženske-agentke, kakor je bila baronica von Einem, so slabile in minirale Francijo in tako pripravljale pot Lavalu in drugim izdajalcem. Vodila jih je Reissa von Einem: prizadevala si je, da bi med policijskimi funkcijami v Parizu in visokimi državnimi funkcijami pridobila najboljše izdajalce, kar se ji je tudi posrečilo. Skratka, delovala je kot pravi zastopnik nemškega vohunskega sistema v Franciji.

Baronično dejavnost so odkrili šele nekaj mesecev pred začetkom vojne. Vojaške oblasti so ugotovile, da neki stenograf francoske senatne vojaške komisije pošilja poročila s tajnih sej Reissi von Einem. Stenografa so aretirali, ne pa tudi baronice. Bonnetova žena jo je pravočasno opozorila in pobegnila je z zasebnim letalom. Baronico Reisso von Einem so obsodili na smrt v odsotnosti.

Brž ko so Nemci okupirali Francijo, se je Reissa varno in zmagoslavno vrnila v Pariz. Že samo dejstvo, da so ji dovolili, da se je v teh okoliščinah vrnila v francosko prestolnico, je pomenilo, da Canarisu nikakor ne more več koristiti. Reissa ni razumela tega svojega položaja, kakor tudi ni nikoli opazila Canarisovega ljubosumnega temperamenta. Canaris pač ni mogel ostati ravnodušen nasproti prisrčnemu prijateljstvu, s katerim je baronica obisipala moške, mlajše od nje. Da je Reissa von Einem bolje poznala Canarisa, bi bila nedvomno posvarila in potisnila od sebe bivšega nemškega veleposlanika v Parizu Otta Abetza, ki jo je obkrožal s svojo pozornostjo. Namesto te-

ga je prišlo do strastnega škandala, ki je postal priljubljena tema pogovorov v prestolnici. Baronica je dobila strogo naročilo, naj odpotuje iz Pariza v Bruselj, kjer so jo aretirali. To je bil zadnji dogodek, zaradi katerega se je moral tisk zanimati za baronico von Einem. Več nemških lokalnih časnikov je objavilo v novembru 1941 vest, da je bila neka Maria Elisabeth von Einem obsojena na smrt. Nekaj dni potem so v berlinski kaznilnici Plötzensee izvršili smrtno obsodbo. Delež sodišča v tem procesu pa je bil samo formalne narave. Reiss von Einem je obsodil na smrt Walther Wilhelm Canaris.

*

Do novembra 1942 je bil admiral Canaris ena najpomembnejših figur v drugi svetovni vojni. Kdaj pa kdaj je prišla v javnost vest, da je prišel pri Hitlerju v nemilost in da ga je v opravljanju funkcij zamenjal njegov intimni sodelavec in prijatelj prof. Hanshofer. Nesporno pa je bilo mogoče ugotoviti, da so bile to lažne vesti in javnost je začela domnevati, da jih širi sam Canaris. V želji, da bi zmerom delal v senci, je nedvomno rad slišal, da ga imajo ljudje za mrtvega, ker se je tako lahko bolj mirno in bolj naskrivaj posvetil delu v zvezi z organiziranjem svojih »volkodlakov«.

Po izkrcanju zaveznikov v Afriki, ko so bili nemški porazi v Italiji, Franciji, Belgiji in Holandski čedalje pogostnejši in ko je bilo že jasno, da je Nemčija izgubila vojno, je postajal Canaris vedno bolj nervozen in nemiren. Hitler se je prepričal, da je napravil Canaris v Afriki, kjer je Rommel požel toliko uspehov, velike napake. Iz mnogih elementov nedvoumno sledi, da je na tem operacijskem torišču Canaris zaradi svojih napačnih ukrepov doživel hude poraze. V Afriki ujeti nemški oficirji tajne službe so izjavili, da njihova služba ne le da ni poznala, marveč da celo ni slutila nalog poslanstva generala Marka W. Clarka vzdolž severne afriške obale, da pred izkrcanjem prouči teren. Canaris je moral seveda priznati svoj poraz.

Ko se je položaj poslabšal, je admiral opetovano obiskal razna bojišča in uveljavljal nujne ukrepe, da bi izboljšal učinkovitost vohunske službe. Napotil se je tudi v Italijo, da bi okrepil obupen odpor nemških sil na polotoku, ter organiziral vohunsko in sabotersko službo tudi na osvobojenem ozemlju.

Dobra vohunska služba, ki obsega ves svet, je nedvomno važen uspeh, seveda pa terja tudi velike žrtve. Med Canarisovimi kriteriji je zmerom prevladovalo načelo, da mora biti človek pri svojih odločitvah neizprosčen. »Vohunska obrt« je govoril Canaris, »je kruta obrt«. Večina najdrznejših operacij, ki jih je zasnoval, je bila povezana z umori. Leta 1940 so sestrelili na redni švedski progi Stockholm—Moskva potniško letalo, s katerim je potovalo več diplomatov. Razen poštnega tovora sta bila v letalu dva izredno važna dokumenta: osnutek o premirju med Finsko in Rusijo in tajni zemljevid o obrambnih pozicijah na Baltiku. Letalo, obeleženo s švedsko krono in nevtralno modro-rumeno barvo, oboje dobro vidno, sta napadli in sestrelili dve nemški bojni letali. Nemški vohuni so signalizirali odhod švedskega

letala iz Bromma blizu Stockholm, po Baltiku razpostavljene nemške podmornice pa so obvestile nemška pilota o smeri poleta letala, ki ga je bilo treba sestreliti.

Vsi potniki so obležali pod razbitim letalom mrtvi, nesrečo pa so pripisali okvari. Drugi dan pa so se znašli pošta in dragocena dokumenta v Berlinu v uradih v Bendlerstraße. Canaris jih je urno pregledal in imel dokaz o tajnem sporazumu, ki sta ga pripravljala Rusija in Finska. Takoj potem je dobil nemški veleposlanik v Helsinkiju nove napotke.

V Rusiji so medtem pričakovali letalo in Rusi so kar naprej vpraševali švedsko vlado, zakaj se je zakasnilo. Poslali so izvidniška letala na skrbno poizvedovanje, toda brez uspeha: švedsko letalo je bilo skrivnostno izginilo. Canaris je prekosil Ruse v lokavosti in jim zadal hud udarec.

V uradih v ulici Lubjanka v Moskvi se je mož, ki mu je od jeze pritisnila kri v obraz, nervozno sprehajal in kadil cigareto za cigareto. Njegovi pomočniki, člani sovjetske tajne službe, so se z zaskrbljenimi obrazi tiho pogovarjali. Tisti, ki je razjezil njihovega šefa Laurentija Berija, je bil admiral Canaris.

ŠE NE VESTE?

DA JE BILO PRVO VOJNO LETALSTVO NA SVETU USTANOVLJENO V FRANCIJI LETA 1794? Z odločbo Odbora javne rešitve je bila v začetku aprila 1794 ustanovljena 1. balonska četa, ki je štela 1 oficirja, 4 podoficirje ter 20 vojakov. Četo so poslali na bojišče kot sestavni del armade generala Jourdana. Na podlagi pridobljenih izkušenj je bila dva meseca kasneje ustanovljena še 2. balonska četa. Balon 1. čete »Enterprenant« so prvič uporabili za ogledništvo proti avstrijskim četam pri Mobegu. Presenečeni Avstrijci so ga začeli obstreljevati s havbicami, pa niso dosegli nobenega uspeha. Francozi so uporabljali balone za ogledništvo skoraj štiri leta, dokler

ni Napoleon ukinil tega načina. Napoleon je tudi ukinil Narodno aerostatično šolo, ki je bila ustanovljena leta 1794 v Medonu, imela pa je 60 učencev. Mnogo kasneje, leta 1849, so Avstrijci prvič v zgodovini poskusili bombardirati mesto iz balonov. To so bile Benetke. Avstrijci so uporabljali nevezane balone, ki so jih spuščali brez posadke, otovorene z eksplozivom. Uspeha pa niso dosegli nobenega.

Poizvedba

Alojzij Papič, Stogovci 21, pošta Apače, prosi tovariša Ivana Tratnika iz Ljubljane za naslov. Od njega bi rad dobil izjavo, da je bil v taborišču Mielberg-Elbe. Tam sta bila skupaj v bolnišnici, Ivan Tratnik je bil z njim skupaj tudi v 3. bataljonu brigade »Toneta Tomšiča«, imel je čin poročnika, po poklicu je bil šofer, zajeta pa sta bila skupaj na Štajerskem.

Ob »Baladi o vojaku«

SODOBNI človek vidi precej filmov, različnih po vsebini, tematiki, pretresljivosti ali humorju. Vsak film pusti nekaj v njegovi zavesti. Toda iz obilice vtisov se mu vtisne v spomin samo tisto, kar je največ vredno, vse drugo utone počasi v pozabo. Nekaterih filmov pa se človek spominja vse življenje; takih filmov, ki so najbolj presunili njegovo čustvovanje, ki so najbližje neponarejenemu življenju, v katerih je zgodba del življenja samega.

Ljudi, ki so osebno doživeli vojne grozote, najbolj prevzamejo filmi z vojno tematiko. Tako se bomo še dolgo spominjali ameriškega filma »Najlepša leta našega življenja«, poljskega »Kanala« ter sovjetskih »Žerjavi letijo« in »Človekova usoda«. Zdaj se jim je pridružil še film »Balada o vojaku«.

Vsi ti filmi obtožujejo vojno kot barbarsko sredstvo za dosedaj nepravilnega cilja. Prepričljivo nam govore, da je osvajalna vojna navaden rop, s katerim se hoče okoristiti manjšina na račun večine. Milijoni ljudi gredo v nesmišelnost klanje za koristi vladajočega razreda. Na drugi strani so milijoni enakih ljudi žrtve napadalcev. V samoohranbi so tisti, ki so napadeni, prisiljeni tudi sami ubijati, čeprav se jim to gnusi in čeprav se zavedajo, da ubijajo prav take ljudi, kakršni so sami, samo da so ti ljudje prisiljeni ali zapeljani...

Posledica vojne pa niso samo ruševine ter ubiti, pohabljeni in bolni ljudje. Vojna vpliva tudi na čustvovanje preživelih — tisti, ki so jo občutili, so vse življenje obremenjeni z razburkanimi spomini, ne morejo se vziveti v navadno življenje ali pa se mu zelo težko prilagaja. Čeprav so bili prisiljeni bojevat se za koristi človeštva (kar velja samo za pravične,

obrambne vojne, kakršna je bila protifašistična zadnja svetovna vojna), jim vse življenje lebdi pred očmi spomin na grozote, na trpljenje, na žrtve. Spomin na vojno se kot nekakšna težka mora vleče za njimi...

V »Baladi o vojaku« vidimo spet odlomek o delcu človeštva — o materi, sinu in dekletu — v vojni. Dekleta in fanta je vojna združila v nenavadnih okoliščinah in ju na enak način spet ločila... Sin pade, mati ostane sama... Lik Aljoše, glavnega junaka filma, je lik mladega, iskrenega in vsem ljudem dobro hotečega človeka, ki celo

težko prisluženi in kratki dopust žrtvuje za druge, da bi jim napravil majhne, a kljub temu pomembne usluge. Mnogi nekdanji borci vidijo v njem del samega sebe, del svojega življenja v tistih dneh, ko so prav tako vsako svojo misel, vse svoje hotenje posvečali soljudem in se nesebično žrtvovali za srečnejšo bodočnost človeštva.

Film »Balada o vojaku« sodi med tiste filme, ki razgaljajo grozote vojne in njihov vpliv na čustvovanje in duševnost ljudi. Zato ga lahko imenujemo psihološki film. Kot tak je nevsiljiva, zato pa zelo učinkovita protivojna propaganda, pozitivna in koristna za človeštvo, ki se še vedno ni rešilo nevarnosti vojne, nevarnosti nove vojne, ki bi bila grozotnejša od vseh prejšnjih in ki bi uničila človeštvo...

Mile Pavlin

Beleške o novih filmih

FILM O ZAGREBSKIH ZAPORIH

Po ideji Pavla Bogdanovića pripravlja režiser Ivo Tomolić za zagrebško podjetje »Zagreb film« dokumentarni film o zagrebških zaporih na Savski cesti. Film bo posvečen zagrebškimi političnim zapornikom med NOB in pred njo. Ti zaporji (na Savski cesti št. 60) še zdaj vzbujajo boleče spomine, kmalu pa jih bodo podrli.

»V RIMU JE BILA NOČ«

To je film o Angležu, Američanu in Rusu, ki zbežijo 1943. leta iz taborišča v Severni Italiji. Pri begu jim pomagajo dekleta, oblečene kot nune. Pridejo v Rim in se skrivajo pri eni izmed njih. Rus Ivan pomaga Esperijemu zaročencu Renatu izdelovati bombe. Nemci jih odkrijejo in aretirajo Angleža ter Američana, Rusa pa ubijejo.

V glavni vlogi Ivana nastopa zdaj že po vsem svetu slavni sovjetski igralec Sergej Bondarčuk, ki nam je ostal v nepozabnem spominu

iz filma »Človekova usoda«. Film je režiral eden izmed začetnikov italijanskega neorealizma Roberto Rosselini.

FILM O ČRNOGORSKIH NARODNIH HEROJIH

V Titogradu snema skupina članov »Foto- in kinozveze« Črne gore, ki so v Titogradu na tečaju za kinooperaterje, snemalce in režiserje, dokumentarni film pod naslovom »Narodni heroji Črne gore«. Film snemajo pri spomeniku borcu-partizanu, ki je na griču Gorici pri Titogradu; tam je pokopana večina narodnih herojev Črne gore. Pretežni del filma bo seveda posnet na zgodovinskih krajih.

FILM O NARODNEM HEROJU IVU-LOLI RIBARJU

Režiser Branko Ranitović in novinar Bora Djordjević sta napisala scenarij za film o narodnem heroju Ivu-Loli Ribarju. To bo dokumentarni film, pri katerem bo seveda uporabljen fotografski material. Producent filma je »Zora film« iz Zagreba.

»SIGNAL NAD MESTOM«

V Zagrebu tečejo priprave za nov igrani film »Signal nad mestom«. Režiser bo Žika Mitrović, ki bo posnel film po scenariju zagrebškega novinarja Slavka Goldsteina. To bo psihološko-akcijski film z motivi iz ilegalnega gibanja.

»Veselica«

LJUBLJANA okrog prvo-majskih praznikov 1951. leta. V teh nekaj dnevih se odigra filmska zgodba najnovejšega celovečernega filma »Veselica«, ki ga po istoimenski noveli Bena Zupančiča režira lankoletni puljski nagradenec Jože Babič, režiser SNG v Trstu.

Prvi kader »Veselice« so posneli dne 9. junija ob 16. uri popoldne v ateljejih »Filmservisa« v Ljubljani. Ta dan smo na obisku pri snemalni ekipi dobili nekaj podatkov o Veselici, tretjem letošnjem celovečernem filmu podjetja »Tri-glav film«.

Zajetna snemalna knjiga nam je od kadra do kadra pripovedovala zgodbo, ki jo bomo verjetno že v začetku letošnje jeseni gledali v naših kinodvoranah. Z veliko napestostjo in zanimanjem smo prelistavali njene strani ter spremljali glavnega junaka zgodbe — kurirja Aleša, partizanskega invalida, po njegovih potih v službo, domov in gostilnah... Bivši partizan se v civilnem življenju ne znajde. Zaradi invalidnosti — je brez leve roke, živi v veliki duševni depresiji, beži od družbe in je zaprt sam vase. Neredko se vdaja tudi pijači. Edini svetli trenutki, ki kdaj pa kdaj razsvetlijo njegovo duševnost, so spomini na bolničarko Maro, njegovo ljubezen iz partizanskih let, ki jo zaman išče že vsa leta po vojni.

Kurirjevo duševno stanje je na najbolj kritični stopnji v dneh, ko se vsi pripravljajo na veselico — prvomajске praznike. Med prazniki je tudi Aleš užil košček veselja, srečal je Maro. Toda veselje se je kaj kmalu spremenilo v še

večjo žalost. Novica, da je Maro že vsa leta po vojni poročena z zdravnikom dr. Grumom, ki skrbi tudi za njegovega in Marinega sina, ga je potrla do kraja... To je zaplet filma, do razpleta pa potrpite do premiere.

Psihološko zapleteno vlogo kurirja igra član SNG v Trstu Miha Baloh, ki se ga bežno spominjamo iz epizodnih vlog v filmih »Na svoji zemlji« in »Ne čakaj na maj«. Bolničarko Maro pa igra Mira Sarđoč, prav tako članica SNG iz Trsta. V ostalih vlogah bomo videli še Niko Juvanovo, Ivo Zupančičevo, Andreja Kurenta, Marjana Marınca, Huga Florjančiča, Angelco Hlebce-tovo in številne druge.

Pred kamero nastopa kot igralec tudi režiser filmov »Kekec« in »Vrnil se bom« Jože Gale v vlogi dr. Gruma. To pa ni edina zanimivost tega filma. Na ljubljanskih cestah se bo spet pojavil tramvaj. Snemalna ekipa bo večino filma posnela v Ljubljani (restavracija »Koper«, »Mesing bar«, na Karlovški in Rimske cesti). Filmska zgodba se namreč skoraj v celoti odvija v Ljubljani. Le pet snemalnih dni so predvideli za snemanje na Golem, kjer bo razen številnih stativov nastopil tudi Invalidski pevski zbor.

Sodeč po snemalni knjigi, režiji in igralski zasedbi, bo »Veselica« eden naših najboljših filmov.

T. K.

MIMO NAŠIH KNJIŽNIH IZLOŽB

»Nürnberški proces« — memento človeške vesti in zavesti

DELO »Nürnberški proces«, ki ga je v dveh knjigah izdal zavod »Borec« v Ljubljani, sodi med tiste redke knjige, ki naj bi postale obvezno berilo zrelih ljudi po vsem svetu. Ne bi smelo biti politično in moralno dopustno, da bi bili sodobniki tega časa in ne bi poznali njegovega najznačiljšega procesa! Živimo v razdobju, ko se nasproti fantastičnim možnostim nove vojne čedalje bolj uveljavlja krepka mirovna volja milijonov ljudi. Ni ga boljšega in učinkovitejšega sredstva za utrditev te volje, kot je skrbno branje knjige, ki nadrobno obravnava prvi mednarodni proces proti povzročiteljem zavojevalne vojne.

V »Nürnberškem procesu« so združeni elementi romana in drame, vendar je bolj napet kot mnogi romani in pretresljiv kakor najpomembnejša tragedija. Nemška protifašista Joe J. Heydecker in Johannes Leeb sta sestavila to prvovrstno dokumentarno delo iz avtentičnega gradiva, ki se

je nabralo pri zasliševanju vojnih zločincev v Nürnbergu; iz velikanske kopice materiala sta s pristnim novinarskim in pravniskim čutom izbrala tisto, kar je najbistvenejše za zločince same in za celotno ozadje Druge svetovne vojne. Ničesar ni preveč, nikjer podrobnosti ne zakrivajo celote; ni bilo treba ničesar izmišljati, ker so odlomki sami dovolj zgovorni; ni bilo treba s kakršnimkoli komentarjem okroževati, ker je samo gradivo ena najstrahotnejših obtožb, kar jih je bilo izrečenih v vsej dolgi zgodovini človeštva. Spričo tega je »Nürnberški proces« objektivno v tistem smislu, ki daje ugotovljenim pričevanjem in dokaznim dejstvom prednost pred vsem drugim, kar bi bilo mogoče napisati ob robu aktov tega zgodovinskega dogodka.

Največji pomen »Nürnberškega procesa« ni samo v tem, da razgalja človeško ali boljše nečloveško podobo nacističnih voditeljev in njihovih genera-

lov, ki so z neodgovorno lakomščinstvom, slepo ubogajoč zločinsko-blaznega fűhrerja, odločali o usodi milijonov ljudi. Pomen tega dela je zlasti v tem, da v zgošćeni, vendar pa jasni in prepričljivi obliki prikazuje tudi politično ozadje Druge svetovne vojne, zakulisno igró mnogih usodno pomembnih dogodkov, številne prej neznane skrivnosti iz kroga ljudi, ki so spremenili politiko v zločin in vojno v najbolj nesmiselno uničevanje.

Zasliševanje nacističnih zločincev spominja na dialoge v drami, in zares je bila to največja drama našega časa: vsi odrski poskusi kar izginjajo pred tem poročilom o velikem procesu. Göringa, Ribbentropa, Rosenberga, Franka, Jodla in številne druge vidi bralec ne samo na zatožni klopi, marveč tudi v njihovih zaporih ter na njihovi poti v sramotno smrt.

Skozi izpovedi krivcev in prič, skozi dokumentarno gradivo mednarodnih sodnikov gleda bralec ves razplet nacistične politike, vso podlost njenih uporov zoper človeško vest in moralo, zoper mednarodne pogodbe, vso spretno organizirano zaroto zločincev zoper mir, zoper človeštvo, za uničevanje svobode in kulture, za vladó najmodernejšega oboroženega barbarstva.

Poučna in v nekem smislu dragocena knjiga: velik memento človeški vesti in zavesti! Vtisi, ki jih zapušća v bralcu, so neizbrisni. Zavod »Borec« je storil veliko uslugo slovenskim bralcem, ko je izdal to knjigo v slovenskem prevodu in z mnogimi ilustracijami, ki živo izpopolnjujejo besedo. Drugo knjigo zaključujejo pravno tehtni dokumenti, koristen je tudi kronološki pregled dogodkov. B. B.

ki je prav tako zapleten v gestapovstvo, a se skuša tega bremena rešiti z žrtvovanjem v borbi. Zatem nastopijo belogardisti (beli voditelj Ovsenikov je prepričljivo naslikan), pa plava garda na Grčaricah in potem vsa velika zmešnjava ob polomu bele garde, ki se konča z močnim opisom Turjaka. V opisu dogodkov in usod je Miško močan in temeljit. Vzemimo na primer opis zavzete besnosti belogardističnih tercijalk, ko pobijejo partizanko v kmečki hiši (mimogrede: prizor z iztisnjenim živim srcem je brutalen in neprepričljiv, posebno pa vloga meščanske neveste pri tej stvari), dalje celotna pot Ovsenikove bele bande, pot na ustrelitev skupine belogardistov iz Turjaka in še lepa vrsta drugih. Moj vtis je, da so usode belih in tudi plavih, njihovo mišljenje in tesnoba boljše opisane kot pa usode partizanov — tudi tistih izmišljenih, nezgodovinskih oseb, ki jih je Miško popeljal v brigade in v ves veliki metež po italijanski kapitulaciji. Problematičen je Mitja, ki ga preganja likvidatorska strast, bleda in mnogokrat nejasna je Zarnikova itd.

Ob slikanju velikih dogajanj se je moral Miško spoprijeti tudi z živimi, zgodovinskimi ljudmi, s partizanskimi komisarji. Pred nas je postavil vso vrsto slavnih partizanskih komandantov: Bračiča, Dakija, Lulo, Duleta, Efenko, Vasjo, Risa pa vrsto komisarjev, kulturnikov — začenši s Kajuhom. Vsi ti so zaživeli v romanu takšni, kakršni so približno bili — približno pravim, ker se bojim, da temu ali onemu ne bo kaj prav, ko se bo postavil pred Miškovo ogledalo. Vendar dobimo ob branju romana trden vtis o veliki človeški in revolucionarni vrednosti naših partizanskih komandantov, vtis, ki je temeljil pristen, kolikor manj se je Miško ogibal prikazati tudi njihove posebnosti in slabosti. Opisovanje na tako veliki zgodovinski freski še zdaj živih ljudi je hudo delikaten posel, zakaj čim starejši kdo postaja, tem bolj svetla in čedna postaja vsakemu lastna podoba iz časov herojske partizanske

Prvi vtisi ob branju Kranjčevega romana »Nad hišo se več ne kadi«

Z RADOVEDNOSTJO smo pričakovali prvi del velikega romana o Štirinajsti diviziji. Taka snov je vredna napora velikega pisatelja, tako po svoji obsežnosti kakor po dramatičnosti dogajanj, skozi katera je šla ta naša divizija. Borba je sama pisala romane, dosti močnejše od vsega, kar bo kdajkoli zmožno obnoviti pisateljsko pero. Marsikateri naš pisatelj se je poskusil s partizansko snovjo — toda do zdaj še nismo brali kaj takega, kar bi nas popolnoma zadovoljilo. Ali je šlo le za ozke okvire in izseke iz partizanske dobe, kjer je ostalo celotno dogajanje malo preveč v ozadju, pa so prišle do veljave zgolj posamezne človeške usode — ali pa so takšne usode zbledele spričo velikih dogajanj. Vsi si želimo, da bi tudi Slovenci dobili svoj »Tihi Don« — veliki roman o naši revoluciji, v katerem bo zaživel naš človek - revolucionar, pa tudi narodni izdajalec, vključen v celotno zgodovinsko dogajanje takratne dobe.

In zdaj je pred nami prvi del romana o Štirinajsti diviziji. Vedeli smo, da ga Miško Kranjec že več let pripravlja, da temeljito zbira zgodovinske dokumente, da hodi okrog borcev in udeležencev, da primerja in dopolnjuje najraznovrstnejše spomine in zapiske. Vse to je kazalo, da delo ne bo površno, da bo široko zasnovano.

Zdaj imamo pred seboj prvi del — napisan v dveh knjigah s skoraj 1200 stranmi. Ko sem knjigi prebral, mi je ostal pred očmi vtis velike freske dogajanja od srede leta 1943 pa mimo italijanske kapitulacije in poloma bele ter plave garde, pa še nadalje skozi jesensko nemško ofenzivo in tej sledečo partizansko protiofenzivo do napada na Kočevje. To je zgodovinsko ozadje, v katero je Miško vpletel mnoge človeške usode z obeh strani. Najprej se srečamo z gestapovcem Hlapšetom, ki se nekje v ozadju giblje skozi vse dogajanje (morda mu je dana preveč važna vloga), pa Lobnika,

dobe. Ta delikatni posel portretiranja živih partizanskih osebnosti je vendarle Miško opravil tako, da se je — včasih uspešno, tu in tam pa tudi manj posrečeno — približal njihovi resnični podobi.

V drugi knjigi velja opozoriti na mojstrske opise nemškega tankovskega napada ob prehodu Šerčerjeve brigade čez dolino, nadalje peklensko podobo likvidacije grahovske belogardistične postojanke, kjer je našel smrt pesnik Balantič, in prav posebno obleganje Kočevja, kjer je padel Bračič.

Iz tega najvišjega dogajanja je Miško sem in tja delu izlete tudi drugam — k vodstvu osvobodilnega gibanja in v Ljubljano, med bele in plave poglavarje. Posamezna poglavja je posvetil širšemu slikanju takratne situacije, kjer je skušal orisati slovensko problematiko v celoti. Priznati je treba, da je takšna naloga za slehernega pisatelja težavna stvar, moč romanopiščevega peresa se začne zatikati v političnem jeziku, ki je dosti bolj pust in oglat. Tudi pri Mišku se je tako zgodilo, zakaj težko je najti za politične analize drugačen jezik, kakor sta ga uporabljala Kardelj in Kidrič, če hočemo ohraniti preciznost in točnost. Miško ni pozabil tudi vodstva osvobodilnega gibanja, vendar je to napravil nekako površno, gledano nekako ven iz brigade, kjer je bilo treba uresničevati zamisli CK in Glavnega štaba.

Naših najmarkantnejših podob tu ni — skoraj ni Kardeja, prav malo je Kidriča in Staneta — v primeri s tem pa se je dokaj zadržal na Vidmarju in Kocbeku, čeprav to za potek romana ni bilo potrebno.

Med branjem sem opazil tudi nekaj malenkostnih zgodovinskih pomot, toda vse to bo Miško pri bodočih izdajah — v te prav nič ne dvomim — prav lahko popravil. Prav tako bi se dalo čez leta z nekoliko močnejšim posegom predvsem v obrobne zgodbe, s čiščenjem vsega, kar ni čisto prepričljivo, s temeljito obdelavo nekaterih partizanskih oseb delo napraviti bolj enotno, iz celega ulito. Toda to je stvar pisateljevega

osebnega odnosa do svojega dela — in tak odnos se do kraja lahko izoblikuje šele iz neke daljave. Mnogo pa je odvisno od nadaljevanja te velike zgodbe, kar bo morda kdaj zahtevalo marsikatero korekturo tudi v prvem delu.

Na teh podrobnostih sem se nekoliko zadržal, da bi nemožno lahko na koncu povedal glavni vtis, ki mi je ostal po branju Kranjčevega romana:

Prvi del kaže, da smo Slovenci naposled le prišli do velikega partizanskega romana, ki razgrne pred nami z veliko

umetniško močjo napisano podobo partizanske dobe, celovito v zgodovinskem razmerju in zanimivo ter prepričljivo po človeških usodah. V tem delu vidim skladje med zgodovino in človekom, ki je bil obenem ustvarjalec pa tudi žrtev dogajanja.

Samo eno želim pisatelju: da bi tudi naslednje tri knjige vzdržale napon, ki je zrasel v prvem delu. Potem bomo imeli svoj »Tih Don«, eden najlepših spomenikov naše revolucije.

Tone Fajfar

Plievierov »Berlin«

NAŠIM BRALCEM sta znani prvi dve knjigi velike trilogije naprednega nemškega pisatelja Theodorja Plieviera, knjigi, ki sta tako prepričljivo zajeli dogajanja v zadnji vojni. Ti dve knjigi z naslovom »Moskva« in »Stalingrad«, sta obdelali dve najpomembnejši epopeji vojne na vzhodni fronti, bitko za Moskvo in bitko za Stalingrad, ki sta se obe končali z velikim uspehom Rusov. Zdaj smo od iste založbe, mariborske založbe »Obzorja«, dobili še tretjo in zadnjo knjigo trilogije, knjigo »Berlin«, ki obravnava zadnje poglavje vojne — padeč nemške prestolnice in povojno usodo vzhodne Nemčije.

Pisatelj se kot v drugi knjigi ni omejil samo na prikaz nemške strani, temveč je podobno kot v prvi knjigi opisal obe vojskujoči se nasprotnici. Zato v tej knjigi spet srečamo ne samo Nemce, temveč tudi Ruse. Pisatelj kot objektivni opazovalec bdi nad dogodki in opisuje zdaj eno, zdaj drugo stran, ne da bi pri tem njegova čustva zapeljala k nekritičnemu in neobjektivnemu prikazovanju dogodkov. Prav tako kot mu je uspelo prikazati vso nesmiselnost nemškega odpora na koncu vojne in vso zločinsko bestialnost voditeljev nacizma, tako je vse-skozi kritičen tudi do sovjetskih ljudi, zlasti predstavnikov NKVD in zasedbenih oblasti, pa tudi do voditeljev Vzhodne Nemčije.

Seveda ne moremo mimo naštetega pripovedovanja, ki bralca naravnost pritegne in ga drži v napetosti, da knjige ne odloži prej, preden je ne prebere. Prav ti opisi so se pisatelju mnogo bolj posrečili kot v drugi knjigi.

Če na kratko orišemo še okolje, v katerem se roman dogaja, povemo lahko, da se začenja roman v prvih pomladnih mesecih leta 1945, ko so stale sovjetske armade pod vodstvom Žukova pred Berlinom, Nemci pa so pripravljali zadnjo bitko za obrambo Berlina. Po zmagi nad nacizmom pa se začne pot nemških vojakov v ujetništvo na vzhod, hkrati s tem pa demontaža nemških tovarn. Nemško ljudstvo, tudi nemški delavci, so razočarani nad sovjetskimi oblastniki in tako pride končno do znanih krvavih dogodkov v Berlinu. V okviru vseh teh dogodkov, ki zažive pred bralcem v impresivnih opisih, srečamo nekaj starih znancev iz prvih dveh knjig, tako na nemški kot na sovjetski strani. Spremljamo jih skozi njihove uspehe in težave, spoznavamo njih osebnost, družinske in materialne probleme in se na koncu samo še čudimo, da je v teh strahotah in v tem kaosu sploh kdo še ostal živ.

Zato nam ta knjiga ne podaja samo zanimivih opisov zadnjih dni vojne. Ta knjiga nas tudi opominja, nam daje s svojo obsodbo vojne prepričljiv nauk za bodočnost. S. R.

Prijetno s koristnim

REPUBLIŠKI odbor Počitniške zveze Jugoslavije za Slovenijo je lani izdal svoj zbornik s posvetilom »Spoznajav domovino in še bolj jo boš vzljubil«. V zborniku je poleg potpisov in organizacijske priloge objavljenih tudi nekaj prispevkov o delu naprednih organizacij pred vojno, celoten zbornik pa je posvečen jubilejnemu letu ZKJ.

Počitniška zveza je bila ustanovljena 1952 na pobudo CK LMS kot naslednica predvojnega Ferialnega saveza. Ta je deloval kot nepolitična organizacija v bivši Jugoslaviji, v njegovih vrstah pa se je zbirala dijaška in študentska mladina. V okviru Ferialnega saveza pa so delovali člani KPJ in SKOJ ter med člani prebujali razredno in nacionalno zavest, saj so bili njegovi člani večinoma dijaki in študentje iz delavskih in kmečkih družin, ki niso imeli lastnih sredstev za počitnice.

Alenka Nedog opisuje delovanje predvojnih mladinskih organizacij, ki so si prizadevale pod vodstvom SKOJ in KPJ združiti slovensko mladino. V ta namen so se posluževale različnih legalnih oblik, med drugim tudi izletov, taborjenja, klubov itd. Prvič je bila Počitniška zveza ustanovljena pri nas leta 1912 kot podmladek Preporoda, znane organizacije napredne mlade struje v taboru liberalcev. Zato je Počitniško zvezo takoj ob začetku I. svetovne vojne avstro-ogrška oblast prepovedala. Ponovno je bila Počitniška zveza ustanovljena leta 1919 kot Ferialni savez. Zaradi poskusov, da bi Ferialni savez spremenili v režimsko organizacijo, zaradi centralističnih in nedemokratskih oblik vodstva, je prišlo do ostrih trenj med vodstvi in članstvom, zlasti pred II. svetovno vojno.

Jože Rojc v članku »Kako sem postal skojevec« opisuje svoj razvoj v napredni smeri, zorenje proletarskega otroka v borca. Pisec se je sam gibal sredi ljubljanskih dijakov, izhajal pa je iz napredne dru-

Nova izdaja albuma »S XIV. divizijo«

Zaradi zanimivih fotografij, ki zelo očigledno podajajo zmagovito pot 14. divizije od kapitulacije Italije do osvoboditve, je bil album fotografij Jožeta Petka »S XIV. divizijo« v kratkem času razprodan. Zato se je Zavod »Borec« odločil za ponatis albuma.

Novi album, ki je izšel v 2000 izvodih, je po formatu nekoliko večji od prejšnjega, papir je boljši, vezan pa je v usnje in celo platno. Tudi fotografije so podane drugače, v

ponatisu v črno-beli tehniki. Slike in tekst so enaki kot v prvi izdaji, le besedilo za slikami je izpopolnjeno in dognано ter prevedeno v srbohrvaščino, francoščino, ruščino in angleščino. Tako bo tudi tujec lahko razumel veličino naše NOB skozi bojno pot slavne 14. divizije NOVJ. Zato je album zlasti primeren kot darilo za tujce, oziroma bi moral biti skoraj obvezno del opreme naših predstavništev v tujini.

žine, ki je bila že dolgo povezana z naprednim gibanjem. Isti avtor opisuje tudi zbor ob Završnici ob odkritju spominjske plošče Dragoljubu Milovanoviću.

Iz člankov se vidi, da si je vodstvo Počitniške zveze zadalo kot eno izmed prvih in najvažnejših nalog, negovati med našo mladino tradicije NOB in predvojnega revolucionarnega delovanja. To si prizadeva uveljaviti z usmerjanjem mladih ljudi, da bi na številnih izletih obiskovali spomenike NOB in se seznanjali z zgodovino boja našega ljudstva za svobodo.

M. P.

»Peterokraka, zakaj si rdeča« in druge nove knjige

V zagrebški založbi »Likos« je Maja Bošković-Stuli izdala knjigo pod gornjim naslovom. Avtorica je znana kot prirejevalka narodnih pripovedk; posebno so znane njene priredbe istrskih narodnih pripovedk. V novi knjigi je izdala partizanske narodne pesmi. V uvodu pravi, da jih je obravnavala s pesniškimi merili, češ da so za nas žive toliko, kolikor so poezija. Le take je tudi sprejela v zbirko. Ravnala se je po načelu, da je objavila tisto verzijo, ki je bila prvih zapisana. Kakšno drugo verzijo je sprejela le v primeru, če je pesniško bolj dognana. Zbirko je uredila v glavnem kronološko, deloma pa po tematiki.

Pod naslovom »VETER IN KOLONA« je Hivzi Sulejman izdal pri založbi »Rilindja« v Prištini delo, ki je naletelo na ugoden sprejem. Pisatelj je znan s strani časopisa »Jeta e re«, kjer že deset let izhajajo njegove zgodbe. Znan je tudi kot avtor prvega šiptarskega romana, ki pa je bil doslej objavljen samo v odlomkih. Njegova sedanja zbirka nosi naslov po najboljši pripovedki, objavljeni v njej. Posvečena je partizanski koloni, ki jo bičata trpljenje in sovražnik, ki pa vztrajno na-

daljuje svojo pot. Najbolj pride do izraza pisateljeva nagnjenost k psihološki analizi in samoanalizi. Kritika mu očita, da premalo izbira teme, hvali pa izdelan stil.

Pri založbi »Otokar Keršovani« na Reki je izdal Ljubo Pavešić delo »TUDI KRI JE TEKLA PO SKALOVJU«. Gre za spomine na vojne dogodke v Hrvatskem Primorju, Istri in Gorskem Kotarju. Pred tem je pisatelj izdal že zbirko pesmi pod naslovom »Pesem na morišču«. Njegovo sedanje delo obsega pet biografij narodnih herojev — Joakina Rakovca, Nine Sovilje, Milisava Dakića, Franje Ogulinca-Selje in Mate Blažine. Posebno opozarjajo na prikaz golgotе logorjev v Bakru in na otoku Pagu. V delo so vključeni tudi prikazi ustrelitev na Trsatu, Kačjaku, Martinšici in Orehovci. Delo

sodi v zvrst tipično novinarske književnosti.

Zagrebška »Zora« je izdala prevod Veina Line »NEZNANI VOJAKI«. Gre za finski vojni roman, ki je v bistvu kratka biografija. Delo sodi med najbolj prevajana dela sodobne finske književnosti. Ni apologija vojne slave, ampak prav nasprotno — govori o nesmiselnosti vojne, ki pripelje do odtujitve humanosti. Knjigo je prevedel Dane Smičiklas.

Nevil Shute je pisec avtentične zgodbe, ki jo je koprska založba »Lipa« izdala pod naslovom »SKOZI PEKEL MALAJE«. Delo govori o presenečenju, ki so ga doživeli angleški doseljenci na Malaji zaradi nagle japonske okupacije. V delu je prikazan tudi japonski vojni zločinec Sukami, ki je bil 1946. leta sojen zaradi svojih zverinstev.

MED KNJIGAMI NA TUJEM

»SOVJETSKE OBOROŽENE SILE IN OSVOBODITEV NARODOV JUGOSLAVIJE«

KONEC letošnjega februarja je izšla v Moskvi pri založbi »Voenizdat« knjiga »Sovjetske oborožene sile in osvoboditev narodov Jugoslavije«. Napisal jo je kolektiv avtorjev, glavni urednik pa je bil maršal SZ in prvi namestnik ministra narodne obrambe SZ Birjuzov. (Le-ta je bil med II. svetovno vojno načelnik štaba pokojnega maršala Tolbuhina, ki je poveljeval III. ukrajinski fronti.)

Razen vojaškega prikaza operacij Rdeče armade na Balkanu, v Madžarski in Avstriji, ki ga je napisalo osem vojaških oseb, vsebuje knjiga tudi spomine 24 pripadnikov Rdeče armade, ki so se udeležili bojev na ozemlju Jugoslavije konec leta 1944 ali pa so bili člani Sovjetske vojaške misije pri Vrhovnem štabu NOV Jugoslavije po njenem prihodu v Jugoslavijo (februarja 1944).

Ena poglobitvenih značilnosti knjige je v tem, da skuša povečati delež Rdeče armade in zmanjšati delež naše Narodnoosvobodilne vojske oziroma Jugoslovanske armade pri osvoboditvi Jugoslavije.

Po knjigi sodeč se je jugoslovanska NOV samo sedemkrat v štirih letih hudo borila z Nemci, saj je v knjigi navedeno, da so »Nemci v Jugoslaviji samo sedemkrat v štirih letih zbrali velike sile in s pomočjo svojih pomagačev vodili tam operacije s ciljem uničenja narodnoosvobodilnega gibanja«. Mi pa vemo, da so bila dejstva precej drugačna. To je najbolj prepričljivo povedal maršal Jugoslavije Josip Broz-Tito na V. kongresu KPJ, ko je med drugi dejal: »Mi po navadi govorimo o prvi, drugi, tretji, četrti, peti, šesti ter sedmi ofenzivi, zaradi česar mnogi v tujini mislijo, da je to vse. To pa je seveda nepravilno. — Zakaj govorimo o sedmih sovražnih ofenzivah v štirih letih okupacije naše

domovine? Prvič zato, ker je sovražnik v teh ofenzivah običajno uporabljal najmočnejše sile in vse vrste vojaške tehnike. Drugič — ker so bile vse te ofenzive usmerjene proti osvobojenim ozemljem, kjer je bil na čelu vstaje Vrhovni štab in druge naše centralne ustanove... Tretjič — ker se je v teh ofenzivah sovražnik najbolj vztrajno in srdito boril in ker so boji v teh ofenzivah trajali običajno od 2 do 4 mesecev. Četrtoč — ker so bile te sovražne ofenzive usmerjene proti našim elitnim enotam. Petič — v teh ofenzivah je sovražnik običajno utrpel največje izgube v moštvu in materialu, zaradi česar so se skoraj vse ofenzive končale tako, da smo mi prešli v napad in osvobodili še večja ozemlja. — No, sovražnih ofenziv v raznih krajih naše domovine je bilo mnogo. Pred vsako tako veliko ofenzivo, kakršnih smo našli sedem, so bile večje ali manjše ofenzive v raznih krajih in so bile po navadi hude — v Bosni in Hercegovini, v Vojvodini, Dalmaciji, Sloveniji, Slavoniji, Srbiji (v Crni travi, okrog Toplice, Jablanice), v Črni gori, v Makedoniji itd. Borbe v teh ofenzivah so bile zelo srdite. Sovražnik bi bil rad do kraja obračunal z manjšimi centri vstaje, da bi potem lažje dosegel svoj cilj v velikih ofenzivah. Vzemimo za primer Kozaro. Več kot dva meseca so Nemci in ustaši jurišali na to uporno žarišče v zahodni Bosni. Celo madžarski monitorji so prišli na Savo in sodelovali pri bombardiranju partizanskih položajev na Kozari. To so bili hudi boji, v katerih smo imeli po navadi mi in sovražniki velike izgube...«

Mnogo pozornosti so posvečili pisci knjige desantu na Drvar, hoteč prikazati, da je usoda narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije spomladi 1944 visela na nitki, da je bil položaj »katastrofalen« itd. Po tem pisanju bi človek sodil, da bi bilo takrat konec narodnoosvobodilnega boja Jugoslavije, če ne bi bili po desantu na Drvar sovjetski letalci pomagali Vrhovnemu štabu. Mi pa

vemo, da so take trditve nesmiselne, saj je bila glavna NOV z Vrhovnim štabom večkrat poprej v prav tako hudem ali še hujšem položaju (n. pr. na Sutjeski), pa se sovražniku kljub temu ni posrečilo uničiti narodnoosvobodilne vojske oziroma narodnoosvobodilnega gibanja, ampak nasprotno: narodnoosvobodil-

no gibanje se je potem nadaljevalo še z večjim poletom.

V knjigi je premalo nakazano dejstvo, da je narodnoosvobodilna vojska Jugoslavije zadrževala s svojim nenehnim bojem velike sovražne sile, ki bi se sicer borile na vzhodni fronti.

To so dejstva, ki jih ne more nihče ovreči! F. Š.

Študentje elektrotehnike in strojništva iz Ljubljane ter učenci osemletke iz Železnikov so dne 14. maja letos skupno praznovali Dan mladosti z izletom v Dražgoše. Udeleženci dražgoškega boja so jim pripovedovali svoje spomine. Izleta se je udeležilo 1200 mladih ljudi, med njimi tudi 30 tujih študentov, ki študirajo v Ljubljani. V Dražgošah še pri nobeni proslavi ni bilo toliko gostov

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV

Nerazumljiva počasnost

PO PODATKIH Zavoda za socialno zavarovanje je bilo konec marca pri okrajnih zavodih za socialno zavarovanje 1141 nerešenih prošelj udeležencev NOB za dodatek k plači, ki jim pripada po predpisih. Med razlogi, zakaj ni rešenih skoraj 60 odstotkov teh prošelj — je pogosto na prvem mestu, da prosilci še nimajo priznanih dvojnih službenih let za čas pred 9. septembrom 1943. Nadalje pravijo, da so pogosti primeri, ko prosilci oziroma podjetja niso priložila prošnjam ustrezne dokumentacije o višini prosilčeve plače ter o delovnem času, in da so prosilci precej prošelj vložili proti koncu leta. In še en razlog: zavodi za socialno zavarovanje so se pogosto dokaj formalistično lotili reševanja pomanjkljivo dokumentiranih prošelj. Namesto da bi operativno posegali v reševanje prošelj, so se zadovoljili z dopisovanjem in čakanjem na odgovor, ki traja včasih precej dolgo. Sami zavarovanci tudi večkrat ne vedo, če so do dodatka k plači upravičeni, zato niso redki primeri, ko posamezniki vlagajo prošnje za dodatek, ki jim ne pripada.

Zelo slabo luč pa meče na odgovorne uslužbenke in tudi na odbore ZB dejstvo, da so včasih prošnje za dodatek udeležencev NOB že rešene, nihče pa ne kontrolira, ali prizadetim izplačujejo razliko. Tako so na primer v koprskem okraju v začetku marca izplačevali dodatek le šestim upravičencem, medtem ko je bilo izdanih 37 odločb. V ljubljanskem okraju vse do 20. aprila niso izplačevali upravičencem pripadajočega dodatka za čas bolezni. Navodilo Zavoda za socialno zavarovanje o izplačilu za čas bolezni pa so prejeli že 23. marca! V nekaterih primerih so začeli izplačevati razliko šele na intervencijo.

Največ nerešenih prošelj je bilo v ljubljanskem okraju, in

sicer kar 449. Ljubljani sledita kranjski in novomeški okraj. Toda v teh okrajih je bilo vloženih tudi največ prošelj. V ljubljanskem okraju so jih rešili 42, v novomeškem pa 47 odstotkov. Za njima močno zaostaja kranjski okraj, kjer so rešili samo 21 odstotkov prošelj.

V ljubljanskem okraju so pogosti primeri, da delodajalci sploh ne odgovarjajo na dopise Zavoda za socialno zavarovanje, ali pa zavlačujejo z izdajanjem potrdil in podatkov. To je kaj slabo znamenje.

Mnogi zavarovanci so se šele zdaj spomnili, da jim je potrebno urediti priznanje dvojnih službenih let. Zato je iz razumljivih razlogov nastal pritisk na odbore ZB, ki so jih zavarovanci kar zasuli s prošnjami. Odbori ZB pa pogosto ne zmorejo reševati

tolikega števila prošelj v tako kratkem času, zato je delo v zvezi s priznavanjem službenih let poglavitna ovira pri izvajanju dopolnitve Zakona o pokojninskem zavarovanju. Včasih pa tudi občinski odbori ZB poslujejo preveč togo in počasno ter se spuščajo v podrobnosti, čeprav jim v splošnem ne gre odrekati doslednosti in natančnosti pri ugotavljanju upravičenosti posameznika za priznanje udeležbe NOB v službeno dobo.

K nerazumevanju dopolnitve Zakona o pokojninskem zavarovanju, ki se nanašajo na bivše borce, je dosti prispeval tudi članek »Borce seznaniti«, ki je bil objavljen v »Delu«. Ta članek je nepopolno in nejasno tolmačil zakonsko določilo, zato je moral Zavod za socialno zavarovanje ponovno poučiti vse gospodarske organizacije, kako naj se izvaja zakon o pokojninskem zavarovanju glede na pravice bivših borcev.

Problemi in naloge

(Pogovor s podpredsednikom okrajnega odbora ZB NOV Kranj, tovarišem Milanom Žakljem)

Kako bo ZB v kranjskem okraju letos organizirala letovanje otrok padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja?

»Otroci letnikov 1944 in 1945 bodo letovali prvo polovico julija v campingu v Verudici pri Puli. Za tiste, ki so letos končali šolanje in ki se nameravajo zaposlit, bo ZB priredila izlet po Jugoslaviji. Program za ta izlet bodo sestavili mladinci sami. Med drugim naj bi vsekakor obiskali Bosno in Beograd. Za ostale otroke nameravamo prirediti pohode po partizanskih krajih. Kam bodo šli, je odvisno od udeležbe. Tako naj bi bil eden izmed takih pohodov iz Gorenjske na Primorsko, drugi po Kočevski in Dolenjski, tretji pa na Pohorje.

Razen tega bomo tudi letos organizirali letovanje za od-

rasle člane ZB z družinami. predvsem za tiste aktiviste ZB, ki že dolgo vrsto let po žrtvovno delajo v organizaciji, pa sami nimajo možnosti da bi šli na letovanje.«

»Kako je pa s stanovanji za člane ZB in invalide v kranjskem okraju?«

»Najbolj pereč je stanovanjski problem bivših borcev in invalidov v večjih središčih, kakor sta Kranj in Radovljica. Pred kratkim je bilo enako tudi na Jesenicah. Lani decembra pa so na Jesenicah rešili stanovanjsko vprašanje kar 70 bivšim borcem in invalidom. To so storili tako, da so prednostno listino sestavili po točkovalnem sistemu. Nekaj točk sta dala vsakomur delovni staž v Železarni in kvalifikacija, nekaj pa udelež-

ba v NOV in zdravstveno stanje. Tako so bivši borci in invalidi prišli na prednostno listo in njihovo stanovanjsko vprašanje se je v splošnem precej izboljšalo.

V Kranju se je položaj le delno izboljšal. Sicer smo na leteli pri podjetjih na razumevanje, toda Kranj se naglo razvija in število prebivalstva naglo narašča, tako da stanovanjska gradnja ne dohiteva večanja potreb. Med drugim bo občina letos dala bivšim borcem in invalidom 10 stanovanj.

Zdi se mi, da so težave tudi v tem, ker imamo v vodstvih osnovnih in ponekod tudi občinskih organizacij ljudi, ki niso dovolj vešči dela v organizaciji. Zato tudi preveč na splošno kritizirajo nekakšno zapostavljanje bivših borcev, ne znajo pa napraviti točne in konkretne analize o njihovih potrebah. Naj omenim primer Škofje Loke, kjer ZB ni pravočasno priskrbel podatkov o stanovanjskem vprašanju članov ZB. Zato je morala biti razprava pri občinskem ljudskem odboru preložena, dokler ne bo odbor ZB pripravil ustreznih podatkov.«

»Kako poteka pri vas delo s priznavalninami?«

»V našem okraju se samo 20 % prebivalstva preživlja s kmetijstvom, zato ni posebno kritičnih primerov bivših borcev, ki bi bili brez sredstev za preživljanje in ki bi jim bilo treba pomagati s priznavalninami. Zato se tega vprašanja nismo še lotili, pa tudi meril nismo še vskladili, niti jih nismo prejeli od drugod.«

»Kako je pri vas s prošnjami za priznanje sodelovanja z NOB v službeno dobo?«

»O tem bi se dalo mnogo govoriti. Zadnji dve leti smo prejeli v rešitev nad 2000 prošenj za priznanje dvojnih let. Rešujemo jih 30–40 na teden, kar je razmeroma malo. Toda upoštevati je treba, da mora biti komisija pri svojem delu zelo vestna in natančna. Napačna rešitev, bodisi pozitivna ali negativna, ne pomeni samo materialnega izdatka za skupnost, ampak tudi precejšnjo politično škodo in demoralizacijo

torsko vpliva na bližnjo okolico prizadetega človeka. Žal moram reči, da je zadnje čase vedno več poskusov, da bi taki ljudje prišli na račun skupnosti do večjih prejemkov. So primeri, ko nekdo trdi, da je bil zaprt zaradi sodelovanja z NOB, potem pa se s pomočjo okupatorskih dokumentov ugotovi, da ni res, ampak da je bil zaprt zaradi kriminala ali tiho-tapstva. Precej prošenj je tudi premalo dokumentiranih. Občinski odbori ZB bi morali take prošnje zavračati in prisilcem svetovati, kaj naj še priložijo. Toda večkrat se to ne zgodi in tako pride prošnja na okrajni odbor, kjer čaka, da pride na vrsto, potem pa jo moramo odložiti ali zavrniti. Tako prošilec dvakrat čaka. Vzrok takemu postopku je po-

gosto strah pred zamero, ki pa ni umesten in škoduje v prvi vrsti prosilcu. V nekaterih občinah skušajo s priznavanjem dvojnih let reševati tudi socialna vprašanja, kar ni prav. Za reševanje socialnih vprašanj so na voljo drugačna pota.

Za zdaj nismo še nikogar, ki je krivo pričal v korist sosedu ali prijatelja, prijavili sodišču. Vendar bo prej ali pozneje treba storiti tudi to, da bodo nekateri kričeči primeri dobili primerno družbeno oceno kot nevarni za družbo. Zgodilo se je že, da smo ob ugotavljanju resničnosti navedb v neki prošnji prišli na sled izdajstvu, ki ga je prosilec zagrešil med vojno. Zdaj pa je prošil za priznanje sodelovanja z NOB od leta 1941!«

Učijo se, čeprav niso več mladi

V PROVIZORIJU na Milčinskega ulici v Šiški deluje srednja Kmetijska šola, ki ima tudi oddelek za odrasle. Pogoji za sprejem v šolo je dovršena osemletka, v nasprotnem primeru pa morajo kandidati narediti sprejemni izpit. Gojenci, ki šolo končajo, pridobijo strokovnost kmetijskega tehnika.

V oddelku za odrasle je tudi precej članov ZB, največ iz ljubljanskega okraja, nato pa iz koprškega, kranjskega in goriškega. Večidel jih štipendirajo občine in zadrage.

Med njimi sta tudi sedemdesetletni J. P. iz Potoč pri Senožečah in štiridesetletni I. T. iz Predjame pri Postojni. Njuna življenjepisa sta si precej podobna in značilna za mnoge mladeniče, ki so živeli pod italijansko okupacijo.

V osnovni šoli, ki je imela samo ta namen, da bi potujočevala slovenske otroke, sta se za silo naučila pisati in brati, seve v italijanščini. Potem je bilo treba trdo delati, da se je človek preživel. Jože, sin malega kmeta, in Ivan, ki ni poznal očeta, sta se vsak po svoje prebijala skozi življenje. Ivan je postal brivec, Jože je delal doma na kmetiji. Potem se je začela vojna. Ivana so

mobilizirali v italijansko vojsko. Kot vojak je prepotoval Italijo, Francijo, Grčijo, Albanijo, Tunis. Razpad italijanske vojske po kapitulaciji je doživel v Genovi in se nato dva meseca peš prebijal proti domu, da bi se priključil vojski, kateri je že zdavnaj pripadal s srcem. Leta 1947 je bil demobiliziran kot podoficir JA. Jožeta pa so leta 1943 ujeli na domu in ga vtaknil v »Battaglione speciale«. Leta 1944 se je v južni Italiji priključil 3. prekomorski brigadi, se udeležil bojev za osvoboditev Dalmacije in Trsta, leta 1945 pa je bil demobiliziran.

Nastopili so časi, ko je bil vsak naš človek, ki je količkaj čutil do naše skupne domovine in njenega napredka, napet kot struna pri obnovi in graditvi novega. Tudi Jože in Ivan sta vsak po svoje prispevala pri utrjevanju ljudske oblasti. Kot tisoči njunih vrstnikov in vrstnic bi lahko tudi onadva pripovedovala o nočeh brez spanja, o garanju v pisarnah, o dolgih sestankih in konferencah, o delovnih akcijah, prepričevanju, o tem, kako sta včasih spala na mizi.

Časi, ko smo zidali temelje naših sedanjih uspehov in pri-

hodnjega blagostanja, so minili. Čas se je pomaknil daleč naprej, oblike dela so se spremenile, garanje po starem se je preživelo. Z naglim razvojem gospodarstva narašča potreba po izšolanih kadrih. Mar naj bi zdaj pionirje socialistične graditve, ki se poprej niso utegnili šolati, zavrgli kot staro šaro? Jožetu in Ivanu so dali štipendijo in vpisala sta se v srednjo kmetijsko šolo.

Ko smo ga vprašali, zakaj se je v zrelih letih odločil za šolanje, je Jože odgovoril: »Kot kmečki sin sem vse življenje čutil nagnjenje do poljedelstva. Ta poklic mnogo zahteva od človeka, če ga hoče opravljati po sodobnih merilih. Po vojni so me druge dolžnosti ovirale, da se nisem

mogel ukvarjati s kmetijstvom. Razumel sem potrebo časa in disciplinirano opravljal razne aktivistične naloge, toda vedno sem upal, da se bom nekoč spet lahko ukvarjal s kmetijstvom. Ko se mi je ponudila prilika, sem se vpisal v šolo. Čaka me delovno mesto v zadrugi, ki me štipendira.

Sola mi gre bolj težko. Precej se je treba učiti. Posebno slovenščina mi dela preglavice, ker sem hodil v italijansko šolo. Pa bo že šlo. Moram opravičiti zaupanje članov zadruge, ki so me poslali v šolo in mi dajejo štipendijo.«

*

Potrebna sta res neomajna vztrajnost in veliko zaupanje vase, če se človek pri 49 letih loti šolanja. Taka je tovarišica Regina S., uslužbenka nekega ljubljanskega podjetja. Pred vojno je živela v Kranju. Leta 1941 so ji Nemci zaprli moža in vsa družina se je morala nekaj časa skrivati, dokler ni okupator nehal seliti naše ljudi. Mož je leta 1943 iz Kranja odšel k partizanom, ostala je sama s tremi otroki, ki jih je bilo treba vzdrževati. Tudi sama je delala v organizacijah v Kranju in prispevala svoj delež v boju za osvoboditev.

Po vojni se je zaposlila, toda pred štirimi leti je začutila, da ima premalo šol za svoje službeno mesto.

Težko je ženi, ki je za vse sama — ki mora biti vestna uslužbenka, dobra mati, gospodinja brez gospodinjske pomočnice in še študirati. Vsak trenutek mora biti izkoriščen. Regini pomagajo gospodinjinski stroji, tako da ne porabi preveč »prostega« časa za gospodinjske opravke. Uči se pri štedilniku s kuhinjsko v eni in knjigo v drugi roki, med pranjem perila...

Ko smo jo vprašali, zakaj se je odločila za šolanje, je odgovorila: »Preden sem se poročila, sem imela osnovno šolo, štiri razrede meščanske in triletno gremialno šolo. Niso mi priznali popolne srednje šole. Učenje me zanima, čutim notranjo potrebo po izpopolnjevanju. Sicer je težko, človek ima toliko opravkov... Pomislite, že štiri leta nisem imela nobenega pravega dopusta, ker sem vsak dopust morala izkoristiti za pripravljanje na izpite. Zato se počutim že kar utrujeno in komaj čakam, da se bom lahko oddahnila. V pokoj pa še ne mislim, pa tudi pogojev še nimam, ker imam samo 13 let službe.«

Ta slika predstavlja Vladimira Piceja-Marka iz Nagelj št. 3, pošta Podjuna (Avstrija), preden je maja 1944 pobegnil iz nemške vojske v NOV pri Pliberku na Koroškem. Nato je bil do septembra 1944 kurir, potem pa borec brigade »Toneta Tomšiča« na Štajerskem. Decembra 1944 je bil v okolici Solčave ranjen in prepeljan v neko bolnišnico. Od takrat dalje ni nihče več slišal o njem.

Njegova vdova Katarina Piceja, Nagelje 3, pošta Podjuna (Avstrija), prosi vse nekdane moževe tovariše iz brigade in bolnišnic, naj ji sporoče vse, kar vedo o njenem možu, kje je pokopan in kdaj ter kje je umrl.

Naši spomeniki na Rogu

KOČEVSKEMU ROGU bi lahko rekli partizanski Rog. Od začetka narodnoosvobodilne vojne so roški gozdovi dajali zatočišče mnogim partizanskim enotam in ustanovam. Kdo ne pozna »Baze 20«, kjer je bil dalj časa sedež slovenskega političnega vodstva v revoluciji — Centralnega komiteja KPS, IOOF in njegovih ustanov? Tu je še zdaj ohranjenih vseh 26 objektov. Več tisoč obiskovalcev si vsako leto ogleda ta edinstveni spomenik, ki je oddaljen od Podturna pri Dolenjskih Toplicah komaj za dobre pol ure hoda.

V roških bolnišnicah se je zdravilo med vojno blizu 5000 ranjenih borcev-partizanov. Od teh jih je blizu 300 za vedno ostalo v senci mogočnih

roških gozdov. Vseh borcev, ki so umrli v bolnišnicah ali padli v bojih na Rogu, pa je bilo nad 900.

Z »Baze 20« nas popelje pot v bolnišnico »Jelendol«. Tu vidimo eno izmed redko ohranjenih bolnišničnih postojank, ki nam spričo svoje originalnosti živo prikliče v spomin takratne čase. Blizu bolnišnice je tudi pokopališče, kjer je pokopanih 64 borcev, ki so umrli v bolnišnicah »Jelendol« in »Jelenbreg«. Skromni grobovi posebljajo hrabre in skromne ljudi, ki tu počivajo.

Če se povrnemo na cesto, ki pelje proti Kočevju, smo po treh kilometrih vožnje na Pogorelcu. To je jasa sredi kočevskih gozdov, z logarsko hišo, s porušeni kočevskimi hišami in osamljenimi ter

praznimi vodnjaki — nekaj podobnega kot na Daleč hribu, Podstenicah, Resi, Travniku ali Smrečniku. Takoj ob prihodu na Pogorelec vidimo urejeno grobišče, kjer je pokopanih okrog 60 borcev iz bolnišnice »Ajdovec« in »Lašče« ter s Pogorelca.

Podstenice, kraj tolikih partizanskih srečanj! Ob cesti na desni strani, tik ob robu gozda, nas opozarja skromen spomenik na sestanek Inicijativnega odbora Zveze slovenske mladine spomladi 1943. leta.

Ob cesti na Jelenico je na njeni levi strani, dobrih 15 minut hoda od ceste, bolnišnica »Stari log«. Tu vidimo le preperelo ogrodje nekdanjih bolnišniških objektov, kjer so se včasih zdravili partizanski ranjenci. Nekaj minut naprej pa je pokopališče te bolnišnice. To je najboljše urejeno grobišče na Rogu.

Žaga na Rogu. Veliki kupi žagovine še zdaj pričajo o nekdanji žagi pod 1100 m visokim vrhom Roga, ki jo je požgala italijanska vojska med ofenzivo 1942. leta. Od tu na levo zavije avtomobilska pot proti kraju, kjer je bila med vojno partizanska bolnišnica »Pugled«, ki so jo nemški okupatorji požgali z 28 ranjenci vred 27. oktobra 1943. leta. Skrbno urejen prostor s spomenikom nas v tem čudovitem kraju, odmaknjenem daleč od ljudi, kjer srečuješ le plahe gozdne živali, spomni na tiste strašne oktobrske dni.

Pot mimo Jelenice in Ribnika nas vodi proti nekdanji vasi Resa. Pol ure od vasi je bila bolnišnica »Leseni kamen«. Zdaj nas spominja nanjo le grobnica, kjer je pokopanih 16 borcev.

Vrnimo se nazaj mimo Ribnika proti Štalam. Pred Štalami pa zavijmo na desno proti nekdanji postojanki »Vinica«. Preden pridemo do ruševin nekdanje »Vinice«, se znajdemo na pokopališču, kjer počiva 41 borcev.

Komarna vas. Edina hiša v povsem požgani in razdejani vasi ima vzdano ploščo, iz katere lahko razberemo, da je bil tu sedež Uprave slovenske centralne vojne partizanske bolnišnice. Nekaj korakov od

hiše pa je v kraški vrtači, poraščeni z leščevjem in drugim grmovjem, pokopanih 84 borcev, ki so umrli v Komarni vasi, Štalah, na Toplem vrhu, Smrečniku in v bolnišnici »Spodnji Hrastnik«.

In še eno bolnišnico si oglejmo. To je »Zgornji Hrastnik«, pol ure oddaljen od Komarne vasi. Bolniški objekti in operacijski sobi nas prepričajo o izredni skrbi za ranjene borce. Tudi tu je skrbno urejeno pokopališče.

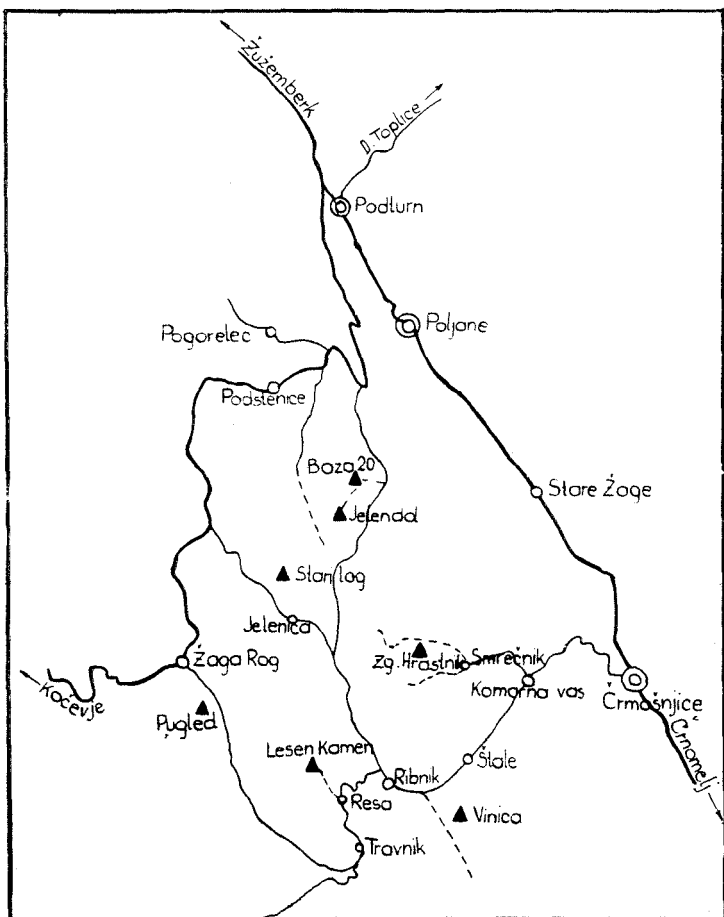
Po poti iz »Zgornjega Hrastnika« se vrnemo mimo Komarne vasi čez Topli vrh v Črmošnjice. Na levi strani, kjer zavije pot proti Starim žagam, je bil v zgradbi, kjer je zdaj gostilna, nekaj časa

tudi sedež Glavnega štaba NOV Slovenije.

Ob potoku, ki teče mimo Starih žag, kjer kot škrbine silijo proti nebu razpadajoči zidovi, je bila v vojnih letih partizanska »industrija«. Usnjarna, pekarna, žaga, orožarska in radiodelavnica ter nešteto drugih »industrijskih« objektov v tej dolini — vse to je bila podoba organiziranega zaledja na svobodnem ozemlju.

Tistim, ki želijo obiskati Rog, naj povem, da je tovariš Lojze Murn iz Poljan pri Podturnu vedno pripravljen popeljati obiskovalce k spomenikom v tem skrivnostnem pogorju.

Milan Bevc

Zemljevid Kočevskega Roga. S trikotni so označeni spomeniški objekti. Vse začrtane ceste je moč prevoziti z avtomobilom, razen tistih, ki so označene s pretrgano črto

Tiho domovanje padlih borcev pri nekdanji bolnišnici Jelendol

Dvojna merila

Prišel je tako kot skoraj vsi njemu podobni: rahlo je potrkal in v zadregi čakal, da ga bo kdo vprašal, kaj bi rad in zakaj je prišel. Potem se je razživel in potožil, da se mu godi velika krivica.

Zena je bila partizanka, sam je invalid, oba sta slabega zdravja. Imata otroke, stanujeta pa v prostorih, ki komaj zaslužijo ime stanovanje. Nekaj sta podedovala, nekaj so prispevali njujni sorodniki in zbrala sta milijon. Namesto da bi si kupila avto, zaradi stanovanja pa pritisкала na občino, naj jima ga priskrbi, sta raje sklenila porabiti denar za rešitev svojega stanovanjskega vprašanja.

Bilo je sicer že proti koncu leta, ko sta vložila na občini prošnjo za kredit. Treba je bilo pohiteti, ker bodo baje drugo leto manj ugodni pogoji za najetje kredita. Komisija, ki odobrava kredite, je njuno prošnjo odbila, češ da ni več sredstev, ker so za leto 1959 že porabljena. To ni bila čista resnica, ker je šlo nekaj milijonov za dograditev drugih hiš... Komisija ni marala, da bi se kredit podaljšal iz enega koledarskega leta v drugo.

Tako se je zgodilo, da je le mesec prej dobil kredit nekdo, ki je že imel dokaj lepo stanovanje. Zahotelo se mu je boljšega, razkošnega stanovanja v lastni hiši, z garažo in laborato-

rijem. Ta »nekdo« ima dva avtomobila, ugleden znanstvenik je, ki se je vse življenje usposabljal za svoj poklic, tudi med vojno... Da, dobil je kredit, čeprav ga po objektivnih merilih ne bi smel. Kaj pa naš invalid?

»Odgovorni« je zavrtel telefon in povprašal »pristojnega«, kaj je s to zadevo. »Vse je v redu, postopali smo čisto zakonito in po smernicah ljudskega odbora ter splošnih načel gradbene politike. Tovariš je sam kriv, ker je prepozno vložil prošnjo za kredit, ko nismo imeli več sredstev. Če bi mu bili dali denar meseca decembra, vseeno ne bi mogel začeti gradnje.«

Precej časa je trajalo, preden je »odgovorni« uspel prepričati »pristojnega«, da so postopali birokratsko in da je njihova dolžnost napako kar se da hitro popraviti. Toda »pristojni« morajo zavarovati svoj ugled. Napako bodo popravili tako, da bosta volk sit in koza cela. Tovariš bo dobil kredit, samo v drugi obliki, ne iz sklada za gradnjo stanovanj. Samo da ljudje ne izvedo, kako so čudna merila v glavah nekaterih posameznikov, ki jim je skupnost zapupala odločanje o tem, kdo naj dobi pomoč pri gradnji stanovanja in kdo ne...

To se je zgodilo v eni izmed ljubljanskih občin...

Urh Rešetar

KAKO BI PRIŠLI DO STANOVANJA V SVOJI HIŠI?

Vprašanje: Kot borec narodno-osvobodilne vojne vam je občina prodala enostanovanjsko hišo, last splošnega ljudskega premoženja. Ob sklenitvi pogodbe vam je bilo zagotovljeno, da se boste lahko v najkrajšem času vselili v svojo hišo in da bo občina poskrbela za drugo stanovanje stranki, ki sedaj stanuje v vaši hiši. To pa se ni zgodilo. Zdaj je poteklo že več let in se za vas nihče ne zmeni. Vi zdaj samo plačujete obveznosti, ki ste jih prevzeli z nakupom hiše, in vračate posojilo, nimate pa stanovanja, ker stanujete le zasilno pri ženinih starših. Hišo pa ste kupili prav z namenom, da bi se vanjo vselili. Če bi bili zdaj brez stanovanja in ne bi imeli že dolga, bi dobili stanovanje preko Zveze borcev, tako pa ste tudi po tej plati prikrajšani. Ali lahko zahtevate od občine razveljavitev kupoprodajne pogodbe, ali lahko tožite občino, da za stanovanje v hiši priskrbi drugo stanovanje?

Odgovor: Vaš primer ni edini. Ko so občine prodajale hiše, last Splošnega ljudskega premoženja, je bilo res predvideno, da bodo tako rešeni pereči stanovanjski problemi bivših borcev. Žal je s prodajo teh hiš večini borcev napravljena »medvedja usluga«, ker mnogi samo plačujejo obveznosti, ki so jih tedaj sprejeli, do stanovanja v svoji hiši pa še niso prišli, ker pač dosednji stanovalci uživajo vso stanovanjsko zaščito. Kaj naj storite?

Mnenja smo, da bi težko uspeli s tožbo za razveljavitev kupoprodajne pogodbe, razen če bi bil v pogodbi izrecen pogoj, da je za veljavnost pogodbe potrebno, da občina poskrbi za izselitev dotedanjšega stanovalca. Kot pa vemo, so bile sklenjene pogodbe brez takih klavzul in bi zato tudi vi ne uspeli, če bi hoteli pogodbo razveljaviti samo zato, ker se do zdaj še niste mogli vseliti v svojo hišo. Ostane vam edino to, da v smislu določil zakona o stano-

vanjskih razmerjih stanovalcu v vaši hiši odpoveste stanovanje preko sodišča. To morate storiti s tožbo. Seveda pa bo sodba, do katere boste po našem prepričanju lahko prišli brez težav, ostala mrtva, če ne bo vašemu stanovalcu priskrbljeno drugo primerno stanovanje. V vsakem primeru take odpovedi je namreč treba pred prisilno izselitvijo priskrbeti dotedanjemu stanovalcu drugo primerno stanovanje. Ker ga vi sami nimate na razpolago, boste pač morali doseči, da mu ga bo priskrbel občina.

INVALIDNINA VDOVE NEPRIZNANEGA INVALIDA

Vprašanje: Vaš mož, vojaški vojni invalid iz prve svetovne vojne, je umrl neposredno pred zadnjo vojno. Vendar pa mu invalidnina ni bila priznana, po vašem tudi zaradi njegovega naprednega prepričanja. Po osvoboditvi ste tudi vi vložili zahtevek za priznanje družinske invalidnine, vendar pa je bil vaš zahtevek zavrnjen, češ da vaš mož ni umrl kot priznani vojaški vojni invalid. Zdaj ste slišali, da to ni predpogoj za priznanje rodbinske invalidnine. Ali res ni, to bi zdaj radi zatrdno vedeli zaradi nadaljnega ravnanja.

Odgovor: Res je, da so prvo-stopne invalidske komisije zavračale zahtevke vdov, ki so prošile za rodbinsko invalidnino po možeh, vojaških vojnih invalidih, umrlih, ne da bi jim bilo to svojstvo priznано. Nedolgo tega pa se je Zvezno vrhovno sodišče postavilo na stališče, da je mogoče tudi takim vdovam priznati rodbinsko invalidnino, pa čeprav mož ni umrl kot priznani vojaški vojni invalid I. do VII. skupine, kot to zahteva Zakon o vojaških vojnih invalidih. Po mnenju Zveznega vrhovnega sodišča tako stališče invalidskih komisij ni v skladu z namenom zakona o vojaških vojnih invalidih. Po mnenju Vrhovnega sodišča imajo pravico do družinske invalidnine tudi vdove vojaških vojnih invalidov, kolikor se ugotovi, da so invalidi utrpeli

poškodbo v smislu 1. in 2. člena Zakona o vojaških vojnih invalidih in kolikor iz medicinske dokumentacije izhaja, da je odstotek njihove nesposobnosti znašal najmanj 50 %. Seveda pa mora vdova izpolnjevati tudi ostale splošne pogoje za doseg družinske invalidnine, kar je samo po sebi razumljivo. To torej pomeni, da pripada družinska invalidnina tudi vdovi vojaškega vojnega invalida, ki sicer v času svojega življenja ni bil priznan za vojaškega vojnega invalida od I. do VII. skupine, vendar pa obstoji dokumentacija, da je tak invalid zbolel oziroma dobil poškodbo v smislu pogojev temeljnih določb zakona o vojaških vojnih invalidih in da je zmanjšanje sposobnosti znašalo najmanj 50 %.

Če je vaš mož izpolnjeval pogoje in če imate verodostojno dokumentacijo, potem lahko sprožite pred republiškim Vrhovnim sodiščem upravni spor za priznanje rodbinske invalidnine.

ALI SE POKOJNINA LAHKO USTAVI Z OBNOVO POSTOPKA?

Vprašanje: Radi bi vedeli, ali se lahko s sklepom, s katerim je okrajni zavod dovolil obnovo postopka v zadevi vaše pokojnine, izreče, da se vam ustavi plačevanje pokojnine. Priznana vam je bila namreč pokojnina, zdaj pa je zavod izrekel, da se dovoli obnova in da se vam pokojnina ustavi.

Odgovor: V smislu določil Zakona o socialnem zavarovanju kakor tudi v smislu določb Zakona o upravnem postopku obstoji možnost obnove postopka tudi v zadevah socialnega zavarovanja. Tak postopek za obnovo se sproži lahko na zahtevo stranke, lahko pa tudi po službeni dolžnosti v škodo stranke, če se ugotovi, da obstoje v zakonu določeni pogoji za tako obnovo. Predvsem takrat, če se pojavi sum o pravilnosti ugotovljenega dejanskega stanja, na podlagi katerega je bila upravičencu priznana pokojnina. V takem primeru okrajni zavod za socialno zavarovanje izda odločbo, s katero dovoli obnovo postopka. Na podlagi take odločbe se začne nadaljnji postopek, da se v njem z izvajanjem vseh dokazov ponovno ugotovi, ali je bila odločba o priznanju pokojnine pravilna in, ali upravičenec izpolnjuje pogoje za doseg pokojnine. Vendar pa se s tako odločbo nikakor ne more

izreči, da se ustavi nadaljnje izplačevanje pokojnine. Tako odločba je v nasprotju z določbami 120. člena Zakona o socialnem zavarovanju, ki določa, da se v primeru obnove postopka do nove pravnomočne dokončne odločbe ne more ustaviti izplačevanje prejemkov iz naslova socialnega zavarovanja. Razen, kolikor ne gre za obnovo v smislu posebnih določb zakona o upravnem postopku.

Zato vam po našem mnenju v vsakem primeru pripada nadaljnja pokojnina, dokler ne bo obnovljeni postopek zaključen s pravnomočno odločbo. Do takrat pa lahko upravičeno zahtevate, da se vam pokojnina še nadalje izplačuje. Če ne drugače, lahko sprožite tudi upravni spor, pa bo sodišče naložilo Zavodu za socialno zavarovanje nadaljnje izplačevanje pokojnine.

RAČUNANJE OBDOBJA 1941—1945 V POKOJNINO

Vprašanje: Pred vojno ste opravljali samostojno javno službo. Kmalu po okupaciji pa ste to službo prenehali opravljati, ker zaradi svojega naprednega mišljenja in rodoljubnega zadržanja niste hoteli priseči okupatorju. Tako ste bili ves čas vojne, od 6. aprila 1941 pa do 15. maja 1945, nezaposleni in ste se preživljali z dohodki ženinega posestva. Mnenja ste, da se vam mora v računanje pokojninske dobe všteti tudi ta čas, v katerem sicer niste bili zaposleni, in da vam pripada pokojnina na osnovi višjega pokojninskega razreda.

Odgovor: Po našem prepričanju ste upravičeni, da se vam večje v pokojnino tudi čas, ko niste bili zaposleni, če ste prej opravljali javno službo, pa ste jo prenehali opravljati zaradi odpora proti okupatorju. Seveda boste morali dokazati, da ste prostovoljno prenehali opravljati svojo službo, da je okupator od vas zahteval, kaj naj storite, in da ste se zaradi svojega naprednega mišljenja sami, prostovoljno odrekli službi. V takem primeru, če boste s tem uspeli, vam bo tudi pristojni zavod moral ta leta vaše nezaposlenosti všteti v pokojninsko dobo.

V tem smislu že obstoji odločba Zveznega vrhovnega sodišča, ki se je postavilo na tako stališče na podlagi tožbe zoper pristojni zavod za socialno zavarovanje.

KRATKE NOVICE

● **BEOGRAD** — V osemletki »Branko Parač« na Senjaku v Beogradu so konec aprila odkrili spominsko ploščo narodnemu heroju Branku Paraču.

● **LJUBLJANA** — Ob občinskem prazniku občine Ljubljana-Rudnik je bila v Iškem Vintgarju odkrita spominska plošča na grobu neznanega borca, ki so ga Italijani živega sežgali. Predstavniki ZB so odkrili tudi spominsko ploščo blizu partizanske vasi Ustje in na grobnici pod Počivalnikom.

● **NOVA GORICA** — Dne 15. maja so v Novakih pri Cerknem odkrili spomenik 31 padlim borcem in šestim talcem ter grobnico 25 neznanih borcev. Slovesnosti se je udeležilo nad 2000 državljanov, povečini iz Gorenjske in Primorske.

● **KRANJ** — Krajevna organizacija ZB je v Britofu za proslavo petnajstletnice osvoboditve razvila svoj prapor, v Orehovljah pa odkrila spominsko ploščo Francu Kernu-Crnemu, ki je kot komandir VOS padel 9. septembra 1944 v Kamniku.

● **NOVA GORICA** — Na Šentviški gori so 15. maja odkrili spominsko ploščo padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja iz te vasi in bližnje okolice. Slovesnosti se je udeležilo nad 1000 ljudi.

● **IVANIČGRAD** — Ob petnajstletnici osvoboditve so odkrili spominsko ploščo padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja na osnovni šoli, ki nosi ime po nekdanjem učencu te šole Ivanu Grozaju. Med NOB je padlo ali bilo pobitih nad 90 učencev te šole.

● **LJUBLJANA** — Za Dan mladosti je bila v Unionski dvorani zaključna slovesnost »Pohoda ob žici okupirane Ljubljane«. Udeležencem pohoda so podelili po žrebanju za 3 milijone praktičnih nagrad. Med drugim so podelili spominske plakete tudi skupini tujih študentov, ki študirajo na ljubljanski univerzi in ki so se udeležili pohoda. Nagradili so tudi nekatere ekipe, ki so se posebno odlikovale. Po podelitvi nagrad je bil krajši kluturni program.

● **BJELOVAR** — Petnajstletnico smrti narodnega heroja Petra Biškupa-Vene so proslavili s tem, da so mu odkrili spominsko grobni-

co Pokojni narodni heroj je padel v zadnjih bojih za osvoboditev Jugoslavije.

● **CREPAJA** — V spomin na smrt šestih prebivalcev tega kraja, ki so jih med NOB pobili Nemci, so zdaj odkrili spominsko ploščo.

● **SIBENIK** — Konec aprila so v Sibeniku ustanovili Muzej narodne revolucije, ki je v stavbi Mestnega muzeja.

● **PROKUPLJE** — V vasi Bučič so odkrili spominsko ploščo padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja na dvorišču osnovne šole »Ratko Pavlovič-Čičko«.

● **KRUŠEVAC** — Pred kratkim so v stavbi osnovne šole »Nada Popović« odkrili njen doprni kip. Pri slovesnosti je bilo navzočih nad 2000 ljudi. Nada Popović je bila študentka prava. Aprila 1942 so jo Nemci v Kruševcu zaprli in jo mučili, toda borci Rasinskega partizanskega odreda so jo rešili iz bolnišnice. Avgusta 1943 je padla v boju z Nemci na Jastrebcu.

● **LJUBLJANA** — Na Krki so dne 5. junija letos, na dan občinskega praznika, odkrili spomenik padlim borcem. Popoldne je bilo tekmovanje koscev in grabljic ter veliko mladinsko zborovanje.

● **PRAGA** — V Libohošti so pokrajinske bojevniške organizacije dne 8. maja odkrile spominsko ploščo vsem padlim vojnim ujetnikom, ki so se vključili ob vstaji v krajevne bataljone tega mesta, se udeležili bojev aprila 1945, nato pa junaško padli. V skupni grobnici ležijo posmrtni ostanki nekdanjih pripadnikov odporiških gibanj iz Francije, Poljske, Jugoslavije in Češkoslovaške ter borcev Rdeče amade in NOVJ.

● **NIŠIČ** — Grafični zavod v tem mestu je dobil ime po znanem revolucionarju, nekdanjem grafičniku nikšičke tiskarne, Velisavu Ročenoviću-Koli. Ta je padel 1. 1943 v vasi Očevlje v Vzhodni Bosni kot namestnik komisarja bataljona v 5. črnogorski proletarski brigadi.

● **ZAGREB** — Na poslopju, kjer so natisnili leta 1940 junija meseca prvo številko »Vjesnika«, so 12. junija letos odkrili spominsko ploščo. »Politički vjesnik«, predhodnik današnjega »Vjesnika«, je bil glasilo CK KPH.

● **MARIBOR** — Osnovno šolo Tabor III so preimenovali v začetku letošnjega junija v »Osnovno šolo Slavka Štandrac«.

Za mlade bralce

ANDJELKA MARTIĆ

ZNAŠEL SE JE

OD USPEŠNO opravljene akcije je bilo minilo že več ur. V bosenski hišici sedi za široko mizo komandant partizanskega bataljona in s prstom obeležuje cesto na zemljevidu.

V kotu stoje nagneten nemški in ustaški ujetniki. Zaskrbljeno gledajo v komandantov obraz, ko da žele prebrati z njega, kakšna usoda jih čaka.

Na hodniku zadone okorni koraki in nekdo odločno potrka. Na komandantov »naprej« vstopi deček dvanajstih let. Poravna si rob prevelike vojaške bluze, si popravi jermen, se vzravna v pozdrav in vpraša ostro s svojim visokim, deškim glasom:

»Tovariš komandant, ali je med njimi kak majhen ujetnik?«

Ujetniki radovedno ogledujejo dečka in se zbegani spričo njegovega nerazumljivega vprašanja spogledujejo.

Ob pogledu na dečka se komandantu zjasni obraz. Rad ima tega fantiča, enega svojih najboljših borcev. Vstane, ovije roko okrog koščenih dečkovih ramen, ga strese in mu reče toplo:

»Spet nimaš sreče, fant moj. Ti so vsi veliki.« Potem se ozre na ogromne dečkove čevlje, privezane z vrvico na noge, se smeje skloni k njegovemu ušesu in tiho zamrmra:

»Kmalu bomo spet udarili na sovražnika. Potem nam tudi usnja ne bo manjkalo. Naradimo ti škorenjčke, kakršnih v naši brigadi še nihče ni nosil.«

Vojaček je zadovoljen. Pozdravi komandanta, potem pa ošine ujetnike z ostrim pogledom, rekoč:

»Veliki ste res, toda zlo, ki ga počenjate, je še večje!«

Deček s puško na rami hiti čez sadovnjak. Zroč za njim se komandant spomni, kako je ta deček pred dobrim letom s svojim tovarišem prišel v njegovo brigado.

»Kaj bi pa rada, junaka? Kaj je vaju prineslo sem?«

Dečka sta se zagledala v korenjaškega komandanta in njegove dolge, črne brke, ki so rahlo drgetale, ko je govoril. Potiskala sta drug drugega naprej, nazadnje pa sta spregovorila v en glas:

»Pištole prinašava... Pri vas ostaneva!«

»Počasi, fanta... Povejta vse lepo po vrsti in govori naj samo eden,« je rekel takrat komandant in pogled se mu je ustavil na manjšem, na Branku, ki je gledal pogumneje.

Sedli so na steptano travo in deček je jel pripovedovati:

»V naši vasi so Nemci. Esesovske čete. Včeraj so imeli nekakšno parado na livadi za vasjo. S Franjom sva se napotila tja,« in z roko je pokazal na dečka poleg sebe. »Po paradi se je neki oficir sprostil, ker je pritiskala huda vročina, ter pustil jermen s pištolo in bombo v avtomobilu, s katerim se je bil pripeljal. Tako sta storila še dva. Potem pa so sedli pod drevo. Poslali so po pijačo. Zejen je bil tudi šofer, izstopil je iz avtomobila in pustil vratca odprta. Zame in za Franja se nihče ni zmenil, saj se je zmerom sukalo vse polno dečkov okrog njih. Tako sva se nemoteno približala avtomobilu, pobrala jermena in jo ucvrla v bližnji gozd...«

Prišel je divizijski kurir in odgnal ujetnike. Komandant se je zdrznil in pretrgal spomin na Brankov prihod v partizane. Sa-

mo nasmehnil se je še in ne da bi opazil, da govori naglas, dejal:

»Čevljev pa še nikoli ni imel po nogi!«

Drugi dan je šel Branko v patroljo, proti vasi, kjer se je bil vgnezdil sovražnik. Noč je bila polna mesečine, ki je zalivala cesto s srebrno svetlobo. Branko in njegovi tovariši so hodili previdno, neslišno so stopali drug za drugim. Bilo je tiho, ko da daleč naokrog razen njih nikogar ni. Toda ta mir je bil varljiv. Nenadoma so zadoneli v noč strelji. Partizanska patrolja je naletela na zasedo. Boj je bil kratek. Tokrat Branko ni imel sreče. Njegovi tovariši so jo ubrali za ustaši, on pa se je zapletel v robidovje. Tega nihče izmed njih ni opazil. In vtem ko se je s težavo otreasal bodeče gošče, sta ga zgrabili dve roki.

»Ali sem te ujel, tiček?« mu je siknil nekdo naravnost v uho. Groza je spreletela dečka. Počasi je obrnil glavo in zagledal v mesečini srdite oči in ostudno skremžena usta. Na kapi se je svetlikala zlohotna črka »U«.

Kmalu ga je ustaš privlekel do pritlične hišice, iz katere je skoz okence migotala svetloba petrolejke. Ustaš ga je potisnil v izbo, kjer je sedel za mizo ustaški oficir, ki je kriknil z ostrim, neprijetnim glasom:

»Kakšno revše si mi pa prignal?«

Ko je opazil na dečkovi glavi partizansko čepico z rdečo zvezdo, se mu je obraz besno, porogljivo in divje spačil.

Branko je buljil v tega človeka. Groza ga je spreletavala spričo njegovih srepnih oči in stisnjenih pesti, toda na vso moč si je prizadeval, da bi se pomiril. Neprilavljnjen ne sme čakati na prvo sovražnikovo vprašanje. Ko se je pomiril, je pogumno pogledal ustaškemu oficirju v oči.

»Kje so partizani?« se je zadrł oficir nanj, držeč revolver v roki.

»Povsod,« je odgovoril Branko naivno.

Oficir je pobesnel. Mar se mu bo ta otrok posmeval? Vstal je, stopil k Branku in ga neusmiljeno zlasal.

»Mar misliš, pasji sin, da imaš opraviti s tepcem?« je siknil dečku v obraz. »Koliko imate topov in mitraljezov?«

»Nisem jih štel.«

»Bridko boš obžaloval, pasji sin, da tako govoriš z menoj!« se je jezil ustaš, stopicajoč po tesni izbi. »Kaj ste počeli na cesti?«

»Sprehajali smo se,« se je ponorčeval Branko in krepka zaušnica je zapustila sledove na njegovem licu.

»In na sprehod pojdeš, kamor se nisi nadejal,« je siknil ustaš in ukazal tistemu, ki je bil dečka prignal:

»Odženi in ustrelj ga v prvem jarku. Zakopati ga ni treba, krokarji naj ga razkljujejo!« je kriknil v pričakovanju, da bo videl na Brankovem obrazu učinek svojih besed.

Toda deček se ni ganil. Nobena mišica njegovega obraza se ni zganila. Saj je že nič kolikokrat gledal smrti v oči!

Ustaš je besnel. Poklical je stražarja v kot in mu pošepnil nekaj besed. Branko je slišal samo dve: »Odženi ga!«

Odšla sta v jasno pomladno jutro. Hladna rosa se je svetlikala v travi in cvetju, daleč tam na vzhodu pa je tenka rdeča nit napovedovala sončni vzhod. Napotila sta se po cesti, ki je držala čez hrib in naprej skozi visok gozd. Molčala sta. Branko je mislil na tovariše, ki se pripravljajo na novo akcijo, vtem ko njega ženo, da ga ustrelje. Ne, zdaj ne potrebuje več škorenjčkov, ki mu jih je obljubil komandant.

Ko sta prehodila dva, tri kilometre, mu je bilo jasno, da ga ustaš ne bo ustrelil, marveč da ga nekam žene. Prevzelo ga je novo upanje. Ustaš mu je nekajkrat nastavil puško na hrbet in kriknil: »Zdajle sprožim.« toda deček se ni več bal.

Krenila sta po bližnjici. Divji bosenski lepoteč gozd je dišal po mladih listih in cvetovih šipka, sramežljivo cvetočih v grmičevju. Od vseh strani je odmevalo ptičje žvrgolenje. Ob poti je žuborel bister studenček. Ustaša je nenadoma zažejalo. Velel je Branku naj se ne gane, sam pa je stopil k studenčku, pokleknil in jel hlastno piti studenčnico. Tedaj je Branku šinila v glave misel: zbežati! Toda tu je tudi njegova puštica, ki mu jo je bil ustaš prejšnji večer iztrgal. Puškice ne sme pustiti! Branko bliskovito skoči, zgrabi puško in jo nameri na osuplega ustaša, klečečega ob vodi.

»Ali sem te ujel, tiček?« porogljivo ponovi besede, ki jih je izgovoril ustaš, ko ga je zgrabil, zapletenega v robidovje. — »Vstani!« krikne ostro.

Ustaš s težavo vstane. Z eno roko si briše brado, po kateri mu curlja voda, drugo

pa vzdigne. Nenadoma se nasmehne. Namigne Branku in pravi sladko:

»Glej ga no, fanta, kako se zna šaliti! To je nedvomno najbolj posrečena šala v tvojem življenju. Zdaj pa mi lepo vrni puško, dokler se ne razjezim!« vzklikne in zacepeta z nogami.

»Da se mi ne ganeš! Tvoja najbolj posrečena šala pa je bila, ko si me zgrabil!« pravi Branko srdito in zapodi ustaša naprej.

Branko spremeni smer poti. Ustaša žene po najbolj zaraščenem gozdu, da bi

»Da se mi ne ganeš!«

se ognil nezaželenemu srečanju. Zatopljen v radostne misli bi najraje na ves glas zapel. Ustaš obrne glavo in pogleda dečka. Videč, da se zadovoljno smehlja, se naglo obrne in krikne, da kar zadoni po gozdu:

»Puško sem!«

Osuplemu vojačku zadržti puška v rokah, pa se hitro znajde in krikne:

»Mir! Če ne boš hodil, kakor je treba, ti poženem kroglo v glavo!«

Ustaš obmolkne in zadrži korak, da bi zmanjšal razdaljo, udaril dečka in mu iztrgal puško. Toda Branko je oprezen. Spoznal

je ustašev naklep in zato drži prst na sprožilcu. Ustaš se spet naglo obrne in Branko ne utegne več premišljati. Pred seboj vidi spačen obraz ustaša, pripravljenega na skok. Hipoma mu postane jasno, da bo ustaš napel vse sile, da se ga znebi. In Branko pritisne na sprožilec in zaključi ta mučni boj.

»Mar naj se še naprej ubadam s teboj, razbojnik! Navsezadnje te tako ali tako čaka plačilo za zločine, ki si jih storil!«

In Branko si globoko oddahne, vzdigne puško na rame in krene proti svoji enoti.

Prevedel Jože Zupančič

PARTIZANSKA IMENA

Kako je bilo, ko je prišel novinec k partizanom in postal tudi sam partizan — o tem nam lepo pripoveduje tovariš Ante Novak v svojem spisu »Kako smo doživljali partizanstvo« (Slovenski zbornik 1945):

»Ko si stopil pred komisarja, si mu povedal, kdo si in od kod, potem je nastala prelomnica v tvojem življenju. Pokopal si se, nehal si živeti, zaživel je nov človek, partizan. Moral si si nadeti nelegalno ime, da bi zabrisal vse sledove za seboj, da ne bi organizacijske mreže izpostavljali nevarnosti odkritja, da bi svojce čimbolj obvaroval preganjanja. Vsa zarotniška pot do komisarja je s svojo romantičnostjo tako učinkovala, da ni prav nič čudno, da so se partizani odločili za imena Lev, Ris, Panter, Medved, Hrast, Silni, Smeli, Črni, Blisk, Strela. Sicer pa — če se je novinec odločil za kakšno krstno ime, mu je komisar največkrat odgovoril: »Dušan — ne moreš! Ga že imamo!« — »Ivan? Tudi ne!« — »Janez? Tudi ne!« — »Jaka? Tudi ne, Jako imamo v drugi četi!« Dovtipov pri tem ni manjkalo. Skupina novincev se je pogovarjala o Etiopcih in o Hajle Selasiju. In ko so se morali odločiti za imena in so bila že vsa »zasedena«, je tovariš zamahnil z roko in dejal: »Bom pa Hajle!« Njegov prijatelj pa je brž dostavil: »Jaz pa Selasi.« Hajle je padel, Selasi je major in bo ostal do smrti Selasi...«

Iščemo podatke

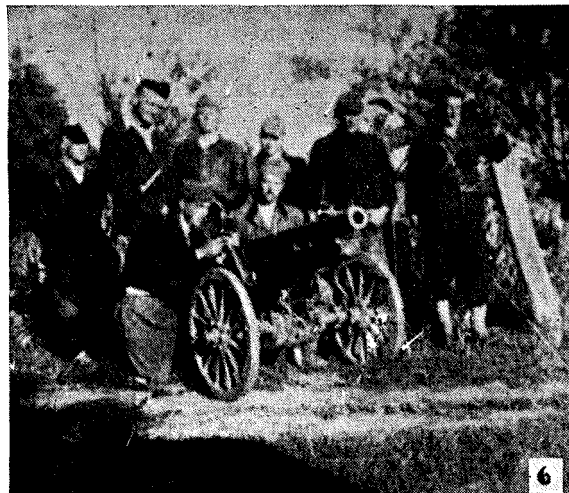
?

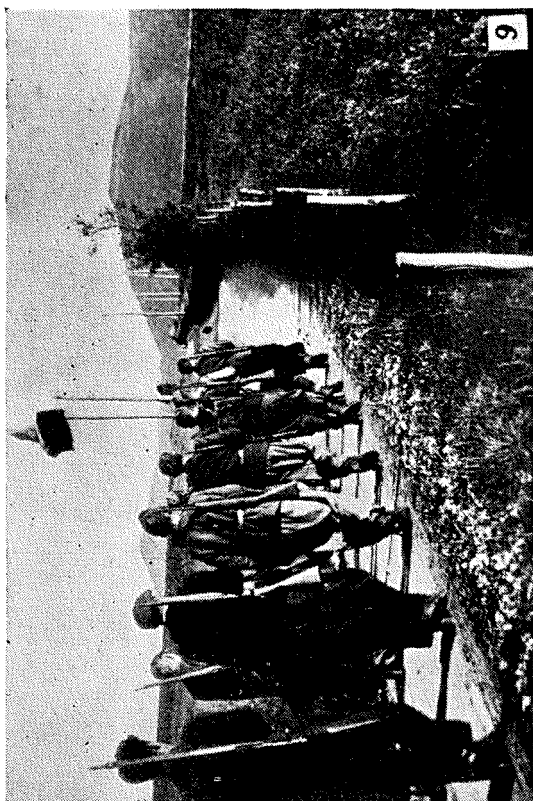
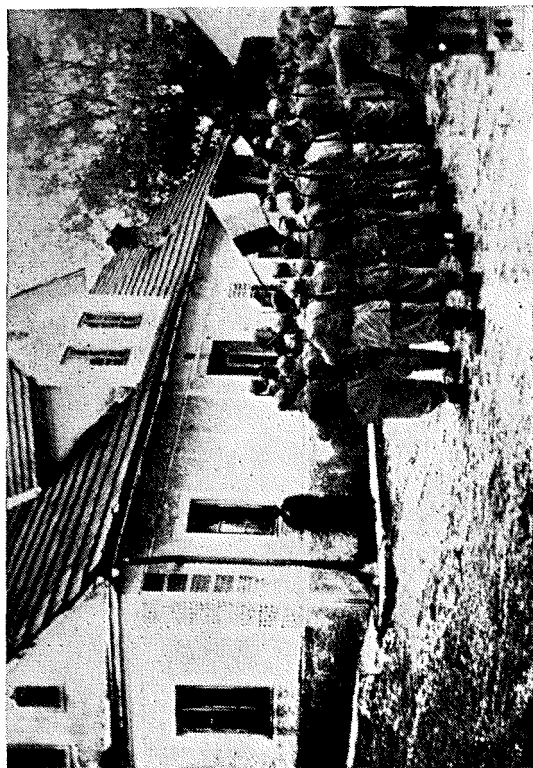

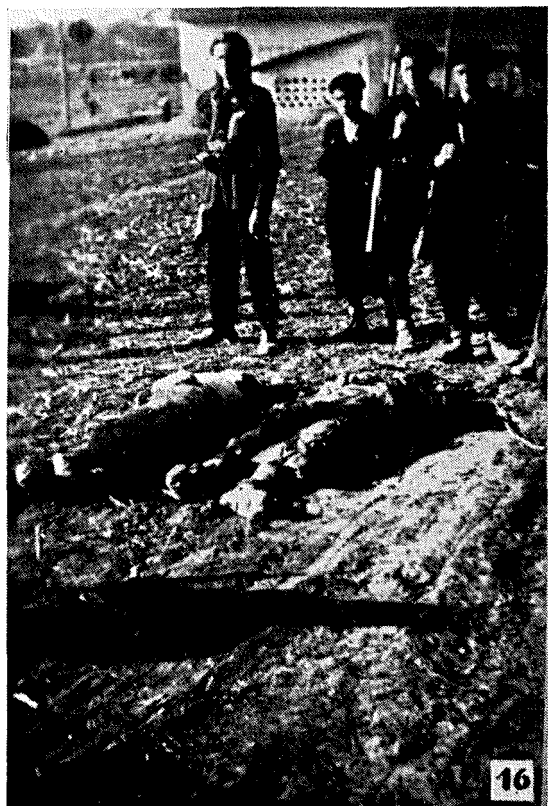
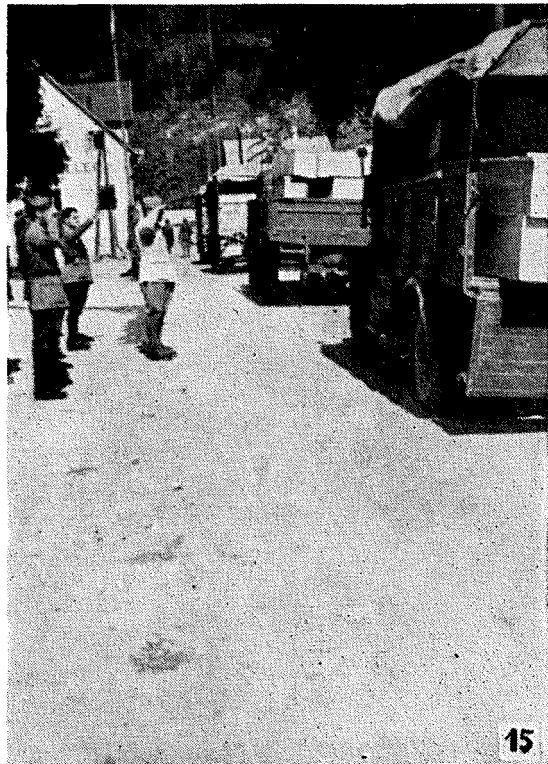
Objavljamo nekaj posnetkov iz zbirke nedokumentiranih fotografij Muzeja narodne osvoboditve. V pripravi za tisk je namreč druga knjiga Zbornika fotografij, ki bo zajel obdobje od jeseni 1942 do jeseni 1943. Za objavljene posnetke ima muzej pomanjkljive podatke. Prosimo bralce, da nam posredujejo o fotografijah katerikoli podatek, predvsem pa ime enote ali organizacije čias, kraj, ime, na oseb in njihove tedanje funkcije, kdo je fotografiral.

Podatke pošiljajte na Uredništvo »Borca« ali na Muzej narodne osvoboditve pri Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja Celovška št. 23, Ljubljana.

BOREC

1960

ŠT. 9

VSEBINA 9. ŠTEVILKE

Gre za vzbujanje vesti človeštva (Vida Tomšič)	361
Auschwitz (Lojze Krakar)	365
Sestanek ob največjem spomeniku žrtev nacizma (Mima Zupančič)	366
Zadeva: zbirka lobanj (Edward Crankschaw)	368
Eichmannovi zločini v Sloveniji (Tone Ferenc)	370
Kdo je pomagal Eichmannu in njemu podobnim	371
Zadnji dnevi taborišča v Reniciju (Lojze Bukovac)	372
Darilo otrokom	374
Začele so se priprave na proslavo 20. obletnice vstaje (F. Š.)	375
Na svidenje na Vojskem . . . (Stane Škrabar ml.)	376
Molek (Mile Pavlin)	378
»Kdor bo kdaj stopil v to samoto, naj se zamisli...« (Andrej Pagon-Ogarev)	381
V ustaškem gnezdu (Ivan Hariš-Gromovnik)	386
Vstaja v Emilij in Romagni (Polde Vrbovšek)	390

OKNO V SVET

Barikade v Genovi so združile italijanske antifašiste (Miran Ogrin)	393
Vihar v Kongu (Jože Sircelj)	395
Politična ura pri komisarju Kamenu (Vlado Stopar)	397

MIMO NAŠIH KNJIŽNIH IZLOŽB

Dr. Metod Mikuž: Pregled zgodovine NOB v Sloveniji	398
Knjiga o atomih in atomskih orožjih	399

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV

Več pozornosti problemom šolanja (M. P.)	400
Kaj pa v Goriških Brdih — kdaj bodo postavili spomenik (F. Š.)	401
Knjiga o pravicah udeležencev NOB	401
Zahvala (Branko Hus)	401
Diskriminacija (F. Š.)	402
Za enako delo — enako priznanje (Mile Pavlin)	402

PRAVNA POSVETOVALNICA 404

KRATKE NOVICE 405

ZA MLADE BRALCE

Mimo zased čez cesto (Franjo Godec)	406
Nekaj zabavnih	407

Revija »Borec« izhaja mesečno. Izdaja jo Glavni odbor Zveze borcev NOV Slovenije — Založba »Borec«, Ljubljana, Titova 17, direktor Milan Škerlavaj-Petrač. — Revijo urejuje uredniški odbor: Mitja Ribičič, Tone Fajfar, Milan Škerlavaj-Petrač, Jože Štok-Korotan, Jože Bertonec-Marjan, France Sušteršič in Mile Pavlin. Glavni in odgovorni urednik France Sušteršič. — Rokopise pošiljajte Uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Trg revolucije št. 1, poštni predal 195. Telefonska številka uredništva: 22 736. Posamezna številka revije »Borec« stane 80 dinarjev, letna naročnina je 600 dinarjev, polletna 300 din. Letna naročnina za tujino 1000 din. Naročnino pošiljajte na naslov: Založba »Borec« (za revijo), Ljubljana, Titova 17, poštni predal 195, ali na čekovni račun pri Narodni banki v Ljubljani 600-70 3-1195, naročniki v tujini pa na račun pri Narodni banki v Ljubljani 3180-000-74. — Rokopisov ne vračamo. — Kličej, tisk in vezava: CZP »Ljudska pravica«, Ljubljana.

OREVESTILO

Zavod »Borec« bo v letu 1960 izdal drugo, dopolnjeno izdajo knjige o Pohorskem bataljonu. Prosimo vse, ki bi lahko dali kakršnekoli zgodovinske podatke o bataljonu, kateri še niso bili navedeni v prvi izdaji knjige, da jih sporoče Zgodovinskemu arhivu SK ZKS v Ljubljani ali Muzeju NO v Mariboru, Ulica heroja Tomšiča 5. Zlasti prosimo za podatke v zvezi z enajstimi doslej nepojasnjenimi partizanskimi imeni članov Pohorskega bataljona. Gre za Stibo (morda Stefan), ki je po nekih podatkih bil doma iz Spodnjega Kašlja in je služil za hlapca pri Riciju, nadalje za Podeta, ki je bil baje doma iz Ljubljane, mitraljezec Silvo je bil morda doma iz Polja ali iz Ljubljane, k partizanom naj bi prišel skupaj z Rafalom, ki je padel na Pugledu. Partizan Bukva je bil doma verjetno z Dolenjskega, morda iz Velikih Lašč. Zagradca ali okolice Stične. Partizan Murči je bil verjetno doma iz Ljubljane, pred spopadom na Jančah je bil 14 dni pri Stanetu v zaščitnici, bo Jančah pa je šel nazaj v bataljon kot mitraljezec. Bil je srednje rasti in temne polti. Nikakršnih podatkov ni za naslednje partizane: Grom, Boj. Tone, Strateg in Karel. Partizan Nande naj bi bil doma iz Ljubljane in po poklicu mesar.

Večina naštetih je vstopila v II. grupo odredov med marcem in junijem 1942. leta, v Zdravkov all Jankov bataljon. Zlasti prosimo, da nam kakršnekoli podatke o njih sporočijo borci II. grupe odredov. V drugi izdaji knjige bodo namreč življenjski in slike vseh naštetih borcev Pohorskega bataljona.

Slika na naslovni strani ovitka, ki predstavlja Tromostovje v Ljubljani, je delo akademskega slikarja Franceta Slane.

Tromostovje je eden najlepših predelov Ljubljane, ki je bila med NOB srce osvobodilnega boja. Dne 1. decembra 1941 ob 19. uri je pred nekdanjo veleblagovnico Maver, katere lastnik je bil znani nacistični eksponent, počila petarda. Italijanski vojniki so začeli vsevprek streljati in so ubili dve, teže ranili pa eno osebo. To se je zgodilo v neposredni bližini Tromostovja. 8. februarja 1942 se je udeležilo tiste demonstracije pred Prešernovim spomenikom nad 100 mladincev in mladink, ki so položili ob vznožje spomenika več vencev, enega izmed njih tudi s slovensko trobojnico. Vojaki so jih obkolili in začeli pretepati s nožnimi koniti, dve skupini na so zaprl. Tako je ljubljanska mladina počastila obletnico smrti pesnika Fr. Prešerna. V noči med 30. aprilom in 1. majem 1943 pa je bila na zvoniku frančiškanske cerkve, ki stoji blizu Tromostovja, izobešena slovenska zastava na veliko izso fašističnih okupatorjev. Zastave niso mogli sneti vse dopolndne.

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Številka 9 — Letnik XII — September 1960

Ljub. št. 44071/1

Gre za vzbujanje vesti človeštva

(Iz govora tovarišice Vide Tomšič na proslavi v Begunjah na Gorenjskem dne 17. VII. 1960.)

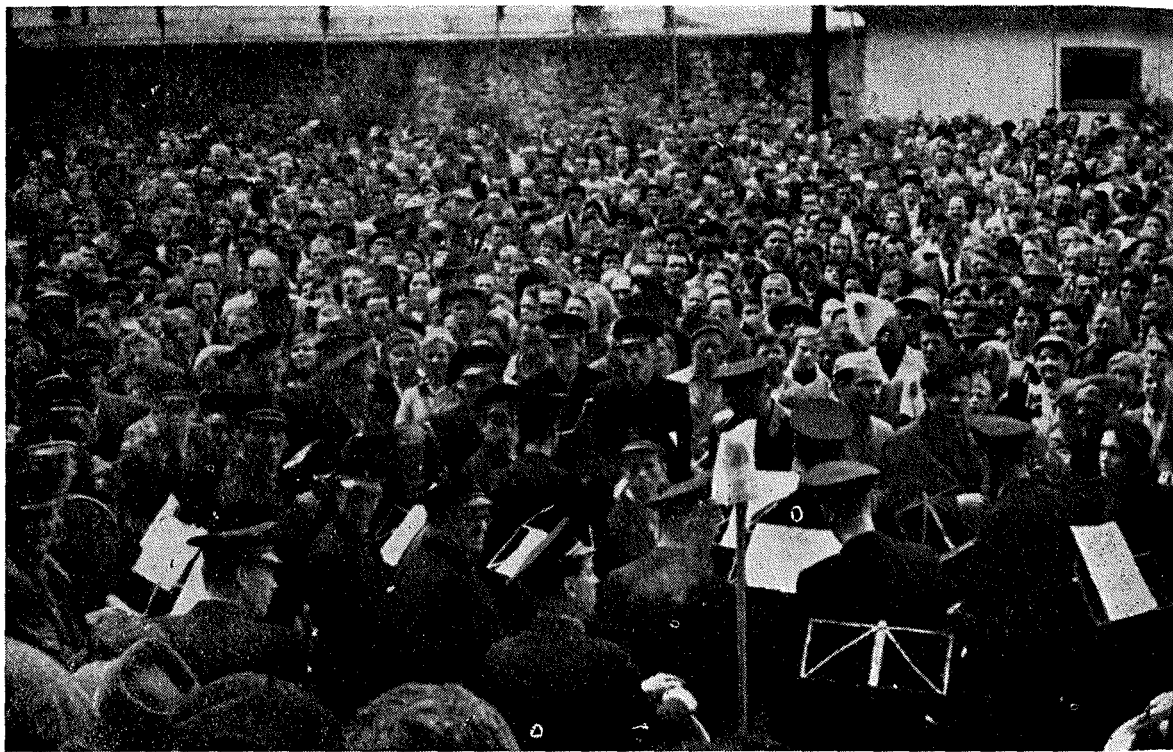
ČLOVEKU zmanjkuje besed, ko ob tem spomeniku nacističnega divjanja v mislih ponovno doživlja strahote, ki so se tukaj dogajale. Dvanajst tisoč ljudi, med njimi štiri sto pet otrok, je v štirih letih šlo skozi Begunje v smrt v Drago, v trpljenje in večinoma v smrt v taborišča. Toda kljub tej visoki številki je to le drobec strahot, ki so se dogajale v ječah in taboriščih, ki sta jih tretji rajh in fašistična Italija posejala od Afrike do severnih polarnih krajev. O obsegu te fronte priča skromna številka o tem, da je danes še živih ena tretjina članov ZB, ki so šli skozi zapore in taborišča.

Posebnost druge svetovne vojne ni bila samo modernizirana vojna tehnika, izboljšani način uničevanja sovražnika na bojnem polju. Posebnost druge svetovne vojne je bila v nezaslišanem množičnem terorju, v zlorabi znanstvenih in tehničnih metod za množično uničevanje narodov. Najprej je s takimi metodami fašizem in nacizem v Italiji in Nemčiji zagotovil slepo poslušnost svojih državljanov, ki jih je prestrašene še zaslepil z iluzijami o posebnem poslanstvu njihove nacije in rase. S tako nahujskanimi in z najmodernejšo tehniko opremljenimi podivjanimi tolpmi se je fašizem lotil uresničitve načrtov, ki se nam zdaj zdijo kot blodne sanje ponorelih megalomanov, toda so pred 20 leti pahnile človeštvo v morijo, kakršne ni poznala vsa dotedanja zgodovina. 52 milijonov mrtvih, od tega 27 milijonov vojakov, padlih na frontah, in 25 milijonov civilnega prebivalstva, ubitega

v zaledju, sistematično uničenega v taboriščih, to je strašna bilanca druge svetovne vojne.

Ni bil slučaj, da so državniki vodečih evropskih držav s svojo oportunistično münchensko politiko omogočili, da je Hitler postal strah in trepet človeštva. Dolga leta so gojili iluzijo, da jim bo fašizem pomagal obračunati z naprednimi težnjami delovnega ljudstva v Evropi in da bo služil kot udarna pest proti takrat edini socialistični deželi — Sovjetski zvezi. Iste nade je gojila tudi monarhofašistična vlada stare Jugoslavije. Toda Komunistična partija Jugoslavije je nenehno in dosledno razkrivala pravo lice nacizma in fašizma, pripravljala je delavski razred in delovne ljudi Jugoslavije na uporen boj proti fašistični nevarnosti, jeklenila je borce za odločilen spopad, organizirala je močno antifašistično gibanje.

Nasproti poskusom, da bi v XX. stoletju z najmodernejšo tehniko, z znanstveno natančnostjo uničili vsak napredek, vsak svoboden vzgib človeka, je Komunistična partija Jugoslavije vzgajala proletarsko razredno internacionalistično zavest o nujnosti in pomembnosti odločnega odpora in boja proti vsem tem nečloveškim načrtom, vsajala je v delovne ljudi spoznanje, da nikakršna sila ne more zaustaviti nezadržnega družbenega razvoja, v katerem morajo zavestni delovni ljudje postati gospodarji svoje usode, v katerem mora moderna tehnika človeka osvobajati, ne pa ga zaslužnjevati.

Dne 17. julija t. l. se je v Begunjah na Gorenjskem kljub slabemu vremenu zbralo okrog 10.000 ljudi na proslavi 15. obletnice osvoboditve. Med njimi je bilo največ bivših političnih zapornikov,

Tako se je mogla že v prvih dneh okupacije pri nas razviti tako totalna vojna proti okupatorjem in njihovim pomagačem, kakor se je razen v Sovjetski zvezi razvila v malokateri deželi. Nočemo s tem zanikati ogromnih žrtev, ki so jih dali evropski narodi v drugi svetovni vojni, vendar je dejstvo, da so se narodi Jugoslavije pod vodstvom svoje Komunistične partije, zbrani v Osvobodilni fronti, zavestno dvignili v obojen upor, ki je prerasel v vstajo.

Fašističnim okupatorjem tudi niso pomagale zločinske bande domačih izdajalcev — četnikov in ustašev, bela in plava garda, s katerimi se je hotela domača gospoda udinjati tujcem v boju proti lastnemu ljudstvu. Njihovo izdajstvo je samo razkrivalo globoke korenine fašizma in utemeljevalo nujnost povezanosti osvobodilnega boja z revolucionarnimi spremembami družbenega sistema. Narodnoosvobodilna vojna je zato bila globoka ljudska socialistična revolucija, v kateri je delovni človek osvobajal svojo deželo za sebe.

Izseljevanje prebivalstva in teror nad njim, ki naj bi bil zastrašil upornike, jim odrezal zvezo z ljudstvom, uničil zaledje partizanskim enotam — vse to je le številčno in moralno krepilo naš upor. Odločnost in vztrajnost naše borbe pa je dejansko preprečila okupatorju njegove zločinske načrte o popolnem uničenju slovenskega in drugih jugoslovanskih narodov.

Zato se je v koncentracijskih taboriščih: Auschwitz, Dachau, Buchenwald, Mauthausen, Rawensbrück, Banjica, Jasenovac, Gradiška, Rab in Begunje, katerih imena so postala pojem za nečloveške zločine, dogodilo, da interniranci iz Jugoslavije niso umirali kakor klavna žrtev, marveč kot borbeni odred. Interniranci in zaporniki iz Jugoslavije so se v vseh teh moriščih čutili povezane s svojo domovino, s partizansko borbo v skupni fronti.

Ni slučaj, da je med drugimi tudi poljska književnica Szmaglewska v predgovoru k svoji knjigi o taborišču Oswiencim-Birkenau to opazila in napisala. Tam pravi:

internirancev in deportirancev, ki so pred poslopjem nekdanje nacistične mučilnice obudili spomine na čase trpljenja. Slika nam kaže množico med govorom tovarišice Vide Tomšičeve

»Nisem bila v Jugoslaviji, toda sodim, da je to prekrasna dežela, ker so Jugoslovani znali v strahote koncentracijskih taborišč vnesti toliko lepote. V Oswiencimu je bilo mnogo narodnosti, in vsaka se je pokazala taka, kakršna je bila, brez kakršne koli narejenosti, gola v svoji resničnosti, s svojimi odlikami in napakami... Toda jugoslovanske žene so predstavljale svojo deželo najlepše... Ne vem, zakaj so vse imele tako stališče, tako ponašanje, da jih Nemci niso nikdar in ob nobeni priliki mogli spraviti ob njihovo človeško dostojanstvo. V taborišče so vnesle ponos in junaštvo.« (Szmaglewska: Dim nad logorom Birkenau.)

In ko pretreseni stojimo pred drobnimi zapisi o duševnih in telesnih stiskah, v katere je človek pregnal človeka, ko se zamišljamo v strahotne številke ubitih, mučenih, uničevanih na najgrozovitejše načine, v trpljenje, v muke milijonov in milijonov mož, žena, mater in končno v načrtno uničevanje majhnih otrok, raste z nezlomljivo silo odpor proti vsem poskusom, da bi se

vrnili ljudje in časi, ki so povzročili taka divjanja. Z vznemirjenostjo in budno spremljamo pojave oživljanja fašizma, poskuse, da bi komaj po petnajstih letih od konca druge svetovne vojne še isti ljudje, ki jim poraz ni izbil iz glav rasističnih idej o »Herrenvolku«, pridobili mladino, zaledje za nove pohode po svetu! V Zahodni Nemčiji se zopet krepi neonacistično gibanje, nacistični in fašistični elementi poskušajo dvigati glave v Avstriji in Italiji. Še so dežele, kjer najdejo vojni zločinci varno zatočišče.

Ti pojavi so posledica politike prikrievanja preteklosti pred lastno mladino, zamolčevanja fašističnih zločinov, toleriranje dejavnosti vojnih zločincev, ki so še vedno v vladi, vojski, sodstvu, na vodečih mestih v javnem življenju Zahodne Nemčije. Pravkar smo bili priča čudnemu in težko razumljivemu poskusu, da bi vznemirili mednarodno javnost s postavljanjem vprašanja o zakonitosti postopka proti vojnemu zločincu Eichmannu, človeku, ki ima na vesti mili-

S proslave v Begunjah: ganljiv prizor ob grobovih padlih talcev

jone in milijone življenj. Resnično lahko le zahtevamo, da pridejo pred zakonita ljudska sodišča zločinci, ki še danes uživajo zaščito raznih dežel po svetu.

Naši spomeniki in muzeji, naše spomin-ske proslave, naj odkrivajo naši in mladi generaciji vseh dežel, kam je mogel v XX. stoletju zavesti človeka fašizem, ki je gojil blazne ideje o veličini enega naroda na račun drugih, ki je podpihoval mladino in ji vcepljal brezobzirnost do sočloveka, ki je naravnost gojil idejo in oblike izkoriščanja človeka po človeku. Ko danes skušamo ohraniti živ spomin na vsa ta dejanja in dejstva, nam ne gre le za maščevanje, ne gre le za pravično zahtevo, da z združenimi močmi poiščemo in kaznujemo vse vojne zločince. Gre za veliko več. Gre za vzbujanje vesti človeštva, gre za odpiranje oči o strahotah, ki jih ima lahko za posledico politika sile in nasilja. Gre za zmago v gigantskem boju za ustvaritev trdnega in trajnega miru, katerega zakleti sovražnik je fašizem.

Res so se danes odnosi sil v svetu popolnoma spremenili. V drugi svetovni vojni je doživela popoln zlom ideja o vladajočih in podjarmljenih državah in narodih. Mnogi narodi so se otresli tujega jarma, v vrsti

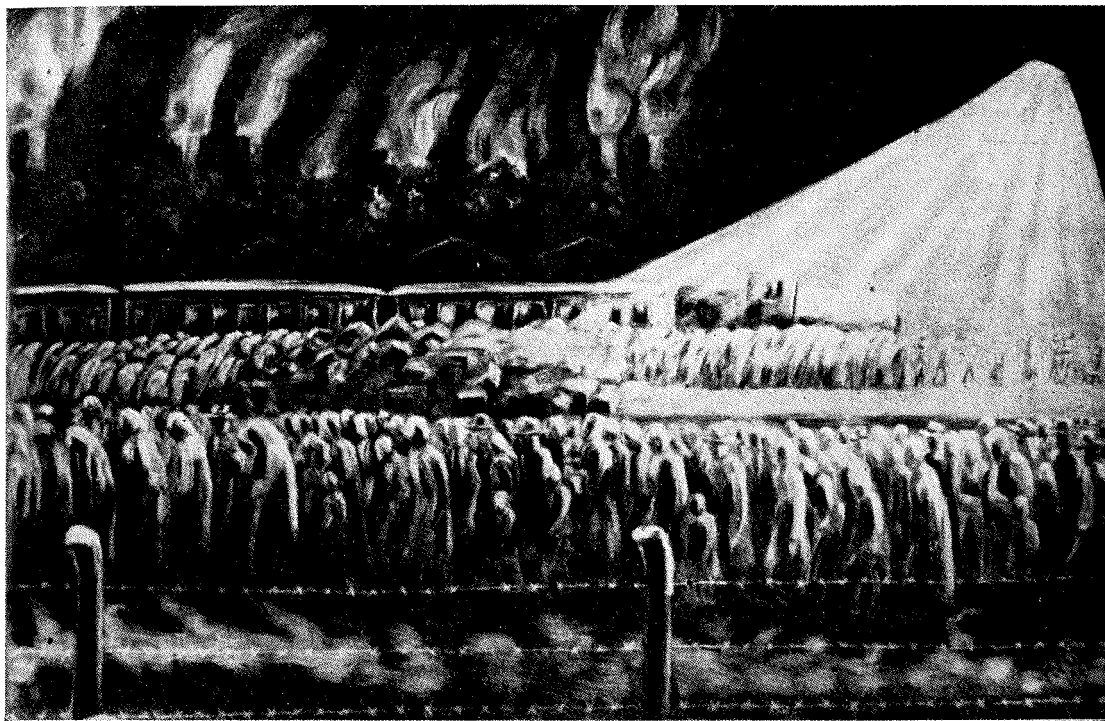
dežel je zmagal socializem, kolonialni sistem razpada, do včeraj odvisne dežele Azije, Afrike, Južne Amerike terjajo svoje enakopravno mesto v svetu. Socializem postaja svetovni sistem.

Epohalna znanstvena odkritja, moderna tehnika, osvajanje vsemirja — prepričljivo dokazuje ne samo preživelost vojn, marveč tudi to, da bi tretja svetovna vojna lahko pomenila fizično uničenje človeštva.

Zato narašča odpor proti vsem tistim pojavom, dogodkom, proti vsaki taki politiki, ki bi gradila na oboroževanju in pripravah na vojno. Miroljubna stremjenja delovnih ljudi širom po svetu najjasneje razkrinkujejo povezanost reakcionarne zunanje politike z reakcionarno notranjo politiko. Priprave na vojno pomenijo beg od reševanja notranjih problemov dežele, hujskanje k nasilnim rešitvam visečih mednarodnih problemov, omogočajo krepitev reakcionarnih sil. Zato je boj za mir, za aktivno koeksistenco, danes ofenzivna pot k zmagi socializma v svetu.

Proslavi v Begunjah sta prisostvovala tudi podpredsednik Zveznega izvršnega sveta Edvard Kardelj in predsednik Izvršnega sveta LRS Boris Kraigher

Janiny Tollik: Prihod v Auschwitz

LOJZE KRAKAR:

Auschwitz

*Tu se je smrt utrudila do smrti
in uresničil biblijski pekel.
Tu je zločin dobil sloves obrti
in milijone duš premlel v pepel.
Zdaj tu ostal je le še veter v travi
in zemlja in nebo. In pod večer
se nad grobovi v zvezdnati daljavi
prižgo milijoni lučk za večni mir.*

*Tu je vrvelo vele mesto nagih,
brezimnih sužnjev, ki nekoč od tod
odšli gradit bi slavaloke zmage
in čez ves novi svet krvavo pot.
Zato zemljan, ki sem pogledat pride
petero žrel ugaslega pekla,
zagleda v duhu strašne piramide
in zlate templje novega boga.*

*In zopet bi poet, naivni dninar,
najet slavil zločinca in zločin
in cinično oznanjal zgodovinar
prastaro laž iz novih zgodovín.*

*A za milijone teh, katerih kletev
še zmeraj tu kot črn oblak visi,
bi vedel le ta gluhonemi veter
in ta prekleta zemlja, ki molči.*

*Pijan od groze klet sem zgodovino
na tem največjem grobu vseh grobov,
jo klet, ker je učila svet zločinov
v imenu norih gesel in bogov,
preklet sem piramide in svetišča,
to laž o veličini — in vse nje,
ki so nadutost, kri in pogorišča
krstili za omiko te zemljé.*

*Ne, laž je Cezar, laž vse epopeje!
Resnica je neskončno bliže: tu.
O, naj prihodnost naših dni ne šteje
v življenjske dni človeškega rodu!
Najvišja veličina in resnica,
ki v njih sem videl in zaznal jo sam,
je v strašnem molku strašnega Auschwitza
in v hrabrosti, da te je tega — sram.*

Sestanek ob največjem spomeniku žrtev nacizma

V DNEH od 25. do 27. junija je zasedal v Domu kulture v Varšavi mednarodni komite za Auschwitz. Zasedanju so prisostvovali delegacije Anglije, Avstrije, Belgije, Češkoslovaške, Francije, Jugoslavije, Madžarske, Nizozemske, Poljske, SSSR, Izraela in Švedske (zadnji dve nista imeli glasovalne pravice, ker formalno še nista včlanjeni) ter nekaj gostov.

Prisotni smo znova z obžalovanjem ugotavljali, da se naši upi v trajen mir po vojni, ki smo jih gojili v taborišču, niso v celoti uresničili. Sla po gospodarski in politični premoči reakcionarnih vrhov, navajenih živeti na račun drugih, je neutešljiva in se brezobzirno igra z mirom ter s srečo in svobodo milijonov ljudi. Ta sla botruje vsem mednarodnim zapletom in pre-

livanju krvi, ki se po drugi svetovni vojni še ni ustavilo.

Potrebna je borba za mir, za prijateljsko sodelovanje med narodi. Potrebno je razkrinkavanje in kaznovanje vojnih hujskačev — med njimi je mnogo krvnikov iz druge svetovne vojne, ki niso še prejeli zaslužene kazni.

Del te pomembne naloge opravlja tudi mednarodni komite za Auschwitz. Na vrhu svojega programa ima zapisano: »Nikoli več Auschwitz!«, v programu pa štiri osnovne naloge, katerih izvajanje naj doprinese delček v skupno zakladnico borbe za mir:

Gojili in krepili bomo tovariško povezanost med vsemi preživeli interniranci Auschwitza, ne glede na narodnost, raso in vero ter ne glede na politično prepričanje; gojili in krepili bomo tovarištvo, kakršno se je skovalo v najhujših dneh v taborišču. Potrudili se bomo, da bo zlasti mlada generacija zvedela vse o strahotah, ki so jih počenjale fašistični krvniki v taboriščih in zaporih, da se bo zavestno borila proti novim poskusom uveljavljanja fašizma in proti vojni.

Pisana beseda, filmi, muzeji in druga izrazna bogastva naj bodo bolj kot doslej posvečena temu cilju.

Zločinci morajo prejeti zaslužen kaznen. Komite bo z vsemi silami še naprej odkrival njihova imena, bivališča ter skrivališča, zbiral dokazno gradivo proti njim in zahteval, da pridejo pred sodišče. Po pooblastilu bivših internirancev se bo komite boril tudi za gmotno odškodnino.

O vsem tem je bilo govora na varšavski seji IAK.

Doslej je bilo najuspešnejše delovanje komiteja na področju zasledovanja in razkrinkavanja bivših gestapovcev, katerih imena so bila strah in trepet taborišča Auschwitz. Pred leti je komite pripomogel k aretaciji in sodnemu postopku proti dr. Claubergu, ki je izvajal medicinske poizkuse na internirancih, nato pa so napolnili mape z dokaznim gradivom proti Eichmannu, zdravniku Mengeleju in dru-

Jerzy Adam: »Pesem«

Jerzy Adam: Pot v smrt

gim zločincem, ki so še na svobodi, nekateri celo na odgovornih položajih v Zahodni Nemčiji. IAK nastopa v imenu bivših internirancev kot tožnik ter zbira in organizira priče, česar ne bi nemška sodišča nikoli storila. Pod pritiskom javnega mnenja, ki ga prav tako pomagajo ustvarjati komite in v njem organizirane nacionalne sekcije, so nemške oblasti prisiljene ukrepati. Javno mnenje, je ugotovil komite, pa je z vsakim dnem bolj na naši strani, zato se nadejamo uspehov.

Nekaj uspehov je dosegel IAK tudi v pogledu izplačila odškodnin določenim kategorijam internirancev, predvsem tistim, na katerih so bili izvajani medicinski poizkusi, in tistim, ki so delali v I. G. Farbenwerke. Mi in še nekatere druge nacionalne skupine, zlasti SZ in Poljska, pa imamo slabe izkušnje glede priznavanja in izplačevanja odškodnin. Nemška država, kot kaže, vrši namerno diskriminacijo do internirancev nekaterih nacionalnosti. Jugoslovanska sekcija internirancev se je zato na svoji ustanovni skupščini v Beogradu postavila na stališče, da se kot poedinci ne bomo poniževali in moledovali za odškodnine, ki naj bi bile

milostno podeljene z določenim političnim namenom in ob namerni diskriminaciji. Vprašanje odškodnine prepustimo državi, ki naj presodi, kdaj in pod kakšnimi pogoji bo morebiti odškodnino zahtevala. Kakor vselej poprej tako se tudi zdaj zavedamo, da našega trpljenja ni moč plačati z nobenim denarjem.

V razpravi je bila podčrtana premajhna iniciativa komiteja za proizvodnjo kvalitetnih filmov, za opisovanje življenja v taboriščih, zlasti pa za razširjanje in prevajanje obstoječe literature. Zato so bile naprošene vse nacionalne sekcije, da pošiljajo komiteju vsa dela, ki se nanašajo na Auschwitz, hkrati pa naj vzpodbudijo umetnike, da bi med drugim črpali snov za svoje stvaritve tudi v življenju taborišč. Doslej je bilo izdelanih le nekaj skromnih filmov (film »Poslednja etapa« smo gledali tudi pri nas), nekaj več pa je doseženega na področju literature. Skoraj v vsaki deželi, kjer živijo preživeli interniranci Auschwitza, je bila napisana vsaj po ena knjiga s to tematiko; tudi pri nas je izšla knjiga »Preživela sem taborišče smrti«.

Nadvse uspešno propagandno in vzgojno delo oprav-

lja mednarodni muzej v Auschwitzu, za katerega žrtvuje poljska država precejšnje vsote. Dan za dnem prihajajo v muzej preživeli interniranci in njihovi svojci, šolska mladina, sindikalne in turistične skupine ter posamezniki iz raznih dežel. Povprečno si ogleda muzej okoli 300.000 obiskovalcev letno. Poleg internacionalnega muzeja je v zidanih stavbah, ki so se ohranile, dovolj prostora tudi za posebne nacionalne muzeje dežel, katerih ljudje so trpeli in umirali v Auschwitzu. Doslej sta uredili svoj muzej Češko-slovaška in Madžarska, pripravljata pa ga Vzhodna Nemčija in Sovjetska zveza. Pred našim odhodom na zasedanje komiteja nam je bilo v Beogradu pojasnjeno, da so v teku priprave tudi za ureditev našega muzeja. To je nujno! Tam zunaj človek še bolj močno začuti, da smo dolžni spregovoriti tudi na ta način. Prav posebno mi, ki imamo toliko povedati o borbi s fašizmom, prav mi, ki stojimo tudi po vojni v prvih vrstah borbe za mir. V tem smislu so nas vzpodbujali k čimprejšnji ureditvi muzeja tudi nekateri tovariši v privatnem razgovoru. Vse to je odvisno od naše aktivnosti.

Plenumu je bil predložen tudi načrt mogočnega spomenika, ki naj bi bil postavljen v Auschwitzu. Naši javnosti je deloma že znano, da je bil razpisan mednarodni natečaj za projekt spomenika. Razpisu se je odzvalo 685 umetnikov in arhitektov iz raznih dežel sveta, ki so na lastne stroške izdelali idejne osnutke in jih poslali mednarodni žiriji. Izbira je bila silno težavna, a končno so se le odločili; plenum pa je dal nekaj pripomb k osvojenemu projektu. Vsi načrti so začasno razstavljeni v muzeju v Auschwitzu. Prav zanimivo je bilo videti stotine raznih zamisli, ki ponazarjajo grozote taborišča smrti, kjer je noč in dan gorelo četvero krematorijev.

Tretji dan zasedanja je bil v pretežni meri posvečen sprejemu novega statuta in volitvam. Tu se je malo zataknilo. Kmalu bi morali postaviti na laž navdušene govore o trajnem tovarštvu, ne glede na narodnost in politično prepričanje. Z Julijo nisva poznali ozadja bitke okrog izbire generalnega sekretarja, zato nisva sodelovali v njej. Končno je bil z večino glasov izvoljen za predsednika vseučil-

liški profesor dr. Weiz iz Strassburga, za generalnega sekretarja dosedanji predsednik komiteja poljski književnik Tadeus Hluj, v odbor pa ugledni tovariši iz raznih dežel. V revizijsko komisijo je bila izvoljena tudi tovarišica Mima Župančič iz Ljubljane. Sedež komiteja je bil po sklepu zasedanja prenešen iz Dunaja v Auschwitz.

Na koncu moramo povedati še to, da smo bile Jugoslovanke na Poljskem zelo lepo sprejete. Zlasti prisrčno je bilo srečanje s tovarišicami, ki smo jih poznale še iz Auschwitza, tako z dr. Nulko Tetmajer, z Mavilko in drugimi. Pisateljica Szmaglewska, ki piše že tretjo knjigo o Auschwitzu, nam je osebno podarila svojo zadnjo knjigo s posvetilom, en izvod pa je dala za Ido Rebec iz Divače, s katero se je v taborišču še posebej spoprijateljila. Škoda, da je zasedanje trajalo vse tri dni od jutra do poznega večera, da smo imele premalo časa za tovariške pogovore in za ogled Varšave. Organizirano pa smo si ogledali Geto in znane gestapovske zapore, kjer smo pred spomeniki položili cvetje.

M. Z.

Zadeva: zbirka lobanj

Iz knjige angleškega pisca Edwarda Crankschawa »Gestapo« povzemo nekaj ugotovitev o zločinskem početju Heinricha Himmlerja.

V TEM KO je pripravljal ukrepe, katerih cilj je bil iztrebiti cele narode, je enako vneto in z neprimerno večjim navdušenjem mislil tudi na lastne koristi. Delovanje gestapa in SD, graditev plinskih celic in pobijanje vojnih ujetnikov, vse to so bile kratko malo rutinske policijske zadeve: neprijetne, iz dneva v dan ponavljajoče se stvari v življenju moža, ki si je bil zastavil nalogo, da bo preoblikoval svet tako, da bodo Nemci lahko živeli na njem. Izgraditev SS podrejenega inštituta za antropološke raziskave pa mu je bila posebno pri sr-

cu. Sklenil je bil pojasniti skrivnost arijskega porekla in premožni ljudje so dajali v ta namen na razpolago milijonske vsote, samo da bi veljali za Himmlerjeve prijatelje. Himmlerju je bila vojna s Sovjetsko zvezo sijajna priložnost, da se je lahko ukvarjal s primerjalno anatomijo. Vtem ko so se velikanske armade pomikale naprej po zamrznenih ravninah in se medsebojno uničevale, si je zastavil Himmler nujno nalogo organizirati zbirko lobanj židovsko-boljševiških komisarjev: lotiti se takšne naloge v Nemčiji je bilo nemogoče.

Zgodovina te zbirke lobanj, ki so jo shranili v Straßburgu, ko so se zavezniške čete čedalje bolj bližale mestu, je posredovala ko burka vzpodbudne momente v grozljivi drami procesov proti vojnim zločincem. Odredbe o zbiranju in čuvanju lobanj, ki jih je izdajal sredi podirajočega se sveta s svečano resnobo ta mož, ne da bi količjak pomislil, da počenja nekaj nenavadnega, nazorno osvetljujejo vrsto Himmlerjeve blaznosti. Poročilo direktorja anatomskega inštituta univerze v Straßburgu in predstojnika oddelka Himmlerjevega inštituta za obrambne znanstvene raziskave (Ahnenerbe) prof. Hirta je vredno, da ga tu v celoti navedemo.

»Zadeva: Zagotovitev lobanj židovsko-boljševiških komisarjev za znanstvene raziskave na državni univerzi v Straßburgu.

Skoraj od vseh ras in narodov imamo zbirke lobanj. Samo od Judov ima znanost na razpolago tako malo lobanj, da njihovo proučevanje ne zagotavlja nobenih izsledkov. Vojna na Vzhodu nam nudi zdaj priložnost, da zapolnimo to vrzel. V židovsko-boljševiških komisarijih, v katerih je posebljen zoprni, toda značilni podčlovek, imamo možnost dobiti otipljiv znanstveni dokument, tako da si priskrbimo njihove lobanje.«

Profesor Hirt potem poudarja, kako potrebno je ujeti židovsko-boljševiške komisarje žive, da lahko za to usposobljeni ljudje opravijo pred njihovo smrtjo znanstvena merjenja:

»Praktično si lahko brez težav zagotovimo te lobanje tako, da se obrnemo na vojsko z naročilom, naj vse židovsko-boljševiške komisarje v prihodnje izroče žive vojni policiji. Vojna policija pa dobi posebno navodilo, naj določenemu organu sproti poroča o številu in bivališču teh ujetih Židov in do prihoda posebne- ga pooblaščenca dobro skrbi zanje.«

Ko je bilo vse to opravljeno, so lahko nesrečneže pobili in važna zadeva je šla svojo pot:

»Po usmrtitvi Žida, čigar glave niso smeli poškodovati, mu jo je pooblaščenec odrezal in jo v posebni tekočini in dobro zaprti pločevinasti škatli poslal, kamor je bilo treba. Tam so na podlagi fotograf-skih podatkov o glavi lahko opravili primerjalne anatom-ske raziskave o rasni pripad-nosti, o patoloških pojavih lo-banje, o obliki in velikosti možganov in podobno.«

To je bil svet, ki je v njem živel Himmler. Mož je bil trd-no prepričan, da židovsko-boljševiški komisarji niso pol-novredni ljudje. Če so tuji di-plomati kdaj pa kdaj namig-nili, da meji njegovo početje na brutalnost, mu je bilo to povsem nerazumljivo. »Saj so vendar živali,« je rekel v takšnih primerih. In v njego-vih očeh so res bili. Rezati glave ruskim Židom in jih pošiljati v pločevinastih škatlah v Straßburg, to ga je motilo prav tako malo kakor poklic-nega patologa ubijanje živali v secirne namene. Kakor za živali so morali tudi za Žide dobro skrbeti, preden so jih pobili. Morda pa je to preve-liko poenostavljanje. Vsa po-ročila se strinjajo v tem, da so mučili Himmlerja strašni že-lodčni krči, tako da je včasih pobesnel in se zgrozil nad ne-ogibnostjo takšnih množičnih umorov. Iz vseh popisov tega sila natančnega moža pa je videti, da so njegovi želodčni krči izvirali prav tako malo iz konfliktov njegove vesti kakor iz boja z njegovim ču-tom odgovornosti. Težavna je bila odločitev o tem, kar je bilo neogibno. Ko pa je odlo-čitev padla, ni bilo več nobe-nega oklevanja.

V tem smislu je imel Him-mler vrhovno nadzorstvo nad grozljivimi poskusi na živih ljudeh, ki so jih delali pose-bej za to izbrani esesovski zdravniki in koncentracijskih taboriščih. Gestapo s temi poskusi ni imel nič opraviti. Ge-stapo je pošiljal samo pripor-nike, vse drugo pa so opravili poveljniki taborišč na nepo-sreden Himmlerjev ukaz. Da-chau je bil središče teh po-sebnih zverinstev. Toda po-dobne poskuse so delali tudi v drugih taborišč. Dr. Heiß-

Mumificirana človeška glava, ki jo je imel na mizi komandant taborišča v Buchenwaldu

keyer je napravil v Neuen-gammu vrsto poskusov na ži-dovskih otrocih, ki jih je okužil z bacili tuberkuloze, potem pa opazoval, kako so počasi hi-rali... dokler se niso pribli-žale zavezniške čete, da so morali otroke predčasno pobi-ti, da bi odstranili sledove Heißkeyerjevega početja. Da-chauski junaki so bili dr. Sig-mund Rascher, zdravnik nem-škega letalstva, strokovnjak za malarijo dr. Schillings in neki dr. Schutz, ki se je zani-mal za zastrupitve krvi. Sled-nji je z največjo vnmemo delal poskuse, katerih cilj je bil re-šiti življenje pripadnikom nemškega letalstva. Pripornike so brezobzirno uporabljali za ugotovitve, kaj se zgodi s

posadko letala, ko se znajde brez kisika v velikih višinah, ali če mora dolgo stati v lede-no mrzli vodi. To je pomenilo za posadke neogibno smrt. V Dachau so imeli poseben her-metično zaprt kamion, v ka-terem je bilo prostora za 25 mož in ki je imel ob straneh opazovalna okenca. Iz kamio-na so počasi črpali zrak, in si-cer tako dolgo, da so v njem zaprti priporniki podlegli mož-ganskim ali pljučnim krvavit-vam. Če pa je kdo ostal pri življenju, so ga navadno po poskusu ubili. Druge pripor-nike so posadili v korito, na-polnjeno z ledeno mrzlo vodo in jih pustili v njem tako dol-go, da so se onesvestili. Brž ko je temperatura pripornika

padla za eno stopinjo, so mu vzeli kri in jo preiskali. Eden izmed pripornikov je ostal živ pri telesni temperaturi 19 stopinj, večina pa je umrla pri 25 ali 26 stopinjah. Del tega poskusa je bilo obujanje navidezno mrtvih. Višinsko obsevanje, grelci in električna masaža niso zalegli, dokler esesovskim zdravnikom ni ši-

nila v glavo sijajna ideja, da bi uporabili živalsko toploto, za katero naj bi poskrbele ženske. Tako so našli novo uporabo za prostitutke in v ta namen so pripeljali na Himmlerjev ukaz v koncentracijsko taborišče več žensk. Edini Himmlerjev pogoj je bil, da prostitutke ne smejo biti nemške narodnosti.

cev v letu 1941. Ko sem pred kratkim pregledoval arhivsko gradivo v arhivu Muzeja NO v Mariboru, sem na vrsti dokumentov našel ime tega zločinskega zločinca. Tedaj je bil referent v Gestapu, vodil je 4. oddelek IV. B urada Državnega varnostnega glavnega urada (Reichssicherheitshauptamt). Že 26. aprila 1941 je v brzojavki 593/41 ukazal vodji izselitvenega štaba pri komandantu varnostne policije in varnostne službe za Spodnjo Štajersko SS-Hauptsturmführerju Hummitschu, naj za komandanta taborišča v Rajhenburgu pride »primeren član urada državne policije iz Gradca«. Ko so nato vlaki s slovenskimi izseljenci pošastno sopihali proti Srbiji ali Hrvaški, je komandant varnostne policije in varnostne službe za Spodnjo Štajersko SS-Standartenführer Otto Lurker sproti — za vsak transport posebej — brzojavno obveščal Eichmanna o številu izseljen-

Eichmannovi zločini v Sloveniji

IME zloglasnega zločinca Adolfa Eichmanna je zvezano z veliko grozo in trpljenjem prebivalstva dežel, ki jih je bila okupirala nacistična Nemčija. Še posebej je zvezano s trpljenjem in usodo madžarskih Judov, ko je ta zločinec spomladi 1944 zapustil svoje gnezdo na Kurfürstenstrasse v Berlinu in se naselil v hotelu »Majestic« v Budimpešti. Tu je trgoval z Judi in zahte-

val za njihovo rešitev ogromne vsote. Tako so odkupili lahko le okrog 2700 madžarskih Judov, medtem ko jih od skupnega števila 400.000 deportiranih iz Madžarske ni dočakala konca vojne niti ena četrtina. Uničili so jih največ v Osviencinu na Poljskem.

Eichmannovo ime pa ni zvezano samo z deportacijami in uničevanjem Judov, temveč tudi z deportacijami Sloven-

Der Kommandeur
der Sicherheitspolizei und des SD
in der Untersteiermark
Umsiedlungsstab - Referat III
Marburg, 17. Juli 1941

Handwritten: **Dringend! Sofort vorlegen!**
Handwritten: **17.7.41**

An den
Reichssicherheitshauptamt, Referat IV B 4
u. a. SS-Stabsf. Eichmann o. V. i. A.

Beitrag
Kurfürstenstr. 116

Beitrag: Umsiedlung in der Untersteiermark.

Am 17. Juli 1941 um 15.30 Uhr hat Transportzug Nr. 19 mit 541 Slowenen Marburg in Richtung Slavenska Posteca verlassen.

Der Transportführer wurde die wesentlichen Transportliste in zweifacher Ausfertigung mitgegeben. An Verpäckung führt der Zug 1000 kg Brot mit.

Die Slowenen haben Dinar 198.494,- mit. Es wird gebeten, die Dienststelle SS-Stabf. Dr. Fuchs von Abgang des 19. Transportzuges zu unterrichten.

gez. Lurker
SS-Standartenführer

S. d. H.

gez. E. Lurker
SS-Unterscharführer

Geheime Staatspolizei — Staatspolizeistelle Graz

Ausgegeben am Klass. Jahr Zeit		Kategorie Name für Eingangsnummer		Verfasser Zug. Dienst Jahr Zeit	
17.7.41	15.15	44 H. 26-2. Fernmelde-Hf.			
Hand	Hand				
4425		Telegramm — Funkbrief — Fernschreiben			

44 H. 26-2. Fernmelde-Hf. 15.15
AN DER HAUPTSTADT GRAZ, D. SP. U. D. SD. BEI DER
ZIVILVERWALTUNG IN DER UNTERSTIEIERMARK. — ZUGL. SS. STABF. DR. FUCHS.
H. I. I. D. C. H. — DESER STAPOSTELLE G. R. A. Z. —
BETRIFFT: PERSONAL FÜR DIE UMSTIEGUNG. —
DEZUG: SCHT. FB. NR. 4270 V. 24.4.41 AN DAS G. R. A. Z. —
BGR., Z. HD. 39. 0. STABF. DR. FUCHS I. C. H. —
SS. STABF. U. L. I. C. H. VON SS — LEIT — ANKOM. FÜR
BEI UNABHÄNGIG. ALS LAGERKOMMANDANT FÜR DAS II. KAMP
FÜR ZU ERRICHTENDE LAGER MUSS EIN BEZEICHNETER MITGLIED DER
STAPOSTELLE G. R. A. Z. DER DEN REF. RUEY. 3. DES
UMSTIEGUNGSTABES ZUGETHEILT IST, ARBEITSTELLT WERDEN. —

SSMA BGR. — GRAZ, A. B. A. 593/41 — REF. E. I. C. H. A. A. —
— 30. STABF. —

cev v transportu, o denarju in hrani, ki jo nesejo s seboj itd. Iz teh 32 brzojavk se lahko razbere, da so od 7. junija do 27. septembra 1941 iz Maribora in Rajhenburga odpeljali na jug s 33 transporti preko 15.000 Slovencev. In ko so v drugi polovici avgusta 1941 za nekaj časa ustavili pošiljanje transportov na jug, je Eichmann 21. avgusta z brzojavko 2802/41 sporočil Lurkerju, da bo po naročilu šefa IV. urada Državnega varnostnega glavnega urada čez nekaj dni prišel v Maribor. Zal pa se iz skromnega ohranjenega arhivskega gradiva ne da razbrati, ali je res prišel v Maribor ali ne. Že sredi septembra 1941 so spet nadaljevali z deportiranjem Slovencev na jug, oktobra 1941 pa začeli z izseljevanjem prebivalstva iz

posavskega in obsojalskega pasu v Nemčijo. O tem pa je arhivskega gradiva še manj. Že samo dejstvo, da so se na Eichmannovi mizi zbirale brzojavke o tem velikem nacističnem zločinu na Spodnjem Štajerskem in Eichmannova navodila zločincem v Mariboru ter dejstvo, da ga je spomladi 1944 Himmler postavil za komandanta varnostne policije in varnostne službe za Madžarsko, govori za to, da Eichmann v 4. oddelku IV. B urada Državnega varnostnega glavnega urada v tem času ni bil neke vrste navadna pisarniška moč, temveč ena od odgovornejših oseb. In ob tem dejstvu slovenska javnost, posebej pa še slovenski deportiranci, z vso upravičenostjo zahtevajo strogo kazen za tega zločincea. *Tone Ferenc*

Draganoviću, da izpolni važno nalogo v uradu »Ponova«, in da je ta pošiljal svoje žrtve v ustaška uničevalna taborišča? Je res ali ne, da je enemu izmed teh taborišč (Jasenovac) načeloval duhovnik-frančiškan Majstorović?

Ali je res ali ne, da je Pavelić še pred koncem vojne poslal Draganovića v Rim z nalogo, da izposluje podporo Vatikana vojnim zločincem — nacifašistom, jugoslovanskim in nejugoslovanskim?

Ali je res ali ne, da je Pavelić, ko je bežal iz Jugoslavije, peljal s sabo 30 kamionov zlata in dragocenosti, večidel odvzetih žrtvam — Židom in antifašistom, ki so bile umorjene v koncentracijskih taboriščih v Jugoslaviji?

Ali je res ali ne, da je Draganović ščitil beg Pavelića (človeka, ki bi bil lahko v krutosti dajal lekcije celo Eichmannu) v Italijo in iz Italije v Argentino, kamor je šel z drugimi vojnimi zločinci vred? Je res ali ne, da je bil Pavelić skrit v nekem rimskem samostanu in da je bilo tudi v drugih samostanih skritih mnogo vojnih zločincev, izmed katerih je bil nekdo, ki je umrl v cerkvenem kolegiju, celo pod lažnim imenom pokopan v Veranu?

Ali je res ali ni res, da je Pavelić, ko je umrl — lani, meseca decembra, v Madridu, v nemški bolnišnici — stiskal v rokah rožni venec, ki mu ga je bil podaril Pij XII. in še posebej blagoslovil Janez XXIII. Je res ali ne, da je bil nacistični vojni zločinec von Papen pred nekaj meseci sprejet v Vatikanu?

Ali je res ali ne, da je bil v Genovi poseben urad pod vodstvom duhovnika-fašista Carla Petranovića, katerega naloga je bila, da organizira tajna potovanja nacifašističnih zločincev čez morje?

Ali je res ali ne, da je duhovnik-fašist Draganović odpotoval po Eichmannovi aretaciji v Monakovo na Bavarskem, kjer se je sestal z nekaterimi člani bonnske vlade in z nekaterimi eksponenti skupin fašistične emigracije iz socialističnih držav?

Kdo je pomagal Eichmannu in njemu podobnim

PO ARETACIJI zločinca Eichmanna so začeli v naprednih krogih po svetu razpravljati, kdo je pomagal mnogim vojnim zločincem, da so tako poceni odnesli kožo in pobegnili pred roko pravice v zavetje mračnjaških varuhov v Španiji in Ameriki. Največ očitkov pri tem leti na Vatikan, katerega poglavarji tudi glede Eichmanna nimajo čiste vesti. O tem je nedavno spregovorila tudi napredna italijanska revija »Vie nuove«. Vatikanski »Osservatore romano« ji je takoj odgovoril: skušal je cerkvene poglavare oprati, toda brez dokazov. Kmalu nato je izšel v reviji »Vie nuove« nov članek, kjer je navedena cela vrsta dokazov o temni vlogi Vatikana v drugi svetovni vojni

Ali je res ali ni res, da je Pij XII. sprejel 10. maja 1944 zločinskega nacističnega generala Karla Wolfa, ki je bil šef Gestapa v Italiji, in zloglasnega polkovnika Dolmana, ko sta prišla k njemu prosit za pomoč, da bi prišlo do separatnega premirja med nacistično Nemčijo in zahodnimi državami, da bi se potem Nemčija lahko borila izključno »proti komunizmu«? Ali je res ali ni res, da je Pij XII. obsodil Rooseveltovo zahtevo, naj Nemčija brezpogojno kapitulira?

Ali je res ali ni res, da je zločinski nacist Otto von Watscher, bivši guverner Ukrajine, prišel po vojni k Piju XII. s poslanico, ki je zatrjevala,

da je »vsa nemška mladina, ne glede na veroizpoved, in vsa druga evropska mladina, ki se je borila na strani Nemčije, spoznala, da je moč samo v okrilju katoliške cerkve doseči ideale... pri katerih iskanju je padla Evropa«? Ali je res ali ne, da je isti Pij XII. dovolil objaviti to poslanico?

Ali je res ali ne, da je Pij XII. poslal predsedniku Zahodne Nemčije Heussu pismo, v katerem je rečeno, da je božja previdnost poverila nemškemu narodu poslanstvo, da brani krščansko civilizacijo pred »barbarskim Vzhodom«?

Ali je res ali ni res, da je vojni zločinec Ante Pavelić naročil jugoslovanskemu fašistu — duhovniku Krunoslavu

Zadnji dnevi taborišča v Renicciju

Osmi september 1943 je eden najpomembnejših datumov v zgodovini druge svetovne vojne. Takrat je namreč kapitulirala zavezniški se vojskujoča Italija, kar je pomenilo začetek konca fašistično-nacistične strahovlade.

Osmi september 1943 je hkrati pomenil veliko prelomnico v življenju neštetihi naših ljudi, ki jih je bil fašizem strpal v zapore in koncentracijska taborišča širom po Italiji. Partijske organizacije so jih že dolgo prej pripravljale na odločilni trenutek, da bi se rešili trpljenja za žicami in rešetkami ter z orožjem v rokah nadaljevali boj za dokončno uničenje fašizma.

Eno izmed največjih italijanskih taborišč je bilo taborišče v Renicciju blizu Arezza. Poglejmo, kaj nam o zadnjih dneh tega taborišča pripoveduje tovariš Lojze Bukovac, ki je bil kot interniranec sekretar partijske organizacije internirancev

PADEC Mussolinija v mesecu juliju 1943 nam je vžil novih nad v skorajšen konec fašizma in nacizma. Iz južnih krajev Italije — iz Ustice, Pisticcija in Liparskih otokov — so začeli preseljevati internirance in konfinirance v naše taborišče, iz česar smo sklepali, da jim tam doli trda prede in da se bliža konec vojne. Nismo si mogli misliti, da bo vojna trajala še skoraj dve leti.

Spričo take ocene položaja smo hiteli z organiziranjem borbenih enot. Naši vojaški in obveščevalni zaupniki so popisali vse internirance ter sestavili čete in bataljone, ki so jih razdelili v tri brigade. Popis je bil opravljen v največji tajnosti. Ob večerih smo postavljali straže, ki so imele nalogo, da budno pazijo na dogodke izven taborišča, da nas ne bi kaj presenetilo. Naše priprave so bile čedalje obsežnejše, tako da smo skoraj pozabili, da smo še vedno za žico. Če bi bilo v Renicciju toliko konfidentov, kot jih je bilo v Gonarsu, in če bi bil svetovni politični položaj tak kakor leta 1942, bi nas Italijani gotovo že vse polovili in pobili.

V takem stanju in razpoloženju smo dočakali 8. september 1943, ko je počil glas, da je Italija kapitulirala.

Ta dan je bil cerkveni praznik in taboriščni komite je dal nalogo našemu neoficialnemu pevskeму zboru, da proti večeru organizira večer partizanskih pesmi. Pevci so se zbrali v velikem številu in po taborišču so zaorile »Bilečan-

ka«, »Nabrusimo kose«, »Kosec koso brusi« in druge borbene pesmi. Mimogrede naj omenim, da je bilo petje partizanskih pesmi v našem taborišču poleti 1943 povsem običajna stvar in da se ob tem petju, ki smo ga priredili večkrat, niso obregali niti Italijani niti konfidenti niti razni previdni elementi.

Pevci so imeli dosti pomagacev in poslušalcev. Skoraj vsi interniranci so bili pri zboru. Nekaj pa nas je hodilo po »promenadi« — po poti, ki je bila speljana okrog barak. Bil sem ravno pri vratih glavnega vhoda, ko so italijanski stražarji ob zvokih radia pričeli metati v zrak puške in kape ter vpiti: »La guerra e finita!« Ustavil sem se, beseda je dala besedo — in radostni Italijani so povedali, da je pravkar poročal radio, da je Italija kapitulirala. Pevski zbor je prenehal s petjem, vse taborišče je radostno vzklikalo. Člani taboriščnega komiteja smo se takoj zbrali. Seje pa nismo in nismo mogli začeti. Prihajali so zaupniki ter zahtevali direktiv in pojasnil.

Vtem je prišel k meni, oziroma h komiteju, bivši kapo sektorja Kos z italijanskim majorjem. Sporočil mi je, da se je major obrnil nanj s prošnjo, naj bi napravil v taborišču red in mir, ker službojuči karabinjerji temu niso kos. Kos mu je odgovoril, da to lahko stori le taboriščno vodstvo OF. Predstavil mi je dobrodušnega majorja, ki je nervozno prosil, naj bi naredili mir v taborišču. Obljubil

sem mu, da bo čez četrto ure mir kakor vedno — ura je bila že pozna, bil je že trden mrak. Naprosil sem ga za razgovor naslednjega dne. Privolil je in odšel.

Takoj smo sklicali zaupnike barak ter jim rekli, da morajo biti vsi interniranci čez četrto ure v barakah.

Ljudje so se disciplinirano vrnili na svoja mesta. Iz barak se je slišalo samo veselo kramljanje in pogovarjanje o koncu internacije, o potovanju v domovino itd. Vsi smo bili veseli, da smo dokazali Italijanom svojo moč — moč organizacije, ki jo je večtisočglava množica ubogala.

Nato se je komite lotil dela. V baraki, kjer je bila šola za Dalmatince, smo imeli sejo skoraj do jutra. Sklenjeno je bilo:

1. Prihodnji dan organizirati miting.

2. Poslati odposlance h komandantu taborišča ter zahtevati:

da prevzamemo sami komando v taborišču in da nam spričo možnosti nemškega napada dajo orožje; da se nam dodeli radio za poslušanje novice; da italijanska komanda takoj vrne vse stvari, ki jih je zaplenila nekaterim internirancem.

3. Razpostaviti po taborišču naše straže; le-te naj nosijo kot razpoznavni znak triglavke, ki so jih že preje izdelali naši krojači.

Sestavili smo resolucijo, ki naj bi jo prebrali na mitingu, in izdelali nekaj »hišni red« o odgovornosti internirancev v novonastalem položaju.

Računali smo namreč — kdo bi nam to zameril, saj smo imeli skope informacije — da bodo zavezniški napravili invazijo v nekaterih obmorskih mestih ter prisilili Nemce k predaji. Naša naloga je torej bila, da čimprej organizirano pridemo v Slovenijo. Toda dogodki so šli drugačno pot.

Naslednjega dne, 9. septembra, smo poslali h komandantu deputacijo, ki mu je sporočila navedene zahteve. Komendant je delegacijo sprejel in privolil, da lahko naša delegacija večkrat dnevno posluša radio. Hkrati je obljubil,

da nam bo vrnil vse odvzete stvari. Ni pa se strinjal z našo zahtevo, da dobimo orožje in da prevzamemo komando nad taboriščem. Rekel je, da je odgovoren pred zavezniki za našo varnost pred morebitnim nemškim napadom in da mora predati naše taborišče anglo-ameriškim zaveznikom. Naša delegacija se mu je zahvalila za pozornost ter mu povedala, da dvomimo, ali bo do njegovi vojaki sposobni upreti se morebitnemu napadu.

Vtem ko je delegacija razpravljala o naših zahtevah pri komandantu, je bil apel. Na znak smo prišli na zorno mesto. Ko je prišel dežurni oficir, ga je prvi kapo pozdravil po partizansko — s stisnjeno desnico, ker je že nosil triglavko. Dežurni oficir ga je debelo gledal — tako zaradi pozdrava kot zaradi kape in slovenske komande. Po pojasnilih se je moral dežurni oficir zadovoljiti s temi novostmi.

Kmalu po končanem apelu je prišla delegacija. Sporočila nam je italijanski odgovor. Da ne bomo dobili orožja, smo si bili vsi na jasnem, nikakor pa se nismo mogli sprijazniti z dejstvom, da bi v taborišče še naprej hodili vojaki z dežurnim oficirjem in karabinerske patrulje. Sklenili smo, da v tem primeru ne bomo prišli na apel. In ko je ko-

Nič več se ne pozna, da je bilo na tem kraju, pri vasici Renicci, zloglasno koncentracijsko taborišče

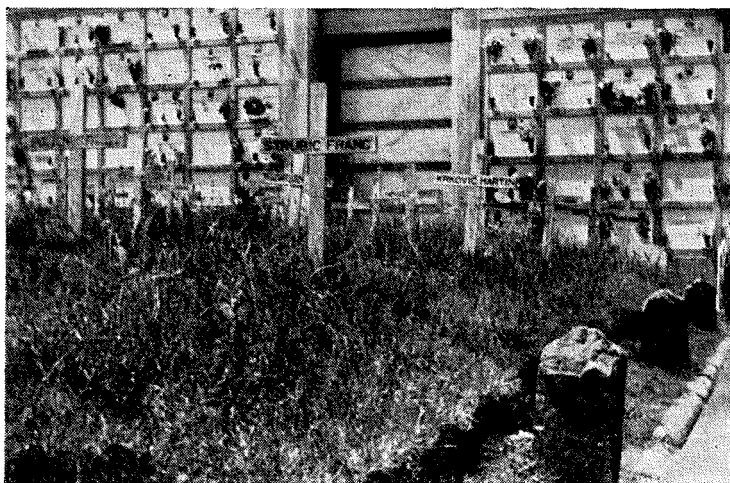
mandant klical kapa našega sektorja na zagovor zaradi apela, je kapo zastopal naše stališče in mu sporočil, da odgovarja za vse samo taboriščnemu vodstvu OF.

Pozno popoldne je bilo veliko manifestacijsko zborovanje. Govoril je pokojni Vinko Möderndorfer. Ljudi, ki so se skoraj stoddostno udeležili zborovanja, je z ognjevitim govorom tako navdušil, da so s prostora, kjer je bilo zborovanje, krenili v četverstopih okrog taborišča in začeli prepevati partizanske pesmi,

vmes pa tudi pesem »Avanti popolo«.

Straža je strahoma gledala na vse te dogodke. Kmalu sta se pojavila za žico komandant taborišča in vojaški kurat. Vzela sta pištoli in ustrelila. Za njima so začeli streljati stražarji. Merili so sicer nad glavami, toda streljali so divje in dolgo časa. To je množico zbegalo. Vse se je razbežalo po barakah in čakalo, kaj bo. Ko se je taborišče izpraznilo, so Italijani prenehali s streljanjem.

Pozno zvečer in zgodaj zjutraj smo si ogledali sledove strelcev na barakah. Napravili smo zapisnik in čakali, kaj bo. Potem je naše odposlanca poklical komandant taborišča zaradi dogodkov prejšnjega dne. Na vprašanje delegacije, zakaj so streljali v svoje »zaveznike«, kakor so nas imenovali od 8. septembra naprej, je komandant odgovoril, da so bili prepričani, da nameravamo vdreti iz taborišča. Tega pa ne more dopustiti, ker je pred anglo-ameriški zavezniki odgovoren za nas in za našo varnost. Nadalje je zahteval, da mu povemo ime govornika, ki je govoril na zborovanju, česar delegacija seveda ni povedala. Nato smo ponovno zahtevali, da sami prevzamemo komando nad taboriščem. O tem ni hotel nič slišati, pač pa je dovolil, da

Le grobovi na bližnjem pokopališču govore o trpljenju naših ljudi v taborišču Renicci

naša delegacija še naprej posluša radijska poročila na komandi (imeli so en sam radijski aparat).

Delegacija nam je izročila odgovor, nakar smo sklenili, da bomo bojkotirali apel. Z upnikom smo takoj naročili, naj obvesti vse internirance, da morajo ob pozivu na apel takoj izprazniti taborišče in oditi v barake. Z nekakšno bojznijo smo čakali, kako se bo stvar končala, saj so bili med množino borbenih ljudi tudi omahljivci, ki jim naše početje ni bilo pogodu in ki so jih strelji 9. septembra zvečer zelo prestrašili.

Kmalu se je zaslísal žvižg piščalke, ki je pozval na apel. Včasih smo na ta žvižg leno lezli vsak pred svojo barako, kjer so morali čakati na dežurnega oficirja, sedaj pa smo vsi, brez izjeme, tekli vsak v svojo barako. V hipu je bilo taborišče prazno.

Dežurni oficir je nekaj časa čakal, nato pa odšel. Tedaj smo se vrnili iz barak, zadovoljni, da je akcija uspeša.

Italijanska komanda je spet pozvala našo delegacijo. Naročili so ji, naj se takoj udeležimo apela, v nasprotnem primeru nam bodo odvzeli hrano. Delegacija jim je rekla, kako da si upajo tako ravnati s »svojimi zavezniki« in kaj bodo dejali Angloameričani, ko bodo zvedeli za to.

Kuhinja ni dobila več hrane. Zato smo pričeli akcijo zbiranje živil. Verjetno je bila to najbolj kočljiva akcija, saj je bil sleherni tovariš prisiljen izprazniti vse svoje rezerve, ki jih je hranil za najhuj-

še čase. Vendar je bil odziv nadvse zadovoljiv. Zbrali smo precej velike količine prepečenca in slanine; opoldne so kuharji skuhali že našo lastno hrano. Bila je nekakšna »popara«, zelo ostra, kar je bilo lačnim tovarišem, posebno Dalmatincem, zelo všeč.

Spet smo dosegli zmago. Toda le dva dni smo lahko vzdržali ob svoji hrani, ker nam je bil zmanjkalo. Vodstvo je sicer mislilo na gladovno stavko, vendar z njo pri večitisočglavi množici ne bi uspeli. Vsled tega smo z italijansko komando, s katero smo sicer živeli v normalnih odnosih — poslušati smo hodili radijska poročila itd. — sklenili nekakšen kompromis: da bo vodstvo taborišča dovolilo vstop dežurnemu oficirju ter mu sporočala številčno stanje, apel pa bomo izvajali sami.

Ta čas smo imeli dela čez glavo, posebno vojaški in propagandni sektor. Delali smo v prazni baraki, kjer je bila prej šola. Baraka je bila znotraj lepo okrašena. Tudi v prvem sektorju so imeli politični štab v eni izmed praznih barak, ki so jo lepo okrasili. Pred barako je bil stražar s partizanko na glavi; noter je puščal le ljudi, ki smo jih klicali. Drugače smo tovariše obveščali o vsem preko političnih vodij posameznih barak. Propagandni sektor je na osnovi radijskih poročil dvakrat dnevno obveščal internirance o dogodkih. Ker nismo imeli pisalnega stroja, smo vpregli v delo toliko »pisarjev«, kolikor je bilo barak. Pisali so po nareku in potem

pred zborom brali radijska poročila ter razna navodila taboriščnega odbora OF.

Tako je prišel 14. september. Bilo je okrog pol pete ure popoldne, ko je po taborišču nenadoma završalo. Začuli so se klici: »Nemci!« In res, pred vrati taborišča je stalo nekaj mladih nemških vojakov, ki so se na vso moč smejali. Čemu so se smejali, smo takoj zvedeli: brž ko so jih italijanski vojaki opazili, so odvrgli orožje in zbežali. Nemci so se nato kmalu odpeljali.

Ker italijanskih straž ni bilo več, so ljudje na več mestih presekali žico in pričeli uhajati iz taborišča. Taboriščni komite se je takoj sestal in odločil, da vsak pripravi najpotrebnejše stvari, hkrati pa je opozarjal zaupnike, naj vplivajo na ljudi, da ne bodo uhajali na svojo roko. Čakajo naj na direktive.

S Stojanom Draščkom, ki je pozneje padel v partizanih, sva se brž sestala in določila smer pobeга: Montriolo-Cesena-Romagnia. Ta načrt sva sporočila tudi ostalim tovarišem, ki pa ga bržčas niso pravilno razumeli, saj je šla le majna skupina v to smer. Vse se je tako hitro dogajalo, da je bila glavna skupina že daleč od taborišča, ko smo ji sledili v dogovorjeni smeri, misleč, da je pred nami. Toda — glavna skupina je krenila po cesti ob reki Tiberi, ki smo jo mi prešli in nadaljevali pot proti Montriolu. In tako se je zgodilo, da so glavno skupino Nemci čez dva dni zaleli in jo odpeljali nazaj v taborišče... Nekaterim iz te skupine se je sicer posrečilo, da so se poskrili — ti so nadaljevali pot proti Sloveniji, nekaj pa jih je krenilo proti jugu.

Tudi nam, ki smo pravočasno pobegnili, oziroma krenili v drugo smer, se ni vsem posrečilo priti v Slovenijo, zato smo se vključili v italijanske partizanske vrste. Poleti 1944 pa smo prekoračili fronto in odšli v zbirno bazo Gravino, od koder smo odpluli na Vis, oziroma v Dubrovnik. Potem smo v domovini nadaljevali borbo za osvoboditev.

Lojze Bukovac

Darilo otrokom

Založba Mladinska knjiga v Ljubljani je izdala v slovenskem prevodu po vsem svetu znano delo Ernsta Schnabela »Posledovih Ane Frank«. Nemška založba S. Fischer Verlag, Frankfurt am Main, ki ima avtorske pravice nad omenjenim delom, pa je v pogodbi z Mladinsko knjigo določila, da se podari ves avtorski honorar za knjigo v slovenski izdaji otrokom padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja Jugoslavije. Ker je ta knjiga izšla v Sloveniji, je Mladinska knjiga nakazala omenjeni honorar Glavnemu odboru Zveze borcev NOV Slovenije, ki ga bo porabil za otroke padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja.

Lepa, humana poteza omenjene nemške založbe je vsekakor posnemanja vredna.

Začele so se priprave na proslavo 20. obletnice vstaje

PRIHODNJE leto bo minilo dvajset let, odkar so se jugoslovanski narodi odzvali pozivu Komunistične partije na vstajo proti okupatorju in domačim izdajalcem. To je bil začetek najslavnejših dni naše zgodovine, začetek herojske narodnoosvobodilne borbe, ljudske revolucije, ki je na ruševinah starega sveta postavila temelje novi, socialistični Jugoslaviji.

Na proslavo dvajsete obletnice ljudske vstaje se že zdaj živahno pripravljajo po vsej državi. V ta namen je bil v vsaki republiki imenovan poseben republiški odbor, enake odbore pa so že ustanovili tudi v večini okrajev.

Nadvse razveseljivo je dejstvo, da so se začele priprave že prej, da so se začele tako rekoč spontano v mnogih gospodarskih, družbenih in političnih organizacijah. Težko bi našel organizacijo, kjer ni še nihče sprožil vprašanja, kako in s čim bodo proslavili to veliko obletnico. Zato lahko brez skrbi zapišemo, da proslava ne bo imela zgolj zunanjega videza, ampak predvsem bogato notranjo vsebino. To bo proslava velikih revolucionarnih sprememb, v katerih nastajajo novi odnosi med ljudmi, proslava velikih delovnih uspehov, ki so zrasli na temeljih ljudske revolucije.

Zavedajoč se, kako zelo pomembno je čuvanje borbenih tradicij in posredovanje le-teh mladim generacijam, so že skoraj vse knjižne založbe izdelale programe, kakšne knjige s tematiko NOB bodo izdale prihodnje leto. Najobsežnejši program s tega področja ima v Sloveniji Zavod »Borec«, ki ga bodo obogatila tudi dela na razpis Kájuhovih nagrad.

Tudi republiški odbor za proslavo te velike obletnice je pripravil razpis za najboljše stvaritve z revolucionarno tematiko. Namen tega razpisa je, vzpodbuditi umetniške ustvarjalce za oblikovanje tem iz

narodnoosvobodilne borbe oziroma ljudske revolucije, internacionalnega boja proletariata in graditve socializma v naši domovini.

V okviru navedenega razpisa so predvidene nagrade za najboljša dela s področja glasbe, za likovna dela, za li-

terarna dela, za dela s področja filmske umetnosti, pa tudi za novinarsko-publicistična dela z revolucionarno tematiko. Možnost za prejem nagrade imajo torej ne samo umetniki, ampak tudi vsi ostali, zlasti pa udeleženci narodnoosvobodilnega boja, ki so voljni pisati o dogajanju v najusodnejših letih naše zgodovine.

Spodbuda za zgodovinsko obdelavo revolucionarnih dogodkov je še posebno po-

Ob letošnjem Dnevu vstaje slovenskega naroda je bilo v Ljubljani odkritje spomenika velikemu revolucionarju Borisu Kidriču, kjer je govoril predsednik Ljudske skupščine LRS tovariš Miha Marinko. Za drugo leto pa je predvideno odkritje temelja za spomenik ljudski revoluciji, za kar je Izvršni svet LRS sprejel sklep ob Dnevu vstaje 1959

membna, ker bomo tako iztrgali pozabi mnogo zgodovinsko važnih podatkov in dejstev, ki sodijo kot važni sestavni deli v kompleks celotnega revolucionarnega razvoja. S tem v zvezi naj omenimo pomembno delo zgodovinskih komisij pri organizaciji Zveze borcev in delo muzejev narodne osvoboditve, zlasti muzeja v Ljubljani. Prav tako je pomembno prizadevanje Sekcije bivših

političnih zapornikov, internirancev in deportirancev, da bi iztrgala pozabi vse tisto, kar so doživeli naši ljudje v fašističnih zaporih in koncentracijskih taboriščih, vse njihovo trpljenje in ves boj, ki je sestavni del našega narodnoosvobodilnega boja.

Prepričani smo, da bodo priprave na praznovanje dvajsetletnice ljudske vstaje dale vsej tej dejavnosti še večjega, novega poleta. F. S.

Na svidenje na Vojskem ...

ČE BI partizanski tabor na Lokvah opisal pisatelj oziroma scenarist, bi verjetno pred prvim poglavjem napisal naslednje:

Kraj dogajanja: partizanske in kurirske poti Trnovskega gozda.

Osebe: udeleženci partizanskega tabora, bivši borci IX. korpusa, garibaldinci, mladinci — pripadniki predvojaške vzgoje, člani delovnih kolektivov, zamejski Slovenci,

kmečko in ostalo prebivalstvo — v glavnem iz goriškega okraja — vseh nad 10.000.

Čas: Dan borca, 4. julij 1960.

Ker pa ta sestavek piše reporter, bo začel nekoliko drugače:

Kakor so se partizani s Pohorja in Podravja zbrali na Rogli, partizani z Gorenjske na Jelovici in Blegašu, z Dolenjske na Gorjancih in v Rogu, tako so se letos primorski partizani zbrali na Trnovsko-

banjški planoti, na partizanskih Lokvah. Spet so borci obujali spomine in s ponosom ugotavljali, da je Primorska dala največ, kar je mogla, v boju za osvoboditev in priključitev k domovini. Spomnili so se velike vloge, ki jo je odigral IX. korpus, obudili spomin na nepozabna junaštva, hrabrost in vztrajnost borcev, se spomnili junaštev in požrtvovalnosti aktivistov ter vseh ostalih, ki so dali svoj delež za osvoboditev. Stiskali so si roke in se v tovariških pogovorih spominjali bojev in akcij primorskih partizanskih brigad, pohodov v Beneško Slovenijo, bojev na Goriški fronti, likvidacije belogardistov na Črnem vrhu, akcij v Baški grapi ...

Na nebu so viseli gosti črnosivi oblaki, toda močna, lahko bi rekli »zavezniška« burja jih je gnala tja proti Nanosu, da dež ni pokvaril vzdušja in prirčnih srečanj.

Petnajst koledarskih let je minilo, odkar so utihnili mitraljezi in puške naših partizanskih brigad, odkar je v globinah Trnovskega gozda zavladal mir.

Tokrat pa so partizanske poti in kurirske steze spet oživele ... spet so se oglasile puške in zaregljali mitraljezi. Pa ne zares. Bile so le vaje pripadnikov predvojaške vzgoje — napadali so le namišljenega sovražnika.

Po eni izmed teh nekdanjih partizanskih poti in kurirskih steza, ki se vijejo med bukvami Trnovskega gozda, je naglo stopal kurir Janko. To pot ni bil sam. Po kurirski stezi je vodil svoja otroka in njihove vrstnike. Spotoma je pripovedoval otrokom o bojih, ki so tod divjali in kje je med bukvami omahnil njegov tovariš Matevž. Tu in tam je obstal — kot takrat, ko je z napetimi ušesi prisluhnil, kje poka; sedaj pa je premišljeval in se spominjal ... in kazal z roko: »Poglejte, otroci, vidite tisto skalo tam spodaj? No, pod tisto skalo se je vaš očka ranjen skrnil pred sovražnikovo patroljo. Iz rane sem krvavel, skelelo me je.« Janko je zavihal rokav in pokazal brazgo-

Partizanka Alenka s svojo družino

Pogled na množico na proslavi ob Dnevu borca na Lokvah

tino na levi roki. »Šele ko je bila trda tema in ko sem se prepričal, da sovražnika ni v bližini, da je nevarnost minila, sem zapustil luknjo pod skalo in odhitel dalje. Se pravočasno sem se ves izčrpan privlekel do štaba in oddal poročilo o sovražnikovih nakanah, ki sem ga dobil od terencev v dolini.« »Pa te je bolelo?« — so bili radovedni otroci. »Pha...«, je Janko zamahnil z roko in rokav je spet zakril brazgotino.

Nenadoma se je zresnil in videti je bilo, da se je nečesa mučnega spomnil. Zazdelo se mu je, da sliši skozi šelestenje bukovega listja: »Janko, se še spomniš, kako ti je bilo hudo takrat, ko si spremljal težko ranjenega partizana Matevža? Se še spominjaš, ko mu nisi mogel pomagati, ko so bila vsa tvoja prizadevanja zaman? Naposled je izdihnil na tvojih rokah. Grizel si si ustnice, da ne bi zajokal, solze so ti drsele po licu, ko si ga zagrebel ter

pokril gomilo s kamenjem, da bi bil varen pred volkovi in fašisti, ki še mrtvim niso prizanesli.« S solznimi očmi je zagledal prostor med bukvami, od koder so Matevževi svojci po vojni odpeljali Matevževe posmrtno ostanke na vaško pokopališče.

Kurir Janko je krenil s svojo mlado kolono dalje. Dozdevalo se mu je, da sliši skozi šelestenje bukovega listja: »Lepo je, da je mladina s teboj, da spoznava junaštvo svojih starejših bratov, sestra

in očetov. Pohiti, Janko, na Lokvah se ljudje že zbirajo. Vрни se...«

Mlada kolona je prišla na Lokve.

Partizani so se objemali, si stiskali roke in obujali spomine.

»Se veš, kako je bilo...?« — »Če tebe ne bi bilo, bi za vselej ostali v hosti.« — Ma, glej ga Blaža, študiraš, kaj?« — »Eh, na stara leta.« — »Sin? Pa tolikšen? Kako hitro beži čas, staramo se, kaj češ.« — »Zdravo, Metod, sem slišal, da si nekakšen šef, ne skrivaš, ne...« — »No, fantje, na zdravje!«

In zapeli so partizansko pesem, na ves glas, da je iz globin Trnovskega gozda odmevalo daleč naokoli... »Naj se razlega prek sveta...«

Ko so se razhajali, so si klicali v slovo: »Na svidenje na proslavi dvajsetletnice vstaje na Vojskem! Zdravo!«

Stane Škrabar ml.

ZIMA se je umikala pomladi. Čedalje bolj so se manjšale zaplate snega na osojnih pobočjih gora, iz zemlje so prikukale kurjice, popje na drevesih je bilo nabreklo.

V plitvi kotanji je pod gostimi smrekami taborila partizanska četa. Venec nizkih šotorov iz lubja, plaht in vejevja, ležišča na kupih smrekovih vej, senu in deskah, potrganih v svislih, kuhinja pod košato smreko, ki je vsrkaval dim, da se ni videl v dolino...

Partizani so se veselili pomladi, veselili so se listja, ki bo odelo gozdove v svetlozeleno bogastvo in zakrilo sovražnikovim očem mnogo sledi, veselili so se lepih poti, po katerih bodo brzele njihove noge brez velikih naporov, kakršne so morali prenašati pozimi, ko so velikokrat gazili sneg do prsi.

Med tistimi, ki so se najbolj veselili pomladi, je bil Gorski. Minulo leto spomladi, ko je zapustil dom in odšel v gozdove, je zadnjič videl svojo staro in bolešno mater, na katero je bil navezan bolj kot na vse druge člane družine. Bil je najmlajši sin in je doraščal, ko so njegovi bratje že zdavnaj začeli hoditi svoja pota. Zato ga je mati razvajala. Vse poletje je Gorski hodil po tujih krajih, daleč od doma. Vrnil se je šele po Novem letu, ko je zapadel sneg in odrezal

pot materi, ki bi bila rada obiskala sina. Da bi jo sam obiskal v dolini, mu je velikokrat prišlo na misel, pa se je vsakokrat premislil. Preveč nevarno je bilo v dolinski vasi, polni orožnikov in policistov, izdajalcev in vohunov. Če bi se srečali, ne bi samo sam izgubil glave, ampak bi uničil tudi mater.

Novo življenje je osvajalo tudi druge partizane. Čutili so, da bo pomlad prinesla veliko novega, da se bo plamen boja za svobodo razmahnil tako kot še nikoli dotlej, da bodo nove množice partizanov okrepile osvobodilno vojsko.

Nekega sončnega dne je kurir prinesel Gorskemu majhen list. Gorski ga je hlastno prebral, saj je že na prvi pogled spoznal materino drobno pisavo, rokopis pogumne in razgledane kmečke žene. Pisala mu je, da ga bo čakala pri samotni hiši pod hribom, kamor so pogosto prihajali partizani, pa tudi prebivalci iz doline.

Prosil je komisarja za dovoljenje, če sme na zvezo z materjo, in ga tudi dobil. Prihodnje jutro so ga noge kar same nesle v dolino. Mati ga je čakala. Dolgo sta govorila o novicah iz domače vasi, o znancih in prijateljih, ki so padli ali še živeli. Mati mu je prinesla nekaj domačih klobas, piskrček zaseke in domač kruh, ki ga je tolikokrat pogrešal v dnevih lakote po tujih krajih. Ves dan sta se tako zamudila in šele o mraku sta se oba hkrati spomnila, da morata iti vsak na svojo stran: mati domov, ker je policijska ura, sin pa v goro, da ne bo v temni noči blodil po neznanem gozdu.

Mati je jokala in dolgo objemala sina. Naročala mu je kot vsaka mati ob takih trenutkih, naj se varuje, skrbi za zdravje in ne nosi po nepotrebnem glave naprodaj. Nazadnje mu je v tihi zadregi nekaj stisnila v roke. Pogledal je darilo in se skrivaj nasmehnil. V roki je držal môlek iz bele biserne matice z velikim medeninastim križcem in svetinjico Marije z Brezjaj.

Ni hotel žaliti matere in odkloniti rožnega venca. Poznal jo je in vedel, da je stara, da je malo hodila v šole in da so jo vse življenje vzgajali v verskem duhu. Materino darilo je stisnil v hlačni žep, kjer je imel spravljen tudi nov robec. Potem sta se poslovila.

Ves čas med potjo je Gorski mislil na mater, ki zdaj stopa po trdi in beli cesti proti domu. Tudi ponoči ko je spal v bara-

ki pri tovariših, je mislil nanjo. Na môlek, ki ga je nosil v žepu skupaj z novim robcem, pa je čisto pozabil...

Zjutraj mu je komisar pokazal pismo, ki je prišlo prejšnji dan iz štaba odreda. V pismu je bilo rečeno, naj vse partizanske čete budno pazijo na novince, ki bodo prišli te dni. Med njimi bo namreč deset gestapovskih vohunov, ki se bodo skušali vrniti v različne enote, da bi škodovali osvobodilnemu boju. Ti vrinjenci se bodo med seboj spoznavali s svetinjcami, nabožnimi podobnicami in rožnimi vencii...

*

Popoldne je prihitel iz doline kurir s sporočilom, naj četa takoj pošlje na savski most vod, ki bo sprejel devet novincev, moških in žensk. Ti da so preizkušeni in zvesti aktivisti, ki jih išče Gestapo. Prišli so iz Štajerske, preko Maribora in Celovca, zdaj pa čakajo v dolini na zvezo, ki jih bo spravila dalje, na osvobojeno ozemlje in v enote.

Takih nalog so bili v četi že vajeni. Vod se je hitro pripravil za pohod in že pred mrakom so bili novinci v taborišču. Kaj čudno so gledali partizani te prve novince v tem letu, napravljene v lepe obleke. Ženske s trajnimi kodri, v svilenih nogavicah, z visokimi petami, dišeče po kremah. Kaj takega mnogi niso videli že leto ali dve.

Novinci so živahno pripovedovali, kaj vse so morali prestati doma in po poti, kako so večkrat za las ušli aretaciji in kako so imeli naravnost neverjetno srečo. Enako so imeli dosti povedati o nezaslišanih hudodelstvih Nemcev na Štajerskem, o pobijanju talcev, mučenju v zaporih, požigih in ropih. Partizani so jih zavzeto poslušali in mnogi so se na tihem veselili, da je v njihove vrste spet prišlo nekaj pametnih in izkušenih bojevnikov.

Nazadnje, po obilni večerji, so novincem pokazali prazen šotor, kjer naj bi spali, in jim dali odeje. Komisar jih je popisal in povprašal po željah, kam bi hoteli iti kot partizani in kaj vsakogar najbolj veseli. Komandir jim je pregledal opremo in jim svetoval, kaj naj odvržejo in kaj naj obdržijo.

Najbolj je komandirja začudilo, kar je našel v enem izmed kovčkov: zidarsko lopatico, vodno tehtnico in cel kup trdih, naškrobljenih belih ovratnikov. Lastnik kovč-

ka se je sam sebi smejal, ko je pripovedoval, da se mu je doma hudo mudilo ter da je v zmedi in razburjenosti zmetal v kovček vse, kar mu je prišlo pod roke. Rekel je, da je zidar in bi šel rad na osvobojeno ozemlje na Primorskem obnavljat požgane hiše. Nekaj novincev je želelo služiti po brigadah, kjer bi se z orožjem v rokah maščevali Nemcem za vse ponižanje in krivice. Ženske so želele biti tipkarice v štabih, telegrafistke, bolničarke v bolnišnicah.

*

Tisto noč je Gorski slabo spal. Vso noč ga je tiščal v hrbet štrekelj med smrekovimi vejami. Nekajkrat ga je odrinil izpod sebe, pa je vedno znova naletel nanj. V spanju mu je zdrknila odeja s hrbta, zbudil se je. Ker je bil ves trd od mraza, ni mogel več zaspati. Vstal je in se oddahnil, ko je zagledal jutranjo zarjo. Stopil je v kuhinjo h kuharju in se pri ognju ogrel. Pokramljala sta, pomagal je pri kuhi in hitro je minil čas.

Izenada je opazil, da so vstali tudi novinci. Ženske so razmršene in premražene odšle iz barake v gozd, nato pa so se začele česati in urejati. Opazil je, da so vse zelo lepa dekleta in njegove oči so se brž ujele z očmi ene izmed njih, ki se mu je zdela naj-

prikupnejša. Vsa je drhtela od mraza, se pretegovala in nestrpno mencala.

»Seveda, prva noč pri partizanih. Ali smo bili mi kaj drugačni?« je pomislil Gorski in občudoval lepotico.

Tedajci ga je posililo, da je močno kihnil. »Prehlad sem staknil nocoj, zdaj ko je pomlad pred durmi,« je jezo rekel sam pri sebi in segel z roko v žep, da bi izvlekel robec in se useknil. Prav ko je držal roko z robcem pred nosom, je nekaj zacingljalo po trdih, steptanih tleh. Pogledal je... Materin môlek s svetinjico in križcem. Naglo se je sklonil, ga pobral in pogledal okrog sebe. Da ga vsaj ne bi nihče videl! Tovariši bi se mu smejali, če bi videli pri namestniku komisarja, sekretarju partijske celice, rožni venec. »Govoriš nam eno, misliš pa drugo,« bi mu utegnil kdo reči. Zatržno je sklenil, da pojde takoj globlje v gozd in tam odvrže nepotrebni predmet, ki ga prav nič ne varuje, samo posmehovanje tovarišev mu lahko nakoplje na glavo. Zadnji trenutek, ko je že spustil rožni venec v žep, je videl, kako ga novinka opazuje.

»No, še tega se je manjkalo,« se je na tihem jezil Gorski. »Kaj si bo punca mislila takoj prvi dan o partizanih, ko vidi komisarjem padati rožne vence iz žepov! Bržčas je tudi ona organizirana in tudi drugače toliko izobrazena, da ve, kaj je res in kaj ni res...«

Odšel je v gozd, tako daleč, da ni več videl taborišča. Tam je zakopal rožni venec pod suho listje in se obrnil nazaj, od koder je prišel. Toda na pol poti je srečal zalo novinko. Nekam skrivnostno se mu je nasmehnila, segla z roko v nedrje, nekaj potegnila iz njih in naglo pokazala Gorskemu — živobarvno podobico Marije z Brezij...

Vsa kri je udarila Gorskemu v obraz. Takoj se je spomnil tistega pisma o gestapovcih, ki so ga dobili iz štaba odreda. Najraje bi žensko pri priči zgrabil, pa se je spomnil, da ni sama. Drugi bi se najbrž razbežali, preden bi jih utegnili prijeti. Gozdovi so obsežni in kdo bi v njih našel človeka, ki beži pred smrtjo! Prav lahko bi kdo ušel. Potem bi morali zapustiti urejeno taborišče, begunec pa bi izdal tudi vse ljudi, ki so mu pomagali, da je prišel k partizanom.

Zato se je Gorski premagal in lepotici kar se da prijazno pomežiknil. Nato je odšel v barako, kjer sta spala komandir in komisar. Povedal jima je, kaj se mu je zgodilo, in skupaj so napravili načrt za aretacijo vse skupine.

Za zajtrk so bili dobro zabeljeni ajdovi žganci in sladka črna kava. Pred zajtrkom je četa stala zbrana v dveh vrstah, medtem ko je dežurni bral ukaze za tisti dan. Na koncu vrste so stali novinci.

Nenadoma je komandir dvignil roko in zamahnil z njo proti novincem. Nekaj partizanov, ki so imeli brzostrelke, je obkolovalo gručo z naperjenim orožjem.

»V imenu slovenskega ljudstva ste aretirani...« je votlo rekel komisar in že so aretirancem vezali roke ter jih preiskovali. Na odeji se je kopicil kup svetinjic, podobice in rožnih vencev...

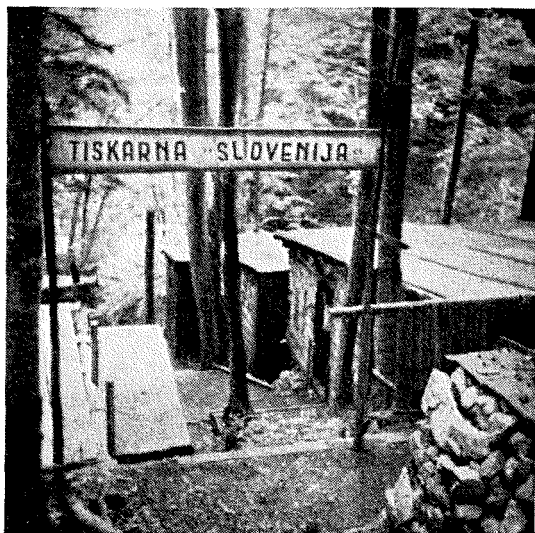
Še isti dan je gruča ujetnikov v spremstvu voda partizanov odšla v štab odreda, kjer jih je sodilo vojaško sodišče.

Mile Pavlin

Ilustriral prof. Vladimir Lakovič

»Kdor bo kdaj stopil v to samoto, naj se zamisli ...«

Pogled na barake tiskarne »Slovenije« (posnetek z dne 18. V. 1947, ko je bila tiskarna spomeniško obnovljena)

TOVARIŠ France Bevk je v uvodniku slavnostne številke »Partizanskega dnevnika« — izšla je kot posebna številka ob otvoritvi spomeniško urejene tiskarne »Slovenije« — dne 18. maja 1947 zapisal:

»Kdor bo kdaj stopil v to samoto, naj se zamisli, naj se zamisli nad junaki, ki so v najtežjih okoliščinah, sredi borbe, obkoljeni od sovražnika, izvršili to delo. In naj se spomni tovarišev in tovarišic, ki so pogosto v najhujšem pomanjkanju, v trajnih naporih dni in noči dajali vse svoje sile, da je naša velika beseda o svobodi potisočerja šla med svet. In naj ne pozabi onih kurirjev, ki so tiskano besedo v stalni smrtni nevarnosti skozi sovražne postojanke raznašali v zadnje primorsko in gorenjsko naselje...«

»Slovenija« — spomenik partizanskemu tisku

Vsako leto obiščem znane partizanske kraje na Primorskem. Med temi je tudi partizanska tiskarna »Slovenija« v Studencu pod Gugalcami na Vojskem nad Idrijo. Ko sem lani ponovno stal na kraju, od kjer je — »... naša velika beseda o svobodi potisočerja šla med svet,« sem se pozorno razgledoval. Nekajkrat prej sem prišel na ta zgodovinski kraj z vrha Vojskarske planote. To pot pa sem prišel po

grapi navzgor. Barake so bile zaklenjene, ker lahko dobiš ključ le pri čuvaju na vrhu gozda. Vendar sem skozi okna barak opazoval po mizah razmeščene okvire s črkami, razne lepake, tiskovine, časopise, brošure in drugo. Po kamenju so mimo barak še položene debele železne cevi. Na nekaterih mestih jih je že prekrilo suho listje in dračje. Še stoji baraka z dinamo in turbino. Nad zgornjo barako je večja, z mahom poraščena skala, in za njo votlina. Splezal sem po skali do izvira vode. V majhni duplini je še viden jez in za njim majhno jezerce. Od tod je po ceveh tekla voda in poganjala dinamo, ki je proizvajala elektriko za pogon tiskarskega stroja in za razsvetljavo.

Saj res... Odkar je bil ta kraj kot mala partizanska vasica, kjer je živel in delovalo nad štirideset tovarišev in tovarišic, je preteklo že petnajst let... Sklonil sem se in pokušal v votlino. Tedaj je mimo glave sfrčal na prosto ptiček. Glej ga, gotovo je pil vodo, pa sem ga prestrašil, sem pomislil. Toda na skalni policiči sem zagledal gnezdece, v njem pa tri drobna jajčka... Voda »Studenca« je tiho žuborela izpod jeza in otekala po skali mimo barak ter se izgubljala v razpokah navaljenih skal in suhem listju.

Prvih trinajst številke »Partizanskega dnevnika«

Poleti 1944 smo zvedeli veliko novico, da bo »Partizanski dnevnik« kmalu začel izhajati tiskan, na boljšem papirju, v večjem formatu, in da bo prinašal tudi slike. To novico so borci ter prebivalstvo Primorske in Gorenjske sprejeli z velikim navdušenjem. Kako tudi ne! Ta novica nam je potrdila slutnjo, da imajo partizani nekeje skrito pravo tiskarno.

Priprave za postavitev partizanske tiskarne »Slovenije« so bile v polnem teku. Vendar je za kraj vedelo samo nekaj najbolj zaupnih tovarišev. Medtem ko so dela hitro napredovala, pa so v drugi tiskarni — »Julij 63« — pripravljali vse potrebno, da bi čimprej uresničili napoved glede tiskanega »Partizanskega dnevnika«. Kako, kje in kdaj so izšle prve tiskane številke, pripoveduje grafičar in strojnik Baltezar Gorup-Bolte:

»V začetku maja 1944 smo v Govcu blizu Gorenje Tribuše postavili barake za tiskarno, Julij 63'. Pri gradnji tiskarne so pomagali: tovariš Julij kot vodja — po njem je tiskarna dobila tudi ime — Peter Cvek iz Nemškega ruta nad Baško grapo, neki Srečko s Krasa, Permazev iz Idrije, kuhar Martin in jaz. Začetkoma smo na majhnem stroju razmno-

ževali samo letake. Kmalu pa smo dobili večji tiskarski stroj »Tigel«. Pripeljali so ga iz Šeberjeve tiskarne v Postojni. Vendar nismo mogli še začeti tiskanja, ker nismo imeli črk. Junija 1944 me je poklical na štab korpusa sam komandant Novljan. Vprašal me je, če bi lahko začeli tiskati list. Odgovoril sem, da še ne, ker nimamo črk. Samo to je hotel vedeti. Ko sem se vrnil nazaj v tiskarno, smo začeli pripravljati natis Majeve mape 'V imenu Kristusovih ran'. Ta mapa je bila prvo večje delo naše tiskarne. Mapa z umetniškimi linorezi — predstavljali so razne zločine Nemcev in belogardistov — je izšla v več sto izvodih.»

Tovariš Maj je takrat v mapi zapisal svoj borbeni program partizana-umetnika:

»Bij, puška! Govori, komisar! Piši, pero! Reži, nož, v črni les in upodablaj vsó podlost stokrat preklelih izdajalcev, da jim utisneš krvavi pečat, ki ga več izbrisati ne bo mogoče!«

Tovariš Gorup pripoveduje, da je komaj spravil skupaj toliko črk, da je lahko zlomil besedilo kratkega uvoda v mapo.

»Kaj takega so zmožni samo naši Komsomolci...«

Prva tiskana številka »Partizanskega dnevnika« na dveh straneh je izšla v tiskarni »Julij 63« dne 5. septembra 1944. Prav tako še drugih dvanajst števil. To odločno potrjuje tovariš Gorup, ki je kot ročni stavec pomagal staviti list. Vseh trinajst števil »Partizanskega dnevnika« so morali tiskati dvakrat — najprej na eni strani, nato na drugi strani. Vsaka številka je izšla v nakladi okrog 4000. Tovariš Gorup pripoveduje, da je moral formo, potem ko so natisnili prvo stran, delno razmetati, da je lahko stavil drugo stran. Niso imeli na razpolago dovolj črk, da bi lahko zlomil obe strani. Ko je bila dne 5. septembra natisnjena prva tiskana številka »Partizanskega dnevnika«, je delovni kolektiv praznoval novo zmago. Naj pripoveduje Gorup sam:

»Ko smo natisnili to prvo, 235. številko, leto II. 'Partizanskega dnevnika' z datu-

mom torek, 5. septembra 1944, smo jo z velikim zadoščenjem ogledovali pred barako. Tega dogodka se spominjam, kot bi bilo včeraj. Prav takrat je prišel vodja Pokrajinske tehnike KPS tovariš Anjo (Ciril Lukman). Vzel je list v roke in ga zelo pazljivo ogledoval. Nato nas je pogledal in ves navdušen izjavil: »Kaj takega so zmožni samo naši Komsomolci!«. Poklical je vodjo tiskarne tovariša Julija in mu naročil, naj gre v dolino in kakorkoli nabavi nekaj priboljškov za kolektiv. Saj nam ni bilo do tega, vendar nas je to spodbudilo, da smo potem s še večjim navdušenjem delali. Zavedali smo se, da v tisti samotni prav tako prispevamo svoj delež v borbi kot partizani na položajih.»

Nalašč sem do podrobnosti izpraševal tovariša Gorupa o tem dogodku, ker je izid prve tiskane številke »Partizanskega dnevnika« zgodovinski dogodek in je datum izida — samo eden. To omenjam zaradi točnosti, ker je bilo v slavnostni številki »Partizanskega dnevnika«, ki je izšla ob vse ljudskem taboru na Okroglici, pomotoma zapisano: »Točno pred devetimi leti, 5. septembra, je ta požrtvovalni kolektiv natisnil prvo tiskano številko in se na zadnjo stran pod črto skromno podpisal: Tiskala tiskarna Slovenija.« Res je ta datum pravilen, ni pa točno, da je bila prva tiskana številka natisnjena v tiskarni Slovenija. Prva tiskana številka »Partizanskega dnevnika«, na štirih straneh, s skoraj celostransko sliko na tretji strani, je v tiskarni Sloveniji izšla dne 18. septembra 1944. Ta številka ima na zadnji strani pod črto podpis: »Tiskala tiskarna Slovenija«. Ta in vse naslednje številke imajo tudi boljši papir. Tudi podnaslov: »Glasilo Osvobodilne fronte za Primorsko in Gorenjsko« ima drugačne črke kot v prvih trinajstih številkah.

»V tiskarni 'Julij 63' so kot stavci delali Marjan Porenta-Miško, Lajevic Janez iz Ljubljane, Stane Kovač iz Postojne in neki Zdenko iz Gorice. Ko je bila nova tiskarna, Sloveni-

ja' opremljena z vsem potrebnim inventarjem, smo štirje grafičarji odpotovali v novi kraj, kjer nas je čakalo veliko dela. Ostalo osebje tiskarne 'Julij 63' pa se je preselilo v tiskarno 'Doberdob' nad Stopnikom. V tiskarni 'Sloveniji' sem spočetka delal kot ročni stavec.

Skice za prve barake tiskarne

Pokrajinski odbor OF za Slovensko Primorje je imel zaščitno četo. Tej četi je pripadal tudi tovariš Štefan Erjavac, Dolinarjev iz Šebreljskega vrha. Tovariš Erjavac se takole spominja priprav za gradnjo tiskarne »Slovenije«:

»Bilo je v prvi polovici junija 1944. Zaščitna četa POOF za Slovensko Primorje je bila takrat na Vojskem pri Zgavcu. Komandir čete tovariš Angel Kosovel-Peter je nekega dne poklical mene in še nekaj tovarišev. Odšli smo skupaj v Gačnik, kjer nas je čakal tovariš Žarko (Boris Race), ki je komisarju izročil nekaj lističev z različnimi skicami. V Gačniku je bilo dovolj vode, da je lahko poganjala žago za rezanje hlodov. Na listkih sta bili skici za dve montažni baraki. Delavcem je bilo naročeno, naj se takoj lotijo dela za montažni baraki. Ko so že v nekaj dneh izgotovili prve dele, sem dobil nalogo, naj poskrbim za takojšen prevoz. To mi ni delalo težav, ker sem bil tega dela vajen že od doma. Bil sem zadovoljen, da ni bilo treba iskati voznikov, da smo laže obdržali konspiracijo. Pri prevozu mi je pomagal tovariš Iztok — Polde Černilogar iz Šebreljskega vrha. Seveda smo prevažali le ponoči, da ne bi ljudje postali pozorni, kam vozimo. Vozili smo mimo Gugalne na določen kraj na neki gmajni. Tam smo tovor razložili in zakrili z vejami. Vse, kar so v Gačniku izdelali, je sproti vzela noč. Zalog ni smelo biti, da ne bi sovražnik ob kakem nenadnem vdoru postal pozoren in začel preiskovati okolico. Prav tako so vse dele barak, ki smo jih dovažali na tisto gmajno, sproti ponoči na ramenih znosili v grapo. Tiskarna 'Slovenija' je naglo rasla.«

Po črke na Vogrsko

Mizarska delavnica v Gačniku je z vso naglico izdelovala notranjo opremo za tiskarno, mizice s predali za črke in drugo. V to mrzlično hitenje je nekega dne padel šef Pokrajinske tehnike KPS tovariš Anjo (Ciril Lukman). Štirim tovarišem je naročil, naj vzamemo nahrbtnike in gremo z njim. Kam...? Konspiracija. Nismo več spraševali. Prišli smo v Čepovan, od tam na Trnovo, toda poti še ni bilo konec. S Trnovega smo se spustili v dolino in prišli na Vogr-

šli v Gorenjo Tribušo, smo tovor oddali na karavli TV P-7. Zdaj bomo počivali, smo se veselili. Prezgodaj... Še enkrat smo šli isto pot nazaj na Vogrsko, še enkrat smo oddali nahrbtnike, še enkrat smo se vračali proti Čepovanu in Tribuši. Osem nahrbtnikov — čeprav ne polnih — črk smo prenesli.

Tiskarski stroj in turbina

Medtem pa je iz daljnega Milana priromal tudi tiskarski stroj. Tisti, ki bodo pisali zgodovino partizanske tiskar-

Tovariš Peter Kogej, ki je pokazal partizanom prostor za tiskarno in stalno vzdrževal zvezo z njo

Domačija Petra Kogēja na Gugalcah

sko. Počitek... Vzeli so nam nahrbtnike in jih odnesli neznanu kam. Ko so nam jih čez čas vrnili, niso bili več prazni. Sicer niso bili polni, bili pa so čudno težki, ko smo jih oprtali na ramena. Takrat se nam je posvetilo, kaj nosimo. Bil je dragocen tovor — črke za tiskanje »Partizanskega dnevnika«.

Pot nazaj je bila dolga in naporna. Ko smo končno pri-

ne »Slovenije«, ne bodo smeli mimo imen tovarišev, ki so spravili dve in pol tone težki tiskarski stroj iz Milana 400 km daleč v tiskarno »Slovenijo«. Razen stroja pa so pripeljali še 25 ton tehničnega materiala. Tudi pri prevozu stroja je bil tovariš Erjavec. Z dvema vozovoma so odšli v Gorenjo Tribušo. Do tam so vse pripeljali drugi vozniki. Po partizanskih poteh so vse brez ne-

sreče pripeljali na Gugalce, kjer so začasno skrili stroj in ostali tehnični material v grmovje.

Ko je bilo rešeno vprašanje stroja, črk in ostalega tehničnega materiala, so nastale nove težave. Kako bodo vse to spravili v pogon? V grapi je bilo dovolj kamenja, vode in drv, vendar s tem ni mogoče proizvajati elektrike. Tovariš Erjavec pripoveduje:

»Ko so tovariši, ki jim je bila zaupana naloga postaviti tiskarno premišljevali, kako bi prišli do potrebnega pogonskega sredstva, sem se spomnil na požgano domačijo kmeta Rjavca v Masorah. Ta je imel majhno centralo, ki je proizvajala elektriko za razsvetljavo in je ob požigu ostala nepoškodovana. To sem povedal komisarju, ki je naročil tovarišu Iztoku, naj se takoj odpravi na pot in demontira centralo. Vse skupaj smo potem preko Oblakovega vrha pripeljali na mesto. Pri nameščanju centrale se je najbolj izkazal tovariš Jože Marenčič, briški partizan. Ker ni bilo na razpolago svinca, da bi zalili spoje med cevmi, so le-te zbili kar z lesenimi klini. Voda je imela 45 metrov padca, kar je zadostovalo za 2400 obratov na minuto in 220 voltov napetosti. Pritekala je iz naravnega podzemnega jezera v skalni

Tiskarna "Slovenija"

je za časa obstoja natisnila:

206 raznih listov v celotni nakladi	949.000
176 števil "Partizanskega dnevnika" v skupni nakladi	822.814
6 brošur v skupni nakladi	18.054
Raznih letakov, formulacij in drugih tiskovin	220.765
2 knjigi v skupni nakladi	6.185

Skupno izdelanih publikacij 2.017.818

"PARTIZANSKI DNEVNIK", ki je redno in dnevno izhajal v nakladi od 4000 do 7000 izvodov, je dosegel najvišjo naklado 1.1.1945 s

7.160 IZVODI

Lepak s podatki o številu del, ki jih je natisnila tiskarna »Slovenija«

Karavla P-8 je delovala do osvoboditve leta 1945. Domačini, 'Na Humu' so vedeli za našo nalogo in prav tako sosedje v okolici. Bili pa so to ljudje, ki so znali molčati. O njihovi skrbi, da ne bi tiskarne odkril sovražnik, priča naslednji dogodek: Nekega dne je 'Na Hum' prisopihala šestnajstletna Repitnikarjeva Fanika in nas obvestila, da gre po Konomlji kolona kakih 30 belogardistov. Ko jih je zagledala, je skočila kar z lesenega balkona za hišo in neopaženo prišla k nam... Brž smo popravili vse naše stvari in se umaknili v gozd nedaleč od hiše. Od tam smo lahko opazovali kretanje kolone. Belogardisti so prišli naravnost 'Na Hum' in preiskali vso hišo. Seveda niso ničesar našli in so dolgih obrazov odšli nazaj v Idrijo. Kdo ve, kako bi se bila vsa zadeva iztekla, če ne bi bila ta zavedna mladinka pravočasno obvestila karavle. Žal, da je ta otrok samotne Kanomlje kmalu po osvoboditvi umrl...

Dohod v tiskarno je bil samo od naše karavle 'Na Humu'. Ko je pozimi zapadel sneg, smo uporabljali poseben način 'konspirativne' hoje. Od domačije 'Na Humu' smo nekaj časa hodili po gozdni poti in nato po stezi do vode, ki teče po grapi. Prekoračili smo vodo in šli še precej časa naprej po snegu, nato pa smo se ritenski vračali nazaj do vode. Šele nato smo šli po vodi navzgor. Drugi način dostopa pa je bila lestev, ki smo jo pristavili k visoki skali in splezali po njej na vrh, nato pa smo jo potegnili za seboj.

Glavni podporni steber, da je tiskarna lahko nemoteno delovala, je bil tovariš Peter Kogej, ki je pokazal prostor za tiskarno in je potem ves čas skrbel, da ni zmanjkalo papirja. Takrat, ko smo dobili tiskarski stroj, je bil Peter tisti, ki ga je pomagal voziti. Med spremljevalci sem bil tudi jaz. Peter je ves čas prevoza molčal in le tu in tam sem zaslišal pritajeni švist biča, ki je spodbujal konje k hitrejši hoji. Zdi se mi, da smo tega tovariša po osvoboditvi premalokrat obiskali.

votlini nad barakami. V primeru, da je vode primanjkovalo, so kako uro počakali, da se je jezerce znova napolnilo. Tovariš Marenčič je ves čas do osvoboditve skrbel za centralo kot mati za svojega otroka. Postal je skoraj njen sestavni del, njeno srce.

Karavla P-8 na Humu

O pomenu in nadvse važni nalogi, ki so jo od ustanovitve v avgustu 1944 do osvoboditve opravljali kurirji te karavle, pripoveduje tovariš Franc Rejec-Kuh:

»Karavla P-8 je bila ustanovljena v avgustu 1944. Tovariš Pajo je pri vseh takratnih karavlah izbral šest najboljših požrtvovalnih tovarišev, med katerimi sem bil tudi jaz. Za sedež karavle so določili veliko kmetijo na Humu nad Oblakovim vrhom. Dostop na Hum je bil samo z dveh strani, z Vojskega navzdol in z Oblakovega vrha navzgor. Prednost za važno nalogo, ki jo je potem vse do osvoboditve opravljala ta karavla, je bila še v tem, da je bil kraj na razgledni točki s primernimi pogoji za hiter umik v gozdove v primeru nenadnega napada.

Za komandirja karavle je bil imenovan tovariš Ciril Lampe, doma nekje od Črne vrha, za namestnika Jakob Velikajne-Vojko iz Spodnje

Kanomlje, za sekretarja celice pa jaz. Naša glavna naloga je bila, da smo vsak dan ob določeni uri prinašali od točke '600' — to je bila oznaka za PNOO — rokopise za tiskarno. Ob ustanovitvi tiskarne smo nekaj časa imeli javko pri kmetu Oblaku na Oblakovem vrhu. Kasneje, ko se je PNOO premestil z Uter nad Hotenjsko dolino v Gorenjo Tribušo, pa je bila karavla 'pri Erneštu'. Točno ob peti uri vsak dan smo dobili rokopise in jih takoj odnesli v tiskarno. Drugi dan ob šesti uri zjutraj pa smo prevzeli že tiskano naklado 'Partizanskega dnevnika', Kadar je bil pripravljen samo 'Partizanski dnevnik', smo odšli na pot trije kurirji. Velikokrat pa nas je bilo po pet, ker je bilo treba odnesti na teren še razne brošure, letake in druge tiskovine.

Ko včasih primerjam, kako dandanes razdeljujejo pošte naše liste, se mi zdi skoraj nemogoče, da smo med NOB v takih okoliščinah in s tako skromnimi sredstvi, skozi sovražne zasede prinašali naše borbene glasilo. 'Partizanski dnevnik' je prišel v enem dnevu do sleherne gorske vasice, na položaje naših borcev in celo v Trst in Gorico... Niti sneg, ki je nekajkrat zapadel tako na debelo, da smo ga morali gaziti do pasu in čez, nas ni zaustavil.

Spomini kolporterke Mimice

Tovarišica Mimica Bergman je prišla v tiskarno »Slovenija« dne 18. septembra 1944, ko je izšla prva številka »Partizanskega dnevnika«. (Ta številka je izšla na štirih straneh. Na tretji strani je bil objavljen skoraj čez celo stran lesorez tovariša Janeza, ki je predstavljal borca pred žičnimi ovirami v hipu, ko bo zagnal ročno bombo na sovražni kov bunker.)

Tovarišica Mimica je pripovedovala o srečanju s kurirjem, ki jo je imel spremljati v tiskarno »Slovenija«. Bil je zelo nezaupljiv, kar je razumljivo zaradi konspiracije. Poznal je Jožeta, njenega kasnejšega moža, vendar je poizvedoval: »Ti si torej Bergmanova ljuba. Kako lahko dokažeš, da je to res?« Seveda mu je pokazala propustnico, toda kurir še vedno ni bil prepričan, da je prava.

Mimica je v tiskarni vodila administracijo in ekspedit. Ko je bil vsak dan ob štirih zjutraj natisnjen »Partizanski dnevnik«, je hitro pripravila zavoj, napisala naslove in oddala kurirjem. Vsakemu zavojju je bila priložena tiskana spremnica s številom izvodov. Za pomoč pri naslavljanju je imela kolportžno listo. Ko so na ozemlje kurirskih poti vdrla sovražniki, kurirji niso mogli pravočasno razpečati lista. V takih primerih je tiskarna večkrat prejela reklamacije s terena. Večkrat je v tiskarno prišel na obisk tovariš Tone Baloh od Pokrajinske tehnike in pregledal, kako gre.

Tehnični vodja tiskarne je bil grafik Rado Čenčič-Mitja, vodja črkostavnice metêr Janez Lajevic, vodja strojnice pa tovariš Platon. List so stavile večinoma mlade tovarišice. Nekaj jih je bilo iz Opatjega sela na Krasu, dve iz Črnomlja v Beli krajini. Jože Bergman pa je skrbel za lepo zunanjo opremo lista, za ilustracije, lesoreze, linoreze in drugo. Razen tega je izdeloval žige za potrebe vojske in PNOO. Izdeloval je tudi ponarejene žige za osebnostne izkaznice.

V tiskarni so imeli dva radiosprejemnika in so vsak ve-

Skupina bivših partizanskih tiskarjev, slikana pred tiskarno »Slovenija« 18. maja 1947

čer poslušali najnovejše vesti iz Moskve. V osmih mesecih je bila tovarišica Mimica samo dvakrat na obisku pri Petru na Gugalcu, tako strogo so čuvali tajnost tiskarne. Ko se je poročila z Jožetom, so imeli v tiskarni majhno slovesnost. Kolektiv Pokrajinske tehnike jima je za poročno darilo poslal — velik jerbas jabolčnih štrukljev. Razen tega je bila tisti dan na jedilnem listu telečja pečenka, pili pa so pristno vipavsko vino.

Kot tovariš Franc Rejec-Kuh, tako se Petra na Gugalcu z veliko hvaležnostjo spominja tudi tovarišica Mimica. Ko so nekoč Nemci pridrli tudi na Gugalce, so Petru pobrali vse, kar se je dalo odnesti. Jože je šel kmalu po odhodu Nemcev obiskat Petra, da bi ga potolažil. Tega pa ni bilo treba. Peter mu je dejal: »Nemci so mislili, da so mi odnesli vse, kar imam, pa so se zmotili. Komaj so odšli, je svinja v hlevu skotila mlade. Tako imam znova živino v hlevu.«

Tak je bil tovariš Peter. Vedno vever in vesel, prepričan, da bomo zmagali.

Zaključek

»Partizanski dnevnik« je bil prvi tiskani dnevnik partizanov na Balkanu! Upravičeno

smo lahko ponosni, da je tiskarna »Slovenija« še ohranjena in da še stoji oskrbovana in čuvana kot eden izmed velikih spomenikov naše borbe na Primorskem...

Še nekaj o zadnji ofenzivi. Tovariš Erjavac se zadnjega dneva v tiskarni »Slovenija« takole spominja:

»Zadnjega aprila sem dobil nalogo, naj nemudoma odnesem v tiskarno neko obvestilo. Bilo je 1. maja ob eni po polnoči, ko sem prišel v tiskarno. Na mizi sem videl že zlomljeno prvo stran »Partizanskega dnevnika« z velikim naslovom: Trst — Gorica — Tržič — svobodni. To je bila posebna izdaja — zadnja številka »Partizanskega dnevnika«, ki ni več prišla na teren. Pismo, ki sem ga prinesel, sem izročil tovarišu Jožetu Bergmanu. Ta je pismo odprl in prebral: »Ob peti uri zjutraj bodite pripravljeni za odhod — v Trst!«

V barakah je zagrmelo od veselja in navdušenja. Bili smo svobodni...«

Podatke za sestavo tega članka so rade volje prispevali: Franc Rejec-Kuh, Baltezar Gorup-Bolte, Mimica Bergman, Peter Cvek in Štefan Erjavac. Vsem se tovariško zahvaljujem.

P. A. Ogarev

V ustaškem gnezdu

(Odlomek iz knjige »Diverzant«)

ŽE OKROG devetih sva bila pri visokem nasipu železniške proge Zagreb—Beograd. Na progo sva prišla zahodno od vasi Popovače, kakih sto metrov od mostu čez naraslo Čazmo. Zagodrnjal sem naglas, ko sem opazil na nasipu dva ustaša, kako hodita s cigaretama v ustih sem in tja petdeset metrov proti mostu in prav toliko nazaj vzdolž proge. Pogledal sem po progi, da bi poiskal prikladnejše mesto za prehod čeznjo, toda povsod, na obeh straneh se je razprostirala nepregledna ravnina, kjer se človek ni mogel skriti, zlasti ne zdaj, v februarju. Vendar pa je bilo videti še najprikladnejše mesto, ki sva ga bila izbrala in od koder je držala pot čez zadnje obronke Moslovačke gore na Lonjo, odondod pa skozi Meščenice in Bačugo proti Glini in Topuskem. Vtem ko sem premišljal, kaj naj storim, sem začutil na rami Žiževo roko.

»Ali pojdeva tod?« je vprašal tiho.

»Da, to pot bi morala ubrati,« sem odgovoril osuplo.

»Potemtakem pojde vse gladko,« je dejal in obraz mu je zažarel kakor zmerom, kadar se je kaj odločil. Začel je brskati po torbi. V rokah je držal električni vžigalnik. »Vaša prejšnja zvižaja, tovariš komandant, samo nekoliko izpopolnjena«, mi je pošepnil ponosno. »Počakajte me tu in ne pokažite se, pa naj se zgodi karkoli.«

»Kaj se ti je zmešalo! Kam pa rineš?« sem ugovarjal. »Če gre za likvidacijo, ju lahko likvidirava drugače.«

»Tako bo bolj zanimivo in varno, tovariš komandant, verjemite mi. Samo pazite.«

Ostal sem v zaklonišču. Žiža se je odplazil proti levemu bregu Čazme in se stisnil za navpično ježo, čez katero je držala ozka steza na most. Vtem ko sta korakala stražarja proti mostu, je stal tako sključen, zrasel z zemljo. Vest mi je začela očitati, zakaj sem mu dovolil, da se je spustil v to pustolovščino. Potegnil sem revolver iz žepa in ko sem se že nameraval po njegovih stopnjah odplaziti tja, kjer je stal stisnjen k ježi, sem presenečeno obstal.

Stražarja sta se vračala. Prvi je glasno govoril in mahal z rokami, puška pa mu je visela čez ramo, drugi pa je držal puško v roki in se kar tresel od smeha. Ko sta bila še kakih petdeset metrov oddaljena od nje, torej samo še nekaj korakov, da bi se obrnila, je skočil Žiža iz svojega skrivališča in počenil med tirnice.

V naslednjem trenutku se mi je posvetilo v glavi, kaj namerava, in obstal sem vkopan na mestu v pričakovanju izida. S tolikšno napetostjo že davno nisem sledil nobeni akciji svojih diverzantov. Bil sem pripravljen. Žica je bila odmotana in drugi konec s stikalom je držal Žiža v roki. In vendar se ni ganil. Njegov pogled je bil uprt v stražarja.

Obrnila sta se. Oba sta vzkliknila hkrati, ko sta zagledala človeka med tirnicami, potem pa sta srdito zaklela in stekla proti njemu. Stražar s puško v roki je v teku na slepo srečo streljal na fanta, ki je ko panter skočil čez tirnice in izginil za ježo. Ondi se je spet stisnil k njej in čakal.

Pri takšni akciji je šlo za čisto psihološki moment. Stražarji, ki so iznenadili diverzanta, ko je polagal mine, so skoraj vedno planili proti njemu in šele potem so jeli streljati za beguncem ali pa, kar se je dogajalo redkeje, so jo ubrali za njim. Prav na to pa smo diverzanti ob takšnih priložnostih čakali.

Tudi tokrat sem videl, da tistega dolgo-nogega, ki je streljal na fanta, ni prav nič mikalo ubrati jo za njim vzdolž ježe. Njegovo pozornost je najprej vzbudila mina na železniški progi, ki je morda prej še ni bil opazil. Obstal je in počakal svojega tovariša, ki ni mogel teči tako hitro, ker je bil predebel.

Oba sta se sklonila, ne da bi vedela, kaj naj storita. V naslednjem trenutku je zadonela eksplozija in ko dve vreči sta se zavalila čez tirnice in po nasipu ter negibno obležala pod njim. Žiža je bil izbral pravi trenutek, ko je bilo treba povezati vžigalnik z nabojem med tirnicami.

To je bilo znamenje tudi zame. Urno sem pobral Žižev nahrbtnik, planil čez nasip in jo ubral po blatnih njivah proti mračnim obronkom Moslavine, za katerimi je stala v dalji Lonja. Žiža me je kmalu dohitel. Njegovе oči so naravnost vlekli iz mene glasno mnenje o dogodku. Moral sem nekaj reči.

»Dobro je bilo,« sem rekel, kar je fantu povsem zadostovalo. »Če pa bi bil stražar, ki je streljal za teboj, boljši strelec ali malo bolj pogumen...«

»V naših akcijah mora človek tudi tvegati, vsaj tako ste me nekoč učili, tovariš komandant.«

Čeprav sem se kar šibil pod težkim nahrbtnikom, nisem mogel zadržati smeha.

Okrog štirih popoldne sva blizu Meščenice pri Sisku spet prišla na železniško progo. Za razliko od prve je bila ta prosta in v dobri uri sva prispela čez prva pobočja Zrinske gore v Banijo. V skritem kotičku sva sedla, da bi si malo odpočila od teka in dolge hoje ter malo prigriznila, potem pa bi nadaljevala pot do mraka, ki naj bi naju zatekel po najinih računih v eni izmed vasi jugovzhodno od Petrinje. Preden sva nadaljevala pot, me je Žiža spet spravil v skušnjavo, da bi uslišal njegovo prošnjo.

»Idealno mesto, tovariš komandant, da razbijeva tistole kretniško srce in da položim v jamo šrapnelsko mino, preden prihite ustaši iz vasi. Kaj pravite?«

Priznati moram, da mi je bil ta načrt všeč. Ostal sem na straži, Žiža pa se je smukal nekaj časa okrog kretniškega vozla. Potem se je stisnil za debelo drevo in mina se je razpočila. Eksplozija je bila močna in gotovo jo je bilo slišati daleč naokrog. Na mestu kretniškega vozla in tirnic je zijala velika jama, iz katere se je še kadilo. Ne da bi počakal, da bi se dim razkasil, je Žiža skočil v njo, položil na prikladno mesto šrapnelsko mino in jo zasul s prstjo, da se ne bi videla.

Nisem ustregel njegovi želji, da bi izža žive meje gledala, kaj se bo zgodilo, marveč sva odhitela po pobočju naprej. Od daleč sva slišala glasove in motorno vozilo, ki je drdralo po tirnicah. Sonce je prijetno grelo in židane volje sva se vzpenjala proti vasi, o kateri sem vedel, da je oddaljena dve uri hoda.

Eksplozijo sva slišala nekaj minut pozneje. Žiža si je hudomušno potisnil titovko na

čelo in zažvižgal neko popevko, ki sem jo slišal tedaj prvikrat.

Sonce je bilo že zašlo in noč je že legala na zemljo, ko sva prispela v vas. Prenočiti bi bila morala pri nekem katoliškem duhovniku, ki je simpatiziral z nami, kakor so mi pravili ljudje.

Malone radosten naju je povabil v hišo, nama prinesel kruha, sira in toplega mleka, potem pa je odšel po opravkih na dvorišče, s katerega se je razlegalo hrzanje konja.

Tako slastno sem pil toplo mleko in prigrizoval kruh, da nisem niti opazil, da je fant nekam zamišljen in da se mu je napravila med obrvmi čudna guba, ki jo je bilo še vedno komaj videti.

»Jej, Žiža, sicer ostaneš brez večerje, saj vidiš, kako lačen sem jaz,« sem dejal.

Žiža je molčal in s koncem žlice zamišljeno brskal po površini mleka, ne da bi ga zajel.

»Kaj pa ti je, za vraga?« sem ga vprašal presenečeno.

»Tovariš komandant, tale duhovnik se mi zdi nekam sumljiv. Veste...«

»Saj je vendar naš somišljenik. Saj ne bova prenočila pri njem.«

»Ne vem. Oči so mu tako lokave, da mu prav nič ne verjamem.«

»Ne govori neumnosti, Žiža, marveč jej,« sem mu posegel v besedo in slastno srebal mleko, čeprav bi bilo mnogo pametneje, da bi se bil malo bolj zanimal za to fantovo slutnjo.

Po večerji naju je duhovnik pospremil v lepo in čisto sobo z dvema pravima, mehki-ma posteljama in zaspal sem v trenutku, ko sem začutil pod seboj prijetno mehko volnene blazine. Kako dolgo sem spal, ne vem. Nenadoma sem začutil, da me nekdo trese in v spanju sem zaslišal Žižev šepet:

»Ne govorite, tovariš komandant, ne govorite...!«

»Kaj se je pa zgodilo?« sem vprašal že buden.

»V ustaško gnezdo sva zašla.«

»Meša se ti, Žiža!«

»Pravim vam, tovariš komandant. Še več, duhovnik vas je spoznal.«

To me je streznilo in planil sem iz postelje.

»Kje so?«

»V kamri, na dvorišču. In duhovnik je pri njih.«

Kaj se je pravzaprav zgodilo v teh dveh urah, ko sem spal?

Fantova domišljija je bila na najino srečo tako živa, da je pozabil na spanje in trdno sklenil prebedeti noč. Njegovo sumničanje se je še bolj utrdilo, ko so se čez dobro uro počasi odprla vrata in ko je nekdo pošeplnil: »Spita!«

Žiža je pripravil revolver in čakal, da bi kdo vstopil, toda vrata so se spet zaprla. Po tlakovani kuhinji, iz katere si prišel na dvorišče, so odmevali koraki.

Žiža je stopil k oknu. V mesečini je zagledal tri može, ki so se bližali vratom hišice v ozadju dvorišča. Kmalu potem je skozi okence zažarela luč.

Fant je tiho odšel na dvorišče in se priplazil do okenca. Zastora ni bilo na njem in tako je skrit za prizidkom, da ga ne bi opazili od znotraj, zagledal v kamri duhovnika in dva moža, enega v ustaški uniformi. Ni bila potrebna posebna razboritost, da je fant spoznal, da drži mož v uniformi v rokah majhno oddajno postajo in da visi v tem trenutku njegovo in življenje njegovega komandanta na niti.

Po luči, ki se je svetlikala skozi vrata, je fant spoznal, da so samo priprta. Oprezno se jim je približal. V naslednjem trenutku je mož z aparatom v rokah nehal pritiskati na gumbe, duhovnik pa je čisto jasno rekel:

»Pravim vama, da ni nobenega dvoma, da je to Hariš-Gromovnik. Kako bosta opravila z njim, to je vajina stvar. Jaz se ne želim vmešavati v to. Svojo dolžnost sem izpolnil. Ali ju bosta napadla takoj ali počakata do zore, da vama prihite na pomoč vajini tovariši, v to se ne vmešavam. Jasno pa je, da bosta spala do zore ko ubita. Po mojem mnenju bi bilo bolje, da opravita to stvar takoj. Tako bo bolj zanesljivo.«

Žiža ni več čakal. Ni imel več na kaj čakati. Vrnil se je, me zbudil in mi kratko povedal, kaj je videl in slišal.

Po prstih sva se splazila čez dvorišče k razsvetljeni kamri. Ustaš je spet oddajal poročilo, duhovnik in mož v civilni obleki pa sta sedela na nizkih stolčkih in zamišljeno gledala v tla.

Nisem se hotel obotavljati. Počakal sem, da je ustaš končal poročanje in odložil slušalki, potem pa sem na vso moč sunil z noge v priprta vrata.

Z izbuljenimi očmi je planil ustaš tako naglo pokonci, da je aparat odletel z zavoja, kjer je stal. Duhovnik in mož v civilni obleki se nista niti ganila. Gledali so naju prestrašeno ko dve prikazni.

»Kje imaš vrv, duhovnik?« sem se obrnil na duhovnika, ki se je ves tresel od strahu in si prizadeval odgovoriti na moje vprašanje. Naposled se mu je po nekaj nerazumljivih besedah to posrečilo. Pokazal je z glavo na dvorišče in odgovoril hripavo:

»Na vozu ... pred kaščo.«

Žiža je odšel po vrv.

»Kdo je tale?« sem vprašal ustaša in pokazal na kmeta.

»Naš pristaš ... vohun,« je odgovoril

»Kakšna pa je duhovnikova vloga?«

»Pri njem imamo spravljeno radijsko postajo. Od tod pošiljam poročila štabu.«

»Kakšna poročila?«

»Tista, ki jih sprejemam ... ki nam jih prinašajo naši ljudje,« je odgovoril ustaš pripravljen priznati vse. Bil sem prepričan, da ni bila nobena njegova beseda zlagana.

Žiža se je vrnil z vrvjo.

»Prereži jo na tri dele,« sem mu rekel, potem pa sem se spet obrnil k ustašu: »Kaj si malo prej sporočil štabu?«

»Gibanje in položaj nekega vašega partizanskega odreda, ki se mudi tu v bližini; poročal sem mu tudi o dogodku na železniški progi pri Meščenici in ...«

»O kakšnem dogodku?« me je zanimalo. Ozrl sem se na Žižo, ki je nepremično gledal ustaša in čakal, kaj bo še povedal.

»Nekdo je z mino razbil kretniški voz in položil mino v jamo. Skupina naših ljudi je prispela z drezino iz vasi nekaj minut po eksploziji. Eden izmed njih je skočil v jamo in tedaj je zadonela nova eksplozija.«

»Koliko je bilo mrtvih?« se ni mogel premagati Žiža, da ne bi vprašal.

»Pet mrtvih in prav toliko ranjenih. Dva ranjenca ne bosta ostala pri življenju.«

»Ali si poročal še kaj?« sem ga vprašal, ko sem se spomnil, da sem mu posegel v besedo.

Ustaš se je malce obotavljal, s pogledom je ošinil duhovnikov in kmetov obraz in opazil, da ga oba požirata z očmi, potem pa je rekel:

»Sporočil sem ... Sporočil sem, da smo vas ujeli v past ... Vas in vašega spremljevalca.«

Duhovnik se je prvokrat zganil in odprl usta, iz katerih je privrel cel potok sladkih besed; jel se je opravičevati, češ da so ga ustaši prisilili, da je ravnal tako.

Ustaš pa mu je posegel v besedo. V želji, da bi čimbolj opral sebe je gnal svojega pajdaša v neogibno smrt:

»Ni res, gospod,« je rekel in ošinil duhovnika s srditim pogledom. »Kar zadeva vas: slišal sem že nekaj praviti o vas, videl pa vas nisem še nikoli. Tale duhovnik mi je povedal, kdo ste, in zahteval, naj v njegovem imenu sporočim štabu, da vas imamo v rokah in da ob zori lahko pridejo po vas in po tegale fanta.«

Zvedel sem vse, kar me je zanimalo.

»Zveži jih kar najbolj trdno moreš,« sem velel fantu, ki je komaj čakal na to. Kmalu so bili zvezani tako spretno, da razen z glavno niso mogli ganiti z nobenim delom telesa.

»Zdaj pa lezi spat,« sem dejal fantu, ko sva stopila iz kamre. »Ura je deset. Do štirih lahko mirno spiš. Jaz bom pa pazil na te tičke.«

Žiža ni hotel niti slišati o tem, da bi legel k počitku. Opravičeval se je in prisegal pri vsem na svetu, da mu je ta dogodek tako temeljito pregnal spanec, da bi se samo mučil in prevračal po poostelji, če bi legel. Prosil me je, naj mu dovolim ostati pri teh mrčinah, sam pa naj spet ležem k počitku.

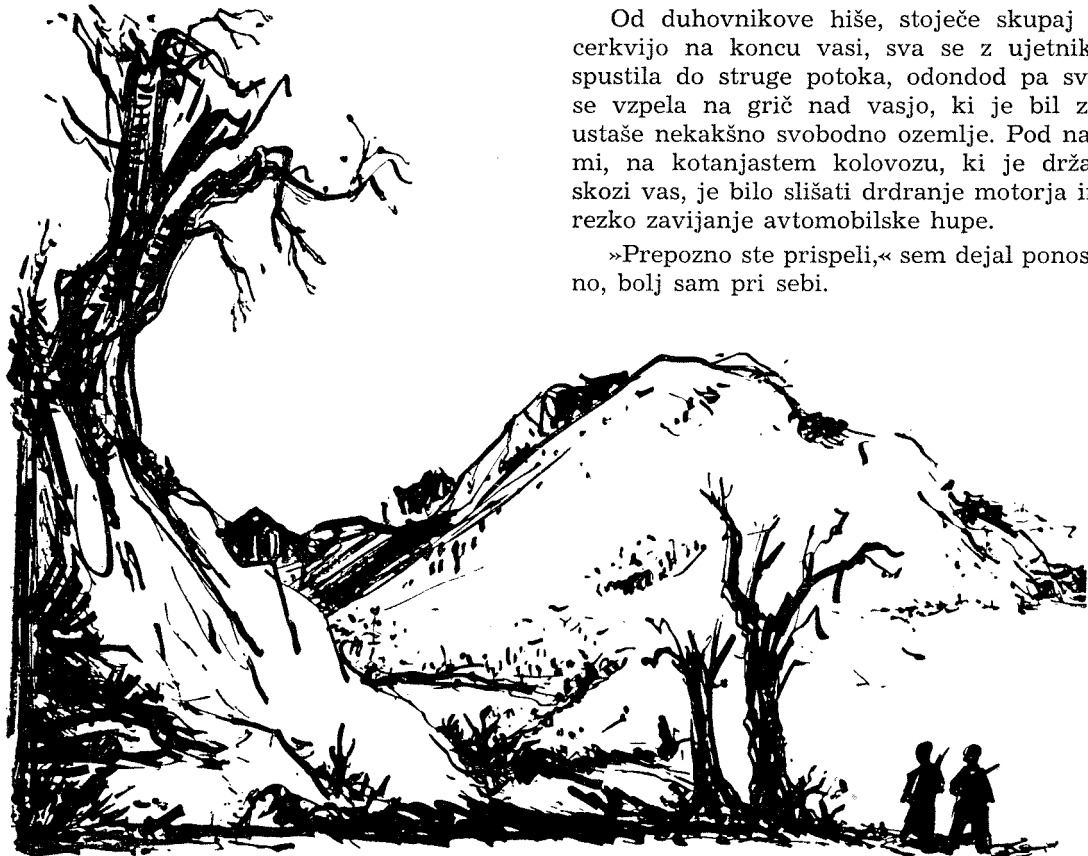
Iz izkušenj sem vedel, da so takšni trenutki možni. Kolikokrat tudi sam, do onemoglosti utrujen, po čem razburljivem, vso noč nisem zatisnil očesa. Razen želje, da bi se spet zleknil v udobno duhovniško posteljo, je bil tudi to razlog, da sem privolil v Žižev predlog. Naročil sem fantu, naj me zbudi ob štirih, in odšel v hišo.

Ko me je Žiža drugič zbudil, sem vstal mnogo laglje. Tistih nekaj ur spanja me je osvežilo tako, da bi bil lahko takoj nadaljeval pot.

Do osvobojenega ozemlja je bilo še dobro uro hoda, tako sem računal, da prideva z ujetniki tja zgodaj, nekako o pol šestih. Ujetnike izročiva partizanski straži, sama pa se napotiva v glavni štab.

Od duhovnikove hiše, stoječe skupaj s cerkvijo na koncu vasi, sva se z ujetniki spustila do struge potoka, odondod pa sva se vzpela na grič nad vasjo, ki je bil za ustaše nekakšno svobodno ozemlje. Pod nami, na kotanjastem kolovozu, ki je držal skozi vas, je bilo slišati drdranje motorja in rezko zavijanje avtomobilske hupe.

»Prepozno ste prispeli,« sem dejal ponosno, bolj sam pri sebi.

Vstaja v Emilii in Romagni

(Nadaljevanje in konec)

Po Bologni poka ponoči in podnevi. Bologna ne kloni. Nima zaman slovesa najbolj revolucionarnega mesta v Italiji.

Junaki italijanske Varšave so raznesli baklo upora po vsej Emiliji. Ljudstvo je vstalo po dveh desetletjih molka, terorja in sramote. Z zvonikov in električnih daljnovodov so vihrale v vetru rdeče zastave. Peterokraka zvezda na prsih garibaldincev je bila znamenje novega duha. Vstali so spomini na burne čase rdeče Emilije iz let 1913 in 20. Delavci in polovinarji so se spet otesali kapitalističnega jarma.

Novi časi so dali nove ljudi. Mario Musolesi — Lupo je bil prej mehanik. V vojski so ga degradirali, ker ni veroval v zmago. Oktobra 1943 se znajde v hribih. Že konec decembra njegova četica opravi prvo veliko akcijo. Pri Grizzani, na koncu 18 km in pol dolgega železniškega predora na progi Bologna—Firenze, zleti v zrak šest bencinskih cistern in štirje vagoni s kamioni. Od tedaj ne dajo več miru ne cesti ne železnici. Postanejo strah in trepet izdajalcev. Spomladi 1944 četica naraste že v brigado »Stella Rossa« (Rdeča zvezda), ki kmalu šteje 700 mož. Napada objekte in posadke na več krajih hkrati. Visoko in strmo hribovje je za umike silno prikladno. Fronta se približuje. Nemci in črni napadejo z veliko silo in s topovi 28. maja 1944. Po petnajsturni bitki morajo zbežati. Na bojišču pustijo okoli 500 mrtvih, zato se spravijo na »čiščenje« v zaledju. Svoj črni gnev zlivajo nad manjšimi naselji. Marzabotto in še nekaj manjših krajev požgejo. Septembra je fronta še bližja. SS-ovci in črnosrajniki ponovno udarijo z vso silo proti

Marzabottu, Vadu in Grizzani. Na tistih nekaj desetih kvadratnih kilometrov zagreše od 28. do 30. septembra svoj najbolj nečloveški zločin v Italiji. Prebivalstvo Casaglie se za teče v cerkev. SS-ovci z rafalom pobijejo župnika, odženejo ljudi na pokopališče in tam z bombami potolčejo 147 oseb, med njimi 50 otrok. Iz vasi uide le troje otrok. V Caprari jih pobijejo 107, od tega 24 otrok, v Casa Beguzzi 38, v San Martinu 18, v S. Giovanniu 47, med njimi 12 otrok, v cerkvi pa polijejo z bencinom in zažgejo 52 oseb, v Prunari in bližnjih zaselkih 145 (40 otrok), v Canovetti 20, v Cerpianu 30 v kapelici z bombami in 13 z brzostrelkami, v Colulli 70 itd. Žive otroke mečejo v plamene in jim režejo glave. V veliki hajki padajo tudi partizani.

Garibaldinska 62. brigada deluje sprva le malo bolj vzhodno, v okolici vasi Piano-ro. Zaradi neprenehnih nemških napadov se mora po sklepu štaba CUMER premakniti na območje 36. brigade, proti cesti Imola—Firenze. Po zaslugi uspešnih napadov na nemška vozila so borci kmalu odlično oboroženi in oblečeni. Prebivalstvo na operativnem območju te brigade ustanavlja ljudske odbore. Komandant Kid uveljavi vojaško disciplino. Brigadi ovirata promet na cesti, ki vodi prek gorskega prehoda La Futa vse tja do Imole. Vsako noč napadajo, toda ti napadi so čim dlje drug od drugega. Razen čet 36. imajo tam blizu tudi čete 66. brigade svoje akcijsko področje. Tam je namreč največ prometa zaradi prevozov materiala na fronto v srednji Italiji. Ko se zavezniki 1. oktobra 1944 prebijejo preko La Fute, se obe brigadi umakne-ta na sever na ozemlje med

rekama Idice in Sillaro, ki je pod nemško kontrolo. Mogli bi pač ostati pod varnim okriljem zavezniških armad, toda kdor se je zaradi svojih idej prostovoljno odrekel varnemu in lagodnemu življenju, mora vztrajati v borbi do konca. Od 1. do 5. oktobra bijejo partizanski bataljoni hude boje v sami frontni črti. Glavna naloga jih pa še čaka, zakaj sodelovali bodo pri osvoboditvi Bologne.

Polvojaška 63. brigada GAP je bila ustanovljena 20. januarja 1944. Izgube ji niso zavrlje razvoja in kaj kmalu se je povečalo število njenih članov. Neprestano je v akcijah, največ zahodno od Bologne. 3. septembra vrže v zrak tiskarno proslulega fašističnega časnika »Resto del Carlino«. Isti mesec zaplenijo v Bologni kamion streliva, ostalo zalogo pa vržejo v zrak. Ob sovražni obkolitvi 8. oktobra pade 33 borcev, ujetih 13 pa Nemci z bodečo žico obesijo v Casalecchiu. Ostali se prebijejo skozi obroč. Sovražnikov je pobitih kakih 50. Bataljon Sergio se umakne v mesto in izgubi v več borbah v začetku decembra večino izmed svojih 125 mož. Še pred koncem leta se brigada prebije po dvodnevnem maršu preko fronte in se vključi v novo italijansko redno vojsko v sestavi zavezniških oboroženih sil.

Tipičen primer takšne polvojaške organizacije je tudi 5. brigada »Bonvicini«. Osnovno jedro iz oktobra 1943 izvaja sabotažne in politične akcije, aprila 1944 pa njena dejavnost že doseže tolikšen razmah, da jo CUMER prizna in sprejme v svoj sestav. Deluje vzhodno od Bologne, na ravnini okoli krajev Medicina in Molinella. Ena izmed glavnih njenih nalog je nabavljanje živeža in orožja za potrebe glavnega štaba. Podobno funkcijo ima polvojaška brigada »Venturoli« na ravnini severno od Bologne, ki mora med drugim preprečevati fašistom rekviriranje žita. V bližini Bologne deluje še gapovska brigada »Santa Justa«, ki uniči sezname z imeni vojaških obveznikov v

mestnem vojnem odseku. Njeni borci zažgejo bencinsko skladišče in zalogo avtomobilskih plaščev. Prav tako večkrat prekinajo železniško progo proti Firenci. Slednjič se mora številčno močno skrčena brigada decembra 1944 umakniti v mesto.

Partizanska brigada »Matteotti« napada neposredno za ledje nemške obrambne črte v gorovju nad Pistoio. Novembra se združi z ameriško 5. armado, kateri stori neprecenljive usluge.

Stranka Akcije (Partito d'Azione, vodja F. Parri) ima svoje formacije, vendar v okrilju CUMER. Enot »Giustizia e Libertà« (Pravica in svoboda) delujejo od leta 1943. Raztresene so po gorah med Piacenzo in Bologno. Glavni njihov politični smoter je uničenje fašizma. Njeni borci so zelo požrtvovalni in vztrajajo do konca vojne. Samo novembra 1944 pade v neki hajki pri Piacenzi okoli 300 partizanov. Od 1200 mož v južnem delu Emilije (vzhodno od Bologne) jih pade 296. Zaradi izdajstva aretiranih njenih voditeljev jeseni 1944 pade pod fašističnimi strelji 8 ljudi, ostali pa se ne bodo nikdar več vrnili iz taborišč.

Junaštva in ideji pravice predanih ljudi je polna zgodovina krajev izpod Imole in tamkaj delujoče 36. garibaldinske brigade »Bianconcini«. Iz osnovne čete 24 fantov, ki so ušli iz Imole januarja 1944, se razvije ena najbolj slovitih borbenih enot. Že februarja prestanejo prvo fašistično hajko. Pomoči v orožju ni še od nikoder. Napadajo Nemce in fašiste. Orožje se množi, število moštva narašča, nastane nova brigada. Med borci je tudi nekaj Jugoslovancev. Na cesti Faenza—Firenze obleži smrtno zadet neki nemški general. Morala raste in z njo vred število napadov. Pričnejo se hajke, pade komandant Lorenzini. Meseca avgusta 1944 so osvobojene sosednje Marche. Zavezniki se bližajo »Gotski liniji«. Nemci morajo očistiti to ozemlje in napadejo partizanske položaje pod goro Bastia. Odbit je prvi napad in partizani udarijo po Nemcih.

Manifestativni pohod antifašistov ob osvoboditvi Bologne (25. IV. 1945)

Čez nekaj dni, 8. avgusta, Nemci ponovno udarijo, vendar se morajo v največjem neredu umakniti po dva dni trajajočih bojih. 1. avgusta sledi tretji zaporedni nemški napad, to pot s topništvom in oklopniki. Partizanom se posreči umik in takoj zatem nenadni protinapad. Popolnoma je uničen nemški bataljon. Partizani se umaknejo iz okoliša šele po četrtem napadu in se premestijo proti cesti št. 65 (Bologna—Firenze), ne da bi Nemci to opazili. Za vse uspehe se je zahvaliti samo izredni discipliniranosti borcev. Po dveh tednih hudih bojov so utrpeli samo 20 mrtvih. Dne 10. septembra 1944 jih napadejo SS-ovci. Reši jih ista taktika. Rezultat: v strmih apeninskih grapah obleži 40 Nemcev. Prebivalstvo navdušeno pozdravlja svojo vojsko, fašisti beže na sever. Prezgodnje veselje pa ne traja dolgo. 23. septembra udarijo nacifašisti s polno silo. Po najtežjih borbah pod goro Monte Battaglia nikdar poražena 36. brigada izroči 88. ameriški diviziji očiščeno ozemlje. Njeni borci vstopijo v redne oddelke svoje nove vojske.

Podobno epopejo je prestala 8. garibaldinska brigada v južni Romagni. Od svoje ustano-

vitve decembra 1943 pa vse do konca vodi in odbija srdite napade. Sprva razpolaga z nezadostnim številom zanesljivih oficirjev in še ti se morajo šele vživljati v novo taktiko. Njeno operativno področje zajema dele pokrajin Forlì, Pesaro in Arezzo. Glavna njena naloga je, čim bolj zavirati promet na važnem in gostem cestnem omrežju med Romagno in Toscano. Med njenimi borci so tudi Jugoslovani. V številnih akcijah si moštvo kmalu nabere potrebnih izkušenj. Ze aprila 1944 napadejo S. Agato Feltrio v »Gotski liniji«. Nekaj dni zatem odbije brigada prvi napad, v katerem pade kakih 100 Nemcev. Dne 12. aprila Nemci ponove napad z dvema divizijama (ena je »Hermann Göring«) s 5000 črnosrajčniki, ki so jih preoblekli v nemške uniforme. Hajka se odvija na ozemlju med San Marinom, Sansepolcrom in Monte Falterono (1654 m). Boji trajajo dva tedna. Domnevajo, da je sovražnik pri tem utrpel nad 500 mrtvih in ranjenih, vtem ko so partizani imeli 63 mrtvih in 18 pogrešanih. Brigada je križno prežvela, revolucionarna zavest je še večja. Zatem nacifašisti brigado spet napadejo. Med 16. in 23. julijem 1944

se prebije skozi obroč na območju ceste št. 71 (Cesena—Arezzo). Reši jih samo skrajna discipliniranost in popolno poznavanje terena. Avgusta fronta doseže »Gotsko linijo«. Nemci morajo za vsako ceno očistiti neposredno zaledje. Nad šest tisoč nacifašistov navali na področje 8. brigade. Rušijo hiše, ubijajo vse, kar jim pride pred oči, toda partizanov ne uničijo. Kakor v posmeh jim ti pošljejo v zrak avtomobil s področnim komandantom organizacije Todt in dvema generaloma (gorski prehod Mandrioli, dne 15. avgusta). Septembra zleti pri Sarsini v zrak šest kamionov z vojak. Vsi štirje bataljoni so neprestano na delu, toda vsak na drugem kraju. Oktobra zavzamejo kraje S. Sofia, Galeata in Meldola, preživelih 400 mož pa se združi z angleško 8. armado, pod katere okriljem se bojujejo do osvoboditve vse Romagne (Forli). Za časa svojih partizanskih operacij je brigada pobila okoli dva tisoč sovražnikov.

Tudi gapovska 29. brigada »Sozzi« (Romagna) se sama zalaga z orožjem in eksplozivom. Od Forlija in Cesene do Riminija ob Jadranu letijo v zrak transformatorji, drogovi dragocenih napajalnih daljnovodov, lokomotive, železniške proge, skladišča, potaplajo se nemški plovni objekti ob morski obali, odpirajo se zapor, padajo izdajalci in tlačitelji delovne Romagne.

Koliko tihih junakov je dala rodovitna Romagna — vendar uradna zgodovina ne bo pisala o njih nikoli! Domačini se še živo spominjajo Silvija Corbarija, ki je s svojo drznostjo in z burkami dokazoval trhljost črnosrajčniške republike in na ta način pospešil razvoj partizanstva v svoji okolici. Bil je preprost fant, sprva brez politične opredelitve. V fašistični stražnici ob nekem mostu v Faenzi so pričakovali obisk kapetana. Ko ta pride, jih pregleda in odredi, naj naložijo orožje v avto. Šele po njegovem odhodu so izvedeli, da jih je izzigal Corbari. V glavni faentinski kavarni se črni širokoustijo, da so ga ubili. Neki fašist vstane,

zagrabi Mussolinijevo sliko na steni, jo raztrešči pred osuplimi črnosrajčniki in mirno odide iz kavarne. Bil je Corbari. S svojo četo je deloval okoli Predappija, Mussolinijevega rojstnega kraja. Fašisti so poskusili z zvijačo. Polkovnik Marabini obljublja Corbariju oficirski položaj. Corbari pride na dogovorjeno mesto popolnoma sam. Fašisti se muzejo, a Corbari mirno igra dalje svojo novo vlogo. Marabini se zanese in požene avto, da bi pred ostalimi prispej v mesto. Corbari ga ubije, preišče in najde skrito pištolo, ki jo je imel pri sebi kljub dogovoru. To dejanje povzroči razpis visoke nagrade na njegovo glavo. Šele po mnogih akcijah se je izdajalcem posrečilo, da so ga ranjenega zajeli. Obesili so ga skupaj z njegovo mrtvo zaročenko in še dvema tovarišema na glavnem trgu v Castrocaru.

Proti vsakršnemu pričakovanju se je partizanstvo močno razvilo tudi po Padski nižini. Ravensko 28. brigado »Gordini« so sestavljali sami proletarci, kmetijski in tovarniški delavci. Ko je general Carabba 8. septembra 1943 ukazal zbrati orožje, da bi ga izročil Nemcem, so napredni meščani po ulicah Ravenne zbirali in shranjevali odvržene puške. Pričeli so padati izdajalci. Teror narašča. Umakniti se je treba iz mesta na polja. Partizani se skrivajo v koruzi, po prekopih in po močvirnih rečnih rokavih. Razgled po širni planjavi jim nudijo samo drevesne krošnje. Zatočišča imajo v podzemskih bunkerjih. Čeprav je borba težavna, šteje brigada že avgusta 1944 okoli 600 mož, razdeljenih v šest čet. Komandant je slovit Arrigo Boldrini — Bülow. Zavezniki dokaj hitro dojemajo pomen te enote in ji pošiljajo pomoč po morju. Angleška 8. armada je napredovala prav po zaslugi 28. brigade. Ravenna je osvobojena že 4. decembra. Na željo angleškega glavnega štaba ostane brigada kot samostojna operativna enota v sklopu 8. armade do maja 1945. Ob koncu vojne je prešla visoko angleško vojaško odlikovanje.

Ob ustju reke Pada se je borila 35. brigada »Bruno Rizzieri« morda še v težjih pogojih. V močvirjih in nepregledni ravnini jo je reševala le popolna zvestoba prebivalstva. Ima velike zasluge za osvoboditev Ferrare pred prihodom zaveznikov.

V prilično podobnem položaju so bili tudi partizanski oddelki v nižinskem predelu pokrajine Modena. Tudi tam je vladal nepopisen teror. V Fossoli so v enem samem dnevu ustrelili 68 ljudi, v Concordiji pa 72. Partizanska formacija »Aristide« je s svojimi 120 možmi opravila 1300 akcij. Na cestah je ostalo 460 uničenih kamionov, iztirili so 27 vlakov. Dne 21. marca 1945 je udarilo sedem nižinskih brigad na Modeno. Naslednjega dne so mesto zavzeli, za njim pa vsa ostala središča pokrajine.

Drugi del garibaldinskih sil so predstavljale gorske brigade. Med njimi je bilo tudi mnogo Rusov in Angležev. Svobodno ozemlje pri Montefiorinu je bilo sedež zavezniške vojaške misije. Zmogli so celo frontalne borbe, ker so razpolagali s protitankovskimi topovi. Zgradili so letališče, na katerega bi morali zavezniki prepeljati en bataljon italijanske divizije »Folgore«, in sicer 30. julija 1944. Nemci so jih prehiteli in vneli so se več dni trajajoči boji. Partizanske enote so bile sicer razbite, toda padlo je po angleških podatkih 2080 Nemcev. Po krajšem času so se enote ponovno sešle in nadaljevale začeto delo.

Naj omenimo še enote v gorah južno od mesta Reggio Emilia, kjer sta bila en ruski in en angleški partizanski bataljon. V glavnem so torej bile omenjene vse partizanske enote v Emiliji in Romagni.

Mesto Bologna je dalo italijanskemu protifašističnemu gibanju poleg večine izmed naštetih brigad tudi divizijo »Nannetti«, ki je bila poslana v pokrajino Belluno v Alpah. Iz naslednjega pregleda je razvidno, katere enote je prispevala v CVL (Corpo Volontari della Libertà — Korpus prostovoljcev za svobodo):

1. Divizijo »Lupo« (po junaku Musolesiju), čisto vojaška formacija z brigadami »Stella Rossa«, 36., 62., 66., »Matteotti« in »Giustizia e Libertà«;

2. divizijo »Mario«, polvojaška formacija GAP, ki so jo sestavljale 1., 2., 4., 5., 6., 7., 8., 9. in 63. brigada ter skupina »Matteotti città«;

3. divizijo »Nannetti« pri Bellunu.

Nikjer nismo upoštevali čisto civilnih sabotажnih skupin SAP (Squadre di Azioni Patriottiche — oddelki za domoljubne akcije).

Večina brigad iz prvih dveh divizij je izvajala osvoboditev Bologne v hudih bojih od 19. do 22. aprila 1945. Res je, da so Nemci izgubili precej morale in da so zavezniki že prebili fronto, toda večina pripadnikov nacistične vojske je krčevito zavirala napredovanje zaveznikov, računajoč še vedno na separatni mir, ki bi jih rešil ujetništva. Fašisti so se po svoji strani borili do kraja, ker se niso mogli nikamor več podati in so hoteli prodati svoje kože čim dražje. GARIBALDINSKA VOJSKA JE SAMA ZAVZELA BOLOGNO IN JO IZROČILA ZAVEZNIKOM SKUPAJ S TISOČI NEMŠKIH UJETNIKOV IN VELIKIM VOJNIM PLENOM. V skoraj dvajsetmesečni borbi sta obe diviziji utrpeli velike izgube. Od 10.700 pripadnikov zgoraj naštetih enot je padlo v bojih 1386 moških, ranjenih je bilo 945, v represalijah postreljenih pa 2350.

Upravičeno lahko občudujemo ljudi, ki so toliko časa vzdržali vse napore na svojih postojankah in se upali na tako majhnem prostoru ne samo upirati, marveč celo napadati z vso silo takrat še vedno močno nemško vojsko. V Emiliji in Romagni živi na en kvadratni kilometer približno 152 ljudi. Treba se je torej zahvaliti le vsemu takšnemu prebivalstvu, da se je moglo partizansko gibanje razviti do tolikšne stopnje. Oče Cervi pri Parmu je izgubil sedem sinov, sedem fantov partizanov. Vlada mu je podelila v spomin sedem zlatih kolajn, najvišjih italijanskih odlikovanj, toda sinov le nima

več... V vsakem mestu, v vsaki vasici je dosti ljudi, ki še žalujejo za mrtvim svojci. Po navadi, ki smo jo v vseh krajih naše domovine tudi mi predobro spoznali, je črna drhal premnogokrat razstavila dolge vrste mrtvih žrtev, obešala žive in mrtve v svarilo preostalih, požgala na tisoče skromnih kmečkih domov in obenem še zvesto služila nacističnim krvnikom narodov. V zahvalo 200 tisoč garibaldincem vse Italije za pridobljeno čast, s katero so se neki v novo politično obleko preoblečeni krogi prva povojna leta tolikanj hvalisali, uradna

zgodovina sedaj najraje ne posveča več niti vrstice. V šolskih učbenikih ni niti besede o vseh zločinih in o vseh junastvih. Tudi vojaška tradicija nove armade se raje ponaša s prejšnjimi vojniki in priznava kvečjemu formacije nove vojske iz leta 1945. Vkljub zapostavljanju s strani uradne zgodovine spomin na tiste čase med italijanskim ljudstvom ne bo nikdar zamrl. Spomin na ljudske junake in na žrtve je ostal prav tako živ kot zadane bolečine: oboje pripada samo delovnemu ljudstvu.

Leopold Vrbovšek

OKNO V SVET

Barikade v Genovi so združile italijanske antifašiste

POSKUS italijanskih neofašistov, da skličejo svoj redni kongres v stari trdnjavi italijanskega proletariata in največjem italijanskem pristanišču Genovi, se je končal klavarno. Italijansko socialno gibanje (pod tem imenom nadaljuje po vojni bivša fašistična stranka svoje delo s skoraj istim programom in podobno ideologijo) je pretrpelo poraz, ki ga njegovi voditelji prav gotovo niso pričakovali.

Genovo so si izbrali zato, ker jim je uspelo organizirati v tem mestu nekaj uspešnih mitingov in ker imajo v mestnem ter pokrajinskem svetu celo nekaj svojih predstavnikov. Nekaj časa je od njihovih glasov zavisela cela usoda demokristjanov v mestni občini.

Poskus, da organizirajo kongres v mestu, ki je bilo odlikovano z zlato medaljo za zasluge v gibanju odpora in povrh še v neposredni bližini spomenika padlim partizanom — so Genovežani razumeli kot nesramno izzivanje vseh italijanskih antifašističnih sil. Očividci zatrjujejo, da je prišla vsa Genova na ulice.

Antifašizem je postal ponovno — petnajst let po vojni — simbol, ki je povezal vse progresivne sile, ne glede na politične razlike. Neofašisti so morali na vrat na nos zapustiti Genovo. Namera, da izkoristijo to delavsko trdnjavo za obujanje starih, že davno preživelih, mussolinijevskih političnih nazorov, se je izjalovila.

Mislili so, da bodo s tem kongresom aktivizirali svojo stranko v severni Italiji, kjer so sorazmerno najšibkejši, da bi se na jesenskih upravnih volitvah izognili porazom, ki so jih doživeli na zadnjih volilnih preskušnjah. Prepričani so bili, da je prišel po zlomu vrhunske konference v Parizu ugoden trenutek, da lahko posežejo še aktivneje v italijansko politično življenje.

Organizatorji kongresa so bili prepričani, da so ideali odpora (rezistence) že obledeli in da se bodo napredne organizacije omejile le na formalne proteste. Odpor antifašističnih sil pa je pokazal, da moralna moč rezistence ni nekaj, kar sodi že v zgodovino, kar je že zbledelo, marveč, da so ideje,

na katerih se je navdihovala rezistenca, še žive, še zakoreninjene v zavesti italijanskih množic. Pokazal pa je tudi, da lahko nove provokacije mussolinijevskih dedičev izzovejo še hujši odpor, hujši obračun, kot je bil genovski.

Z eno besedo: barikade so združile antifašiste. Na osnovi borbe proti novemu fašizmu, ki ga pooseblja italijansko socialno gibanje, so se zbrali desetisoči in desetisoči. Stari senator Ferruccio Parri pa je v senatu predložil predlog zakona o razpustitvi te stranke.

Bivši predsednik vlade, ki je bila na oblasti takoj po nemški kapitulaciji, je formuliral svoj zakonski predlog v imenu nacionalnega sveta italijanskega gibanja odpora, z drugimi besedami, v imenu bivših borcev za osvoboditev dežele od nemških nacistov in mussolinijevih »črnih brigad« in »republike Salo«.

V tem zakonskem predlogu je izražena volja italijanskih antifašistov, da se tej stranki prepove vsako delovanje zato, ker oživlja stare mussolinijevske ideje in hvali fašizem. Ustava pa izrecno prepoveduje obnavljanje fašističnih strank v katerikoli obliki.

Dne 30. junija je uradno glasilo neofašistov »Secolo

d'Italia« zapisalo, da predstavlja italijansko socialno gibanje ne samo nadaljevanje fašizma iz razdobja med obema vojnama, marveč iz dobe, ko je Mussolini vodil marionetno državo, republiko Salo, ki je bila odvisna od nemških okupacijskih čet in fašističnih »črnih brigad«.

To je bilo objavljeno v trenutku, ko se je bivša italijanska vlada Tambronija še naslanjala na neofašistične glasove v parlamentu in ko Genova še ni dala signal za alarm proti novemu fašizmu.

Sedaj Tambronijeve vlade ni več, toda malo je verjetno, da bi bil zakon o razpustitvi italijanskega socialnega gibanja izglasovan. To gibanje je poosebljenje mussolinijevske nacionalne fašistične stranke, toda, kakor zatrjujejo v Rimu, politični akti, kongresi, članki, brošure itd. še niso formalni pravni dokaz, da je vse to že oživljanje fašizma...

Propagiranje fašistične ideologije je sicer v Italiji prepovedano z zakonom, ki v praksi ni bil nikoli uporabljen. Neofašisti so lahko po mili volji idealizirali Mussolinija in njegov fašizem, ne da bi se bali za svojo stranko. Od njihovih glasov je bila namreč odvisna usoda demokršćanske stranke.

Ne samo to: današnji voditelji neofašizma zahtevajo celo revizijo ustave, da bi se lahko bivša Mussolinijeva stranka legalizirala, razpredla svoje mreže po vsej državi in nastopila s polnim imenom in mussolinijevskim programom. Pravi sovražnik demokracije ni danes totalitarizem, piše Almirante, eden neofašističnih voditeljev, marveč — večstrankarski sistem!

Stranke levega centra in sploh progresivni elementi smatrajo genovsko zmago kot korak naprej k postopni likvidaciji ostankov fašizma. Odgovor antifašistov na genovske provokacije je bil tako odločen, da je vse presenetil. Preplašil je Mussolinijeve naslednike in jih potisnil v defenzivo. Z odložitvijo svojega kongresa na »boljše čase« so bili kar zadovoljni. Doživeli so sicer polom, a so ohranili svojo kožo. Toda njihovo junačenje v parlamentu in v svojih glasilih je v popolnem nasprotju s položajem v javnosti in na ulici.

Pokazalo se je, da zakoniti otroci nezakonitega očeta (Mussolinija) nimajo kaj pričakovati. Genova jih je razkrinkala, dala jim je lekcijo, ki jo bodo še dolgo pomnili.

M. O.

Množica demonstrantov v Genovi, ki so odločno zahtevali: »Proč s fašisti! Smrt fašizmu!

Vihar v Kongu

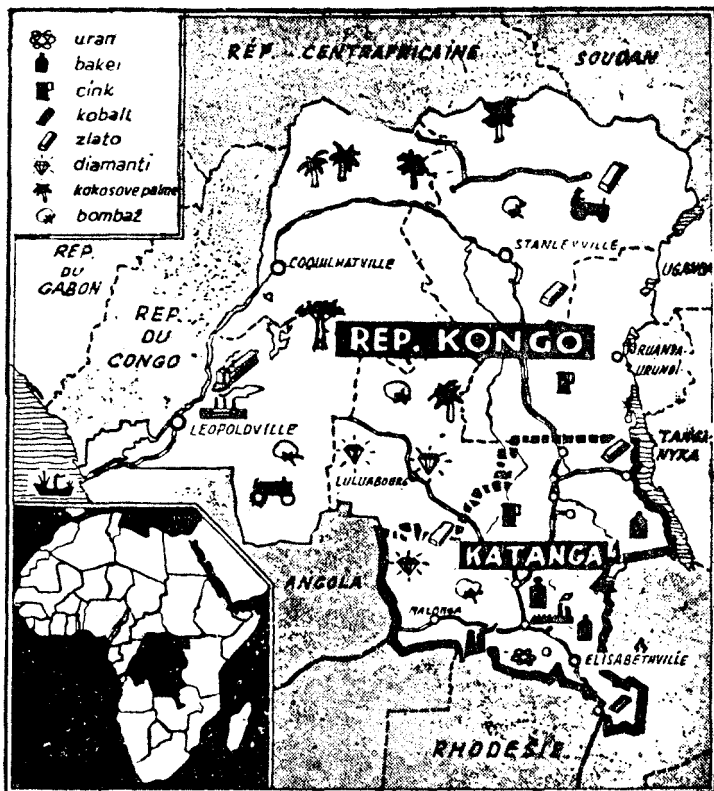
VIHAR v Kongu še ni pojenjal in brčhas še ne bo tako kmalu: preveč nasprotnih vetrov je trčilo vkup. In tako se je zgodilo, da se je morala mlada republika tako rekoč že dan zatem, ko ji je bivši kolonialni gospodar — Belgija — dal neodvisnost, braniti pred njim.

Že na dan razglasitve neodvisnosti 30. junija je bilo ozračje naelektrizirano. Ko se je belgijski kralj Baudouin peljal z letališča v odprti limuzini v Léopoldville, je neki črnc zgrabil njegov meč in jel mahati z njim nad kraljevo glavo, vendar mu ni storil nič žalega. Ko pa je mladi belgijski kralj prišel v parlament, so ga Belgijci pozdravili z vzkliki »Živel kralj«, kongoški poslanci pa z »Živel Kasavubu«, češ, kaj bi s kraljem, saj imamo svojega predsednika republike.

Toda s tem slovesnost še ni bila pri kraju. Spregovoril je tudi kongoški ministrski predsednik, 37-letni Patrice Lumumba, ki so ga spomlad Belgijci povabili na pogajanje v Bruselj — iz zapora, belgijskega namreč. Lumumba se ni dosti menil za protokolarno uglajenost. Vpričo Baudouina je rekel: »Suženjstvo nam je bilo vsiljeno! Prenašati smo morali porog in žalitve. In pomnimo klofute, ki smo jih morali trpeti zjutraj, opoldne in zvečer samo zato, ker smo bili črnici!«

Zunaj na cestah, pa je bilo veselo, vsaj med domačini. In Belgijcem ni nihče storil nič hudega.

Tako je bilo nekaj dni, potlej pa se je sprožil, ne, sprožili so plaz, ki naj bi razdejal mlado republiko, jo pahnil v razsulo, jo spravil na kolena, da bi moledovala belgijske gospodarje, naj se je usmilijo in se vrnejo.

Zemljevid Konga z legendo o njegovih naravnih bogastvih

GENERAL PRED SPOMENIKOM

Nekega ponedeljka sredi julija je stal v Bruslju pred spomenikom belgijskega kralja Leopolda II. — ki je pred 75 leti osvojil Kongo zase, čisto zase, potlej pa ga prepustil belgijski državi — pred konjenikom v bronu postaren človek v modri obleki, razoglav in orokavičen. Iznemada je vzdignil desnico in vzkliknil:

»Sire, iz Konga so vam napravili svinjak!«

Generali, ki so ostali brez vojske, radi govore takšne reči. Generalni poročnik Emile Janssens, še do nedavna vrhovni poveljnik belgijske vojske v Kongu, mož, ki se je imel za prvega čuvarja belgijskega kolonialnega gospodstva v tej bajeslovno bogati afriški deželi, ni mogel govoriti drugače. Vojaki, rekrutirani iz vrst domačinov, fantje, ki so jih plemenski poglavarji do-

stikrat s silo vtaknili v vojaško suknjo, so se namreč uprli, nagnali belgijske častnike — in s tem se je pravzaprav začelo. Ker domačinov niso Belgijci nikjer pustili na višje položaje, je črnc tudi v vojski mogel napredovati samo do narednika. In ko belgijskih častnikov, všteti Janssensu ni bilo več, kongoški vladi ni preostalo nič drugega, kakor da je povišala narednika Lumuluja v generala in ga imenovala za vrhovnega poveljnika.

HITRA AKCIJA OZN

Dogodki so se bliskovito vrstili: evakuacija Belgijcev, spopadi med belgijskimi padalci in kongoškimi vojaki, odepitev najbogatejše pokrajine Katange, odkrita intervencija belgijskih čet, ki so jih z letali pripeljali v Kongo, prelivanje krvi, neredi, kaos, v katerem so mnogi ribarili v kalnem. Potlej je kongoški

ministrski predsednik Patrice Lumumba pozval Združene narode, naj posredujejo. Prišlo je do dveh sestankov Varnostnega sveta. Izglasovani sta bili resoluciji, katerih bistveni značilnosti sta zahteva po umiku belgijskih čet iz Konga in sklep, da bodo čete OZN zagotovile red v tej mali republiki, strokovnjaki OZN pa da bodo pomagali na drugih področjih javne uprave.

Akcija OZN je stekla zelo hitro in tako je bilo konec julija v Kongu že okoli 10.000 vojakov OZN; te so poslale Gana, Maroko, Tunizija, Libe-rija, Etiopija, Gvineja. Druge države, med njimi Jugoslavi-ja, pa so poslale letalce, teh-nično osebje in drugo.

ENOMESEČNI OBRAČUN

Po dobrem mesecu vrenja, je moč ugotoviti tole:

1. Belgiji se ni posrečil ma-never, da bi neodvisnost Kon-ga priznala na papirju, v re-snici pa obdržala svoje pozi-cije izza časov kolonializma v gospodarstvu, javni upravi in vojsci.

2. Demonstrativni odhod Bel-gijcev, ki so zaprli tovarne in podjetja, zapustili bolnišnice in šole pa pisarne, je sicer povzročil krizo, vendar mlada država zavoljo tega ni raz-padla.

3. Odcepitev Katange ni prinesla razkosanja Konga, dasiprav pomeni veliko žarišče nemirov; Katange doslej ni priznala nobena država na svetu in tudi OZN ne.

4. Združeni narodi so ukre-pali naglo, dokaj učinkovito, in upati je, da bo sklep o umi-ku belgijskih čet res izvršen.

PROFIL KONGA

Kolikšen je Kongo? Kako bogat je? Kaj se obeta novi državi?

Preden bomo poskusili na kratko odgovoriti na ta vprašanja, moramo poseči nekoliko v zgodovino.

Ob zibelki Konga kot kolo-nialne tvorbe je stal eden naj-večjih pustolovcev vseh časov — Henry Morton Stanley, do-ma iz angleškega Walesa, si-cer pa sprva ameriški novinar. Potem ko je našel leta 1871 v džungli pogrešanega misijo-narja Livingstona in si tako

Separatist Čombe

pridobil novinarsko slavo, je krenil dalje proti afriškemu zahodu, v kraje, kamor še ni stopila noga belega človeka. Čeprav je bil ameriški držav-ljan, je preračunljivi Stanley izračunal, da mu bo bolj ne-slo, če se bo naslonil na bri-tanski imperij. Tako je sklenil s plemenskimi poglavarji vzdolž reke Kongo pogodbe in leta 1875 te širne pokrajine proglasil za britansko posest.

NAJVEČJI POSESTNIK NA SVETU

Po naključju pa je tedaj bil britanski ministrski predse-dnik liberalni Gladstone. Ta ni kazal zanimanja za Kongo. Tako si je Stanley poiskal drugega gospodarja: belgijskega kralja Leopolda II. Kralj ga ni zavrnil, pač pa je usta-novil Mednarodno kongoško družbo, ki naj bi zagotovila Kongo njemu. Leopold je uspel: deset let potem, ko je Stanley proglasil Kongo za britansko posest, je bil s po-močjo nemškega kanclerja Bismarcka sklenjeno, da po-stane Kongo zasebna last bel-gijskega kralja. Leopold II. je s tem postal največji po-sestnik na svetu; Kongo je namreč 77-krat večji od Bel-gije, malone toliko kvadratnih

kilometrov meri kot Indija. Drugače rečeno: meri toliko kot Belgija, Nizozemska, Fran-cija, Italija, Nemčija, Poljska, ČSR, Avstrija, Madžarska in Jugoslavija skupaj!

KRVAVA RIHTA

Potlej se je začela krvava rihta. Vsak črncet je moral belim gospodarjem prinesiti določeno količino gumija, kav-čuka in slonove kosti. Kdor ukaza ni izpolnil ali ni mogel izpolniti, tega so pohabili ali ubili. V nekaj letih je bilo takole kakih osem milijonov domačinov manj... »Če go-spodar ni bil zadovoljen z Afričanom« — piše ameriški publicist John Gurner — »mu je odsekal nogo ali roko — včasih oboje. Da bi dokazali kako spretni so pri tem poslu, so nadzorniki prinašali pred-stojnikom cele košare člove-ških rok.«

Velika Britanija je medtem spet dobila tek za kolonije in tako so britanskemu konzulu brž naročili, naj zbere podatke o grozotah na »posestvu« kralja Leopolda II. Dejstva so bila tako neomajna, škandal tako velik, da je moral Leo-pold II. leta 1908 izročiti Kongo belgijski državi.

»DOBRO RAVNAJ, TODA...«

Okrutnosti so prenehale, Belgija je jela uveljavljati drugačno kolonialistično poli-tiko, o kateri je nedavno neki duhovit pisec zapisal, da je slonela na geslu: »S črncem dobro ravnaj, toda pusti ga v nevednosti.«

Tako je tudi bilo: črncet je lahko postal vlakovodja, ba-gerist ali poštni uradnik (to je bil tudi sedanjí ministrski predsednik Lumumba), ni pa smel postati zdravnik, inženir ali advokat. V Kongu celo Belgijci niso imeli državljan-skih pravic — samo da jih ne bi bilo treba dati črncem.

Ob taki politiki je črncet ži-vel za afriške razmere razme-re dobro, toda belec je za isto delo dobival najmanj petkrat višjo plačo, na vseh količkej vodilnih položajih so bili belci — teh je bilo okoli 105.000 v primerjavi s 13 milijoni črn-cev — in neutrudoma črpali neizmerna rudna bogastva te

dežele: industrijske diamante (prvo mesto na svetu), uran (eno prvih mest, če ne prvo), baker (nad 7 % svetovne proizvodnje), kobalt (80 % svetovne proizvodnje), cink (5 %), pa kadmij, srebro, platino, kolumbij, tungsten, palmovo olje in še vrste drugih reči.

Še en podatek: vrednost letnega izvoza iz Konga je znašala tri milijarde dolarjev.

KATANGA IN ČOMBE

Še besedo, dve o Katangi. Ta najjužnejša kongoška pokrajina je hkrati tudi najbogatejša; pred 30. junijem je dajala dve tretjini kongoškega narodnega dohodka. V njej živi dobra desetina prebivalcev Konga in kakih 40.000 Evropejcev. Iz njenih uranovih rudnikov so dobili uran za prvo atomsko bombo. Predsednik vlade te pokrajine je Moise Combe, 41-letni temnopolti veleposestnik in hotelir, ki je proglasil »neodvisnost« Katange, da bi tako še bolj potrdil svojo odvisnost od gospodarjev iz »Union Minière du Haut-Katanga« (Rudarska družba gornje Katange), ki je finansirala njegovo predvolilno kampanjo in mu postavila ob stran »svetovalca«, ko je šel februarja letos v Bruselj na konferenco, na kateri so sklenili dati Kongu neodvisnost. Zdaj Combe kriči, protestira, grozi, češ »katanških krav ne bodo molzle Lumumbove kače« (pri tem misli na ostalih pet manj bogatih kon-

goških pokrajin), zatrjuje, da je Katanga edini steber »svobodnega sveta« v Kongu, medtem ko Lumumba in njegovi prinaša jo le »anarhijo in komunizem.«

Toda v katanškem parlamentu ima Combe opravka z dokaj močno opozicijo pod vodstvom Mvambe, ki je naklonjena enotnosti nove države. Zato je tudi dal zapreti javne lokale in prepovedal vsakršne shode, opoziciji pa zagrozil, da njeno ravnanje pomeni »zločinski maneuver, ki ga je moč strogo kaznovati na podlagi zakonov.«

POGLED NAPREJ

Ne da bi se ukvarjali z javnimi prerokbami, je vendarle možno reči, da bo Kongo prej ali slej postal velika, močna afriška država. Patrice Lumumba je ondan tudi odkrito povedal, da so on in njegovi pristaši Združenih držav Afrike. Na poti naprej pa bo treba izkrciti džunglo zaostalosti, izmuzniti se zankam kolonialistov, spraviti sprta plemena in postoriti še marsikaj, zakaj republika Kongo je na primer začela svojo pot komaj z dva ducata akademsko izobraženih ljudi, da o milijonih nepismenih ne govorimo.

Gigantska naloga za deželo gigantskih razsežnosti — toda prva, nemara najhujša preizkušnja je že prebrojena.

Jože Šircelj

Politična ura pri komisarju Kamenu

Kakor smo že poročali, je lansko leto izšla knjiga Vlada Stoparja »Tragom Odisejevih putovanja«, ki jo je izdalo Novinarsko izdavaško podjetje Zagreb. Avtor knjige je bil dalj časa v Alžiriji, med alžirskimi borci, kjer je doživel nešteto zanimivih srečanj. Eno izmed takih srečanj je opisano v naslednjem odlomku.

V neki četi sem prisostvoval politični uri za skupino mladih borcev. Sestanek je vodil komisar, ki mu pravijo Kamen. Star je štiriindvajset let. Tri leta je preživel v vojni. Eden prvih borcev. Študent.

Zastavlja vprašanja. Rad bi videl, kako razumejo borci cilje borbe.

»Proti komu se bori naša vojska?« je bilo prvo vprašanje. Govori po arabsko, meni pa prevaja.

»Francija, Francija,« razume odgovor borcev.

Komisar ni zadovoljen. Stvar hoče razčistiti. In vpraša:

»Mar proti vsej Franciji?«

Molk. Borci ne razumejo vprašanja. Kaže, da je zanje Francija »vsa«. Komisar:

»Mi se borimo proti kolonialistični Franciji, ne pa proti demokratski Franciji.«

Prekinem komisarja in ga zaprosim, naj vpraša borce, kako si zamišljajo — demokratsko Francijo.

Neki borec se oglasi:

»To je »murijak«.

Komisar ne razume. Zahteva pojasnilo. Nekje, na nekem sestanku, je ta borec — še preden je vstopil v vojsko — slišal prevod izjave Francoisa Maurica proti vojni v Alžiriji. To mu je bilo zelo všeč. Demokratska Francija — to je zanj »murijak«.

Komisar je zadovoljen. Našel je dobro primerjavo, ki si jo bodo borci zapomnili.

Sestanek živahno poteka. Komisar Kamen govori mirno, brez ostrine. Kasneje mi je povedal vsebino svoje razlage:

»Mi se borimo za uničenje kolonialnega režima, ki je nazadnjaški, ki je samopašen in ki raznaroduje. Alžirsko ljudstvo je od l. 1830 hudo trpelo na duši in telesu. Postalo je nezaželeno na svoji lastni zemlji, siromašno in bedno sredi naravnih bogastev, deležno preganjanja kot škodljiva žival. Alžirce so gonili v vojne, kjer so branili svoje zatiralce ter se borili proti drugim narodom, pogosto proti prav tako koloniziranim, ali proti bratom po krvi in veri. Takega režima ni moč prenašati. Treba ga je uničiti, da dosežemo naše cilje. Mi se torej borimo za osvoboditev Alžirije in za popolno osvoboditev Alžircev. Alžiriji je treba dovoliti, da zaživi pravično socialno življenje, treba je upoštevati njeno nacionalno bit in zgodovinski razvoj. V tem tiči naš poglavitni cilj, ki ga bo moč uresničiti šele po doseženi neodvisnosti. Neodvisnost je neposredni smoter vstaje in osnovni pogoj za hiter razvoj, ki je potreben vsaki novoosvojeni deželi.«

Enota alžirskih borcev v strumnem koraku

O temi, kaj bo po osvoboditvi Alžirije, sem se pogovarjal z nekaterimi vodilnimi alžirskimi ljudmi.

»Kako si zamišljate,« sem vprašal, »življenje v neodvisni deželi? Kaj govorite o tem borcem in ljudstvu? Ste v tem oziru enotni?«

Vprašanje »kaj potem« je eno najtežavnejših vprašanj alžirske revolucije.

Kakšno bo življenje v bodoči alžirski državi, ali morda ne bo bodoči kompromis zanka za revolucijo — to so teme, o katerih mnogo razpravljajo.

Ne bi mogel reči, da funkcionarji alžirske vojske med pogovori z borci prikrivajo ta dva problema. Nasprotno. Vztrajno ju obravnavajo, ker dobro vedo, da so to važna vprašanja, ki vse zanimajo.

»Uživanje neodvisnosti,« pravijo, »pomeni zlasti to, da imaš proste roke, da lahko dežela napreduje brez ovir. Neodvisnost mora omogočiti stalen in hiter napredek naroda in državljanov. Neodvisnost ni sama sebi namen, marveč osnovni pogoj za začetek novega zgodovinskega obdobja, v katerem bo prišlo do velikih sprememb in do velikega na-

predka na vseh področjih Alžirije.«

Nekaj pa je vsem jasno. Bodoča alžirska država, menijo borci, bo republika. V Alžiriji, pravijo, sploh ni pogojev za monarhijo. Niti med ultra-reakcionarji ni »monarhistov«. »Nam ni potreben monarh kot posrednik med ljudstvom in državo,« pravijo. »Republikanska ureditev nam ustreza tudi zato, ker je v naši deželi nemuslimanska manjšina.«

»Nikar se ne čudite,« so mi rekli, »če nekoliko posplošujemo stvari. Mnogo rešitev, ki jih zdaj še ne moremo predvideti, bomo našli takrat, ko bodo prišle na vrsto. Toda nikar ne mislite, da govorimo z ljudstvom samo načelno. Nemogoče je, da bi po zmagi revolucije ostali nerešeni nekateri socialni problemi, ki so vzniknili na tleh kolonializma, se na njih razvili do neslutnih meja.

MIMO NAŠIH KNJIŽNIH IZLOŽB

Dr. Metod Mikuž:

Pregled zgodovine NOB v Sloveniji

1. knjiga

CANKARJEVA založba je pred kratkim poslala na slovenski knjižni trg prvi večji in izčrpnější zgodovinski prikaz obdobja borbe slovenskega naroda za svobodo. Celotno delo se mu je razraslo v štiri zajetne knjige, ki bodo izha-

jale postopoma, vsako leto po ena; v pričujočem članku pa bomo našim bralcem posredovali glavne vsebinske značilnosti prve knjige, ki ima nad štiri sto strani.

Čeprav je Mikuževa knjiga podprta s številnimi dokumenti in z obsežnim znanstve-

nim gradivom, je vendarle pisana poljudno in dostopna je vsakemu bralcu. Po uvodnih besedah, kjer avtor obširneje spregovori o nekaterih metodoloških principih pisanja takšne zgodovine, takoj preide na prvo večje poglavje o okupaciji in razkosanju Slovenije. Vendar pa tu razen podrobnega opisa taktičnih priprav in sovražnih vojaških akcij dodobra osvetli politično stanje v takratni Jugoslaviji, posebno pa delo in akcije Komunistične partije Slovenije v tistih usodnih dneh. Kot žalostno nasprotje delovanja naprednih skupin v Sloveniji nam izčrpno prikaže delovanje in prizadevanja izdajalske slovenske buržoazije, ki je takrat kupčevala z usodo slovenskega naroda.

V drugem obsežnejšem poglavju, ki govori o ustanovitvi Osvobodilne fronte slovenskega naroda in o začetkih oborožene borbe, pa najprej poseže nazaj in nam na podlagi popolnoma novih dokumentov silno zanimivo in poglobljeno prikaže strankarsko življenje v Sloveniji za časa stare Jugoslavije. Po tem pregledu družbeno-političnih silnic, ki so pripeljale do velike politične diferenciacije našega ljudstva prav v dneh, ko se je bilo treba upreti okupatorju, nam plastično prikaže, kateri so bili tisti elementi v našem družbenem življenju, ki so lahko sestavljali Osvobodilno fronto. Po dokumentiranem pregledu pošastnega načrta, ki so ga izdelali Nemci za uničenje slovenskega življa na Štajerskem, Gorenjskem in v Posavju — sem je sodilo predvsem množično izseljevanje — nam avtor prikaže prve oblike upora prav v teh najbolj prizadetih krajih, razen tega pa tudi čisto svojske oblike borbe naprednega slovenskega ljudstva v Ljubljani in v Ljubljanski pokrajini, kjer je Osvobodilna fronta že v prvih mesecih okupacije postala prava množična organizacija. Že prve akcije OF so izzvale pri okupatorju veliko zaskrbljenost, sledile so represalije, tem pa še bolj ognjevit in množični upor ter nastanek rednih in organiziranih par-

tizanskih enot tako na Štajerskem, Gorenjskem kakor tudi v Ljubljanski pokrajini. Spričo tega se je okupator zatekel po pomoč k slovenski kontrarevolucionarni buržoaziji, ki mu jo je tudi prav rada ponudila in združila vse svoje nazadnjaške sile, kakor nam podrobno dokumentira avtor knjige. Kljub vsemu temu pa je moč OF in NOV nezadržno rasla, okupator je spoznal, da ima opravka z resno in odlično organizirano osvobodilno vojsko, moral si je izmišljati nove strateške načrte, vendar pa gibanja, ki se je razgorelo že po vsem slovenskem ozemlju, ni mogel več zatreti. Tako nam avtor knjige v zadnjem večjem poglavju nadrobno spregovori o slovesu in uspehih partizanskih enot do konca leta 1941, posebej pa še o velikih pripravah na splošno pomladansko vstajo leta 1942.

S pregledom partizanskih vojaških formacij in osvobodjenega ozemlja do pomladi 1942 ter velikih načrtov, ki so se uresničevali kasneje, je avtor zaključil to svojo prvo knjigo.

Posebno vrednost in zgodovinsko tehtnost dajejo knjigi številni dokumenti, vzeti iz vojaških arhivov italijanske in nemške okupacijske vojske, iz arhivov reakcionarnih, profašističnih organizacij, kakor tudi dokumenti iz arhivov NOV in OF. Nekatere še posebno pomembne dogodke ponazarjajo številne fotografije, doslej neobjavljena faksimila in pregledna skica razdeljenega slovenskega ozemlja z žarišči vstaje.

Ta snovno tako bogata in zgodovinsko poglobljena knjiga bo zelo koristen priročnik vsakomu, ki hoče poučevati ali se poučiti o zgodovini našega naroda.

Knjiga o atomih in atomskih orožjih

STROKOVNA komisija pri Glavnem odboru Združenja rezervnih oficirjev je izdala brošuro »O atomih in atomskih orožjih«, ki jo je napisal polkovnik JLA Dušan Švara-Dule.

Knjiga je jedrat in poljuden prikaz področja, s katerim se vsak dan srečujemo v časopisih, a kljub temu še zelo površno poznamo njegovo bistvo. Potrebno pa je, da se z njim seznanijo čimveč ljudi, saj je — kakor je poudarjeno v uvodu brošure — čedalje bolj očitno, da moramo vse svoje napore v pripravah za obrambo domovine gledati skozi možnost, da bo napadalec v bodoči vojni, če bo izbruhnila, uporabil atomska orožja in druga sredstva množičnega uničevanja.

Dalje je v uvodu rečeno: »V svetu je napisano mnogo literature s tega področja. Od tega je le malo prevedeno v naš jezik in še to ni dostopno našemu bralcu. Prednja brošurica je rezultat potrebe in je v prvi vrsti namenjena našemu rezervnemu starejšinskemu kadru. Napisana je z najboljšo voljo, da iz razpoložljivega

materiala izbere tisto, kar bi najbolj pomagalo prav laiku, da tudi on pogleda v svet atoma in vsaj malo spozna njegove blagodejne in slabe strani.«

Polkovnik Švara se nam je s to brošuro predstavil kot strokovnjak, ki dobro pozna najodobnejšo literaturo o atomski energiji in ki zna sistematično, hkrati pa razumljivo razložiti vse njene skrivnosti. Tekst je opremil s črti in risbami, ki živo ponazarjajo lastnosti snovi, sestav atoma, radioaktivnost, konstrukcijo nuklearne bombe itd.

Brošura je razdeljena v poglavja o strukturi snovi, o nuklearni bombi, o termonuklearni bombi, o načinu izstreljevanja atomskih sredstev, o atomskem topu, o podmornici in o »A« bombi kot mini. Zanimiva so zlasti zadnja poglavja, ki pa jih bo bralec dobro razumel le tedaj, če bo prej prebral uvodno poglavje in tako dobil najpotrebnejšo osnovo s tega področja vojne znanosti, ki je bilo doslej malo znano.

Več pozornosti problemom šolanja

Konec junija je bilo v Mariboru posvetovanje o šolanju članov ZB. Posvetovanje je osvetlilo mnogostransko problematiko te dejavnosti, ki je še vedno v razvoju, njene naloge pa so zelo velike. Zadnji popis članov ZB je namreč pokazal, da je v Sloveniji od 108.905 kar 62.137 članov ZB brez popolne osnovne šole, 12.714 pa je kvalificiranih in polkvalificiranih delavcev.

Šolanje bivših borcev je že pustilo za seboj začetniške težave. Po novem bo evidenco nad šolanjem vodila tudi za redne dijakke iz vrst članov ZB. Dopisna ekonomska šola, ne pa več kadrovska komisija pri CK ZKS. Pokazalo se je namreč, da je spričo povečanja števila dijakov kadrovska komisija skoraj nemogoče usmerjati dijakke iz republiškega središča. Hkrati pa bi se morali tudi občinski in okrajni odbori ZB bolj zanimati za vprašanja članov ZB v zvezi s šolanjem.

Predvsem sta potrebna večja pomoč članom ter usmerjanje v ustrezne šole. Zgodilo se je, da so tovariša brez popolne osemletke, ki je kot invalid v neki tovarni za vrtarja, napotili v srednjo ekonomsko šolo. Zaradi slabe šolske podlage in ker kot vratar ni imel prilike, da bi se na delovnem mestu izobraževal, je po enem letu izstopil iz šole. Namesto v srednjo ekonomsko šolo naj bi ga bili raje usmerili v to, da bi se izuril za polkvalificiranega delavca, potem pa za kvalificiranega. Neuspehi pri šolanju tovarišev brez popolne osemletke so pa povzročili, da zdaj preveč togo in formalistično ravnaajo z drugo kategorijo teh tovarišev. Namreč s takimi, ki sicer nimajo za seboj popolne osemletke, pa so že vrsto let na vodilnih položajih in so v službi s praktičnim vsakodnevno delom dosegli potrebno podlago za šolanje v srednjih šolah. Po zakonu

imajo taki tovariši pravico tudi do šolanja na univerzi, in če bi se jih branili v srednjih šolah, bi zagrešili hudo nedoslednost.

Pomanjkljivo je tudi sodelovanje med odbori ZB ter komiteji ZKS na eni strani ter šolo oziroma tečajniki na drugi strani. Mnogi tečajniki nimajo rešenih raznih osebnih vprašanj, kar znatno vpliva na njihov uk. Marsikje je ZB poslala ljudi na redno, izredno ali dopisno šolanje, potem pa se ne briga več zanje in ne spremlja njihovega šolanja.

Nadalje je nekaj primerov, ko so posamezni tovariši ostali izven šolanja, ker jih njihove ustanove ali podjetja ne morejo pogrešati. Taka kadrovska politika je zelo kratkovidna in jo je treba ostro obsoditi ter preprečiti.

Znano je, da nekateri člani ZB hodijo v redno srednjo ekonomsko šolo in prejemaajo štipendije v višini prejšnje plače, drugi pa hodijo v šolo poleg rednega opravljanja svoje službe. Tako šolanje pomeni hud napor za človeka. V Mariboru so ljudje po opravljenih izpitih ali med njimi padali od utrujenosti na šolskih hodnikih ali v razredih v nezavest... Ob večji pomoči in skrbi družbe se kaj takega ne bi dogajalo, ker bi ljudem izposlovali potrebne

olajšave na delovnih mestih. Sploh bo potrebno urediti razmerje med rednim in izrednim študijem tako, da bodo štipendije pridobili tisti člani ZB, ki nimajo drugače možnosti za šolanje, ali pa tisti, ki dosežejo pri izrednem šolanju zelo dober uspeh. Pri tem bi jim bila štipendija nagrada za pridnost. V zvezi s tem pa bo prej ali slej potrebno rešiti tudi vprašanje šolanja članov ZB na višjih šolah in univerzi. Še vedno je precej tovarišev in tovarišic, ki imajo pogoje za šolanje na univerzi ali v višjih šolah, pa nimajo za to možnosti. Premalo bi bilo, če bi se zadovoljili samo s srednjo izobrazbo, posebno še, če imamo pred očmi našo gospodarsko perspektivo in celoten razvoj naše družbe.

Zelo važno je vprašanje vključevanja v šolanje tistih tovarišev in tovarišic, ki živijo v oddaljenih krajih. Zato bo potrebno s temi ljudmi še dosti delati, da bodo spreviedli potrebo po izpopolnjevanju. Sploh je znano, da so za zdaj vključeni v šolanje v glavnem tisti, ki so sami pokazali hotenje in pobudo. Zdjaj bo treba pritegniti še tiste, ki so malodušni, ker nimajo predhodne izobrazbe.

Dosedanje šolanje članov ZB je bilo vse preveč usmerjeno v to, da bi pridobili dobre uradnike, vse premalo pa v to, da bi si tovariši in tovarišice, ki imajo voljo in pogoje, pridobili tudi tehnično znanje. Zato bo treba razviti sistem tehničnega šolanja ter usmerjanja v tehnične in sorodne šole.

Glede šolanja v osemletki (v okviru dopisne šole) je ravnokar v razpravi predlog, da bi se učenci — bivši borci istočasno praktično usposabljalji v raznih strokah. Tako se jih bo prav gotovo več odločilo za učenje, ker bodo imeli perspektivo, da se bodo po končani šoli lahko posvetili določenim poklicom, medtem ko doslej te perspektive niso imeli.

O tem pa več v prihodnji številki.

M. P.

Kaj pa v Goriških Brdih — kdaj bodo postavili spomenik?

V SLOVENIJI je zraslo po osvoboditvi mnogo lepih spomenikov, ki že od daleč vabijo popotnika, naj se ustavi ob njih in posveti nekaj toplih misli za svobodo padlim junakom. Le v najzahodnejšem delu Slovenije, v Goriških Brdih, zaman iščemo tak spomenik. Brez spomenika sicer tudi Brda niso. Ko pridemo po strmi cesti na vrh, zagledamo skromno obeležje, posvečeno spominu na borbe Gregorčičeve brigade. Na nadaljnji poti pa se zaman oziramo naokrog — nikjer ni kamna ali brona, ki bi pričal o krvavih bojih na tem prelepem koščku slovenske zemlje. Le obledeli napisi na stenah ti povedo, da se je v teh vaseh pred poldrugim desetletjem odigralo nekaj velikega, kar je briško ljudstvo zapечатilo s krvjo. To je bil boj za svobodo, za priključitev Brd k novi, Titovi Jugoslaviji.

Briško ljudstvo se je sicer borilo že prej. Kaj vse ti vedo povedati prebivalci teh krajev o črnih dneh pod fašističnim gospodarstvom, ko so bili hlapci na svoji zemlji, ko so jih pestili črnosrajčniki in zemljiški gospodje! Zato ni nič čudnega, da je to ljudstvo med narodnoosvobodilno borbo tako enodušno stopilo pod zastavo Osvobodilne fronte. V teh krajih ni bilo izdajalcev, vse vasi so bile partizanske. Ogromno so žrtvovale te vasi, narodnoosvobodilni vojski so dale vse, kar so premogle. Premnogo briških mater žaluje za svojimi sinovi, ki so padli v bojih za lepše življenje...

O vsem tem bi moral govoriti lep, velik spomenik, ki bi bil viden daleč naokrog. Kdaj ga bodo postavili?

Naj mi Brici ne zamerijo, če jim povem, da bi tak spomenik lahko že stal, ko bi bili v tem pogledu tako enotni, kakor so bili enotni v borbi za svobodo. Sicer je treba pohvaliti pobudo prebivalcev Kojškega in Huma, ki so začeli zbirati sredstva za oveko-

večenje spomina svojih padlih junakov. Toda — zakaj se ne bi pomenili z vsemi ostalimi občani, da bi namesto spomenika pred zadržnim domom v Humu postavili najprej spomenik za vsa Brda! Na hričeku nedaleč od Huma je krasen prostor zanj. Spomenik na tem kraju bi bil viden daleč naokrog, videli bi ga tudi prebivalci tistih slovenskih krajev, ki jih je krivična meja odrezala od domovine. Zakaj bi postavljali spomeničke po zakotjih, če pa lahko z združenimi močmi postavijo velik spomenik, ki bi res nekaj pomenil! Tak spomenik bi bil ponos Brd, to bi bil daleč viden klicaj, ki bi govoril, da živi tudi na zahodni strani Soče ljudstvo z bogato borbeno preteklostjo, ljudstvo, ki je

prelilo mnogo dragocene krvi v borbi proti fašizmu, da bi lahko živelo v svobodni, socialistični Jugoslaviji.

Gre za vprašanje sredstev? Z dobro voljo je moč doseči marsikaj, kar je na prvi pogled komaj premostljivo! Z dobro voljo in z združenimi močmi! Sicer pa — če bo za spomenik potrebna pomoč, jo bodo Brda prav gotovo dobila, kakor so jo že dobila za mnogo drugih stvari.

Upamo, da bodo potrebo po skupnem spomeniku na hričku doumeli vsi Brici — kakor so jo doumeli predstavniki organizacij ZB v Kojškem po dolgi razpravi na sestanku dne 26. junija t. l. Zelo lepo bi bilo, če bi tak spomenik odkrili drugo leto, ob 20. obletnici vstaje. Zato pa naj se začno takoj pripravljati v okviru celotne občine, da bo spomenik res tak, kakor se spodobi za Brda.

F. Š.

Knjiga o pravicah udeležencev NOB

ČASOPISNO podjetje »Informator« v Zagrebu je pred kratkim izdalo knjigo »Pravice udeležencev narodnoosvobodilne vojne« (Prava učesnika narodnoosvobodilnega rata), ki sta jo napisala Mira Popović-Stanišić in dr. Zdravko Popović. Predgovor je napisal Velimir Stojnić, generalni sekretar CO ZB NOV Jugoslavije.

Potrebo po taki knjigi smo že dalj časa čutili, saj mnogi udeleženci NOV še ne poznajo vseh pravic, ki jim jih zagotavljajo zakoni in uredbe.

V knjigi so obdelane pokojnine borcev, invalidov, sodelavcev NOV v delovnem razmerju, pravice imetnikov Partizanske spomenice 1941, pravice imetnikov Reda narodnega heroja itd. Obširno so opisane pravice udeležencev španske državljanske vojne in sodelavcev v ilegalnem revolucionarnem delu, posebno pa pravice vojaških vojnih invalidov. Knjigi so dodani primeri posameznih zahtev, kar

bo borcev omogočilo, da se bodo hitreje znašli pri uveljavljanju svojih pravic.

Priporočamo, da si knjigo nabavijo vsi udeleženci NOB. S pridom pa jo bodo uporabljale tudi družbene organizacije in ustanove, ki urejajo pravice iz socialnega zavarovanja in podobno.

ZAHVALA

Tovariš Branko Hus, sin padlega borca, je poslal občinskemu odboru ZB Celje naslednje pismo:

Dne 24. 6. 1960 sem diplomiral na Veterinarski fakulteti v Zagrebu. Čutim se dolžnega, da se vam ob tej priliki iskreno zahvalim za vso finančno in moralno podporo, ki ste mi jo nudili za časa študija. Vaša podpora mi je omogočila in olajšala, da sem dosegel svoj poklic. V njem bom znal ceniti vašo podporo tako, da ga bom opravljal vestno in družbeno koristno.

Branko Hus

Diskriminacija

OPROSTITUTE, da sem dal temu zapisku tako čudno zvenječ naslov. Toda boljšega nisem mogel najti, zakaj to, kar se je zgodilo v nekem ljubljanskem izvoznem podjetju, je res prava, vsega obsojanja vredna diskriminacija.

Pri tem podjetju je zaposlen kot šofer tovariš A, ki je bil partizan od leta 1942. Njegova družina šteje 5 članov, ki so brez stanovanja — stiskajo se v eni sami sobi. Tovariš A potrebuje torej stanovanje, do katerega je kot bivši borec NOV tembolj upravičen.

Ni pa tega mnenja komisija, ki je bila ustanovljena z namenom, da »pravično« reši stanovanjsko vprašanje članov delovnega kolektiva. Podjetje je namreč kupilo za svoje člane 12 novih stanovanj. Dobili naj bi jih tisti, ki so najbolj potrebni.

V času, ko pišem ta zapisek, se omenjena komisija še ni dokopala do prepričanja, da je tovariš A res potreben stanovanja. Pač pa je vztrajala pri predlogu, da dobi stanovanje uslužbenec podjetja B, ki sploh ni še poročen in ki ni bil borec NOV. Dvosobno stanovanje!

Zakaj naj bi dobil stanovanje tovariš B in zakaj ga ne more dobiti tovariš A? Komisija pravi, da je tovariš B že tri leta v njihovem podjetju, medtem ko je tovariš A zaposlen pri tem podjetju šele dve leti.

Več kot jasno je, da je ta razlog iz trte zvit, da je gola

formalnost, ki naj prikrije pravi razlog. Pravi razlog pa ne more biti nič drugega kakor to, da bi se radi tovariša A znebili. Morda zato, ker je bil partizan...

Kaj pa vodstvo podjetja? Mar ni nikogar, ki bi si upal komisiji odločno povedati, da njen predlog ni pravilen? Mar nihče ne pomisli, da je tovariš A kot borec narodnoosvobodilne vojske veliko žrtvoval za to, da lahko zdaj podjetja kupujejo nova stanovanja?!

Petnajst let je že minilo od osvoboditve, pa je še zmerom mnogo bivših borcev brez primernega stanovanja. To ni nič čudnega, če politične organizacije ne znajo dopovedati vodstvom podjetij in njihovim stanovanjskim komisijam, kaj je prav in kaj ni. Opisani primer je diskriminacija do bivšega borca narodnoosvobodilne vojne, vsega obsojanja vreden primer! Dolžnost članov delovnih kolektivov je, da ostro nastopijo proti takim pojavom.

Resnici na ljubo je treba povedati, da so doslej marsikje smatrali take primere za postransko zadevo, oziroma, da so jih gledali vse preveč s komercialnimi očmi. Morda je ta in oni uslužbenec podjetju res trenutno bolj potreben kot navaden šofer. Treba pa je pomisliti tudi na to, kaj je ta človek, ki je navaden šofer, žrtvoval za osvoboditev in za izgradnjo socializma, ter koliko več bi lahko koristil skupnosti, če bi z njim drugače, bolj človeško ravnali.

F. Š.

pisov prikrajšan za ugodnosti, ki mu pripadajo po zdravi presoji. Posebno se pritožujejo družinski in osební vojaški vojni invalidi nad tako imenovanimi cenzi, ko je z zakonom predpisano, koliko sme imeti nekdo dohodkov, da dobi posebni invalidski dodatek za otroke padlih borcev ali invalidski varstveni dodatek. Zgodi se, da dohodki nekoga znašajo za 50 ali 100 din več, kakor predpisuje cenzus, človek pa zaradi tega zgubi veliko večjo vsoto. Podobno je tudi z izračunavanjem davčnih osnov v kmetijstvu in drugih dejavnostih.

Tudi z načinom priznavanja udeležbe v NOB za dvojno delovno in pokojninsko dobo ne moremo biti povsem zadovoljni glede priznanja tistim tovarišem in tovarišicam, ki ob začetku svojega dela v NOB še niso dopolnili 15 let. Ta predpis je nedvomno vrzel v naši zakonodaji.

Naš kazenski zakon govori o otrocih, mlajših in starejših mladoletnikih. Za otroke, ki nikakor ne morejo kazensko odgovarjati, veljajo osebe, mlajše od 14 let. Če torej kazenski zakonik smatra osebe, stare nad 14 let, za delno odgovorne, zakaj postavlja pokojninski zakon to mejo šele v petnajso leto? Iz prakse je znano tudi to, da so nekateri štirinajstletniki opravljali med NOB zelo uspešno važne naloge. Sicer je bilo njihovo delo močno odvisno od okolja, v katerem so živeli, od izobrazbe ter duševne in telesne razvitosti, toda — človeka sodimo po delih, ne pa po tem, kaj je vplivalo nanj, da je tako in tako delal.

Znano je dejstvo, da je med NOB, posebno na nekaterih področjih, vsa pomožna dejavnost NOV slonela na ženskah in na mladini. Med to mladino je bilo dosti takih, ki so svoje naloge opravljali enako ali še bolje kot odrasli. Pri tem ni nihče vprašal takega mladince ali mladinko, če je že star petnajst let. Mladoletniki so prav tako padali kot žrtve okupatorja in domačih izdajalcev kot starejši. Mar torej tistih, ki so bili mlajši od 15 let in ki so izgu-

Za enako delo — enako priznanje

PO ZAKONU o pokojninskem zavarovanju se šteje zavarovancem v pokojninsko dobo dvojno čas, prebit med NOB na aktivnem in organiziranem delu, v internaciji in zaporih ter v oboroženih formacijah NOV in tujih odporiških gibanj. Toda — obstajajo starostne omejitve za tiste tovariše in tovarišice, ki

še niso dopolnili petnajst let, ko so začeli delati za NOB. Samo za tiste, ki so služili v oboroženih formacijah, ne veljajo omejitve.

Nedvomno je povsod pri dajanju pravic potrebna neka omejitev. Hkrati pa je vsaka omejitev lahko vzrok, da je nekdo zaradi čisto formalističnih ali celo birokratskih pred-

bili življenje pri opravljanju nalog za NOB, pa niso bili v oboroženih formacijah, ne moremo smatrati za padle borce?

Znano je, da priznanje dvojnih službenih let ni nagrada ali privilegij, ampak povračilo za velike napore v vojni. Zaradi takih naporov organizem navadno prej obneme, človek postane prej nesposoben za delo. Zdaj pa vzemimo za primer dva mladoletnika, ki sta se udeležila NOB. Prvi je ostal doma na okupiranem področju, opravljal nevarne in težavne naloge ter pri tem duševno in telesno trpel. Drugi pa se je vključil v NOV. Po kapitulaciji Italije, ko je nastalo veliko osvobojeno ozemlje, so naše enote v glavnem že same izločile mlajše tovariše in tovarišice iz operativnih enot ter jim zaupale delo v zaledju. V zaledju, posebno ponekod, mladostnik niti duševno niti telesno ni tako trpel kot njegov tovariš na neosvojenem ozemlju.

Glede priznanja udeležbe mladih ljudi v NOB kar preveč pogosto srečujemo tudi pri odgovornih in sorazmerno razgledanih ljudeh vrsto stališč, ki jih ne moremo smatrati za socialistična. Pogosto se »odgovorni« izgovarjajo, da je bil tovariš še premlad, da se ni zavedal, kaj dela, in da je bil pod vplivom okolice.

Močno lahko podvomimo, da je nekoga ravno ob petnajstem rojstnem dnevu obšlo spoznanje, kaj je prav in kaj ni. Ali lahko trdimo tudi glede vseh starejših tovarišev in tovarišic, da so v začetkih našega gibanja imeli popolnoma jasne predstave o vsem, kar se je dogajalo okoli njih, da so vse delali po lastnem prepričanju in brez vsakega osebnega vpliva? Po enakih merilih se lahko ne bi strinjali s priznanjem ženskam, ki morada zaradi telesne šibkosti niso mogle opravljati določenih vojaških nalog, ali pa so bile pod vplivom moških članov družine. Velika pridobitev socializma je načelo »Za enako delo — enako plačilo«, ki se je uresničilo pri nas šele po vojni glede nagrade za opravljeno delo moških in žensk, oziroma mladine. Če so zdaj za-

radi humanosti prepovedali najemati na delo mladoletnike, je to rezultat našega boja, ne pa nekakšnega stremljenja po zapostavljanju mladine. Za delo med NOB pa ta merila ne morejo veljati.

Nekateri tovariši so mnenja, da nekdanjemu mladoletniku niso potrebna službena leta, češ da je še vedno mlad in da bo imel do pokojnine dovolj delovne dobe. Toda znano je, da je marsikateri mladoletnik psihično v vojnih akcijah veliko bolj trpel kot starejši vrstnik. Kot rezultat te ugotovitve so naši psihiatri napravili načrt o posebnih psihiatrični zaščiti starejših borcev NOV in tistih, ki so v njej sodelovali kot mladoletniki. Končno gre tudi za moralno vprašanje odnosa proti tistemu tovarišu ali tovarišici, ki je zapustil otroške igre ter se lotil tako resnega in nevarnega dela v revoluciji.

Kdor je med vojno mirno hodil v šolo in se izpopolnjeval, je ostal zdrav in je vse svoje sile posvetil učenju, udeleženec revolucije — mladoletnik pa je bil za vse to prikrajšan. Pogost je tudi primer, ko je nekdo zaradi svoje zrelosti kljub mladosti opravljal vodilne funkcije, čeprav še ni bil star 15 let. Tovariši in tovarišice, ki so mu bili nekdaj podrejeni, imajo zdaj leta priznana, ker so bili starejši od petnajst let, on pa ne...

Naj navedem tri primere, ki nam kažejo, kako krivičen je lahko zakon, če ga ne jemljemo življenjsko.

Vika M. iz Celja je zdaj profesorica. Rojena je bila leta 1927 jeseni; štirinajstinspolletno so jo v Ljubljani spomladi l. 1942 sprejeli v SKOJ. Še preden je bila stara 15 let, je bila zaradi izdajstva zaprta in obsojena na 5 let zapore. Pred tem bi bila šla rada k partizanom, pa je vodstvo organizacije ni pustilo, češ da je preslabotna in da je zaradi mladoletnosti Italijani ne bodo obsojili na zaporno kazen, ampak na pogojno. Ko je zdaj Vika vložila prošnjo za dvojna leta, ji je organizacija ZB izdala ustrezno priporočilo, ker je bilo njeno delo nesporno

aktivno in organizirano. Toda zaradi Zakona ji dela pred 15. letom starosti niso mogli šteti v delovno dobo. Tovarišica se je večkrat pritožila. Nazadnje se je celo našel nekdo, ki je samovoljno zvišal starostno mejo od 15 na 16 let, češ da starostna meja 15 let velja samo za delavce, za uslužbenca pa 16 let! Če bi zdaj republiška komisija njeno prošnjo ugodno rešila, bi kljub upravičenosti postala odločba — nezakonita!

Tovariš Čiko, ki je delal v Novem mestu, je bil rojen junija 1928. Oktobra 1941 je bil sprejet v SKOJ, marca 1942 so ga zaprli in ga po enem mesecu izpustili zaradi pomanjkanja dokazov. V NOV je odšel po kapitulaciji Italije, ko je imel nekaj nad 15 let. Vrsta visokih državnih in političnih funkcionarjev mu je dala izjave, da je bilo njegovo delo zelo pomembno in da je napravil veliko zelo važnih uslug prvim partizanom. Toda fant ni bil star še 15 let! Njegovo delo je prav tako kot v prejšnjem primeru šteti kot zelo aktivno in organizirano, priznanje pa bi bilo — nezakonito.

Tovariš iz Bohinja izvira iz družine s starimi revolucionarnimi tradicijami. Kot tak se je zgodaj vključil v politično delo. Star štirinajst let je bil že član okrajnega komiteja SKOJ, s petnajstimi leti pa je odšel k partizanom. Seveda mu dela pred vstopom k partizanom niso priznali in tovariš je zdaj upravičeno ogorčen. V tem primeru bi utegnil kdo reči, da je bil tovariš pod vplivom staršev, ko je začel delati v osvobodilnem gibanju. Toda istočasno bi lahko našteali celo vrsto primerov, ko so starši začeli delati v osvobodilnem gibanju pod vplivom svojih otrok.

Zaradi naštetih razlogov bi bilo potrebno pomakniti starostno mejo za priznanje dvojne delovne dobe med NOB od 15 na 14 let, republiškim organom pa dati pravico, naj odločajo o vsakem posameznem primeru, kadar gre za priznanje dvojne dobe osebam, mlajšim od 14 let.

Mile Pavlin

POGREBNINA IN POSMRTNINA PO UMRLEM INVALIDU

Vprašanje: Vaš sorodnik je bil vojaški vojni invalid VI. skupine in je prejemal tudi invalidnino. Pred mesecem je umrl, vi pa ste mu kot bratranec in najbližnji sorodnik oskrbeli pogreb, ker drugih bližnjih svojcev ni imel. Radi bi vedeli, ali vam pripada povračilo stroškov za pogreb, kakor tudi, ali vam jih lahko povrne Zavod za socialno zavarovanje, ker je pokojni sorodnik prejemal majhno rento. Radi bi vedeli, kako je s tem povračilom stroškov, ker ste slišali, da družine umrlih dobe po smrti priznanih vojaških invalidov tudi še posebno podporo.

Odgovor: Predvsem je potrebno vedeti, kakšen invalid je bil vaš sorodnik. Pravite, da je bil vojaški vojni invalid VI. skupine. Toda po določbah zakona o vojaških vojnih invalidih gre povračilo stroškov pogreba, tako imenovana »pogrebna« družini oziroma družinskemu članu invalida I. do IV. skupine, ali pa invalida V. do X. skupine, ki je prejemal tudi invalidski dodatek. Kot najbrž veste, imajo pravico do posebnega invalidskega dodatka tisti uživalci osebne invalidnine, ki so glede na pridobitne zmožnosti in glede na premoženjsko stanje pretežno ali povsem navezani na invalidnino. Če je bil vaš sorodnik brez drugih dohodkov in je stanoval pri vas, v vaši hiši, potem je verjetno prejemal tudi invalidski dodatek in bi vam torej šla pogrebna, če ste vi oskrbeli pogreb. Sicer pa po določbah zakona pripada pogrebni tistemu, ki oskrbi pogreb — tudi nesorodniku — če pogreba ni oskrbela družina invalida. Če je torej vaš sorodnik prejemal invalidski dodatek, ste vi vsekakor upravičeni do povračila stroškov za pogreb, t. j. do pogrebne.

Če pa bi vašemu sorodniku šla tudi invalidnina po predpisih socialnega zavarovanja, je seveda mogoče uveljavljati pogrebno samo na eni osnovi.

Nekaj docela drugega pa je posmrtna podpora ali »posmrtnina«. Ta pripada samo članom družine, s katerimi je pokojni vo-

jaški vojni invalid živel v skupnem gospodinjstvu. Predstavlja pa znesek dvomesečne invalidnine. Po določilih čl. 8 Zakona o vojaških vojnih invalidih pa vas kot sorodnika ni mogoče šteti za družinskega člana pokojnega, zato vam posmrtnina ne pripada.

OBREKOVANJE PADLIH BORCEV

Vprašanje: Na zboru volivcev v vašem kraju je ob priliki razpravljanja o stanovanjskih vprašanjih neki vaščan trdil o vašem pokojnem očetu, ki je padel kot borec, da je on kriv, da so bile nekatere hiše v kraju požgane in da zato še zdaj primanjkuje stanovanj. Tega sicer ni povedal direktno, vendar so vsi tako razumeli. Vprašujete, ali lahko kaj pokrenete zoper tistega, ki je blati spomin vašega očeta, ko vendar vsi poštene ljudje vedo, kakšna je bila resnica.

Odgovor: V smislu določb kazenskega zakonika je kazniv vsakdo, kdor o kom trdi ali raznaša kaj neresničnega, kar utegne škodovati njegovi časti in dobremu imenu. Kazen je strožja, če je bilo dejanje storjeno na javnem zborovanju, kakor je bilo to v vašem primeru. Po določbah našega kazenskega zakonika je varovana tudi čast že umrlih oseb in zato lahko vi, kot sin padlega, vložite tožbo zaradi obrekovanja. Za kaznovanje ni potrebno, da bi bil vaš pokojni oče označen imenom, temveč zadošča, da je bila oseba tako označena, da so vsi vedeli, na koga so se besede nanašale. Pregon storilca se začne na zasebno tožbo, ki jo morate vložiti pri okrajnem sodišču vi kot otrok pokojnega.

SLUŽBOVANJE V ZAVEZNIŠKIH ARMADAH IN POKOJNINA

Vprašanje: Med vojno ste bili na jugoslovanski ladji, ki je bila vključena v zavezniško mornarico. Ker boste v kratkem stopili v pokoj, bi radi vedeli, kako se vam štejejo ta leta. Ali se ta leta štejejo dvojno, tako kot da bi bili med vojno v sestavu Narodnoosvobodilne vojske, ali pa se služ-

bovanje v zavezniški armadi ne šteje dvojno?

Odgovor: V smislu določb čl. 31 zakona o pokojninskem zavarovanju se v pokojninsko dobo šteje dvojno čas, ki ga je zavarovanec prebil med vojno v zavezniških vojskah, prav tako kot čas prebit v Narodnoosvobodilni vojski ali pri aktivnem delu v narodnoosvobodilni borbi ali v zaporih in internaciji. Člen 31 pravi v točki 5, da se v pokojninsko dobo šteje dvojno čas, prebit v zavezniških vojskah ali pri izvrševanju vojaških dolžnosti v konvojih zavezniških mornaric v dobi po 5. aprilu 1941. Predpogoj je, da se je zavarovanec vrnil v Jugoslavijo do uveljavitve zakona o pokojninskem zavarovanju, t. j. do 19. decembra 1957.

KAJ VSE VPLIVA NA VIŠINO PREŽIVNINE OTROK

Vprašanje: Ste invalid in prejemate invalidnino tretje skupine. Razen tega ste honorarno zaposleni. Zaposlena je tudi vaša žena. Iz prvega zakona imate dva otroka, ki živita pri prvi ženi v drugem kraju. Zdaj vaš žena toži, zahtevajoč zvišanje preživnine za oba otroka. Ali invalidnina vpliva na višino preživnine? Ali vpliva tudi zaposlitev vaše sedanje žene?

Odgovor: Sodeč po vašem pismu, ste eden tistih očetov, ki se — žal še vse preveč pogosto — skušajo odtegniti plačevanju preživnine, pa čeprav je to njihova državljanska in moralna dolžnost. V zvezi z vašim vprašanjem pa vam lahko pojasnimo, da vplivajo na višino preživnine, ki jo v primeru pravde določi sodišče, vsi dohodki tako matere kakor tudi očeta in sploh premoženjske razmere obeh roditeljev. O višini preživnine, ki jo določi sodišče, odločajo potrebe otrok, pa tudi imovinske razmere obeh roditeljev. To, ali imate pokojnino ali redno plačo ali invalidnino, ni odločilno. Odločilna je le višina rednih, pa tudi občasnih prejemkov. Neposredno plača vaše druge žene ne vpliva, posredno, pri vrednotenju vašega položaja, pa prav gotovo tudi. Isto velja seveda tudi za dohodke vaše bivše žene oziroma matere otrok.

Vsekakor vam svetujemo, da se ne izmikate plačevanju zakonito določene preživnine, kajti zaradi sporov in razprtij med starši otroci ne smejo trpeti in biti prikrajšani.

KRATKE NOVICE

● **PARIZ** — Predsednik Zveze vojaških vojnih invalidov Jugoslavije generalmajor Petar Brajović se je kot predstavnik bivših borcev NOV Jugoslavije udeležil kongresa Nacionalne federacije republikanskih borcev Francije.

● **BUDIMPEŠTA** — Tu je izšlo več prevodov jugoslovanskih knjig, med njimi tudi Potrčeva knjiga »Zločine«, ki opisuje, kako je kraljeva policija stare Jugoslavije ubila sekretarja KPJ Djura Djakovića.

● **TEL AVIV** — Zastopnik izraelske policije je izjavil, da bo preiskava proti vojnemu zločincu Eichmannu trajala približno leto dni.

● **NOVA GORICA** — Dne 10. julija t. l. so na Gradišču odkrili spominsko ploščo na skupni grobnici 18 padlih partizanov, med katerimi je 11 domačinov, 2 garbaldinca in nekaj neznanih borcev. V Renčah pa so istega dne svečano proslavili svoj krajevni praznik, posvečen spominu na prvo pokrajinsko konferenco Osvobodilne fronte, ki je bila 8. julija 1941. leta na Kremencu.

● **ZAGREB** — Tu so objavili dokumente, da je nacistični vojni zločinec Adolf Eichmann odgovoren tudi za množične izgone in iztrebitev nad 25.000 Židov iz Hrvaške, ki so bili zverinsko usmrčeni v koncentracijskih taboriščih Jasenovcu, Djakovu in Stari Gradiški ter v plinskih celicah taborišč v Nemčiji.

● **KRANJ** — Ob občinskem prazniku občine Senčur so 10. julija t. l. v bližini Vogelj odkrili 4 spominske plošče padlim partizanom. Voglje so znana partizanska vas, od koder je odšlo že leta 1941 več vaščanov k partizanom.

● **NOVA GORICA** — Na Dan šoferjev so člani združenja šoferjev in avtomehnikov goriškega okraja položili venec k spomeniku padlim borcem v Solkanu.

● **LJUBLJANA** — Za proslavo 15. obletnice osvoboditve v Begunjah na Gorenjskem, ki je bila 16. in 17. julija t. l., je pošta uprava odobrila poseben poštni žig.

● **MOSKVA** — Dne 8. julija t. l. so na grob Alekse Dundića, legendarnega junaka v državljanski vojni, ki je bil po rodu Jugoslovčan, položili mnogo vencev. Alekse Dundić je padel v boju z inozemskimi interventi v mestu Rovnu 8. julija 1920.

● **WASHINGTON** — Pod naslovom »Zakaj je Artuković še vedno na svobodi v ZDA?« so ameriški listi objavili članek Milтона Friedmanna, ki je ponovno sprožil vprašanje jugoslovanskega vojnega zločinca Artukovića — zakaj ga ne izroče Jugoslaviji. Članek opisuje sodelovanje ustašev z nemškimi nacisti, našteva njihove zločine in poudarja, da kaznovanje Artukovića zahteva obramba dostojanstva človeka.

● **KOČEVJE** — Ob letošnjem Dnevu borca, 4. julija, je bila na Kočevskem osrednja proslava v Starem logu, kjer so odkrili spomenik na grobišču 74 padlih partizanov in pripadnikov partizanskega delavskega bataljona, pobitih ob Roški ofenzivi avgusta 1942.

● **NOVA GORICA** — Ob letošnjem Dnevu borca so v Čepovanu odkrili spominsko ploščo na urejeni grobnici 30 padlih partizanov, znanih in neznanih junakov slovenske, italijanske in ruske narodnosti, ki so se borili v enotah IX. korpusa. V grobnici so tudi posmrtni ostanki sovjetskega narodnega heroja Mihajla, ki je padel v Vitovljah.

● **KOPER** — Osrednja proslava ob letošnjem Dnevu borca v koprskem okraju je bila na Poljanah pri Šmarjah, kjer so priredili partizanski miting s pestrim kulturnim sporedom. Zvečer pred praznikom pa je bila slavnostna akademija na Titovem trgu v Kopru. Ob tej priložnosti so dobili priznanje 4 borci, ki so se udeležili bojev ob V. sovražni ofenzivi na Sutjeski.

● **NEW YORK** — Komisija za mednarodne zadeve Židovskega kongresa je meseca julija letos objavila spomenico, v kateri podpira — sklicujoč se na primere iz mednarodne pravne prakse — stališče izraelske vlade, da mora soditi vojnemu zločincu Eichmannu izraelsko sodišče. Razen tega spomenica z obžalovanjem ugotavlja, da se mnoge dežele z različnimi izgovori izogibajo izročitve ali sojenja vojnih zločincev. Pri tem navaja primer ustaškega zločinca Artukovića, ki ga ameriško sodišče ni izročilo jugoslovanskim oblastem, čeprav so mu znani njegovi zločini.

● **POSTOJNA** — Ob letošnjem Dnevu borca je bil zbor borcev in aktivistov NOB v Hruševju ter sosednih vaseh Sajevče in Rakulje, kjer je bila med narodnoosvobodilno borbo ena izmed najpomembnejših relednih postaj.

● **BRČKO** — Komunalna banka v Brčkem je sklenila, da bo vsako leto obdarila s hranilno vlogo 1000 dinarjev in s hranilnikom vsakega novorojenčka, ki se bo rodil 27. julija, to je na Dan vstaje Ljudske republike Bosne in Hercegovine.

● **SARAJEVO** — Ob 27. juliju, Dnevu vstaje BiH, so v Sarajevu prvič podelili republiške nagrade 10 umetnikom in znanstvenim delavcem za pomembne dosežke v umetnosti in znanosti.

● **Beograd** — Vlada FLRJ je konec julija na poziv generalnega tajnika OZN napotila v Kongo skupino pilotov in letalskih tehnikov.

● **LJUBLJANA** — Ob koncu šolskega leta so v Bazoviški ulici v Mostah, pred »Osnovno šolo V. Pregarčeve«, odkrili spomenik padli borki Vidi Pregarčevi, ki je bila uslužbenka v tovarni Saturnus. Leta 1942 so Italijani našli med racijami pri njej obremenilno gradivo in jo ustrelili privezano za stol na tovarniškem dvorišču.

● **BEOGRAD** — Centralni odbor ZB NOV Jugoslavije je preko jugoslovanskega poslaništva v Pragi prejel od Zveze protifašističnih borcev Čehoslovaške simbolično žaro s pepelom političnih zapornikov, postreljenih v rudniku Rikard. Ta rudnik je bil podružnica taborišča v Flossenburi. V njem je bilo postreljenih 4000 državljanov Jugoslavije, Francije, Poljske in SZ.

● **PULA** — V Fiškulinu so odkrili spominsko ploščo padlim borcem iz tega kraja in iz bližnjih naselij. Od 75 borcev iz tega okoliša jih je padlo med NOB 24.

● **KNIN** — V vasi Nunići, občina Kistanje, so odkrili spominsko ploščo v spomin na spopad enot NOVJ z Italijani junija 1943. Svečanosti se je udeležilo mnogo ljudi iz okoliških krajev.

● **Ljubljana** — V Dolu pri Črnučah so dne 26. junija letos odkrili spomenik padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja pred »Osnovno šolo narodnega heroja Franca Ravbarja«.

Za mlade bralce

MIMO ZASED ČEZ CESTO

PARTIZAN Andrej nam je nekoč pripovedoval, kako je šla njegova četa mimo italijanskih zased čez cesto.

Bila je temna noč, tako temna, da nisem videl niti nahrbtnika tovariša, ki je bil tik pred mano v koloni. Šli smo skozi smrekov gozd, nato čez travnike in gmajne, pa spet skozi smrečje in spet čez gmajne. Vodil nas je kurir France, ki je bil v stari Jugoslaviji gozdar. Hoteli smo priti v dolino in prekorčiti cesto. Bili smo namreč obkoljeni — Italijanov je bilo vse zeleno na cestah okrog hribov, po katerih smo hodili. Vedeli smo, da bodo zjutraj stisnili obroč, ker so nas nameravali uničiti. Bilo je vse tiho kakor pred hudo nevihto, le kakšna mina je kdaj pa kdaj prifrlela po zraku in se vrešče razpočila med drevjem.

Hodili smo in hodili, pa nismo nikamor prišli — gozd je bil čedalje gostejši, pod nogami kamenje, poti nobene. Tedaj nam je France z žalostnim glasom povedal, da smo zašli...

Če si v partizanih zašel, je to pomenilo, da si v veliki nevarnosti in da moraš biti še previdnejši kot po navadi. Morda si blizu ceste, pa je ne vidiš, ker je tema, sovražnik pa sliši tvoje korake in bo spustil proti tebi rafal, ko se mu boš približal.

»Tišina... stroga tišina,« je šel šepet od borca do borca v koloni.

Med nami je bil tudi Tonček, kakšnih deset let star partizanček, ki je pred nekaj tedni ušel iz sovražne postojanke. Puške mu nismo mogli dati, ker smo jih imeli premalo, zato pa je moral nositi na rami velik kuhar-

ski lонец, ki sicer ni bil težak, toda ... strogo tišino sta neprestano motila njegov votli glas in zopрно cviljenje. Tako reč je nemo-goče nositi tiho po temni goščavi — malo nerodno stopiš, pa že zaropota in zacvili. Toda bili smo nervozni in smo neprestano sikali v ubogega Tončka: »Pazi vendar! Ne bodi tako neroden.«

Rinili smo naprej v noč, ne da bi vedeli, kje smo. Tema je bila tako gosta, da smo se morali držati za roke. Čez nekaj časa se nam zazdi, da je naša pot zelo čudna, nespremenjena. France sveti s svojim cigaretnim vžigalnikom — druge svečave nismo imeli — si ogleduje hoje in bukve, pa se prime za glavo, kakor da je zagrešil veliko neumnost. Ugotovil je, da se premikamo v krogu, kakor da bi plesali kolo ...

Ko smo naposled prilezli iz gostega smrečja, smo se ustavili in posedli po tleh. Nekateri so si položili pod glave nahrbtnike in v hipu zaspali. Francetu se je zazdelo, da smo nad cesto, zato ni smel nihče spregovoriti naglas, še manj pa, da bi si prižgal cigareto. No, saj cigaret tako in tako nismo imeli.

Tonček je sedel med nami in držal pred seboj lонец. Ker pa je bil, revček, hudo utrujen, je zaspal, lонец pa se mu je izmuznil iz rok in se — romp, romp, romp — zakotalil po skalnati strmini.

NEKAJ ZABAVNIH

»Hudič« tretjega bataljona

Nekega večera v začetku februarja 1944 je prišla partizanska predhodnica v Koprivnico na Štajerskem in se ustavila pri Bračunovih. Gospodar je gostoljubno sprejel partizane. Le-ti so se prav prijetno počutili pri njem, saj so ga poznali kot zavednega človeka in mu zaupali. Ko so se odpočili in pogovorili o nadaljnjem pohodu, je oče Bračun zvedel, da potrebujejo vodiča, pa se jim je kar sam ponudil:

»Pustite me, da vas vodim, saj dobro poznam svet tod okoli, pa tja do Bohorja in še dalje.«

Partizani so sprejeli njegov predlog. Postaven borec z na-

šivi na rokavih pa ga je takole poučil:

»Če vas kje ustavijo naši tovariši, recite, da ste vodič tretjega bataljona, ker sicer ne boste prišli skozi naše vrste.«

Potlej je odšla partizanska desetina z Bračunom na pot. Hodili so kakšni dve uri. Ob razpotju so se poslovili in Bračun je krenil proti domu. Ko se je približal robu gozda, je nenadoma zaslišal rezek »stoj«. Odprl je usta, toda joj! Poza-bil je, kaj so mu bili naročili partizani — ni se mogel spomniti, kaj naj reče. Sicer je imel tisto besedo na jeziku, a se je kljub temu ni mogel dobro spomniti. Tedajci se mu

Dih nam je zastal in drug drugega smo spraševali: »Kaj bo zdaj?«

Tedaj pa se je komu po nerodnosti sprožila puška in strel se je jezo zarezal v gluho noč ...

Zdaj se je izkazalo, da smo res nad cesto in da so na cesti zasede. Ropot nesrečnega lonca še ni utihnil, ko so začeli sovražniki divje kričati in streljati v temo.

»Nihče naj se ne gane odtod,« nam je ukazal komandir. In kmalu nato: »Na položaje! Juriš čez cesto!«

Zgrabili smo za puške — toda čudno, kričanje in streljanje je utihnilo, še preden smo prišli do ceste. Vse je bilo spet tiho, po cesti pa so se izgubljali v noč nagli koraki.

»Umaknili so se,« je dejal komandir. »Zdaj gremo lahko brez skrbi čez cesto.«

In res smo šli.

Italijani so se namreč ustrašili železnega lonca, ki je neznansko ropotal po škrbastem kamenju. In ko je počila puška, so bržkone mislili, da je nad njimi cela partizanska brigada. Zato so se umaknili na »boljše položaje«.

Mi pa smo se utaborili za njihovim hrbtom in smo jih že naslednji dan napadli. Po tem napadu je tudi partizanček Tonček dobil puško.

Franjo Godec

je porodila v glavi rešilna misel.

»Tukaj hudič tretjega bataljona,« je zakričal.

»Vodič naprej,« je zaklical eden izmed partizanov.

Bračun je stopil naprej in se srečal z borci, ki so bili v zasedi.

»No, oče, hudič pa vendarle niste, saj ste čisto človeški. Menda ste bili vodič,« so ga partizani sprejeli s hudomušnimi pogledi.

Tedaj šele se je Bračun spomnil, da bi moral namesto »hudič« reči »vodič.«

B. K.

Najhitrejša pot

Ko je nekoč Bračičeva brigada naklestila Rupnikove domobrance, je skupina le-teh prišla do domačije Štepihar-

jeve mame, ki je prav tedaj stala na pragu. Pa jo eden izmed domobrancev vpraša:

»Mati, kako bi najhitreje prišli v Ponikve?«

»Če bi tekli partizani za vami.«

Novinec na straži

Neke pomladanske noči je stal Janez prvikrat na straži. Bil je novinec in ni poznal dosti vojaških pravil.

Ko je stal poleg drevesa in zrl v temo, je nenadoma zaslišal nekakšno štokljanje. Srce mu je začelo divje utripati. Kdo se približuje? So sovražniki? Če so, jih je precej, ker drugače ne bi tako ropotalo...

Z naperjeno puško v rokah je zakričal: »Stoj!«

»Stojim,« je dejal močan glas.

»Kdo tam?«

»Jaz, intendant Korle. Bika sem pripeljal.«

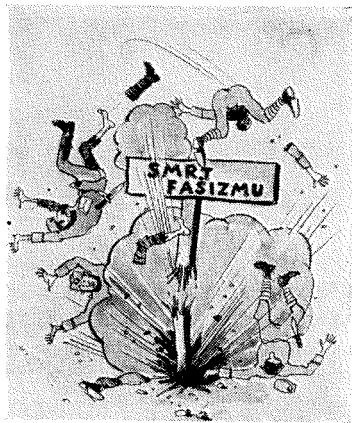
Janez ni vedel, kaj bi storil. Glas se mu je zdel znan, razen tega pa je vedel, da je bil odšel intendant Korle pred nekaj dnevi na rekvizicijo. Naposled je zakričal:

»Bik naprej, intendant stoj!«

»Kaj pa tako brenči...«

Partizanček: »Tovariš komandir, kaj pa tako brenči in frka okrog ušes?«

Komandir: »Če ne daš hitro glave v zaklon, ne boš nikoli zvedel.«

Učinkovit pozdrav

Slavni partizanski diverzant Ilija Gromovnik se je nekega dne ustavil pri tabli ob cesti blizu Bjelovarske Kapele. Na tabli je bilo napisano ime tega kraja. Ilija je vzel iz žepa kredo in napisal z velikimi črkami čez to ime: »Smrt fašizmu!« Potlej je h kolu, na katerem je bila pritrjena tabla, nekaj zakopal in se odpravil naprej.

Kmalu nato je prišla po tisti cesti skupina pijanih ustašev. Ko so zagledali tablo in prebrali partizanski pozdrav na njej, so se vsi hkrati zakadili vanjo. Skušali so jo podreti — tedaj pa je strahovito zagrmelo. Pet ustašev se je valjalo v krvi.

Ilija Gromovnik je bil namreč zakopal poleg kola mino. Ko so ustaši navalili na tablo, se je mina sprožila — in pozdrav »Smrt fašizmu!« je bil res učinkovit.

Mulo je poslal na tečaj

Mulovodec Tine je »zahajkal« svojo žival Tingo in za kazen je moral v četo. Čez tri mesece pa je ravno njegova četa zaplenila domobranski pratež in v njem tudi — Tingo. Ta je imela poleg številnih žigov italijanskih in partizanskih enot na svoji koži zdaj še domobranskega.

Tine je dobil nazaj svojo Tingo veliko bolj ubogljivo in pohlevno, zato je vsakomur na vprašanje, kje je bila mula, odvrnil: »Na tečaj sem jo poslal v Grosuplje...«

